

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

AHLAKİ BENLİK DÜZENLEMENİN, SUÇLULUK VE
UTANCIN, AHLAKİ KİMLİĞİN, AHLAKİ CESARET VE
YARDIM DAVRANIŞLARINA ETKİLERİ

DOKTORA TEZİ

FATMA ZEYNEP SAYLIK

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. MERAL GEZİCİ YALÇIN

BOLU, TEMMUZ - 2021

KABUL VE ONAY SAYFASI

Fatma Zeynep SAYLIK tarafından hazırlanan “**AHLAKİ BENLİK DÜZENLEMENİN, SUÇLULUK VE UTANCIN, AHLAKİ KİMLİĞİN, AHLAKİ CESARET VE YARDIM DAVRANIŞLARINA ETKİLERİ**” adlı tez çalışması jürimiz tarafından **Psikoloji Anabilim Dalı’nda Doktora Tezi** olarak oy birliğiyle kabul edilmiştir. 28/07/2021

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman
Doç. Dr. Meral GEZİCİ YALÇIN
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Hamit COŞKUN
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Altay EREN
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Serap AKGÜN
Bursa Teknik Üniversitesi

Üye
Prof. Dr. Sevim CESUR
İstanbul Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. Osman GÖRÜR
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin 09/08/2021 tarihinde Turnitin adlı intihal tespit programından enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 2 olarak tespit edilmiştir.

Bu çalışma için Sosyal Bilimlerde İnsan Araştırmaları Etik Kurulundan 2020/269 protokol sayısı ile etik izin alınmıştır.

.....
FATMA ZEYNEP SAYLIK

ÖZET

**AHLAKİ BENLİK DÜZENLEMENİN, SUÇLULUK VE UTANCIN,
AHLAKİ KİMLİĞİN AHLAKİ CESARET VE YARDIM
DAVRANIŞLARINA ETKİLERİ
DOKTORA TEZİ
FATMA ZEYNEP SAYLIK
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
(TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. MERAL GEZİCİ YALÇIN)
BOLU, TEMMUZ – 2021
X + 187 SAYFA**

Bu çalışmada kavramsal olarak birbirinden ayrıştırılan ahlaki cesaret ve yardım davranışları görgül olarak karşılaştırılmış ve bu davranışları etkileyen faktörler ele alınmıştır. Ahlaki cesaret, haksızlığa karşı, olumsuz sosyal riskleri göze alarak tepki göstermektir. Yardım davranışı ise herhangi bir zorunluluğa bağlı olmaksızın, bireyin karşısındaki kişinin yükünü hafifletmeye, zor durumunu düzeltmeye ya da olası zor durumunu önlemeye yönelik gösterdiği davranış biçimleridir. Bu araştırmada, ahlaki cesaretin, *koruma odaklı benlik düzenleme stratejisi* temelinde ahlaki kayıp düşünce yapısıyla tetiklenebileceği, yardım davranışının ise *geliştirme odaklı benlik düzenleme stratejisi* temelinde ahlaki kazanç düşünce yapısı ile tetiklenebileceği öngörülmüş ve bu yönde hipotezler geliştirilmiştir (tumdengelim yaklaşımı). Bu hipotezleri test etmek amacıyla iki deneysel çalışma gerçekleştirilmiştir. İlk deneyin bulguları doğrultusunda ikinci deneyde karma desen (ardışık açımlayıcı desen) uygulanmasına karar verilmiş, böylece ikinci deneyde elde edilen nicel bulgular açımlayıcı bir yol izlenerek (tümevarımsal yaklaşım) nitel veriyle sentezlenmiştir. İlk deneyde 83 ($N_{Kadın} = 63$, $N_{Erkek} = 20$) ikinci deneyde ise 157 ($N_{Kadın} = 112$, $N_{Erkek} = 45$) üniversite öğrencisine ulaşılmıştır. İkinci deneyden sonra gerçekleştirilen nitel araştırmada ise bu deneye katılan öğrenciler arasından seçilen 18 katılımcı ($N_{Kadın} = 10$, $N_{Erkek} = 8$) yer almıştır. Nicel araştırmalarda (iki deneyde) benlik düzenleme stratejilerinin (koruma odaklı ve geliştirme odaklı benlik düzenleme stratejilerinin) ahlaki cesaret ve yardım davranışı üzerindeki etkileri istatistiksel analiz yöntemleri kullanılarak incelenmiştir. Aynı zamanda, bu çalışmalarda suçluluk/utanç duygularının ve ahlaki kimliğin ahlaki cesaret ve yardım davranışları ile ilişkileri yine istatistik analiz teknikleri vasıtasıyla incelenmiştir. Nitel araştırma aşamasında katılımcıların anlatımları tematik analize tabi tutulmuştur. Son aşamada ise nicel ve nitel veriler sentezlenmiştir. Nicel bulgular birlikte ele alındığında, ahlaki kayıp düşünce yapısının (koruma odaklı benlik düzenleme stratejisi) ahlaki cesaret üzerinde anlamlı etkisi olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca nicel çalışmalarda her iki davranışın da suçluluk duygusu ile pozitif yönde anlamlı ilişkiler gösterdiği bulunmuştur. Ek olarak, nitel veriler ahlaki cesaret davranışında duygusal maliyetin (bedel), yardım davranışında ise duygusal kazancın (ödül) öne çıktığını göstermiştir. Nitel çalışmada ayrıca, nicel çalışmalarda incelenmemiş olan toplumsallık temasının hem ahlaki cesaret hem de yardım davranışı açısından önemli olduğu ortaya konmuştur. Elde edilen tüm bulgular ilgili alanyazın bağlamında tartışılmıştır.

ANAHTAR KELİMELELER: Ahlaki Cesaret, Yardım Etme, Suçluluk, Utanç, Benlik Düzenleme Stratejileri.

ABSTRACT

THE EFFECTS OF MORAL SELF REGULATION, GUILT AND SHAME, MORAL IDENTITY ON MORAL COURAGE AND HELPING BEHAVIORS

PHD THESIS

FATMA ZEYNEP SAYLIK

BOLU ABANT IZZET BAYSAL UNIVERSITY

INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

DEPARTMENT OF PSYCHOLOGY

(SUPERVISOR: ASSOC. PROF. DR. MERAL GEZİCİ YALÇIN)

BOLU, JULY – 2021

X + 187 PAGES

In this study, moral courage and helping, which are conceptually differentiated from each other, were empirically compared and the factors affecting both behaviors were investigated. Moral courage is reaction against injustice despite negative social risks. Helping is the behavior to relieve others' burden or to prevent possible difficulties regardless of any obligation. In this research, moral courage was assumed to be activated through moral loss mindset, which is a prevention focused self-regulation strategy, whereas helping is assumed to be activated through moral gain mindset, which is a promotion focused self-regulation strategy. Thus, hypotheses were formulated in accordance with these assumptions (deductive approach), and to test these hypotheses two experiments were conducted. In line with the findings of the first experiment, in the second study it was decided to apply mixed-method design (sequential explanatory design). Thus, the quantitative findings of second experiment were mixed with qualitative data (inductive approach) by following an explanatory way. In the first experiment 83 ($N_{\text{woman}} = 63$, $N_{\text{man}} = 20$) and in the second experiment 157 ($N_{\text{woman}} = 112$, $N_{\text{man}} = 45$) university students were reached. In the qualitative study conducted after the second experiment, 18 participants ($N_{\text{woman}} = 10$, $N_{\text{man}} = 8$) were included. These participants were chosen from university students who have already participated in the second experiment. In both quantitative studies (two experiments), the effects of prevention versus promotion focused self-regulation strategies on moral courage and helping were examined by application of statistical techniques. At the same time, the relationships between guilt, shame, and moral identity with moral courage and helping were inquired by statistical analysis techniques. In the qualitative research, the narrations of the participants were subjected to thematic analysis with an inductive approach. At the last stage, quantitative and qualitative data were synthesized. In the quantitative studies, it was found that moral loss mindset (prevention focused self-regulation) had a significant effect on moral courage. In addition, according to quantitative findings both moral courage and helping have positive and significant relationships with guilt. Moreover, qualitative data showed that emotional cost is prominent in moral courage, whereas emotional gain is prominent in helping. Besides, analysis of qualitative data revealed that communality, which was not examined in quantitative studies, is important theme yielding both moral courage and helping. All findings were discussed in the light of the relevant literature.

KEY WORDS: Moral Courage, Helping, Guilt, Shame, Self-Regulation Strategies.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI	ii
ETİK BEYAN.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
ŞEKİL LİSTESİ.....	ix
TABLO LİSTESİ	x
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	6
1. KURAMSAL ÇERÇEVE.....	6
1.1. Ahlaki Cesaret	6
1.2. Yardım Etme	16
1.3. Ahlaki Benlik Düzenleme Odağı	22
1.4. Suçluluk ve Utanç Duyguları	26
1.5. Ahlaki Kimlik	30
İKİNCİ BÖLÜM.....	35
2. ÇALIŞMA I	35
2.1. Deney I	35
2.1.1. Yöntem.....	37
2.1.1.1. Katılımcılar	37
2.1.1.2. Ölçme Araçları	38
2.1.1.2.1. Bağımlı Değişken Ölçümleri	38
2.1.1.2.1.1. Ahlaki Cesaret Ölçümü.....	38
2.1.1.2.1.2. Yardım Etme Ölçümü	39
2.1.1.2.2. Manipülasyonlar	40
2.1.1.2.2.1. Ahlaki Kayıp Düşünce Yapısı	40
2.1.1.2.2.2. Ahlaki Kazanç Düşünce Yapısı	40
2.1.1.2.3. Suçluluk ve Utanç	41
2.1.1.2.4. İdeal Ahlaki Kimlik	41
2.1.1.2.5. Normlara Bağlılık	42
2.1.2. İşlem.....	42
2.1.3. Analizler.....	44
2.1.4. Bulgular.....	45
2.1.4.1. Ölçme Araçlarına İlişkin Bulgular	45
2.1.4.1.1. İdeal Ahlaki Kimlik Ölçeğinin Doğrulayıcı Faktör	
Analizine İlişkin Bulgular.....	45
2.1.4.2. Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular.....	46
2.1.4.3. Çoklu Varyans Analizine (MANOVA) İlişkin Bulgular	47
2.1.4.4. Suçluluk ve Utanç Duyguları Açısından Çoklu Varyans	
Analizine (MANOVA) İlişkin Bulgular	48
2.1.4.5. Regresyon Analizi ve Aracılık Analizine İlişkin Bulgular	49
2.1.4.6. Risk Algısına Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizine	
(ANOVA) İlişkin Bulgular	50

2.1.5. Tartışma	52
2.1.5.1. Korelasyon Analizine İlişkin Bulguların Yorumlanması.....	52
2.1.5.2. Çok Yönlü Varyans Analizine (MANOVA) İlişkin Bulguların Yorumlanması.....	53
2.1.5.3. Suçluluk ve Utanç Duyguları Kapsamındaki Çok Yönlü Varyans Analizine (MANOVA) İlişkin Bulguların Yorumlanması.....	54
2.1.5.4. Regresyon Analizi ve Aracılık Analizine İlişkin Bulguların Yorumlanması	55
2.1.5.5. Risk Algısına Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizine (ANOVA) İlişkin Bulguların Yorumlanması.....	56
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	58
3. ÇALIŞMA II.....	58
3.1. Karma Desen	58
3.1.1. Nicel Araştırma (Deney II)	60
3.1.1.1. Yöntem.....	62
3.1.1.1.1. Katılımcılar	62
3.1.1.1.2. Ölçme Araçları.....	63
3.1.1.1.2.1. Ahlaki Cesaret Ölçümü.....	63
3.1.1.1.2.2. Yardım Etme Ölçümü	64
3.1.1.1.2.3. Manipülasyonlar	64
3.1.1.1.2.3.1. Ahlaki Kayıp Düşünce Yapısı	64
3.1.1.1.2.3.2. Ahlaki Kazanç Düşünce Yapısı	65
3.1.1.1.2.4. Suçluluk ve Utanç	65
3.1.1.1.2.5. İdeal Ahlaki Kimlik	66
3.1.1.1.2.6. Ahlaki Kimlik	67
3.1.1.1.2.7. Normlara Bağlılık	67
3.1.1.2. İşlem.....	68
3.1.1.3. Analizler.....	68
3.1.1.4. Bulgular	68
3.1.1.4.1. Ölçme Araçlarına İlişkin Bulgular.....	68
3.1.1.4.1.1. Suçluluk ve Utanç Ölçeğinin Faktör Analizine İlişkin Bulgular.....	68
3.1.1.4.1.2. İdeal Ahlaki Kimlik Ölçeğinin Faktör Analizine İlişkin Bulgular.....	71
3.1.1.4.1.3. Ahlaki Kimlik Ölçeğinin Faktör Analizine İlişkin Bulgular	72
3.1.1.4.2. Korelasyon Analizi ve Betimsel İstatik Analizine İlişkin Bulgular	73
3.1.1.4.3. ANCOVA Analizine İlişkin Bulgular.....	75
3.1.1.4.4. Suçluluk ve Utanç Duyguları Açısından Çok Yönlü Varyans Analizine (MANOVA) İlişkin Bulgular.....	77
3.1.1.4.5. Regresyon Analizi ve Aracılık Analizine İlişkin Bulgular.....	77
3.1.1.5. Tartışma	80
3.1.1.5.1. Korelasyon Analizine İlişkin Bulguların Yorumlanması.....	80
3.1.1.5.2. ANCOVA Analizine İlişkin Bulguların Yorumlanması.....	82

3.1.1.5.3. Suçluluk ve Utanç Duyguları Açısından Çok Yönlü Varyans Analizine (MANOVA) İlişkin Bulguların Yorumlanması.....	82
3.1.1.5.4. Regresyon Analizi ve Aracılık Analizine İlişkin Bulguların Yorumlanması.....	83
3.1.1.5.5. H_1 ve H_2 'nin Deney-1 ve Deney-2'de Elde Edilen Bulgular Bağlamında Yorumlanması	83
3.1.2. Nitel Araştırma.....	84
3.1.2.1. Yöntem.....	85
3.1.2.1.1. Katılımcılar	85
3.1.2.1.2. Ölçme Araçları.....	86
3.1.2.1.2.1. Yarı Yapılandırılmış Sorular.....	87
3.1.2.2. İşlem.....	87
3.1.2.3. Analizler.....	87
3.1.2.4. Nitel Bulgular ve Tartışma	92
3.1.2.4.1. Ahlaki Cesaret ve Yardım Davranışlarına İlişkin Temalar ve Tartışma	93
3.1.2.4.2. Ahlaki Cesaret Davranışındaki Temaların Deney Koşulu ve Davranışın Gerçekleşip Gerçekleşmemesine Göre Dağılımı ve Tartışma	112
3.1.2.4.3. Yardım Davranışındaki Temaların Deney Koşulu ve Davranışın Gerçekleşip Gerçekleşmemesine Göre Dağılımı ve Tartışma	119
3.1.2.4.4. Ahlaki Cesaret ve Yardım Davranışlarına İlişkin Temaların Karşılaştırılması.....	123
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	128
4. TARTIŞMA VE ÖNERİLER	128
4.1. Genel Tartışma	128
4.2. Katkıları.....	137
4.3. Sınırlılıklar ve Gelecekteki Araştırmalar İçin Öneriler.....	140
KAYNAKLAR	142
EKLER.....	154

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1: Bütünleştirici Ahlaki Cesaret Modeli	11
Şekil 2.1: Katılımcılara Uygulanan Manipülasyon ve Bağımlı Değişken Sorularına İlişkin İşlem Basamakları.....	44
Şekil 2.2: Ahlaki Kimlik Ölçeğinin Dfa Bulguları.....	46
Şekil 2.3: Ahlaki cesaret ve yardım davranışlarının koşullara göre ortalama puanları	47
Şekil 2.4: Yardım Etmeye Yönelik Suçluluk ve Utanç Duygularının Koşullara Göre Ortalama Puanları	48
Şekil 2.5: Risk Algısının Koşullara Göre Ortalama Puanları	51
Şekil 3.1: Karma Desen Çalışmasının Akışı	59
Şekil 3.2: Ahlaki Cesaretin Koşullara Göre Ortalama Puanı	76
Şekil 3.3: Yardım Davranışının Koşullara Göre Ortalama Puanı.....	77
Şekil 3.4: Ahlaki Cesaret İçin Oluşturulan İlk Tematik Harita	91
Şekil 3.5: Ahlaki Cesaret İçin Oluşturulan Son Tematik Harita	91
Şekil 3.6: Yardım İçin Oluşturulan İlk Tematik Harita.....	92
Şekil 3.7: Yardım İçin Oluşturulan Son Tematik Harita	92

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo 2.1: Katılımcıların Koşul ve Cinsiyet Dağılımı	43
Tablo 2.2: Betimsel İstatikler ve Korelasyon Analizi Bulguları	46
Tablo 2.3: Ahlaki Cesaret ve Yardım Davranışlarının Ahlaki Düşünce Yapısına Göre Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin Çok Yönlü Varyans Analizi Sonuçları	47
Tablo 2.4: Yardım Etmeye Yönelik Suçluluk ve Utanç Puan Ortalamalarının Ahlaki Düşünce Yapısına Göre Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin Çok Yönlü Varyans Analizi Sonuçları	48
Tablo 2.5: Risk Algısının Ahlaki Düşünce Yapısına Göre Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları	50
Tablo 2.6: Deney 1’deki Hipotezler ve Analizlere İlişkin Sonuçlar	51
Tablo 3.1: Nicel Çalışmadaki Katılımcıların Koşul ve Cinsiyet Dağılımı	63
Tablo 3.2: Yardım Etmeye Yönelik Suçluluk ve Utanç Ölçeği İçin Döndürülmüş Bileşenler Matrisi Tablosu	70
Tablo 3.3: Ahlaki Cesarete Yönelik Suçluluk ve Utanç Ölçeği İçin Döndürülmüş Bileşenler Matrisi Tablosu	71
Tablo 3.4: İdeal Ahlaki Kimlik Ölçeği İçin Döndürülmüş Bileşenler Matrisi Tablosu	72
Tablo 3.5: Ahlaki Kimlik Ölçeği İçin Döndürülmüş Bileşenler Matrisi Tablosu	73
Tablo 3.6: Betimsel İstatikler ve Korelasyon Analizi Bulguları	74
Tablo 3.7: Ahlaki Cesaretin Ahlaki Düşünce Yapısına Göre Farklılaşp Farklılaşmadığına İlişkin Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları	76
Tablo 3.8: Deney 2’deki Hipotezler ve Analizlere İlişkin Sonuçlar	80
Tablo 3.9: Nitel Çalışmadaki Katılımcıların Cinsiyet, Bölüm, Koşul ve Ahlaki Cesaret Gösterme(me)/Yardım Etme(me) Durumlarına Göre Dağılımı	86
Tablo 3.10: Ahlaki Cesaret İçin Elde Edilen Kodlar	88
Tablo 3.11: Yardım Davranışı İçin Elde Edilen Kodlar	89
Tablo 3.12: Ahlaki Cesaret ve Yardım Davranışlarına İlişkin Temalar	93
Tablo 3.13: Ahlaki Kayıp Koşulundaki Katılımcıların Ahlaki Cesaret Davranışına Dair Anlatımlarında Gözlenen Temalar	115
Tablo 3.14: Ahlaki Kazanç Koşulundaki Katılımcıların Ahlaki Cesaret Davranışına Dair Anlatımlarında Gözlenen Temalar	117
Tablo 3.15: Kontrol Grubundaki Katılımcıların Ahlaki Cesaret Davranışına Dair Anlatımlarında Gözlenen Temalar	118
Tablo 3.16: Ahlaki Kayıp Koşulundaki Katılımcıların Yardım Davranışına Dair Anlatımlarında Gözlenen Temalar	120
Tablo 3.17: Ahlaki Kazanç Koşulundaki Katılımcıların Yardım Davranışına Dair Anlatımlarında Gözlenen Temalar	122
Tablo 3.18: Kontrol Grubundaki Katılımcıların Yardım Davranışına Dair Anlatımlarında Gözlenen Temalar	123
Tablo 3.19: Ahlaki Cesaret ve Yardım Davranışına Dair Elde Edilen Tüm Alt Temaların Toplam Kod Frekansı	127

GİRİŞ

Tarih 5 Şubat 2020, Konya'nın Selçuklu ilçesinde gece saatlerinde sevgilisi tarafından darp edilen bir kadını kurtarmak isteyen K. Ş., fail tarafından yere yatırılarak tokatlandı. Failin elinden kurtulmayı başaran K. Ş. kaçmaya başladıysa da fail onu yakaladı ve tekrar saldırmaya başladı. Failin elinden kurtulamayan K. Ş. cebindeki çakıyı çıkararak faile sapladı ve fail hayatını kaybetti. K. Ş. tutuklandı ve kasten adam öldürmek suçundan yargı önüne çıkarıldı. Bu olay üzerine sosyal medyada 10 saatte 25 bini aşkın kişi K. Ş.'nin tutuksuz yargılanması için imza kampanyasına katıldı. K. Ş.'nin kasten değil nefsi müdafaa için ölüme sebep olduğuna ve adil yargılanması gerekliliğine inanan çok sayıda kadın derneği, akademisyen, avukat ve sanatçılardan da destek geldi (cnnturk.com.tr., 10.02.2020)

Tarih 18 Mart 2020, Covid-19 salgının yol açtığı ekonomik daralma sebebiyle birçok özel sektör çalışanı işinden ayrılmak zorunda kaldı. Yeni bir iş aramanın olanaksız olduğu sosyo-ekonomik şartlar, birçok ailenin işsizlik sebebiyle geçim sıkıntısı yaşamasına neden oldu. Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) belirli şartları taşıyan kişilere işsizlik maaşı ödemesini başlatsa da mağdur durumda kalan çok sayıda ailenin olması nedeniyle Türkiye çapında temel gıda yardımı kampanyası başlatıldı. Söz konusu girişimin baş aktörü olan Haluk Levent'in çağrısı üzerine yardım kampanyasına katılan binlerce kişi sayesinde (ülkenin tanınmış ünlü isimleri başta olmak üzere) 10 saat içinde 3 milyon TL toplandı ve 10 Bin 500 aileye gıda paketi ulaştırıldı (sozcu.com.tr., 01.04.2020).

Şiddete maruz kalan kadını korumak veya işsiz kalan kişilere gıda yardımı yapmak... Yukarıda bahsedilen olayların ikisinde de mağdura destek olma amacı söz konusudur ve ikisi de sosyal psikoloji yazınında olumlu sosyal davranış olarak ele alınmaktadır. Buna karşın, ilk olaydaki davranış ahlaki cesarete, ikinci olaydaki davranış ise yardım etme davranışına örnek teşkil etmektedir. Bu iki davranış arasındaki temel fark, olaya müdahalenin riskli sonuçlar içerip içermemesi (ahlaki cesaret gösteren kişi fail tarafından saldırıya uğramıştır) ve davranışın olumlu sosyal sonuçlara yol açıp açmadığıdır (mağdurun minnettarlığı, başkalarından takdir ve beğeni toplama gibi). Ahlaki cesaret ve yardım etme davranışı arasındaki buna benzer farkların belirlenmesine, özellikle ahlaki cesaretin kavramsal bir bütünlük olarak ele alınmasına yönelik sınırlı sayıda çalışma mevcuttur. Söz konusu çalışmaların sayısı arttıkça toplumsal işleyiş ve demokrasi için gerekli olan ahlaki

cesaretin (Fehr ve Gächter, 2002; Ostermann, 2004), doğru bir şekilde kavramsallaştırılması da mümkün görünmektedir. Ahlaki cesaret kavramsal olarak anlaşıldığında ve altında yatan temel sosyal psikolojik süreçler ortaya konduğunda, toplum yararı gözetilen uygulamalara ışık tutulabilir. Ahlaki cesaretin kavramsallaştırılmasına ve anlaşılmasına ilişkin bilimsel çalışmalar bu bağlamda anlam ve önem arz etmektedir.

Uluslararası alanyazın incelendiğinde, ahlaki cesaretle ilgili çalışmaların yardım etme davranışına kıyasla sınırlı kaldığı görülmektedir. Oysa her ne kadar bu iki davranış olumlu sosyal davranış olarak tanımlansa da, nedenleri ve sonuçları itibarıyla birbirinden farklı davranışlardır. Bundan hareketle, bu araştırmanın gerçekleştirilmesinin altında yatan temel motivasyon, “insanlar neden yardım etmeye kıyasla ahlaki cesaret göstermede daha az gönüllüdür?” sorusuna yanıt bulmaktır. Önceki çalışmalar, ahlaki cesaretin riskli sonuçlar içermesi sebebiyle yardım etmeye kıyasla daha nadir ortaya konabileceğine işaret etmektedir. Ne var ki, şimdiye dek yapılan araştırmalar, neden bazı insanların riskli sonuçları göze aldığını, diğerlerinin ise bunu göze almadığını yanıtlamakta yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle ahlaki cesaretin altında yatan sosyal psikolojik süreçlerin araştırılması önemini korumaktadır.

Haksızlığa karşı tepki gösterildiğinde, bunun olası riskinin göze alınması gerekir -bireyin fail tarafından zarar görmesi, sosyal dışlanma gibi-. Tepki gösterilmediği durumda ise, başka bazı bedellerin ortaya çıkması mümkündür. Nitekim Szekeres, Halperin, Kende ve Saguy (2019), bireyin ahlaki benlik değerini kaybetmemek (daha ağır bir bedelden korunma) için ahlaki cesaret gösterebildiğini ileri sürmektedir. Dolayısıyla bu araştırmada, *ahlaki benlik düzenleme odağının* ahlaki cesaretin altında yatan temel sosyal psikolojik süreçlerden biri olduğu varsayılmıştır. Benlik düzenleme stratejileri, koruma odaklı ve geliştirme odaklı benlik düzenleme stratejiler olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Higgins, 1996; Crowe ve Higgins, 1997). Koruma odaklı benlik düzenleme stratejisi (prevention focused self-regulation strategy) zarar ve acıdan kaçınmayı temsil ederken, geliştirme odaklı benlik düzenleme stratejisi (promotion focused self-regulation strategy) arzu edilir duruma ulaşmayı temsil etmektedir. Bu kuramsal çerçeveden hareketle bu araştırmada koruma odaklı benlik düzenleme stratejisini kullanan insanların ahlaki cesaret davranışını ortaya koyma olasılıklarının artacağı varsayılmıştır. Buna karşın, geliştirme odaklı benlik düzenleme stratejisini benimseyen insanların da

daha fazla yardım etme davranışına yöneleceği öngörülümüştür. Bu çalışmada benlik düzenleme stratejileri, ahlaki düşünce yapıları açısından ele alındığı için ahlaki benlik düzenleme odağı şeklinde özelleştirilerek (ilgili yerlerde) ifade edilmiştir.

Bununla ilintili olarak alanyazında üzerinde durulan başka bir konu ise ödül-bedel değerlendirmesidir: Kişinin ödül-bedel değerlendirmesine bağlı olduğu, bu değerlendirme neticesinde elde edilecek faydanın, karşılaşılabilecek zarardan daha yüksek düzeyde algılanması durumunda, olumlu sosyal davranışların (yardım ve ahlaki cesaret) ortaya çıkacağı ileri sürülmektedir (Halmburger, Baumert ve Schmitt, 2017; Latane ve Darley, 1968; 1970). Bu önerme dikkate alındığında, koruma odaklı benlik düzenleme stratejisi ile geliştirme odaklı benlik düzenleme stratejisinin söz konusu ödül-bedel değerlendirmesinde farklı şekilde işleyeceği düşünülebilir. Ödül-bedel değerlendirmesi bağlamında, olumlu ahlaki benlik değerini artırma (ödüle yönelme) motivasyonunun (geliştirme odaklı benlik düzenleme) yardım etme davranışını artıracacağı, olumlu ahlaki benlik değerini kaybetmeme (bedelden kaçınma) motivasyonunun ise (koruma odaklı benlik düzenleme) ahlaki cesaret sergileme olasılığını artıracacağı öngörülmüştür.

Buna ek olarak, davranışsal engelleme ve aktivasyon sistemi ile ilgili araştırmaların ortaya koyduğu üzere suçluluk ve utanç duygularının benlik düzenleme stratejileri ile olumlu sosyal davranışlar arasında aracı rolleri olabileceği varsayılmıştır. Davranışsal Aktivasyon Sistemi (DAS) devreye girdiğinde, kişilerin daha fazla suçluluk hissettiği, Davranışsal Engelleme Sistemi (DES) aktive olduğunda ise utanma eğiliminin arttığı gösterilmiştir (Sheikh ve Janoff-Bulman, 2010a; 2010b). Bu çerçevede, koruma odaklı benlik düzenleme stratejisinin (ahlaki kayıp düşünce yapısı) DES ile, geliştirme odaklı benlik düzenleme stratejisinin (ahlaki kazanç düşünce yapısı) ise DAS ile ilişkili olması beklenmektedir. Buradan hareketle, koruma odaklı benlik düzenleme stratejisinin daha fazla utanç duygusunun hissedilmesine yol açacağı, utanç duygusunun ise daha fazla ahlaki cesaret sergileme olasılığını artıracacağı varsayılmıştır. Buna karşın, geliştirme odaklı benlik düzenleme stratejisinin daha fazla suçluluk hissedilmesine yol açacağı, suçluluk duygusunun da yardım etme olasılığını artıracığı öngörülmüştür.

Alanyazın taraması neticesinde hem ahlaki cesaret ile hem de yardım etme davranışı ile ilişkili olan başka bir değişken olduğu tespit edilmiştir: ahlaki kimlik. Bu nedenle ahlaki kimliğin, ahlaki cesaret ve yardım davranışı üzerinde ne tür bir

etki gücüne sahip olduğunun test edilmesiyle, söz konusu iki davranış türünün daha nitelikli bir şekilde karşılaştırılmasına olanak sağlanacağı düşünülmüştür. Dolayısıyla ahlaki benlik düzenleme odaklarının (ahlaki kayıp/kazanç düşünce yapıları), suçluluk ve utanç duygularının ve ahlaki kimliğin, her iki davranış türü (ahlaki cesaret ve yardım) için farklı etkileri olabileceği yönünde hipotezler oluşturulmuş ve bu kapsamda iki araştırma yürütülmüştür. İlk çalışma deneysel desene sahip nicel bir araştırma olup ikinci çalışma ise yine deneysel desenli nicel bir çalışma ile nitel bir çalışmanın birlikte yürütüldüğü karma desenli bir araştırmadır.

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı, ahlaki cesaret ve yardım etme davranışları üzerinde ahlaki benlik düzenleme odaklarının, suçluluk ve utanç duygularının ve ahlaki kimliğin olası farklı etkilerinin sınanmasıyla söz konusu iki bağımlı değişkeni karşılaştırmaktır. Bu amaçla gerçekleştirilen çalışmanın önemi ve alana katkısı şu şekilde sıralanabilir:

İlk olarak, olumlu sosyal davranış kapsamında yer alan ahlaki cesaret ile yardım etme davranışı üzerinde farklı etki gücüne sahip olabileceği düşünülen değişkenlerin her iki bağımlı değişken üzerinde eş zamanlı olarak sınanmasıyla (deneysel çalışmalar), ahlaki cesaret ve yardım etme davranışlarının görgül açıdan karşılaştırılmasına olanak sağlanmıştır. Buna ek olarak, nicel ve nitel araştırma yöntemleri açımlayıcı bir amaçla bir arada kullanılmış (karma desen) ve söz konusu iki olumlu sosyal davranış arasındaki farkların daha kapsamlı ve açımlayıcı bir şekilde ele alınabileceği bir yol izlenmiştir. Her iki bağımlı değişkenin kavramsal açıdan karşılaştırılmasına yönelik çalışmaların devam ettiği ve daha fazla sayıda görgül çalışmaya ihtiyaç duyulduğu dikkate alındığında, bu çalışmanın mevcut alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

İkinci olarak, deneysel çalışmalarda (Deney I ve Deney II) koruma odaklı ahlaki benlik düzenleme stratejisi *ahlaki kayıp düşünce yapısı* olarak, geliştirme odaklı ahlaki benlik düzenleme stratejisi ise *ahlaki kazanç düşünce yapısı* olarak ele alınmıştır. Böylece, ahlaki kayıp ve ahlaki kazanç düşünce yapılarının hem yardım etme hem de ahlaki cesaret davranışları üzerindeki etkisi ilk kez eş zamanlı olarak bu araştırmada sınanmıştır.

Üçüncü olarak, ahlaki cesaret ve yardım etme davranışları öz bildirime dayalı bir şekilde davranışa dair niyeti elde etmeye yönelik değil, gerçek

durum/olay mizansenini yaratılarak gerçekliğe olabildiğince yakın olacak şekilde ölçülmüştür. Bireylerin beyanından yola çıkmak yerine doğrudan duruma yönelik değerlendirmelerinin ve davranışlarının elde edilmesi, çalışmanın bir diğer önemli yönüdür. Böylece, dış geçerliği daha yüksek sonuçlar elde edilebilmiştir.

Dördüncüsü, ahlaki kayıp ve ahlaki kazanç düşünme yapılarının (koruma odaklı ve geliştirme odaklı ahlaki benlik düzenleme stratejilerinin) hangi duygular üzerinden ahlaki cesaret ve yardım davranışlarını tetiklediğini gösteren herhangi bir çalışmanın bulunmadığı dikkate alındığında, bu çalışma ile olası duyguların (suçluluk/utanç) etkisinin sınanması araştırmanın diğer özgün bir yönü olarak değerlendirilebilir.

Son olarak, ahlaki cesaret Türkiye'deki sınırlı sayıda araştırmada incelenmiştir (Ayaz, 2020; Kovancı ve Hiçdurmaz, 2021; Yılmaz Öztürk, 2019; Yalçındağ, 2009). Bu araştırma ile Türkiye'deki söz konusu sınırlı alanyazına da katkı sağlanabilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KURAMSAL ÇERÇEVE

Araştırmada yer alan tüm değişkenlerle ilgili alanyazın, araştırmanın konusu bağlamında incelenmiş ve ilgili kuramsal alt yapılarına aşağıda değinilmiştir.

1.1. Ahlaki Cesaret

Giriş bölümünde, ahlaki cesaret gösteren K. Ş. örneğinden bahsedilmiştir. Ahlaki açıdan karmaşık bir içeriği barındıran söz konusu örneği kuramsal açıdan değerlendirmek gerekirse neler söylenebilir? K. Ş. bir yandan *doğal insan ahlakının* gereği (kavram için bkz. Tomasello, 2018) şiddet gören bir kadını kurtarmak isteyerek ahlaki cesaret göstermiş, diğer taraftan da faili (kendi beyanıyla istemeden) öldürerek *uzlaşımsal normları* (kavram için bkz. Smetana, 2006; Turiel, 2008) ihlal etmiştir ki buradaki uzlaşımsal norm, yasalardır.

Ahlakı, insan doğası ve toplumsallaşma süreci bağlamında ele alan Tomasello'ya (2018: 189) göre ahlak¹, “iktidar ve otorite dışında kalan başka araçlar vasıtasıyla işleri yürütme yoludur”. Doğal insan ahlakının ilk insanlarda karşılıklılık ilkesi bağlamında duygudaşlıkla ortaya çıktığını ve “ben=öteki” eşitliğine dayanan bir hakkaniyet/adalet kavrayışıyla geliştiğini iddia eden Tomasello (2013;2018), özellikle tarıma geçişle birlikte mülk anlayışının, güç ve otorite olgularının ahlaki süreci etkilediğini ifade eder. Bu noktada yeni sosyal koşulların gerektirdiği işbirliğini düzenlemenin yolu, birey üstü düzenleyici araçlardır ve bu birey üstü araçlar modern insan ahlakında yasa ve din olarak kendini göstermektedir (Tomasello, 2018: 158). Yasa ve din gibi birey üstü norm belirleyicilerinin temelini yine doğal insan ahlakı olduğu ileri sürülmektedir (bkz. Tomasello, 2018).

Kendisini yasalar, toplumsal kurallar, dini öğretiler ve benzeri şekillerde gösteren bu birey üstü araçlar, Alan Kuramı'ndaki “uzlaşımsal alan”a denk düşmektedir. Alan Kuramı'na göre insanlar çok küçük yaşlardan itibaren evrensel

¹ Ahlak, Arapça kökenli bir kelime olup, “hulk” kelimesinin çoğuludur; huy, seciye, karakter anlamlarına gelmektedir (Aydın, 1989). İngilizcede ahlak teriminin karşılığı olarak kullanılan “moral” kelimesi ise Latince kökenli “moralis”den kök almakta ve Arapçadaki anlamına yakın bir şekilde terbiye ve mizaç anlamlarını taşımaktadır -ki bu tanımlar, ahlakın hem doğuştan getirilen hem de sonradan öğrenilen bir kavram olduğuna işaret etmektedir (bkz. Cesur, 2018).

ahlak ilkeleriyle toplumsal uzlaşımları birbirinden ayırabilmektedir (Turiel, 2002). Bu ayrımı yapmaları için Kohlberg'in bilişsel basamaklarından beşinci basamakta olmanın zorunluluğu yoktur. Bireyler ahlaki bir ikilem yaşadıklarında söz konusu durumu evrensel ahlaki ilkeler (adalet, hak, iyilik) ve toplumsal ahlaki uzlaşımlar (tedbirlilik, kurallara ve otoriteye uyma) bağlamında değerlendirebilmektedirler. Bunlardan ilki “ahlaki alan”ı ikincisi ise “uzlaşımsal alanı” ifade etmektedir. Ahlaki bir ikilemde bireyin karar verme sürecinin hangi alan üzerinden gerçekleşeceği ise birey-çevre, bağlam-birey içi psikolojik süreçler gibi farklı unsurlardan etkilenebilmektedir (Turiel, 2002).

Smetana'ya (2006) göre sosyal uzlaşımlar birey ve çevre arasındaki ilişkiyi düzenleyen paylaşılan normları içerir. Bu normlar ortak bir şekilde uzlaşılmış normlardır, hatta otorite buyruğuna bağlı ve aynı zamanda değiştirilebilir kurallardır. Alan Kuramında ahlaki alanın ve uzlaşımsal alanın birbirinden ayrı alanlar olduğu ancak hem toplumsal uzlaşımların hem de evrensel ahlaki ilkelerin (ahlaki alan) bir arada olabileceği ileri sürülmektedir. Söz konusu yaklaşım doğal insan ahlakının tarihi bağlamında değerlendirildiğinde, ahlaki alanın (hak, adalet, iyilik) ilk insanlardaki “ben=öteki” anlayışına, duygudaşlık ve hakkaniyet ahlakı temeline dayandığını düşünülebilir. Uzlaşımsal alanın ise, sosyalleşmeyle gelişen, ortak maksatlılık temelinde işbirliği sağlamanın aracı olan birey üstü ahlaki araçları (sosyal normları) temsil ettiği çıkarsaması mantıklı görünmektedir.

K. Ş. örneğinde, kadına şiddet uygulayan kişinin davranışının duygudaşlık ve eşitlik bağlamında ahlaki olduğu iddia edilemez. K. Ş.'nin tepki göstermek istemesi ve müdahale etmesi de doğal ahlak bağlamında anlaşılır görünmektedir. K. Ş.'nin cezasının ise, doğal ahlak temeline dayandığı iddiası taşıyan kurumların (Tomasello, Carpenter, Call, Behne ve Moll, 2005) norm ve yasalarına göre kararlaştırıldığı dikkate alındığında, ilgili kurumun söz konusu cezayı K. Ş.'in kadına şiddet uygulayan faile tepki göstermesine (doğal insan ahlaki temelinde gösterdiği ahlaki cesarete) değil, bu tepkiyi gösterirken faili bıçaklaması (uzlaşımsal norm ihlali) ve failin hayatına mâl olması sebebiyle verildiğinin ilan edilmesi ya da kamuoyuna açıklanması, uzlaşımsal normların temeli olan doğal ahlak ilkelerinin (hak, eşitlik, adalet) sarsılmaması açısından önemli olabilirdi. Çünkü söz konusu olayda uzlaşımsal alan içine giren Türkiye kültüründeki “eşler arasına girilmez” normunun da ihlal edildiği ve bunun da ceza miktarını etkilediği gibi bir çıkarsama ihtimali, toplumsal açıdan evrensel ahlak ilkelerinden

uzlaşımsal ilkelerin daha önemli olduğu algısı oluşturma potansiyeli taşımaktadır. Söz konusu açıklamanın yapılması, ortak maksatlılığımız açısından toplum vicdanını rahatlatabilecek bir açıklama olabilirdi. Bu noktada Tomasello'un şu ifadelerini kullanmak yerinde olacaktır:

“Yasalar sistemine o sisteme tabi olanların gözünde meşruluk veren şey, yasal bakış açısının ahlaki bakış açısını temsil ettiği iddiasında olmasıdır. Bunun sonucunda vatandaşlar tipik olarak yasayı ahlaken meşru kabul eder, ona uyar ve saygı duyar. Ta ki saygılarını yitirene kadar.”(Tomasello, 2018: 160).

Ahlaki cesaret elbette her zaman uzlaşımsal alan ve ahlaki alan çatışmasından kaynaklanmayabilir. Turiel'in (2008) ileri sürdüğü kişisel alan ve tedbirlilik gibi iki durumun birbiriyle çatışmasından da kaynaklanabilir. Örneğin kişinin özgürlüğünü ön plana alan kişisel alanı, kendi iradesini kişisel tercihleri üzerinden inşaa edebileceği bir alandır ve özgürlük alanını kısıtlayıcı durumlardan kaçınmak isteyebilir (Nucci ve Turiel, 2000). Diğer taraftan olası tehlikelere karşı tedbirli olma güdüsüyle kişisel alanından fedakârlık yapma yönünde de karar alma durumunda kalabilir. Ne var ki, ahlaki cesaretin özellikle olumsuz sosyal maliyet riski taşıması, bu davranışın daha çok uzlaşımsal alan ile ahlaki alan çatışmasının sonucunda çıkabileceğini düşündürmektedir. Bu tür bir çatışmada bireyin evrensel ahlak ilkelerini (doğal insan ahlakının yapı taşı olan duygudaşlık, ikinci şahıs hakkaniyeti, adalet vb.) uzlaşımsal alandan (birey üstü normlar: yasalar, otorite, sosyal kurallar) daha çok dikkate alması, toplumsal ahlak inşasında da etkili bir güce dönüşebilir. Örneğin 1950'li yılların Amerikasında siyahi vatandaşların toplu taşıma araçlarındaki oturma düzeni, ikinci şahıs hakkaniyeti ve dolayısıyla evrensel ahlak açısından kabul edilebilir olmamasına karşın yasal bir düzen içinde sunulmuş norm ve kuralları temsil eden bir uygulamaydı. Ancak uzlaşımsal alanın ötesinde, evrensel ahlaki alan bağlamında hareket eden ve ahlaki cesaret örneği sergileyerek kendisine gösterilen yerde oturmayı kabul etmeyen Rosa Parks, bugün evrensel insan hakları bağlamında simge bir isme dönüşmüş ve Amerika Birleşik Devletleri'nin bu anlamda sorunlu olan uzlaşımsal normlarını (yasal düzeni) değiştirmesinde öncü olmuş biridir. Dolayısıyla ahlaki cesaretin doğal insan ahlakı temelinde ortaya çıktığı ve kimi zaman sorunlu olan uzlaşımsal normları değiştirebilme gücüne sahip olduğu dikkate alındığında, bu çalışmada ahlaki cesaretin kavramsallaştırılmasına yönelik katkı sunma amacı da önemli bir anlam taşımaktadır.

Yukarıdaki kuramsal açıklamalara ve örneklere genel bir çerçeve oluşturmak adına yer verilmiştir ve bu araştırmada da ahlaki cesaretin, insanın doğal ahlak yapısından kaynakladığı savıyla hareket edilmiştir. Çünkü ahlaki cesaret doğal insan ahlakının gelişiminde önemli rol oynayan hakkaniyet kavrayışını temel alan ve haksızlığa gösterilen bir tepki olarak ele alınmaktadır.

Ahlaki cesaret, ilk olarak 19. yüzyılda sosyoloji alanında ortaya atılmış bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyin sosyal olarak onaylanmamayı göze alarak acı durumlarla yüzleşmeye istekli olması şeklinde ele alınan ahlaki cesaret, uyum ve itaat gerektiren toplumsal güçlere karşı vicdan tarafından yönlendirilen bireysel bir fenomen, kişisel bir güç olarak görülmüştür (Press, 2018). Bu kavram, toplumsal ve bireysel süreçleri de beraberinde getiren bir davranış biçimini yansıtması nedeniyle zamanla psikoloji alanında çalışma yürütenlerin de dikkatini çekmiştir.

Miller (2000) ve Skitka'ya (2012) göre ahlaki cesaret, başkaları sessiz kaldığında bile bireyin kendi ahlaki ilkeleri doğrultusunda bir başkasını savunmaya gönüllü olmasıdır. Greitemeyer ve arkadaşlarına (2006) göre ise ahlaki cesaret, kişinin sosyal maliyetlerini düşünmeksizin öfke ve kızgınlıkla toplumsal/etik normları yerine getirme niyetidir. Söz konusu tanımlama biçimleri birbirinden temelde ayrılmayan bir ahlaki cesaret anlayışını ortaya koymaktadır: Haksızlığa karşı, olumsuz sosyal riskleri göze alarak tepki göstermek.

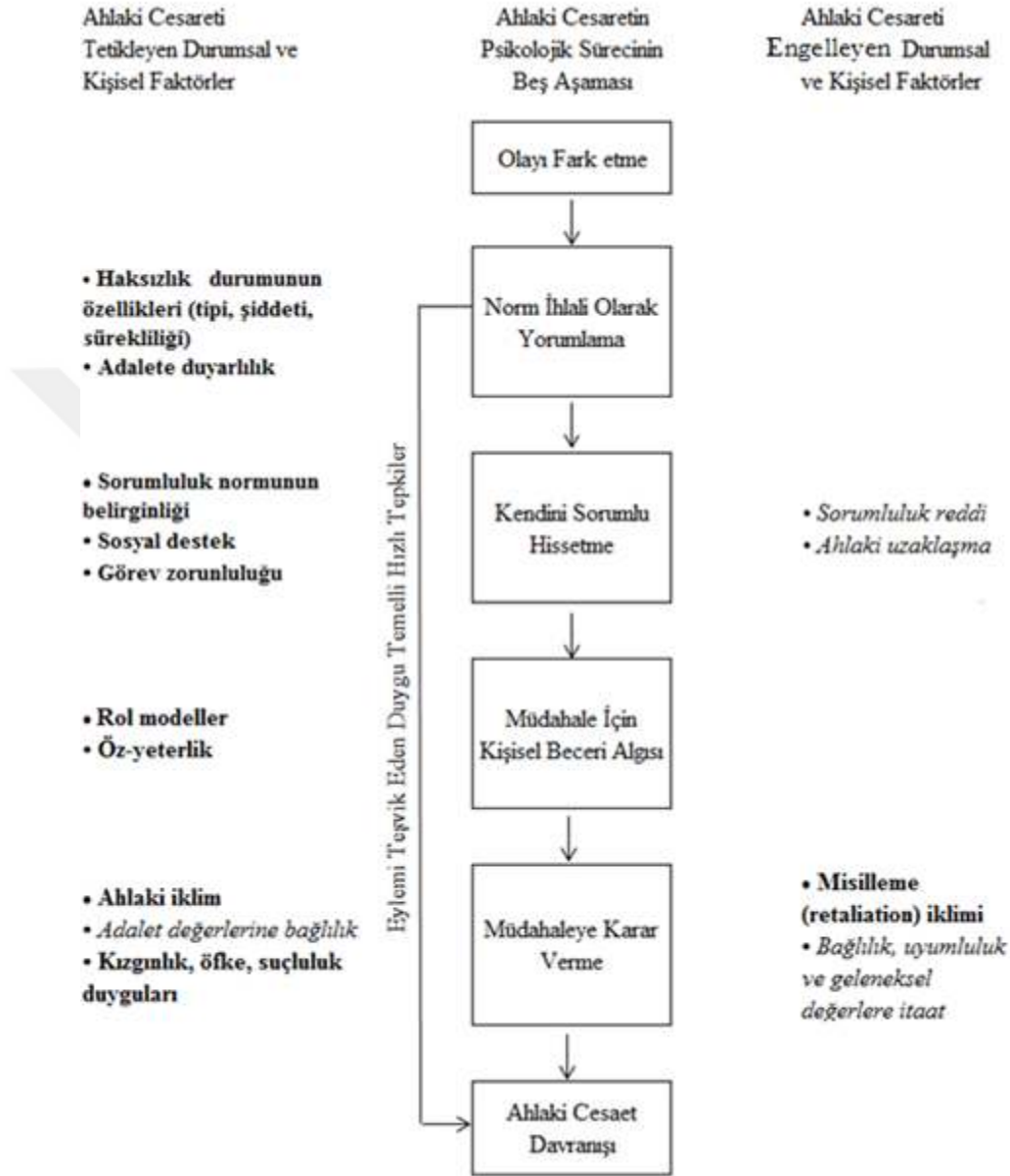
Ahlaki cesaret, sosyal riske rağmen haksız muameleyi değiştirmeye veya bozmaya yönelik olduğu gibi, zayıf bireylere karşı şiddet ve saldırganlığı durdurmaya yönelik bir davranış olarak da karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, ırkçı bir toplulukta azınlığı savunmak, çalıştığı şirkette bir başkasına uygulanan mobbingi ilgili kurumlara bildirmek ahlaki cesaret örnekleridir. Söz konusu örneklerde gösterilen ahlaki cesaret, izleyici durumundaki kişilerin veya amir pozisyonundakilerin hoşuna gitmeyeceği için potansiyel risk barındırmaktadır (Dyck, Morse ve Zingales, 2010; Monin, Sawyer ve Marquez, 2008). Bu riskler, K. Ş. örneğinde olduğu gibi failin saldırısı; veyahut failin ertelenmiş intikamı (Greitemeyer, Fischer, Kastenmüller ve Frey, 2006; Kidder, 2005; Meyer ve Hermann, 2000); sosyal dışlanma (Miller, 2000) veya ayrımcılığa maruz kalma (Parmerlee, Near ve Jensen, 1982) gibi çeşitli biçimlerde olabilir.

Ahlaki cesaret sosyal psikoloji alanyazını dışında özellikle iş yeri ortamlarında örgütsel davranış bağlamındaki çalışmalarla (bkz. Bagozzi, Sekerka

ve Sguera, 2018; Cason, Casini ve Hellemans, 2020; Khelil, Akrou, Hussainey ve Noubbigh, 2017; Lee, Choi, Youn ve Chun, 2017; Supriyadi, 2020) ve sağlık hizmetinde görevli hemşire ve diğer sağlık çalışanlarıyla yürütülen çalışmalarla (bkz. Abadi vd. 2020; Afşar vd. 2019; Escolar-Chua, 2018; Harorani vd., 2019) birlikte son zamanlarda üzerinde sıkça çalışılmaya başlanan bir konudur. Ahlaki cesaret de tıpkı yardım etmek, bağış yapmak, paylaşmak gibi olumlu sosyal davranışlar (prosocial behavior) bağlamında değerlendirilmektedir (Bierhoff, 2002). Öte yandan, ahlaki cesaret, diğerlerinden farklı bir şekilde, faili etik normları ihlal etmekten alıkoyan olumlu bir sosyal davranış türü olarak ele alınmaktadır (Jonas ve Brandsttter, 2004). Ahlaki cesareti diğer olumlu sosyal davranışlardan ayıran en önemli özelliği ise olumsuz sosyal maliyetlerinin olmasıdır (Fischer, vd., 2004). Örneğin kahramanlıkta, yardım davranışında veya bağış yapmada, sosyal beğerirlik ve/veya takdir görme gibi olumlu sosyal beklentiler söz konusu olabilmektedirken, ahlaki cesaret davranışında bu tür bir beklenti bulunmamaktadır (bkz. Osswald, Frey ve Streicher, 2012). Hatta müdahalede bulunan kişi bazen otoritelerin veya çoğunluk gurubunun uyulmasını beklediği kuralları reddederek sosyal itaat göstermemenin ağır bedellerini göğüslemek zorunda kalmaktadır (Halmburger vd., 2017). Bu tür bir ahlaki cesaret, ahlaka dayalı bir müdahaleyi içermesine rağmen sosyal kuralları aşmayı ve itaatsizliği barındırdığı için anti-sosyal davranış (anti-social behavior) biçimi olarak değerlendirilebilir ancak böyle bir durumda müdahale eden kişi için “daha iyi” olana ulaşmak adına normlar ihlal edilir ki bu durum, ahlaki eylem için gösterilen cesaretin bir başka önemli özelliği olarak görülmektedir (Halmburger vd., 2017). Bu türden bir ahlaki cesaret davranışı her ne kadar anti-sosyal davranış biçimi olarak değerlendirilse de, daha iyi bir ahlaki durum yaratma amacı taşması nedeniyle diğer olumlu sosyal davranışlar bağlamında değerlendirilmekte ve bu bağlamda karşılaştırmalar yapılmaktadır (Osswald, Greitemeyer, Fischer ve Frey, 2010). Özellikle yardım davranışının belirleyicileri olarak kullanılan basamakların (Latane ve Darley, 1970) ahlaki cesaret davranışının kavramsallaştırılması için de kullanılabileceği ileri sürülmektedir (Halmburger vd., 2017).

Latane ve Darley’in (1970) yardım etme modeli ile Gundlach, Douglas ve Martinko’un (2003) sosyal bilgi işleme modeli bağlamında bütüncül bir ahlaki cesaret modeli oluşturan Halmburger ve diğerlerine (2017) göre ahlaki cesaret, durumsal ve kişisel faktörlerle birlikte ele alınması gereken bir davranış olarak

görülmelidir. Bu modele göre ahlaki cesareti tetikleyen ve engelleyen durumsal ve kişisel faktörlerin yanı sıra, söz konusu davranış sürecini belirleyen (yardım davranışında olduğu gibi) beş basamaklı psikolojik bir süreç vardır (bkz. Şekil 1.1).

Şekil 1.1: Bütünleştirici Ahlaki Cesaret Modeli (ahlaki cesaret niyeti italik harflerle, ahlaki cesaret davranışı ise kalın harflerle yazılmıştır; bkz. Halmburger, Baumert ve Schmitt, 2017).

Kaynak: Halmburger, A., Baumert, A. ve Schmitt, M. (2017). Everyday heroes: Determinants of moral courage. *Handbook of heroism and heroic leadership* içinde (165–184). Routledge/Taylor & Francis Group.

Bütünleştirici Ahlaki Cesaret Modeli'nde ele alınan basamaklar, Latane ve Darley'in (1968; 1970) yardım etme davranışına yönelik oluşturdukları

basamaklara büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. Önemli sayılacak fark, ikinci basamakta ahlaki cesaret için norm ihlali algısının, yardım davranışında ise olayın acil bir durum olarak algılanmasının söz konusu olmasıdır. Bu beş basamaklı süreç dışında yardım ve ahlaki cesaret için farklı durumsal ve kişisel özellikler etkili olmaktadır ki Bütünleştirici Ahlaki Cesaret Modeli'nde (Halmburger vd., 2017) söz konusu özellikler sağ ve sol bloklarda gösterilmiştir.

Davranışı tetikleyen durumsal faktörlerin en başında durumun fark edilmesi vardır: Kişinin durum veya olaya tanık olması ve bu durumu idrak etmesi gerekmektedir (birinci adım). Ortamda dikkat dağıtıcı uyarıcıların olması veya kişinin acelesi olması gibi durumlar yardım etme olasılığını düşüren etmenler olduğu gibi ahlaki cesaret gösterme olasılığını da düşüren etmenler olarak değerlendirilmektedir (Halmburger vd, 2017).

İkinci adımda ise olayın yorumlanması söz konusudur. Bu aşamada durum veya olay, kişi için ahlaki olmayan bir durum olarak algılanmalıdır: Tanık olunan durumun norm ihlali içermesi veya sosyal ortamın normuna uygun olsa dahi evrensel ahlaki ilkelere uymayan bir durumun söz konusu olması gerekmektedir. Bu aşamada olayın şiddeti, sürekliliği ve niteliği de tanık olan kişinin ahlaki cesaret gösterme olasılığını etkileyebilmektedir. Failin gerçekleştirdiği eylemin zarar boyutu veya şiddeti (Near ve Miceli, 1985; 1996) gibi bu eylemin istikrarlı bir şekilde görülmesi (sürekliliği) ve kazara değil kasti yapılan bir eylem olarak algılanması da (niteliği) ahlaki cesareti tetikleyen unsurlardır. Bu aşamada, olaya tanık olan kişinin adaletle duyarlı ve ahlaki değerlere olan inançlarının yüksek olması da eyleme geçmeyi tetikleyen unsurlar olarak ele alınmaktadır. Bireyin adaletle ilişkin duyarlılığının yüksek olması, çevresinde cereyan eden adaletle ilişkin norm ihlallerini daha hızlı fark etmesine neden olmaktadır (Schmitt, Baumert, Gollwitzer ve Maes, 2010). Özellikle adaletle duyarlılığın 'faydalanan boyutu' ahlaki cesaret davranışı ile anlamlı ve pozitif yönde ilişki göstermektedir (Baumert, Halmburger ve Schmitt, 2013).

Üçüncü aşamada, olaya tanık olan bireyin hissettiği kişisel sorumluluk duygusu ön plandadır. Söz konusu psikolojik süreç üzerinde etkili olan ortamsal özellik ise bireyin çevresine karşı sorumluluğuna atfen oluşturulan sosyal normun belirginliğidir. Bu tür bir sosyal norm, ahlaki cesaret için gerekli olan sorumluluk duygusunu önemli ölçüde tetiklemektedir (Levine ve Crowther, 2008). Kişisel sorumluluk duygusunu azaltan durumlar arasında ise toplu yok sayma (pluralistic

ignorance) ve sorumluluğun dağılması (diffusion of responsibility) gösterilmektedir (Halmburger vd., 2017). Ayrıca sorumluluğu başkalarına veya durumsal koşullara atfetme gibi kişisel sorumluluktan kaçınma stratejilerini aktive eden ahlaki uzaklaşma eğilimi de ahlaki cesareti engelleyen bir eğilim olarak görülmektedir (Baumert vd., 2013). Yine bu aşamada izleyicilerin varlığı, hatta sayıca çokluğu, bireyde sosyal destek alabileceği yönünde bir algı yaratarak ahlaki cesaret göstermesinde tetikleyici bir unsur olarak ele alınmaktadır. Modelde yer alan “görev zorunluluğu” ise ahlaki olmayan eylemin durdurulması ya da engellenmesinin bir görev ya da zorunluluk olarak algılanmasını ifade etmektedir. Near ve Miceli’nin (1996) işyerinde iş ahlakına uygun olmayan durum ya da uygulamaların ihbar edilmesini, olası risklere rağmen yapılan ahlaki bir eylem olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Bu çalışmada ihbar edenlerin, uygunsuz durumu bildirmeyi bir görev sorumluluğu olarak değerlendirdikleri görülmektedir ki bu da ahlaki cesareti tetiklediği ileri sürülen görev zorunluluğuna örnek olarak gösterilmektedir.

Modelin dördüncü aşamasında, kişinin içinde bulunduğu sosyal iklimde vurgulanan veya ön plana çıkan yaklaşım biçimlerinin önemli olduğu ileri sürülmektedir. Örneğin Near ve Miceli’nin (1995) yaptığı çalışmada, iş ortamında yanlış yapılan uygulamaların (ihlal edilen norm) ihbar edilmesine (ahlaki cesaret) yönelik destekleyici ve duyarlı bir ahlaki iklim olduğunda insanların gerektiğinde ihbar etme davranışlarının daha yüksek olduğu ileri sürülmektedir. Ancak iş yerinde uygunsuz durumun ihbar edilmesi, tehdit edici algılanıyor hatta bu tür durumlarda işten çıkarılma, mobbing vb. uygulamalara başvuruluyorsa (misilleme iklimi), uygunsuz durumu ihbar etme davranışının düştüğü görülmektedir (Near ve Miceli, 1995; 1996). Nitekim ahlaki cesareti örgütsel davranış bağlamında ele alan Afşar ve diğerlerinin (2019) çalışmasında da kötü yönetimin (astlara bağırma, gözdağı verme, terfi durdurma tehdidi vb.) ahlaki cesaret üzerindeki negatif etkisinden bahsedilmektedir. Supriyadi’nin (2020) ile Khelil ve diğerlerinin (2017) çalışmalarında da iş yeri denetçilerinin, denetçilere yönelik destek algısının yüksek olması durumunda ahlaki cesaret eğilimlerinin arttığı görülmektedir. Benzer şekilde, rol model özelliği taşıyan liderlerin ahlaki cesaret üzerindeki etkisini ele alan bir başka çalışmada da (Lee, vd., 2017) etik liderliğin ahlaki cesaret üzerindeki olumlu etkisine vurgu yapılmaktadır.

Ahlaki cesaret göstermeyi olumlu yönde etkileyen bir diğer unsur ise bireyin öz yeterlik inancıdır. Haksızlık durumunda müdahale etmeye ya da müdahalenin olası risklerini göğüslemeye yönelik öz yeterliliğini yüksek algılayan bireylerin ahlaki cesaret eğiliminin daha yüksek olduğu ileri sürülmektedir. Örneğin öz yeterlik inançlarının ahlaki stresle negatif yönde, ahlaki cesaret ile pozitif yönde ilişkilendiğini gösteren Escobar-Chua'nın (2018) araştırması konuyla ilgili çok sayıda yapılan çalışmalardan biridir. Diğer taraftan müdahaleye karar verme aşamasında kişisel özellik olarak adalet değerlerine bağlı olmak, ahlaki cesareti tetikleyen bir unsurken, geleneksel değerlere bağlı olmak ve uyumlu kişilik yapısını benimsemek ahlaki cesareti engelleyen unsurlar olarak ele alınmaktadır (Halmburger vd., 2017).

Norm ihlaline tanık olan kişilerin faile karşı öfke ve kızgınlık duyguları da müdahale kararı üzerinde etkilidir. Bu duygular Ahlaki Cesaret Modeli'ndeki ikinci basamakta yer alan norm ihlali algısını tetikleyen duygulardır (Harmon-Jones ve Sigelman, 2001; Hoffman, 2000; Mackie, Devos ve Smith, 2000). Suçluluk duygusunun ise öfke duygusuna kıyasla daha küçük bir rol oynadığı ileri sürülmektedir (Halmburger, Baumert ve Schmitt, 2015).

Son aşamada ise, kişi norm ihlaline karşı müdahale edip etmemeye karar vermektedir. Halmburger ve diğerlerine göre (2017) bu aşama, çelişkili değerler ve duygular ile karmaşık bir ödül-bedel değerlendirmesi neticesinde gerçekleşmektedir. Müdahale etmemek, boşa zaman ve emek harcamamak gibi bir fayda getirebilirken, suçluluk ve utanç duyguları gibi zarar niteliğinde sonuçları da beraberinde getirebilir (Halmburger vd., 2017). Diğer taraftan müdahale etmek, kişinin kendi ahlaki standartlarına göre davranmış olmasına, öz tutarlılığını korumasına neden olarak fayda sağlarken, failin misilleme yapması, fiziksel zarar vermesi, iş kaybı, sosyal dışlanma ve benzeri zararları da beraberinde getirebilir. Eğer müdahale etmenin beklenen faydaları, beklenen maliyetlerine ağır basarsa, ya da müdahalesizliğin beklenen maliyeti, beklenen faydalarına ağır basarsa kişinin ahlaki cesaret gösterme ihtimali olası görülmektedir.

Yukarıda yer alan Ahlaki Cesaret Modeli'nde her ne kadar utanç duygusu yer almasa da söz konusu duygunun ödül-bedel değerlendirmesinde duygusal bedeller arasında yer alması dikkat çekicidir. Modelde yer almayıp açıklama kısmında söz konusu duyguya yer verilmesi, utanç duygusunun ahlaki cesaret ile ilişkisini ele alan çalışmaların son derece sınırlı olmasına bağlanabilir. Bu

Çalışmaların birinde (Bagozzi, vd., 2018) sadece düşük bakış açısına sahip ve diğ erlerine y onelik değerleri zayıf olan bireylerde utanç duygusunun ahlaki cesaret üzerinde etkili olabileceği gösterilmiştir. Halmburger ve diğ erlerinin (2017) Ahlaki Cesaret Modeli'ne ilişkin ileri sürülen suçluluk ve utanç duygularına ilişkin son derece sınırlı sayıda çalışmanın olması söz konusu duyguların ahlaki cesaret davranışı üzerindeki etkilerini araştıran çalışmaların sayıca artması gerektiğini düşündürmektedir. Ayrıca söz konusu duygulardan hangisinin ahlaki cesaret üzerinde daha etkili bir rol oynadığının belirtil(e)memesi de modelin eksik sayılabileceği bir noktası olarak değerlendirilebilir. Bu araştırmada ise suçluluk ve utancın ahlaki cesaret üzerindeki etkisi eş zamanlı bir şekilde ele alınarak ilgili alanyazına ve kavramsallaştırmaya y onelik eksikliğin giderilmesine katkı sunulacağı düşünülmektedir.

Modelde  d l-bedel değerlendirme aşaması, yardım davranışının basamaklarında (Latane ve Darley, 1970) olduğu gibi, ahlaki cesaret için de davranıştan bir önceki basamak olarak ele alınmaktadır. Yardım davranışında ödenen bedelin bir maliyet (para, zaman, enerji vb.) olduğu, ahlaki cesarette ödenen bedelin bir maliyet olmanın da ötesinde göze alınan bir risk olduğu dikkatten kaçırılmamalıdır. Ahlaki cesaret davranışında göze alınan durum bir maliyetten öte ciddi bir risk olmasına rağmen söz konusu davranışın yine de görülebiliyor olması, araştırılmaya değer bir konu olarak değerlendirilmektedir. Sonuçları itibariyle doğacak olan riski göze alarak ahlaki cesaret gösteren bireyin bu noktada elde edeceği ödülün de, yardım davranışından elde edilen ödüle göre daha yüksek ya da daha nitelikli bir fayda olması akla uygun bir çıkarım olarak görülebilir. Burada elde edilen ödül, göze alınan riski baskılayacak kadar büyük bir güce sahip olmalıdır. Örneğin kahramanlık gösteren biri için göze alınan risk büyük olsa da sosyal çevresinden alacağı takdir ve beğeni, kişiye motive ederek riske girmeye ikna edebilir. Ahlaki cesaret davranışında takdir ve beğeni alma motivasyonu olmadığından, hatta kişi için olumsuz sosyal riskler söz konusu olduğundan elde edilen ödülün sosyal bir ödül değil, daha birey içi bir ödül olabileceği ihtimali akla yatkın görülmektedir. Konu ile ilgili araştırmaların sınırlı sayıda olması söz konusu ihtimal değerlendirmesini de sınırlı kılmaktadır. Öte yandan, Szekeres ve diğ erlerinin (2019) yaptığı araştırmada insanların olumlu ahlaki kimlik algılarını kaybetmemek için ahlaki cesaret gösterdikleri yönündeki bulgusu, ahlaki benlik değerini korumanın ( d l), olası sosyal riskine (bedel) rağmen, benlikle ilgili ödül

sağlıyor olabileceğini düşündürmektedir. Buradan hareketle bu tez araştırmasında kişinin ahlaki kayıp ve ahlaki kazanç değerlendirmesi yapmasına olanak sağlanarak ahlaki benlik düzenleme odağı manipüle edilmiştir. Böylece ahlaki benlik değerinin, ödül-bedel değerlendirmesi kapsamında ele alınıp eş zamanlı olarak, ahlaki cesaret ve yardım davranışına etkisinin test edilmesinin, hem Szekeres ve diğerlerinin (2019) ahlaki cesarete yönelik bulgularının sınanmasına hem de ahlaki cesaret ve yardım davranışlarının bu bağlamda kıyaslanmasına olanak sağlayacağı düşünülmüştür.

Ahlaki Cesaret Modeli'nde adalet değerlerine bağlılığın, adalete duyarlılığın ahlaki cesareti tetikleyen etmenlerden olduğu, ahlaki uzaklaşma eğiliminin ise ahlaki cesareti engelleyen etmenlerden olduğu dikkate alındığında, bireyin ahlaki kimliğinin de ahlaki cesaret üzerinde etkisini göstereceği beklenebilir. Bu çerçevede, ahlaki kimlik boyutlarından biri olan ve bireyin ideal benliğini referans alan ideal ahlaki kimliğin de araştırma kapsamına dâhil edilmesi anlaşılır bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

Ahlaki cesaretin çevresel, kişisel ve psikolojik belirleyicileri üzerinde hala çalışılmaktadır (bkz. Baumert, Li, Sasse ve Skitka, 2020). Sosyal normlar içinde ahlaki olmayan durumların rutinleşerek sıradanlaşmasıyla, bireylerin norm ihlali algısının da yok denecek kadar azaldığı (Ashforth ve Anand, 2003) bilinmektedir. Dolayısıyla kötülük karşısında sessiz kalmayan bir toplum, kötülüğün de sıradanlaşmasına (Arendt, 2014) engel olabilecek bir güce sahip görünmektedir. Başka bir ifadeyle, doğal ahlaki referans almaktan vazgeçilmedikçe, uzlaşımsal normların da evrensel ahlaki ilkelere daha çok yaklaşabileceği varsayımı akla yatkın görünmektedir.

1.2. Yardım Etme

Tezin girişinde bahsedilen Haluk Levent'in başlattığı yardım kampanyasını hatırlayacak olursak, pandemi günlerinde dayanışma örneği sergileyerek bağış yapan gönüllüler Haluk Levent öncülüğünde bir yardım etme davranışı göstermişlerdir. Doğal insan ahlaki anlayışına göre bu davranışın temelinde öteki ile kurulan duygudaşlık yatmaktadır ki bu durum, kendini ötekinin yerine koyabilme yetisi olan empatiye yol açmaktadır (Tomasello, 2018). Dolayısıyla, yardım kampanyasına katılanların göstermiş olduğu yardım davranışının, öteki ile kurulan duygudaşlık temelli empatiden kaynaklı olabileceğini iddia etmek mantıklı görünmektedir. Alan Kuramı'na göre ise örnekteki yardım davranışı, hem ahlaki

alana, hem de uzlaşımsal alana girmektedir ve alanlar arasında bir çatışma söz konusu değildir. Kişi hem doğal ahlaki yaklaşım ile ahlaki alandan, hem de ihtiyacı olana yardım edilmeli şeklindeki toplumsal normlar ile uzlaşımsal alandan hareket etmiştir. Yardım etme davranışı, içkin yapısı gereği bu iki alanın çatışmasından uzak bir ahlaki davranıştır. Kaldı ki, yardım ettiği için sosyal dışlanma, yaşam tehlikesi, tehdit ve benzeri riskleri göze alan bir kişi, bu risklere rağmen yardım ediyorsa artık bu davranış ahlaki cesaret olarak kavramsallaştırılır. Örneğin Nazi soykırımında Yahudilere yardım eden bir Almanın cezai işleme çarptırılması riski bu şekildeki bir yardım davranışını ahlaki cesarete dönüştürür. Dolayısıyla her ahlaki cesaret aynı zamanda bir yardım davranışı iken, her yardım davranışı aynı zamanda ahlaki cesaret değildir. Buna rağmen, ahlaki cesaret yardım davranışının bir boyutudur da denebilir. Bu araştırmada da ahlaki cesaretin yardım davranışından ayrılan özelliklerinin, belirli psikolojik mekanizmalar bağlamında değerlendirilmesi söz konusudur.

Osswald'a (1996) göre yardım etme davranışı, ihtiyaç halinde olan birinin durumuna yönelik, kişinin kendi rızasıyla gösterdiği davranış biçimidir. Yardım etme davranışının, herhangi bir görev ya da zorunluluğa bağlı olmaksızın, bireyin karşısındaki kişi ya da kişilerin iş yükünü hafifletmeye, zor durumlarını düzeltmeye ya da olası zor durumlarını önlemeye yönelik gösterdiği davranış biçimleri olarak ele alındığı görülmektedir (Graham, 1989; George ve Jones, 1997; Kidwell, Mossholder ve Benneth, 1997). Bir kişinin, işe yeni başlamış iş arkadaşına zorunlu olmadığı halde işi öğretmesi, mali sıkıntı yaşayan herhangi birine veya arkadaşına destek olması ya da yol bilmeyen birine yol tarif etmesi, yardım davranışına verilebilecek sınırsız örneklerden sadece bir kaçıdır.

“İnsanlar neden yardım eder?” sorusuna yönelik kuramsal yaklaşımlar bağlamından çeşitli cevaplar verildiği görülmektedir. İlgili sorunun cevabına yönelik olarak üzerinde sıklıkla durulan yaklaşımlar aşağıda belirtilmiştir.

1) Evrimsel açıdan yardım etme davranışı yaşamsal bir değere sahiptir. Yardım davranışının temelinde, insanoğlunun kendi türünün devamına yönelik dürtülerin olduğu belirtilmektedir. Örneğin, ölüm kalım meselelerinde insanların, sağlıklı olana daha çok yardım ettikleri ileri sürülmektedir (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2017).

2) Sosyal Öğrenme Kuramı'na (Bandura, 1977) göre ise yardım davranışı, doğuştan değil sosyal çevrenin gözlenmesiyle sonradan edinilen bir davranıştır.

İnsanlar çevresindeki diğerlerinin yardım davranışlarını rol model olarak yardım etmeyi öğrenirler.

3) Bilişsel yaklaşım temelindeki ödül bedel kuramına göre ise, insanlar yardım etme kararını verirken ödeyecekleri bedelleri ve elde edecekleri ödülleri dikkate almaktadır. Yardım etme davranışı sonucunda kişinin elde edeceği huzur, saygınlık, övgü gibi durumlar ödül olarak değerlendirilirken, yardım etmeme sonucunda kişinin karşılaşacağı huzursuzluk, suçluluk, ödül kaybı gibi durumlar ise bedel olarak değerlendirilmektedir (Piliavin, Dovidio, Gaertner ve Clark, 1981).

4) Sosyal Kimlik Kuramı'na (Tajfel ve Turner, 1979) göre ise insanlar kendilerini bir grup üzerinden tanımlamaya başladıklarında, iç grup ve dış grup arasında ayırtırma yaparlar. Kişi kendisini bir grubun üyesi olarak gördüğünde, o grubun diğer üyelerine (iç gruba) karşı olumsuz duyguları azalır ve iç grup kayırmacılığı ortaya çıkar. Böylece iç grup üyelerine karşı yardım etme eğilimi, dış grup üyelerine karşı yardım etme eğiliminden daha fazla olur. Bu durumu en iyi örnekleyen Minimal Grup Paradigmasına (Tajfel, Billig, Bundy ve Flament, 1971) göre kişi, çok basit bir özellik üzerinden belirlenmiş bir gruba dâhil olduğunda bile (örneğin gözlük takanlar), iç grup üyelerini hiç tanımamasına rağmen, bu kişilere karşı dış grup üyelerine kıyasla daha kayırmacı davranabilmektedir. Kişi, kendisi ile benzer özelliklere sahip olan iç grup üyelerine karşı duygusal bir değer ve anlam yükleyerek onlara karşı olumlu değerlendirmeler içine girebilmekte ve dolayısıyla yardım etme gibi bir davranışta da önceliği bu iç grup üyelerine tanımaktadır.

İnsanların yardım etme nedenlerine ilişkin cevap niteliği taşıyan bu kuramsal yaklaşımlar, şüphesiz ki yardım davranışı üzerinde uzun yıllar boyunca yapılan çok sayıda bilimsel araştırma bulgularından hareketle ileri sürülmektedir. Bu araştırmada ahlaki cesaret ve yardım davranışlarının karşılaştırılması amaçlandığından, "insanlar neden ahlaki cesaret gösterir?" sorusuna yönelik kuramsal yaklaşımların da bu noktada irdelenmesi arzu edilir bir durum olarak görülebilir. Ne var ki, ahlaki cesarete ilişkin çalışmaların görece yeni olması, konuyla ilgili bilimsel birikimin eksikliği, bu sorunun cevabını da sınırlandıran en önemli unsur olarak değerlendirilmelidir.

Yardım etme davranışının norm ile ilişkisi ele alındığında, bazı sosyal normların önemli etkilere sahip olduğu görülmektedir. Bu normlar iki gruba ayrıldığında ilk sırada sosyal normlar, ikinci sırada ise sosyal sorumluluk normu yer almaktadır (Dovidio, Piliavin, Schroeder ve Penner, 2006). Sosyal normlar

içinde karşılıklılık, eşitlik ve adalet kavramları ön plandadır. Karşılıklılık normuna göre (Gouldner, 1960) insanlar yardım davranışı sergilerken karşısındaki insandan daha önce gördükleri bir iyilik ya da yardımın karşılığını verme motivasyonu ile hareket ederler. Eşitlik ve adaletle ilgili olaraksa insanlar, eşitsizliği ve/veya adaletsizliği gidermek adına yardım davranışına yönelebilmektedirler (Schmitt ve Marwell, 1972; Walster, Walster ve Berscheid, 1978). İkinci norm olan sosyal sorumluluk normu ise, kişinin içinde bulunduğu sosyal çevre veya kültür içinde, yardım etme yönünde bir sorumluluğa işaret eder. Bu norm insanların mağdur olana, ihtiyaç halinde olana karşı yardım etme sorumluluğunu ön plana alır (Berkowitz, 1972).

Bekkers ve Wiepkin'in (2011) meta analiz çalışmasına göre, hiç bir çıkar ya da kişisel fayda beklentisi olmadan yapılan bir davranış özgecilik olarak tanımlanmaktadır ve bu tür bir davranış, bireye fayda sağlayan (kişi, böyle bir amaçla hareket etmemiş olmasına rağmen) motivasyonlara da sahip olabilir. Örneğin gönüllülük şeklindeki bir yardım, canlılığı, öznel iyi olma halini, benlik saygısını ve benlik imajını olumlu yönde etkileyebilen bir özelliğe sahiptir (Bekkers ve Wiepkin, 2011; Oishi, Diener ve Lucas, 2007; Dost, 2016; Peterson, Park ve Seligman, 2005; Weinstein ve Ryan, 2010). Dolayısıyla yardım davranışı özgecil motivasyonla gerçekleşsin ya da gerçekleşmesin birey üzerinde olumlu etki bırakan ve olumlu etkiye hizmet eden bir davranış biçimi olarak karşımıza çıkmaktadır (Stel, Van Baaren ve Vonk, 2008).

Birey üzerinde olumlu bir etki gücüne sahip olan yardım davranışına karar verme süreci ise Latane ve Darley (1968; 1970) tarafından beş basamakta ele alınmıştır.

- 1) Olayı fark etme
- 2) Olayın acil bir durum olup olmadığına karar verme
- 3) Acil bir durumsa, kişisel sorumluluğun olup olmadığını değerlendirme
- 4) Yardım için yetenekleri değerlendirme
- 5) Yardım etmeye karar verme

Latane ve Darley'e göre (1968; 1970) yardım davranışının ortaya çıkması için ilk olarak olay ya da durumun kişi tarafından fark edilmesi gerekmektedir. İlk aşamadan sonra fark edilen olay ya da durumun kişi tarafından, acil olup olmadığının ya da yardım gerektirip gerektirmediğinin değerlendirilmesi yapılmaktadır. Bu değerlendirmenin ardından kişinin söz konusu olay ya da duruma

karşı kendisini sorumlu görüp görmediği ön plana çıkmaktadır. Dördüncü adımda ise olayı fark eden, yardım gerektiğini düşünen ve kendisini sorumlu olarak değerlendiren kişi, yardım etmek için gerekli olan beceri, yetenek veya özelliklere sahip olup olmadığını değerlendirir. Son aşamada ise kişi ödül-bedel değerlendirmesi yaparak, yardım edip etmeme kararını verir. Yardım etmenin bedeli (zaman, enerji, para harcama gibi kayıplar), elde edilecek ödülünden ağır ise kişinin yardım etme ihtimali düşer. Diğer taraftan, yardım etmemenin bedeli (suçluluk, pişmanlık, ayıplanma vb.) sağlayacağı ödülünden daha fazla ise kişinin yardım etme ihtimali artar. Bu yaklaşımdan hareketle, insanların olumlu sonuçlar elde etme motivasyonu ile yardım davranışına yönelebilecekleri çıkarsanabilir. Dolayısıyla, arzu edilir sonuçlara ulaşma motivasyonu temelindeki geliştirme odaklı benlik düzenleme stratejisinin, yardım davranışı üzerinde tetikleyici bir etki oluşturabileceği makul bir varsayım olarak değerlendirilebilir.

Yardım etme davranışı ile duygular arasındaki ilişkileri ele alan çalışmalarda, yardım davranışı üzerinde empatinin teşvik edici bir etkisi söz konusu olduğu görülmektedir (Feddes, Mann ve Doosje, 2015; Holmgren, Eisenberg ve Fabes, 1998; Litvack-Miller, McDougall ve Romney, 1997). Buna karşın empatinin diğer bir olumlu sosyal davranış biçimi olan ahlaki cesaret davranışı üzerinde aynı güçte bir etkiye sahip olmadığını gösteren çalışmalar da mevcuttur (Kayser vd., 2010). Ayrıca yardım gerektiren durumu fark eden kişinin kişisel sorumluluk duygusunun da yardım davranışı üzerinde hatırı sayılır bir etkiye sahip olduğu bilinmektedir (Basil, Ridgway ve Basil, 2006; Rushton, Chrisjohn ve Fekken, 1981). Nitekim yardım etme modelinde (Latane ve Darley, 1970) de söz konusu duygunun üçüncü basamakta yer alması, konu ile ilgili çok sayıdaki araştırma bulgularına dayanmaktadır.

Diğer taraftan, yardım gerektiren olay ya da duruma yönelik kendisini suçlu hisseden bireylerin daha az suçlu hisseden bireylere göre daha fazla yardım etme eğiliminde olduklarını gösteren çalışmalara da rastlanmaktadır (De Hooge, 2012; Ketelaar ve Au, 2003). Duygular kadar duygu durumunun (pozitif, negatif ve nötr) da yardım davranışı üzerinde farklı etkilere sahip olduğu görülmektedir. Konu ile ilgili araştırmaların, pozitif duygu durumunun negatif ve nötr duygu durumuna göre olumlu sosyal davranış eğilimini arttırdığı görülmektedir. Örneğin, Schacter ve Margolin'in (2019) çalışmasında, on gün boyunca günlük olumlu sosyal davranışlarını (arkadaşa karşı, ebeveyne karşı, dışarıdaki birine karşı, vs.) rapor

etmeleri istenen katılımcıların pozitif duygu durumundayken daha çok olumlu sosyal davranışlar sergilediği görülmüştür. Söz konusu bulgular, olumlu duygu durumun yardım davranışı üzerinde de tetikleyici bir etki gösterebileceğini düşündürmektedir. Nitekim Kayser ve diğerlerinin (2010) çalışmasına göre olumlu duygu durum içinde olan bireylerin, olumsuz duygu durum içinde olan bireylere göre yardım eğilimleri daha yüksek düzeyde görülmektedir. Söz konusu bulgu ile paralellik gösteren diğer bir çalışma ise North, Tarrant ve Hargreaves'in (2004) spor salonu kullanıcılarının doğal ortamlarında gerçekleştirdikleri çalışmadır. Mutluluk veren ve sinir bozan müzik türlerini dinleyen spor salonu kullanıcılarından, mutluluk veren müziğe maruz kalanlarda yardım etme davranışının daha yüksek oranda olduğu görülmektedir. Söz konusu çalışmadaki yardım davranışının yüksek ve düşük maliyetli yardım olarak iki türde ele alındığı, olumlu duygu durumdaki katılımcıların, olumsuz duygu durumundaki katılımcılara göre zaman ve emek maliyeti olan yardım davranışına daha gönüllü olmaları, pozitif duygu durumun yardım etme davranışı üzerindeki güçlü etkisini gösterir niteliktedir. Bu durum bireyin olumsuz duygudan kurtulma (acıdan kaçma) motivasyonundan ziyade, var olan olumlu duygu durumlarını devam ettirme, iletme motivasyonu ile yardım davranışına yöneldikleri şeklinde yorumlanabilir. Bu araştırmada da koruma ve geliştirme odaklı benlik düzenleme stratejilerinin yardım ve ahlaki cesaret davranışları üzerindeki etkisinin sınındığı dikkate alındığında, yardım davranışı üzerinde, koruma odaklı benlik düzenleme stratejisine göre, geliştirme odaklı benlik düzenleme stratejisinin görece daha tetikleyici olabileceği düşünülebilir.

İnsanlar yardım gerektiren bir durumla karşılaştıklarında, verecekleri yardım etme kararının kendileri üzerinde yaratacağı psikolojik iyilik halinin çoğunlukla farkında olurlar ya da sezgisel olarak bunu hissedebilirler. Söz konusu çıkarsama, yardım etme davranışının kişiye olumlu duygular yaşattığı (Bekkers ve Wiepkin, 2011; Oishi vd., 2007; Dost, 2016; Peterson vd., 2005; Weinstein ve Ryan, 2010) yönündeki araştırma bulguları referans alınarak ortaya konmaktadır. Dolayısıyla yardım etme davranışında, geliştirme odaklı benlik düzenleme stratejisinin daha etkili olabileceği yönündeki öngörü bu bağlamında anlaşılır görünmektedir.

1.3. Ahlaki Benlik Düzenleme Odağı

Benlik, kişinin kendisine yönelttiği “ben kimim?” veya “nasıl biriyim” sorularına verdiği cevaplar bütünü olarak ele alınmaktadır. Mead’e göre (2005) benlik, bireyin diğerleriyle olan ilişkileri, sosyal deneyimleri ve eylemleri sürecinde gelişen bir yapıdır (akt. Coser, 2008). Baumeister’e göre (1998) ise benlik tek bir konu veya durum olmaktan çok, birbiriyle ilişkili ve dağınık şekillerde kümelenmiş alt başlıklar içerir. Bu sebeple benlik tanımının tekil bir düzlem içinde yapılması güç görünmektedir. Benlik kavramının farklı kullanımlarını beş başlık altında ele alan Leary ve Tangney’e (2003) göre bu başlıklar şunlardır: a) Bütün olarak bir kişiye yönelik benlik, b) kişiliğin tamamı ya da bir parçasına yönelik benlik, c) deneyimlenen bir özne olan benlik, d) kişinin kendisine yönelik inançlarını içeren benlik, e) yürütücü organ olan benlik.

İlk kullanıma ait benlik psikolojik bir yapı değil, kişinin gün içinde kendisini bir bütün olarak tanımlayan benliktir (kendim). İkinci kullanım şekli, bireyin kişiliğinin tümünü ya da bir parçasını vurgulayan benliktir. Bireyi diğerlerinden ayıran mizacı, yetenekleri, amaçları ve değer yargılarının bir toplamı veya ayrı ayrı ele alınmasıyla tanımlanan bir benlik olarak ortaya çıkmaktadır. Üçüncü kullanım şekli benliği özne konumundaki ‘ben’ (I) ve nesne konumundaki ‘bana’ (me) haliyle ele alır. ‘Ben’ kişinin diğerlerinin davranış ve tavırlarına verdiği cevabı içeren ve bilen ben olarak tanımlanan bir yapıyken, ‘bana’, kişinin başkaları tarafından algılanan imajını içeren ve bilinen ben olarak tanımlanan bir yapıdır. Dördüncü kullanım şekli ise nesne konumundaki ve özne konumundaki bene ilişkin kişinin kendisi hakkındaki inançlarını temsil eden benliktir. Son kullanım şekli olarak yürütücü organ olan benlik ise, karar verici ve karar uygulayıcı benliği vurgular. Bu kullanım şekline göre benlik seçim yapma, kontrol etme ve karar verme gibi yönetici özellikler barındırır (Baumeister, 1998). Bu yönüyle benlik, daha dinamik ve bağlamsal bir yapıya sahip olarak görülmekle birlikte (Higgins, 1987), bireyin çevresindeki durum veya olaylara karşı aktif ya da pasif yönde irade gösterme potansiyeli ile ön plandadır (Baumeister, 2008). Ayrıca benlik kontrolü ve benlik düzenleme yapıları, bu yürütücü işleve sahip olan benliği referans almaktadır (Baumeister ve Vohs, 2003). Bu araştırmada bireyin ahlaki cesaret ve yardım etme kararları üzerinde durulması sebebiyle, yürütücü organı vurgulayan benlik, ahlaki benlik düzenleme stratejilerinin manipüle edilmesi ile kişinin kendisine yönelik inançlarını içeren benlik kavramı ile hareket edilmiştir. Bu

noktada dikkatten kaçırılmaması gereken bir diğer ayrıntı ise her iki benliğin, ahlaki benlik özelinde ele alınmış olmasıdır. Ahlaki benlik ise, benliğin ahlaki yönünü temsil eden, bireyin benlik temsilindeki bütünleşmiş olan tüm düşünce ve değerlerin bir göstergesi olarak ifade edilmektedir (Johnston ve Krettenauer, 2011).

Higgins'e (1987) göre üç tür benlik algısı söz konusudur. Bunlar kişinin kendi gözündeki *gerçek benlik*, olmak istediği *ideal benlik* ve içinde bulunduğu topluma uygun olan *gerek benlik*dir. Kişinin benlik algısıyla uyumlu yaşamaya yönelik doğal bir eğilime sahip olduğu (Aquino, Freeman, Reed, Lim ve Felps, 2009; Hardy ve Carlo, 2005) düşünüldüğünde, gerçek benlik ile ideal benlik arasında bir denge kurulmalıdır. Çünkü insanların *gerçek* ve *ideal benlik* algıları arasındaki farkın büyük olması durumunda benlik saygısının düşük olacağı, bu farkın küçük olması durumunda ise benlik saygısının yüksek olacağı ileri sürülmektedir (Feist ve Feist, 2009). Dolayısıyla bu araştırmada katılımcıların ahlaki cesaret ve yardım davranışlarına yönelik alacakları ahlaki kararlar üzerinde, ideal benliğe atfen ideal ahlaki kimliğin rolünün ele alınması şaşırtıcı görünmemektedir.

Benlik düzenleme, kişinin içsel durumunu, duygu, düşünce, arzu ve isteklerini düzenlemek üzere amaç yönelimli bir şekilde harcadığı çabası olarak ele alınmaktadır (Vohs ve Baumeister, 2004). Bu kuram acıdan kaçma ve hazza ulaşma prensibine dayanır (Higgins, 1987; 1997) ve bu prensibe göre birey kendisine acı veren ortam, durum veya duygulardan kaçma güdüsüne sahipken, kendisine haz veren ortam, durum ve duygulara yaklaşma güdüsüne de sahiptir. Benlik Düzenleme Odak Kuramı'na göre (Higgins, 1996; Higgins, 1997) koruma odağı (prevention focus) ve geliştirme odağı (promotion focus) şeklinde iki farklı strateji söz konusudur. Bu iki stratejiden koruma odaklı benlik düzenleme stratejisinde acıdan kaçma motivasyonu varken, geliştirme odaklı benlik düzenleme stratejisinde hazza ulaşma motivasyonu vardır (Crowe ve Higgins, 1997; Higgins, 1997). Koruma odağında kötü bir konuma gelmemek ya da mevcut durumu korumak ön plandayken, geliştirme odağında mevcut durumdan daha iyi bir konum elde etmek ön plandadır (Molden ve Miele, 2008; Scholer, Zou, Fujita, Stroessner ve Higgins, 2010). Başka bir ifadeyle, geliştirme odaklı motivasyon, ideal olarak görülen hedeflerle ilerleme ve büyümeyi ön plana alırken (Shah ve Higgins, 1997), koruma odaklı motivasyon güvenlik, görev ve sorumlulukları ön plana almaktadır (Crowe ve Higgins, 1997). Dolayısıyla koruma odaklı motivasyonda bireyin ahlaki benlik

algısını koruma ve ahlaki benlik bütünlüğünü güvenceye alma isteği ile haksızlığa karşı ses çıkarabileceği, bunu bir görev ve sorumluluk olarak değerlendirebileceği ileri sürülebilir. Nitekim araştırma bulguları koruma odaklı motivasyonla hareket eden bireylerin adalet ve etikle ilgili meselelerde daha güçlü tepkiler verme eğiliminde olduklarını ileri sürmektedir (Sassenberg ve Hansen, 2007). Örneğin Brebels, Cremer, Dijke ve Hiel'in (2011) şirket çalışanlarıyla gerçekleştirdikleri bir çalışmada, koruma odaklı benlik düzenleme odağı manipüle edilen çalışanların şirketleriyle ilgili kararlarda daha adaletli bir eğilim sergiledikleri tespit edilmiştir. Diğer taraftan, geliştirme odaklı benlik düzenleme stratejisindeki gelişme ve ilerleme gereksiniminin bireyin ideal benliliğiyle uyumlu davranmasını motive ettiği ileri sürülmektedir (Brockner, Higgins ve Low, 2004).

Bu çalışmada ahlaki benlik düzenleme odağı hem bireyin ahlaki benlik algısıyla hem de benlik düzenleme odağı (Crowe ve Higgins, 1997) ile ilişkili olan ahlaki kayıp ve ahlaki kazanç düşünce yapılarıyla (moral loss and moral gain mindsets) (Szekeres, vd., 2019) ele alınmıştır. Ahlaki kayıp düşünce yapısı (örn: "...yapmazsam kendime saygımı kaybederim") koruma odaklı benlik düzenleme stratejisini temsil ederken, ahlaki kazanç düşünce yapısı (örn: "...yaparsam kendime saygım artar") geliştirme odaklı benlik düzenleme stratejisini temsil etmektedir.

Benlik düzenleme stratejilerinin hazza ulaşma ve acıdan kaçma motivasyonlarından beslenerek aktive olduğu dikkate alındığında, ahlaki benlik düzenleme odaklarının ahlaki cesaret ve yardım davranışları üzerinde farklı etkiler ortaya çıkaracağı düşünülmektedir. Söz konusu düşüncenin temelini ise, duygu durum ve yardım etme davranışına ilişkin araştırma bulguları oluşturmaktadır. Söz konusu bulgulara göre yardım davranışı üzerinde negatif duygu durumdan çok pozitif duygu durumun olumlu bir etkisi bulunmaktadır (Kayser vd., 2010; North vd., 2004; Schacter ve Margolin, 2019). Söz konusu bulgulardan hareketle, kişinin yardım davranışı göstermesinde, pozitif duygu durumunu sürdürme ve/veya daha iyi bir noktaya taşıma motivasyonunun (hazza ulaşma), negatif duygu durumdan kurtulma motivasyonundan (acıdan kaçma) daha büyük bir etkiye sahip olacağı beklenebilir. Kayser ve diğerlerinin (2010) gerçekleştirdiği çalışmada ise negatif ve pozitif duygu durumunun ahlaki cesaret eğilimi üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülse de negatif duygu durumdaki kişilerin, pozitif duygu durumdaki kişilere kıyasla daha fazla ahlaki cesaret eğiliminde olduğu (acıdan kaçma

motivasyonu) da gözden kaçırılmaması gereken önemli bir ayrıntıdır. Konu ile ilgili bir diğer araştırma ise Halmburger ve diğerlerinin (2015) çalışmasıdır ki bu çalışmada da ahlaki cesaretin olumlu duygu durum ile negatif yönde ($r = -.25$) ilişkilendiği, olumsuz duygu durum ile pozitif yönde ilişkilendiği ($r = .51$) görülmektedir. Söz konusu çalışmalar, ahlaki cesaret davranışının, koruma odaklı benlik düzenleme stratejisinden daha çok etkileneceği varsayımı ile paralellik göstermektedir. Nitekim Szekeres ve diğerlerinin (2019) çalışmasında ahlaki kayıp düşünce yapısının, ahlaki cesareti tetiklediği görülmektedir. Söz konusu çalışmada, ahlaki kayıp ve kazanç düşünce yapılarının (kontrol grubuna göre) ahlaki cesaret gerektiren durumla yüzleşme eğilimini arttıracak, ancak her iki motivasyon odağı üzerinde ahlaki duruşa bağlılığın (ayrımcılığa karşı olmak) yüksek ya da düşük düzeyde olmasının farklılık yaratabileceği ileri sürülmüştür. İlgili çalışmada elde edilen bulgulara, yalnızca ahlaki kayıp düşünce yapısının ayrımcılığa karşı durma eğilimini arttırdığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada ise ahlaki kayıp ve kazanç düşünce yapılarının yardım etme ve ahlaki cesaret davranışları üzerinde farklı etkileri olabileceği düşünülmüş ve hipotezler geliştirilmiştir.

Ahlaki cesaret gerektiren bir durumda olaya müdahale etmeyi bir görev ya da zorunluluk olarak gören bireylerin ahlaki cesaret eğilimlerinin daha yüksek olduğu görülmektedir (Halmburger vd., 2017; Near ve Miceli, 1996). Ahlaki kayıp düşünce yapısında da bireyin ahlaki eylemi görev ve sorumluluk olarak değerlendirmesi, söz konusu düşünce yapısının yardım davranışına göre ahlaki cesareti daha çok tetikleyebileceğini düşündürmektedir.

Ahlaki benlik düzenleme stratejilerindeki motivasyonlar, Hobfoll'un (1989) Kaynakların Korunması Kuramı'yla da ortak noktalara sahiptir. Kaynakların Korunması Kuramı, bireylerin kişisel ya da sosyal kaynaklara sahip olmak, arttırmak veya bu kaynakları korumak üzere güdülere sahip olduğunu, söz konusu kaynakların kaybedilmesine yönelik bir tehditle karşılaşıldığında yoğun stres yaşandığını ileri sürmektedir. Söz konusu kaynaklar birey için değer taşıyan maddi durum veya nesneler olabileceği gibi kişisel özellikler de içerebilirler (Hobfoll, Freedy, Lane ve Geller 1990; Hobfoll, 2001). Burada söz konusu kaynakların birey için değeri, araçsal değer ve kimlik açısından önem arz eden sembolik değer şeklinde sınıflandırılmaktadır. Bu çalışmada bireyin ahlaki cesaret gerektiren durum karşısında göze alacağı risk (soruşturma geçirme, failin tehdidi gibi) sosyal kaynakların (güvende ve/veya refah içinde olma) veya araçsal değerlerin (işten

atılma, iş bulamama gibi) kaybı olarak ele alınabilir. Diğer taraftan, ahlaki cesaret gösterilmemesi durumunda bireyin yaşayacağı ahlaki benlik değerini kaybetmeye yönelik duygular sembolik değerlerin ya da kişisel kaynakların kaybı olarak değerlendirilmeye uygundur. Bu kuram temelde bir stres kuramı olması yönüyle yardım davranışından ziyade bir riskle karşı karşıya kalınan ahlaki cesaret davranışı için kuramsal bir zemin oluşturması bakımından önemlidir. Bu kuram her ne kadar yardım davranışı için de, bireyin mutluluk, huzur, iyi hissetme gibi kişisel öz kaynaklarını geliştirmeye/arttırmaya yönelik sahip olduğu motivasyonu açıklama gücüne sahip olsa da, bu araştırmadaki yardım davranışında söz konusu kaynakların kaybedilme riski ve stresinden ziyade kazanılmasına yönelik motivasyonların ön planda olacağı yönündeki varsayım nedeniyle söz konusu stres temelli kuramın ahlaki cesaret bağlamında ele alınması akla daha yatkın bir yaklaşım olarak değerlendirilmelidir.

1.4. Suçluluk ve Utanç Duyguları

Haidt, Rozin, Lowery ve Ímada (1999) ahlaki duyguları iki sınıfa ayırarak incelemişlerdir. Birinci grupta yer alan suçluluk, mahcubiyet ve utanç duyguları, bireyin öz benliğine ilişkin iyi ve kötü değerlendirmeler yapmasını sağlamaktadır. Aynı zamanda bu duygular, bireye kültürel olarak kabul edilebilir davranışlarda bulunma ve doğru olanı yapma motivasyonu sağlamaktadır. İkinci grupta ise aşağılama, kızgınlık ve iğrenme duyguları yer almaktadır ki bu duygular benliğe ilişkin duygular değil, bir başkasına yönelik duygulardır. Bu çalışmada bireyin benlik algısına yönelik olarak ahlaki benlik düzenleme odaklarının manipüle edilmesi sebebiyle yine benliğe yönelik olan suçluluk ve utanç duygularının dikkate alınması gerektiği gündeme gelmiştir.

Suçluluk ve utanç, bireylerin istenmeyen ya da yanlış davranışları sonucu ortaya çıkan, benlik bilincine dayalı, sıkıntı ve stres yaratan, ahlaki duygular olarak ele alınmaktadır (Baumesiter, Stillwell ve Heatherton, 1994; Gilbert, 2003; Lewis, Sullivan, Stanger ve Weiss, 1989; Tangney, 2001, 2002). Suçluluk duygusu, bireyin davranışları üzerinde değerlendirme yapmasını sağlayan ve bireye yaptığı hatayı onarma fırsatı veren, rahatsız edici bir duygu olarak tanımlanmaktadır (Barret, 1995, Lewis, 1971; Tangney, 1989). Utanç duygusunun ise, bireye çok acı veren ve bir an önce bitmesi arzu edilen ve bireyi sosyal çevresinden de uzaklaştırabilen bir duygu olduğu bilinmektedir (Barret, 1995; Lewis, 1987). Utanç duygusunu yaşayan bireyler, utanç yaşamalarına neden olan davranışları üzerine değil, kendi benlikleri

üzerine yoğunlaşarak, kendilerini yetersiz, sevimsiz, itici ve değersiz bir şekilde ele alır, başkalarının gözünde de kötü göründüklerini düşünürler (Greenberg ve Watson, 2006). Dolayısıyla utanç duygusu bireyin öz saygısını da azaltan bir özelliğe sahiptir (Jacoby, 1994). Öte yandan, suçluluk ve utancın benlik bilincine dayalı olduğunu kanıtlayan nörolojik çalışmalar da bulunmaktadır (Gilbert, 2003; Beer, Heerey, Keltner, Scabini ve Knight, 2003).

Her iki duygu da bireyin sosyal çevresi içindeki ilişkilerinin düzenlemesine yardımcı olan ahlaki duygular olarak ele alınmaktadır (Leary ve Tangney, 2012; Sheikh ve Janoff-Bulman, 2010a; 2010b; Tangney, 2001; 2002; Tangney, Stuewig ve Mashek, 2007). Bu iki duygunun, sosyal işlevleri yönüyle benzerlik göstermeleri ve iki duygunun da rahatsız edici ve stres verici olmaları nedeniyle birey tarafından kimi zaman ayırt edilemez duygular olduğu ileri sürülmektedir (Eisenberg, 2000; Gevrekçi-Örs ve Çırakoğlu, 2017; Fessler, 2004). Öte yandan, bu iki duygunun birey üzerinde yarattığı etkilerin farklı olduğu yönünde çok sayıda araştırma bulgusuna rastlanmaktadır (De Hooze, Zeelenberg ve Breugelmans, 2007; Eisenberg, 2000; Gilbert, Pehl ve Alan, 1994; Mintz, Etengoff ve Grysman, 2017). Örneğin suçluluk hisseden kişi “Nasıl böyle bir hata yaparım!” şeklinde değerlendirme yaparken, utanç hisseden birey “Ne kadar düşüncesiz biriyim.” şeklinde bir değerlendirme biçimine girmektedir. Ayrıca her iki duygu da stres ve sıkıntı yaratmasına rağmen, utanç benliğe ilişkin değerlendirmeleri içerdiği için daha acı verici ve bir an önce bitmesi arzu edilen bir duygu olarak ele alınmaktadır (Barret, 1995; Lewis, 1987). Diğer taraftan suçluluk hatalı davranışa ilişkin değerlendirmeleri içerdiği için, bireyi hatasını düzeltmesi yönünde motive eden bir duygu olarak ele alınmaktadır. Dolayısıyla utanç duygusu bireyi kendi içine yönelten, pasifleştiren bir duygu (Tangney, 2002; Tracy ve Robins, 2006), suçluluk duygusu ise, bireyi davranışa yönelten ve görece daha aktif kılan bir duygu olarak ele alınmaktadır (Baumeister, Stillwell ve Heatherton, 1994; Tangney, Stuewig ve Hafez, 2011).

Sheikh ve Janoff-Bulman’ın (2010a; 2010b) çalışmalarına göre, utanç yasaklanan bir davranışın yapılması durumunda yaşanmaktadır (proscriptive regulation). Burada yasaklanan, arzu edilmeyen davranışa yönelik Davranışsal Engelleme Sisteminin (DES) aktive olduğu ileri sürülmektedir (Sheikh ve Bulman, 2010a). Yapılması istenmeyen, kaçınılması gerektiği mesajı verilen bu süreçte birey üzerinde söz konusu davranışa yönelik itici bir etki oluşmakta ve negatif sonuçlara

odaklanılmaktadır. Burada ulaşılması gereken hedefler yerine kaçınılması gereken durumlar söz konusudur (Carver, 2006). Nitekim bu araştırmadaki koruma odaklı düzenleme odağının (ahlaki kayıp düşünce yapısının) bireyde korunma ve güvenliği ön plana alarak (Shah ve Higgins, 1997) ahlaki benlik değerini kaybetmeme (koruma) ya da var olan olumlu ahlaki benlik algısını güvence altına alma yönünde motivasyon sağladığı, olumsuz ahlaki benlik algısından kaçınmayı işaret ettiği dikkate alındığında, ahlaki kayıp düşünce yapısı içindeki bireylerin belirli bir ahlaki davranışı yapmama durumunda hissedebilecekleri olası duygunun utanç olabileceği yönündeki varsayım mantıklı görünmektedir.

Olumlu sosyal davranışlarla pozitif yönde ilişkili olan suçluluk duygusunu (De Hooge vd., 2007; De Hooge, 2012; Ketelaar ve Au, 2003) ahlaki olarak ele alan Sheikh ve Bulman (2010a; 2010b), suçluluğun bireyin istenilen, beğenilen, takdir edilen, yapılması yönünde teşvik edilen (prescriptive regulation) davranışları yerine getir(e)memesi durumunda ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Burada teşvik edilen, arzu edilen davranışa yönelik Davranışsal Aktivasyon Sisteminin (DAS) aktive olduğu ileri sürülmektedir (Sheikh ve Bulman, 2010a; 2010b). Yapılması istenen, yaklaşılması gerektiği mesajı verilen bu süreçte, birey üzerinde davranışa yönelik iştah açıcı bir etki oluşmakta, pozitif sonuçlara odaklanılmakta ve kaçınılması gereken bir davranış yerine yapılması arzu edilen, amaçlanan bir hedef bulunmaktadır (Carver, 2006). Nitekim bu araştırmadaki geliştirme odaklı düzenlemenin (ahlaki kazanç düşünce yapısı) bireyde arzu edilene ulaşma, gelişim ve ilerleme motivasyonu (Shah ve Higgins, 1997) sağladığı dikkate alındığında, ahlaki kazanç düşünce yapısı içindeki bireylerin belirli bir ahlaki davranışı yapmama durumunda hissedebilecekleri olası duygunun suçluluk olabileceği varsayımı akla uygun görülmektedir.

Utanç duygusunun ahlaki cesaret ile ilişkisini ele alan herhangi bir çalışmaya rastlanmamış olmasına rağmen sınırlı sayıda da olsa suçluluk duygusunun ahlaki cesaretle ilişkisini ele alan çalışmalara rastlanmaktadır. Örneğin, Nelissen ve Zeelenberg'in (2009) çalışmasında, çevrimiçi bir ortamda deneysel bir çalışmaya dâhil edilen katılımcıların, norm ihlaline karşı cezalandırıcı bir tutumla faile (çevrim içi diğer katılımcıya) yönelik adil olmayan bir paylaşım sergilemeleri norm ihlalini cezalandırma davranışı olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmada katılımcının sorumluluk duygusu ile suçluluk duygusunun ilişkilendiği ve sorumluluk duygusunun da norm ihlalini cezalandırma üzerinde anlamlı etkiler

gösterdiği bulgusundan hareketle, suçluluğun cezalandırma davranışı üzerindeki direk etkisi ikinci bir çalışma ile test edilmiş ancak suçluluk duygusunun norm ihlali durumunda cezalandırıcı davranışı doğrudan etkilemediği görülmüştür. Söz konusu çalışmanın tersi yöndeki bir diğer çalışmada ise (Halmburger vd., 2015), kurmaca bir hırsızlığa tanık olan katılımcıların norm ihlaline (hırsızlık) karşı öfke ve suçluluklarının etkisi ele alınmaktadır. Katılımcılara, olay sırasında durumu fark etmelerine rağmen kendilerine verilen görevi tamamlamaya devam ettiklerinde hissettikleri suçluluk duygusunun sorulduğu bu çalışmada, suçluluğun olaya müdahale etmeyi yordadığı görülmektedir.

Suçluluğun ahlaki isyanla ilişkisini içeren bir diğer çalışma ise Sonnentag ve Barnett'in (2013) çalışmasıdır. Bu çalışmada katılımcıların ahlaki inançlarına aykırı davrandıklarında hissedecekleri vicdani rahatsızlığın suçluluğa yol açacağı varsayılmıştır. Suçluluk bağlamında ele alınan vicdan ölçümünün ise, Moscher Suçluluk Envanterinin suçluluk-vicdan alt ölçeğinden uyarlanarak (örnek madde: "Yaptığım şey doğruydu, aksi halde kendimi suçlu hissedecektim.") yapıldığı bu araştırmadan elde edilen bulgular, suçluluğun alt boyutu olan vicdan ile olaya müdahale etme isteği arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı yönündedir. Söz konusu çalışmalar dikkate alındığında gerek çelişkili olmaları, gerekse görece az sayıda replike edilmeleri sebebiyle, suçluluk ve ahlaki cesaret davranışı arasındaki ilişkiyi ele alan yeni çalışmalara ihtiyaç duyulduğu düşünülmektedir.

Suçluluk duygusuyla ilgili başka bir bulgu da suçluluk duygusunu yoğun hisseden bireylerin yardım etme eğilimlerinin arttığıdır (De Hooge, 2007; Ketelaar ve Au, 2003; Steiner, 2009; Tak, 2014). Çocuk ve yetişkinlerle yapılan çalışmalarda saldırganlık davranışı ile suçluluğun negatif yönde, utancın ise pozitif yönde ilişkilendiği, olumlu sosyal davranışlarla ise suçluluğun pozitif, utancın negatif ilişkilendiği görülmektedir (Olthof, 2012; Tangney, Wagner, Fletcher ve Gramzow, 1992; Tangney, Wagner, Hill-Barlow, Marschall ve Gramzow, 1996). Örneğin, Roos, Hodges ve Salmivalli'nin (2014) çocuklarla yaptıkları kısa süreli boylamsal çalışmada, suçluluk duygusunun olumlu sosyal davranış artışı utanç duygusunun ise azalan olumlu sosyal davranışları yordadığı görülmektedir. Olumlu sosyal davranışlar yardım etme davranışı özelinde ele alındığında, söz konusu bulgularla tutarlı bulgulara rastlanmaktadır.

Suçluluk duygusu ile yardım etme davranışını ele alan çok sayıda çalışmaya rastlanmasına rağmen (örn., Cunningham, Steinberg ve Grev, 1980; Miller, 2010)

utanç ile yardım davranışı arasındaki ilişkiyi ele alan sınırlı sayıda çalışma bulgularına rastlanmaktadır. Utanç duygusunun bireyi yalnızlık duygusuna ittiği, öz saygıyı azaltarak sosyal ortamlardan uzaklaştırdığı ve sosyal anksiyete ile pozitif ilişkiler gösterdiği bilinmektedir (Gilbert, 2000; Lewis, 1971; Tangney, 2002). Dolayısıyla bireyin içe kapanmasına, geri çekilmesine neden olan utanç duygusu (Barret, 1995; Eisenberg, 2000; Lewis, 1987), davranışın telafi edilmesi yönündeki güdülenmeyi azalttığı için (Hoffman, 2001), söz konusu duygunun yardım davranışını yordamadığına ilişkin bulgular (Tak, 2014) ya da olumsuz sosyal davranışlarla pozitif yönlü korelasyon gösterdiğine ilişkin bulgular şaşırtıcı görünmemektedir. Bu araştırmada ise katılımcılara utanç duygusu yaşatılmamış olup, haksız bir duruma tepki göstermemesi ya da yardım gereken bir durumda yardım etmemesi halinde hissedeceği olası utanç duygusu sorulmuştur. Böylece yaşanma riski olan utanç duygusunun bireyin davranışı üzerindeki etkisi araştırılmıştır. Dolayısıyla, suçluluk duygusu gibi utanç duygusunun da ahlaki bir duygu olduğu, bireyin sosyal ilişkilerini düzenlemesine yardımcı olduğu dikkate alındığında, yukarıda bahsedilen araştırma bulgularının tersi yönde bir bulgu elde etmek olası görünmektedir.

1.5. Ahlaki Kimlik

Ahlaki kimlik, benliğin ahlaki değerler üzerinden tanımlanması ile beliren, bireyin davranışlarını yönlendiren ve ahlaki benlik algısıyla uyumlu hareket etmesini sağlayan bir yapı olarak tanımlanmakla beraber (Aquino ve Reed, 2002; Blasi, 1983; 1984; Hardy, 2006; Hardy ve Carlo, 2005), genellikle ahlaki bir insan olmanın, bireyin kimliği için ne kadar önemli olduğunu vurgulayan da bir yapıdır (Hardy ve Carlo, 2011).

Ahlaki kimliğin, birey özelinde çeşitli içeriklere sahip olduğu ve bireysel özelliklere göre değişebileceği ileri sürülmektedir (Aquino ve Reed, 2002). Bu yaklaşıma göre kişi, ahlaki kimliğini dürüst, adil, ön yargısız gibi özellikler üzerinden tanımlayabileceği gibi, bir başkası da ahlaki kimliğini yardımsever, şefkatli, fedakâr gibi özellikler üzerinden tanımlayabilir. Örneğin Arnold'un (1993) çalışmasında, katılımcıların kişisel değer kavramlarını ölçmek amacıyla İyi-Benlik Değerlendirme Ölçeği'nin (Good-Self Assessment) kullanıldığı ve sonuç olarak ergenlerin kişisel değerlerinin farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Bu bağlamda ahlaki kimliğin, bireylerin ahlaki özelliklerine dair sahip olduğu şemalar olduğu (Aquino vd., 2009) yönündeki tanımlamalar da anlaşılır görünmektedir.

İnsanların benlik değerlerini korumaya ve bu benlik değerleriyle uyumlu yaşamaya yönelik motivasyonlara sahip olduğu (Crocker, Luhtanen, Cooper ve Bouvrette, 2003) yaklaşımından hareketle ahlaki benlik değerinin de aynı motivasyonla ahlaki davranışlar üzerinde etkin olabileceği düşünülebilir. Nitekim Aquino ve Reed'e (2002) göre ahlaki kimlik, ahlaki eylemi motive eden bir çeşit benlik düzenleme mekanizması olarak tanımlanmaktadır. Ahlaki kimliği, ahlaki benlik algısı ile ele alan bu yaklaşıma göre, birey benliğini ahlaki değerleri ile uyumlu bir şekilde düzenler ve bu yolla ahlaki bir kimlik edinir (Aquino ve Reed, 2002; Blasi, 1983; 1984). Örneğin Colby ve Damon'ın (1993) nitel bir çalışmada, 'ahlaki örnekler' olarak tanımlanan, sıra dışı ahlaki sorumluluk göstermiş olan bireylerle görüşüldüğü ve bu bireylerin kendilerini ahlaki değerlerine bağlı ve bu değerlere göre hareket eden bireyler olarak tanımladıkları görülmektedir. Aynı çalışmada, bu kişilerin ahlaki eylemlerini gerçekleştirirken uzun soluklu bir değerlendirme sürecine girmedikleri, duygusal bir gerekliliğe atıfla bu yönde hareket ettikleri yorumu yapılmaktadır. Dolayısıyla buradaki duygusal gereklilik değerlendirilmesinin, bireyin ahlaki benliği ile uyumsuz olmama motivasyonundan kaynaklı olabileceği düşünülebilir.

Ahlaki kimliği, bireyin sosyal kimliğinin içinde yer alan benlik şemaları olarak değerlendiren Aquino ve Reed'e (2002) göre ahlaki özelliklerin (adil olmak, dürüst olma, yardımsever olmak vb.) birey tarafından ne kadar içselleştirildiği ya da sembolize edildiği ahlaki kimliğin yapısını yansıtmaktadır. Söz konusu ahlaki özellikleri, bireyin kendi iç kaynaklarından referansla önemsemesi veya bu referanslarla hayatının merkezinde tutması bireyin içselleşmiş ahlaki yönünün geliştiğine işaret olarak kabul edilir. Diğer taraftan bir takım ahlaki özellikleri, bireyin kendi dışındaki çevre ve insanlardan referansla önemsemesi veya bu referanslarla hayatının merkezinde tutması bireyin sembolleşmiş ahlaki yönünün geliştiğine işaret olarak kabul edilir.

Bireylerin, ahlaki benlik algılarıyla tutarlı olma motivasyonu ile olumlu sosyal davranışlar gösterdiği bilinmektedir. Örneğin Hardy'nin (2006), 19-35 yaş aralığındaki katılımcılarla gerçekleştirdiği çalışmada, benlik tanımını ahlaki değerleri üzerinden ele alan ve bu kimliğini merkezi bir konumda tutan bireylerde ahlaki davranış eğilimlerinin arttığı görülmektedir. Arnold'un (1993) çalışmada ise, 12-18 yaş aralığındaki genç ergenlerin, ahlaki kimlik ve ahlaki motivasyonlarının, ahlaki davranışları üzerinde olumlu yordayıcılar olduğu ileri

sürülmektedir. Diğer taraftan ahlaki kimliğin, bireyin ahlaki olmayan davranışları üzerinde tampon bir etki gösterdiği yönünde bulgulara da rastlanmaktadır (Aquino, Reed, Thau ve Freeman, 2007).

Ahlaki kimliğin ahlaki davranışlarla olan olumlu yöndeki ilişkisinden hareketle, söz konusu kimliğin, ahlaki cesaret gösterme veya yardım etme davranışları üzerinde de olumlu etkiye sahip olabileceği düşünülebilir. Nitekim Goodwin, Graham ve Diekmann'ın (2020) iki farklı ahlaki cesaret ölçeğini bir arada kullandıkları çalışmalarında, katılımcıların ahlaki kimlik özellikleri ile ahlaki cesaret özellikleri arasında pozitif ve anlamlı yönde ($r = .34$) korelasyon olduğu görülmektedir. Konu ile ilgili bir diğer çalışma da Sonnentag ve Barnett'in (2016) ergenlerle yaptığı araştırmadır. Bu çalışmada ahlaki kimlik ölçümünün, ahlaki özelliklere sahip olmanın bireyin benliği için önemini ortaya koyan İyi-Benlik Değerlendirme Ölçeği (Good-Self Assessment) ile yapıldığı ve ölçekten elde edilen puanlarla, ahlaki isyan eğiliminden elde edilen puanların pozitif ve anlamlı yönde ilişkilendiği görülmektedir. Söz konusu çalışmada dikkat çeken bulgu ise ahlaki cesaret özelliklerinin (benlik saygısı, özyeterlik, kararlılık, düşük ait olma ihtiyacı vb.), ahlaki cesaret üzerindeki etkisinin, ahlaki kimlikten daha güçlü olması yönündeki bulgudur. Szekeres ve diğerlerinin çalışmasında (2019) ise, Aquino'nun sembolik ve içselleşmiş ahlaki kimlik ölçeği kullanıldığı, her iki boyutun da ırkçılıkla yüzleşme tutumu ile pozitif ilişki gösterdiği görülmektedir. Söz konusu çalışmanın ilgi çekici yanı ise, ikinci deneyde sembolik ahlakın ırkçılıkla yüzleşme tutumu ile anlamlı korelasyon göstermemesine rağmen, ahlaki kayıp düşünce koşulunda, sembolik ahlaki kimliğin ırkçılıkla yüzleşmeyi yordadığı yönündeki bulguların olmasıdır. Söz konusu çalışmalardan hareketle ahlaki cesaret üzerinde ahlaki kimliğin önemli bir rolünün olduğu düşünülmektedir.

Ahlaki kimliğin yardım davranışı ile ilişkisini ele alan çalışmalara örnek olarak Hardy, Bean ve Olsen'in (2015) çalışması gösterilebilir. Söz konusu çalışmada, 5-18 yaş aralığındaki ergenlerin ahlaki kimliklerinin bağış yapma davranışını pozitif yönde yordadığı görülmektedir. Baumsteiger ve Siegel'in (2018) çalışmasında ise, katılımcılara geçmişte başkalarına karşı göstermiş oldukları yardım davranışlarının sorulduğu ve geçmişe yönelik yardım davranışı ile katılımcıların ahlaki kimlikleri arasında pozitif yönlü ilişki olduğu elde edilen bulgular arasındadır. Konu ile ilgili bir diğer örnek çalışma olan Lee, Winterich ve Ross'un (2014) çalışmasındaki bulgular arasında ise, yardım etme davranışı ile

yardıma ihtiyacı olan kişiye karşı hissedilen sorumluluk duygusu arasında ahlaki kimliğin aracılık ettiği görülmektedir.

Blasi'ye (2004) göre ahlaki kimliğine uygun davranmamak, bireyin kendisine ihanet riski içeren bir durumdur. Dolayısıyla ahlaki benlik algısı ile tutarlı olma motivasyonu, ahlaki davranışlara yol açan bir unsur olarak değerlendirilmektedir (Blasi, 1993; 2004). Söz konusu motivasyonun biliş düzeyinde bir farkındalıkla aktive olmadığını, ahlaki eylemin duyuşsal bir boyutu olduğunu ileri süren Blasi'ye (2004) göre ahlaki eylem gerçekleştiğinde birey muhakeme sürecine girmeyip daha duyuşsal ve sezgisel bir yaklaşımla hareket etmektedir. Hardy ve diğerlerine (2015) göre de birey, ahlaki benliği ile tutarlı olma motivasyonu ile hareket eder ve bu bağlamda ideal ahlaki benliğini de referans alır. Bu yaklaşıma göre ideal ahlaki benlik, ahlaki kimliğin önemli bir parçasıdır ve bireyi olmak istediği kimliğe taşıyan itici bir güçtür (Hardy vd., 2015; Hardy, Walker, Olsen, Woodbury ve Hickman, 2014). Dolayısıyla bu araştırmada ideal ahlaki kimliğin ahlaki cesaret ve yardım etme davranışları ile ilişkisinin ele alınması şaşırtıcı görünmemektedir.

Ahlaki kararlar üzerinde ahlaki kimliğin etkisi kadar, birey-çevre ya da bağlamın da etkisi olduğu bilinmektedir. Örneğin Norm-Odak Modeline (Cialdini, Reno ve Kallgen, 1990) göre normların belirgin olması ahlaki kararlar üzerinde etkilidir. Modele göre norm birey için odak noktası halini alırsa ve normlar belirginleşirse arzu edilir yöndeki sosyal davranışlar tetiklenir. Bu çalışmada da normun etkisinin gerek ahlaki cesaret modelinde yer alması gerekse araştırmanın yapıldığı zaman diliminde korona virüsü salgını sebebiyle alınması gereken kişisel önlemlerin sosyal bir norm olarak belirginleşmesi ve odak haline gelmesi sebebiyle, ahlaki cesaret ve yardım gerektiren durumlar güncel normlar bağlamında ele alınmıştır. Bu bağlamda katılımcılara sosyal mesafe kuralı ve maske takma alışkanlıkları ile ilgili sorular yöneltilmiş, ayrıca ahlaki cesaret ve yardım kampanyası çağrı senaryoları güncel sosyal normlar bağlamında hazırlanmıştır.

Yukarıda özetlenen kuramsal çerçeveler ve alanyazındaki bulgular ışığında geliştirilen (tüm dengelim yaklaşımı) ve nicel araştırma yöntemiyle (Deney I ve Deney II) test edilecek olan hipotezler, ilgili çalışmaların girişinde verilmiştir. Deney II'de toplanan ve analiz edilen nicel verilere ek olarak ikinci çalışmada nitel yöntemle dayalı olarak (tümevarımcı yaklaşım) elde edilen nitel verilerin analiz

sonuçlarına yer verilmiştir. Söz konusu nitel araştırma, açıklayıcı bir amaçla gerçekleştirilmiş olup herhangi bir hipotez testine dayanmamaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. ÇALIŞMA I

2.1. Deney I

Bu deneysel araştırmada araştırmanın amacı doğrultusunda geliştirilen aşağıdaki hipotezler test edilmiştir.

Hipotezler:

Araştırmanın hipotezleri, alanyazındaki bulgular ve kuramsal yaklaşımlar temelinde oluşturulmuş olup, her hipotezin temel dayanaklarına ilişkin açıklamalar hipotezden önce ifade edilmiştir.

Ahlaki cesareti tetikleyen en önemli unsurlardan biri, norm ihlaline karşı tepki göstermenin birey tarafından bir görev ya da sorumluluk olarak algılanmasıdır (Halmburger vd., 2017; Near ve Micel, 1996). Diğer taraftan koruma odaklı benlik düzenleme stratejisinin de kötü bir konuma gelmemeyi, güvenliği, görev ve sorumluluğu ön plana aldığı (Crowe ve Higgins, 1997; Higgins, 1997; Molden ve Miele, 2008; Scholer vd., 2010) dikkate alındığında, bireylerin ahlaki cesaret davranışlarında, koruma odaklı benlik düzenleme stratejisinin etkili olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca, ahlaki cesaretin olumsuz duygudurumla göstermiş olduğu pozitif ilişki (Halmburger vd., 2015) dikkate alındığında, koruma odaklı benlik düzenleme stratejiyle hareket eden bireylerin, acıdan kaçınma (olumsuz duygudurum) motivasyonu ile ahlaki cesaret gösterme eğilimlerinin daha yüksek olabileceği akla uygun görünmektedir. Koruma odaklı benlik düzenleme motivasyonu ile hareket eden bireylerin adalet ve etikle ilgili meselelere daha güçlü tepkiler vermesi de (Brebels vd., 2011; Sassenberg ve Hansen, 2007) aşağıdaki hipotezin temel dayanaklarından biri olarak görülebilir. Bu bağlamda aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H_{1a}: Ahlaki kayıp düşünce yapısı koşulunda bulunan katılımcıların ahlaki kazanç koşulundaki katılımcılara göre ahlaki cesaret puan ortalamaları anlamlı düzeyde daha yüksektir.

H_{1b}: Ahlaki kayıp düşünce yapısı koşulundaki katılımcıların kontrol grubuna göre ahlaki cesaret puan ortalamaları anlamlı düzeyde daha yüksektir.

Yardım etme davranışının bireye psikolojik iyilik hali sağladığı (Bekkers ve Wiepkin, 2011; Oishi, vd., 2007; Dost, 2016; Peterson vd., 2005; Weinstein ve

Ryan, 2010; Stel vd., 2008), pozitif duygudurumdaki bireylerde yardım etme eğiliminin, negatif duygudurumdaki bireylere göre daha yüksek düzeyde olduğu (Kayser vd., 2010; North vd., 2004; Schacter ve Margolin, 2019) bulgularından hareketle, bireylerin yardım etme davranışında, geliştirme odaklı benlik düzenleme odağının etkisinin olabileceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H_{2a}: Ahlaki kazanç düşünce yapısı koşulundakilerin ahlaki kayıp düşünce yapısı koşulundaki katılımcılara göre yardım etme puan ortalamaları anlamlı düzeyde daha yüksektir.

H_{2b}: Ahlaki kazanç düşünce yapısı koşulundaki katılımcıların kontrol grubuna göre yardım etme puan ortalamaları anlamlı düzeyde daha yüksektir.

Koruma odaklı benlik düzenleme stratejisi, Davranışsal Engelleme Sistemini (DES) aktive eden bir strateji olarak ele alınmaktadır (Crowe ve Higgins, 1997). DES ise, arzu edilmeyen, kaçınılması gereken bir durumun gerçekleşmesi halinde utanç duygusunu ön plana çıkarmaktadır (Sheikh ve Janoff-Bulman, 2010a; 2010b). Bu araştırmada ahlaki cesaret davranışı üzerinde koruma odaklı benlik düzenleme stratejisinin etkili olabileceği (**H_{1a}**, **H_{1b}**) varsayımından hareketle, ahlaki kayıp düşünce yapısı koşulunda yer alanların, norm ihlaline tepki göstermemeleri durumunda utanç duygusu hissedecekleri, dolayısıyla ahlaki cesaret davranışında utanç duygusunun etkili olabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H₃: Ahlaki kayıp düşünce yapısı koşulundakilerin utanç duygusu ahlaki cesaret davranışını yordar.

Geliştirme odaklı benlik düzenleme stratejisi, Davranışsal Aktivasyon Sistemini (DAS) aktive eden bir strateji olarak ele alınmaktadır (Crowe ve Higgins, 1997). DAS ise yapılması istenen, arzu edilen bir durumun gerçekleşmemesi halinde suçluluk duygusunu ön plana çıkarmaktadır (Sheikh ve Janoff-Bulman, 2010a; 2010b). Bu araştırmada yardım etme davranışı üzerinde geliştirme odaklı benlik düzenleme stratejisinin etkili olabileceği (**H_{2a}**, **H_{2b}**) varsayımından hareketle, ahlaki kazanç düşünce yapısı koşulunda yer alanların, yardım etmeme durumunda suçluluk duygusu hissedecekleri, dolayısıyla yardım davranışında suçluluk duygusunun etkili olabileceği düşünülmektedir. Bu bağlamda aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H4: Ahlaki kazanç düşünce yapısı koşulundakilerin suçluluk duygusu yardım etme davranışını yordar.

Ahlaki kimliğin ahlaki cesaretle ilişkisini ele alan çalışmalar, bireyin sahip olduğu ahlaki kimliğin söz konusu davranışın ortaya çıkmasında önemli rolü olduğuna işaret etmektedir (Goodwin vd., 2020; Sonnentag ve Barnett, 2016; Szekeres vd., 2019). Ne var ki söz konusu çalışmalarda ahlaki kimliğin bir alt boyutu olarak değerlendirilen ve bireyi olmak istediği kimliğe taşıyarak ahlaki eylemelere teşvik eden ideal ahlaki kimliğin (Hardy, 2015; Hardy vd., 2014) ele alınmadığı görülmektedir. Oysa ahlaki cesaret gibi, psikolojik bariyerlerin aşılması zor bir davranışta bireyin idealize ettiği ahlaki benliğinin de önemli bir rolü olabilir. Dolayısıyla idealize edilen benliği temsil eden ideal ahlaki kimliğin ahlaki cesaret üzerinde anlamlı rolü olabileceği düşünülerek aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H5: Utanç ile ahlaki cesaret davranışı arasındaki ilişkide ideal ahlaki kimliğin aracı rolü vardır.

Ahlaki kimliğin yardım davranışı ile pozitif yönde ilişkilendiği bilinmektedir (Baumsteiger ve Siegel, 2018; Hardy, vd., 2015; Lee vd., 2014). Bireyin olmak istediği benliği temsil eden ideal ahlaki kimlik ise ahlaki kimliğin özel bir alt boyutudur (Hardy, 2015). Ahlaki kazanç koşulundaki bireylerin ahlaki benlik değerlerini geliştirmeye, arzu edilen ahlaki benlik değerlerini elde etmeye motive olacakları öngörüsü dikkate alındığında, bu koşuldaki katılımcıların yardım etme davranışlarında ideal ahlaki kimliklerinin önemli bir etkisi olabileceği düşünülmektedir. Dolayısıyla bu araştırma kapsamında aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir.

H6: Suçluluk ile yardım etme davranışı arasındaki ilişkide ideal ahlaki kimliğin aracı rolü vardır.

2.1.1. Yöntem

Araştırmanın ilk aşamasını oluşturan bu çalışmanın deseni 3x1'lik (Ahlaki Kayıp /Kazanç/Kontrol grupları) son test kontrol gruplu deneysel desendir. MANOVA analizi uygulanan çalışmanın bağımlı değişkenleri ise ahlaki cesaret ve yardım etme davranışlarıdır.

2.1.1.1. Katılımcılar

Araştırmanın evrenini Dicle Üniversitesi öğrencileri oluşturmaktadır. Katılımcılara, kolay ulaşılabilirliğe dayalı örnekleme tekniği ile ulaşılmıştır. Çalışma kapsamında, Sosyoloji Bölümü 2. ve 4. sınıf öğrencilerinden toplam 102

öğrenciye ulaşılmış ancak uygulamaya 85 kişi katılmıştır. İki katılımcı da, manipülasyon kontrol sorusunu yanlış cevapladığı için katılımcı listesinden çıkarılmıştır. Böylece, ilk çalışma 83 katılımcıdan (yaş Ort. = 23.12, SS = 3.08; 63 kadın) oluşmuştur.

2.1.1.2. Ölçme Araçları

Araştırma amacına ve kapsamına uygun olarak oluşturulan (seçilen) ölçme araçları aşağıda detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

2.1.1.2.1. Bağımlı Değişken Ölçümleri

Bu araştırmada katılımcıların davranışa ilişkin niyetleri yerine gerçek davranışları ölçülmek istenmiştir. Bu amaçla katılımcılara bazı kampanyalardan bahsedilmiş ve bunları gerçek kurum veya kişilerce hazırlanan kampanyalar olarak düşünmeleri sağlanmıştır. Başka kurum veya kişilerce düzenlendiği söylenen bu kampanyalar için yapılan çağrıların araştırma ekibiyle herhangi bir ilgisinin olmadığı, ancak katılımcıların konu hakkındaki duygularının ve düşüncelerinin merak edildiği belirtilmiştir.

Bu kampanyalar, araştırmanın bağımlı değişkenleri olan ahlaki cesaret ve yardım etme için ayrı ayrı düzenlenmiştir. Diğer bir anlatımla, kampanyalardan biri katılımcı açısından risk içerirken (ahlaki cesareti ölçmek amacıyla oluşturulan dilekçe kampanyası), diğeri (yardım etmeyi ölçmek amacıyla oluşturulan yardım kampanyası) böyle bir risk içermemektedir. Araştırmanın amaçları doğrultusunda oluşturulan iki kampanyada da katılımcıların çevrimiçi bir şekilde kampanyalara katılmaları sağlanmıştır. Bu kampanyalara katılıp katılmamaya karar verilmeden önce araştırmanın amacı doğrultusunda manipülasyonlar yapılmıştır. Aşağıda öncelikle bağımlı değişken ölçümlerinin alındığı kampanyalardan, sonrasında ise yapılan manipülasyonlardan bahsedilmektedir. Bağımlı değişkenlerin işevuruk tanımları aşağıdaki gibidir.

Ahlaki cesaret (işevuruk tanım): Katılımcıların gönderdikleri dilekçe sayısının ortalamasıdır.

Yardım etme (işevuruk tanım): Katılımcıların yardım etmek için haftalık ayırdıkları saat süresinin ortalamasıdır.

2.1.1.2.1.1. Ahlaki Cesaret Ölçümü

Araştırmanın amacı gereğince norm ihlali içeren bir durumdan bahsedilmiş (Ek: 1, Ek: 2) ve fail hakkında yasal işlem yapılması için katılımcının ilgili kurumlara dilekçe göndermesi istenmiştir. Verilerin toplanması, katılımcıların

gönüllü olarak paylaştıkları e-posta adresleri üzerinden gerçekleştirilmiştir. Ahlaki cesaret davranışının dış geçerliğini artırmak amacıyla söz konusu dilekçe gönderme eyleminin katılımcının e-posta adresi alınarak kayıt altına alınması sağlanmıştır. Bu davranış ölçümünden önce ise iki farklı manipülasyon (ahlaki kazanç veya ahlaki kayıp yönünde manipülasyonlar Ek: 1, Ek: 2) yapılmış, bunun ardından katılımcılara dilekçe imzalama kampanyasına katılıp katılmayacakları sorulmuştur. Buradaki amaç, kampanyaya katılmak isteyenlerin niyetlerini belirtmelerinin ötesinde dilekçeyi imzalayarak gerçek bir davranış ortaya koyup koymayacaklarını gözlemektir. Ahlaki cesaretin ayırt edici özelliği olan risk algısının (Osswald vd., 2012) gelişmesi için de, başka bir anlatımla, dilekçe imzalama işleminin katılımcı tarafından riskli olarak algılanması için de failin polis olduğu ve durumun yetkililerce ört bas edilmeye çalışıldığı yazılmıştır. Katılımcıların dilekçeyi altı farklı kuruma gönderebileceklerinden bahsedilmiştir (bkz. Ek: 1, Ek: 2, Ek: 3). Böylece katılımcının imzaladığı dilekçe sayısı 0'dan (hiç) 6'ya kadar uzanan 7'li Likert tipinde ölçeklendirilerek sürekli değişken ölçümü alınmıştır. Bu şekilde oluşturulan ölçeğin yatıklık (skewness) değeri .25 ve basıklık (kurtosis) değeri -1.74'dür. Son aşamada, katılımcılar dilekçeleri imzaladıktan sonra, dilekçede bahsi geçen konuda norm ihlali algılayıp algılamadıkları ve dilekçe yollamayı riskli görüp görmedikleri sorulmuştur (bkz. Ek: 1, Ek: 2, Ek: 3). Buradaki amaç, ahlaki cesareti ayırt eden bu iki özelliğin (Osswald vd., 2012) katılımcılar tarafından ne düzeyde algılandığını görmektir.

2.1.1.2.1.2. Yardım Etme Ölçümü

Çevimiçi ortamda uygulanmak üzere araştırmacı tarafından hayali bir yardım kampanyası hazırlanmıştır. Bu hayali kampanyada devlet koruması altındaki çocuklar için yardım talep edilmektedir. Söz konusu yardım, katılımcının zaman ayırması ve enerji harcaması gereken bir yardımdır. Bu çağrı metninde de söz konusu çağrının araştırma ekibi ile bir ilgisinin olmadığı ancak konu hakkında katılımcıların duygu ve düşüncelerinin merak edildiği belirtilmiştir. Dilekçe imzalama kampanyasında olduğu gibi yardım kampanyasının da gerçek kurum veya kişilerce hazırlanan bir kampanya olduğunun düşünülmesi sağlanmıştır (bkz. Ek: 1, Ek: 2) Çağrı metni sunulduktan hemen sonra ahlaki kazanç/kayıp koşullarına göre manipülasyonlar uygulanmıştır (bkz. Ek: 1, Ek: 2). Ardından katılımcılara yardım kampanyasına katılıp katılmayacakları ve bu yardıma ne kadar zaman ayırabilecekleri sorularak gerçekçi bir durum üzerinden ölçüm alınmaya

çalışılmıştır. Katılımcının ayırmayı planladığı haftalık saat, Likert tipi ölçüm (hiç = “0”, bir saatten az = “1”, 6 saat = “7”) olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca, hem durumun gerçekçi algılanması hem de katılımcıların niyet belirtmenin ötesinde gerçek bir davranış sergileyip sergilemediğini görmek için katılımcıların e-posta adreslerini ilgili yardım kurumuyla paylaşımları istenmiştir. Elektronik posta adresini paylaşmayı kabul etmeyen katılımcının, yardım kampanyasına katılmadığı düşünülmüş olup, yardım davranışı ölçümünde bu şekilde cevap verenlere “0” (hiç) puan verilerek verileri analizlere dâhil edilmemiştir. Ölçeğin yatkınlık değeri .89, ve basıklık değeri -.35 olup normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir (George ve Mallery, 2016).

2.1.1.2.2. Manipülasyonlar

Koruma odaklı benlik düzenleme stratejisi ahlaki kayıp düşünce yapısı ile manipüle edilirken, geliştirme odaklı ahlaki benlik düzenleme stratejisi ahlaki kazanç düşünce yapısı ile manipüle edilmiştir. Söz konusu manipülasyonlar aşağıda belirtildiği gibi gerçekleştirilmiştir.

2.1.1.2.2.1. Ahlaki Kayıp Düşünce Yapısı

Ahlaki kayıp koşuluna atanan katılımcılara kampanya çağrı metni sunulduktan hemen sonra kampanyaya daha önce katılan diğer insanların duygu ve düşüncelerini ifade eden cümleler verilmiştir (bkz. Ek: 1). Katılımcıların bu cümleler hakkında ne hissettikleri sorulmuştur. Buradaki duygu ve düşünceler ahlaki kayıp düşünce yapısını manipüle eder nitelikte olup, koruma odaklı ahlaki benlik düzenleme stratejisine yönelik ifadelerdir. Katılımcılardan kendilerini bu kişilerin yerine koyarak bahsi geçen kişilerin duygu ve düşüncelerini anlamaya çalışmaları istenmiştir. Daha sonra, katılımcılara kampanyaya katılan diğer kişilerin duygu ve düşüncelerini ne derece hissedebildikleri sorulmuş ve katılımcıların yanıtları 7’li Likert (0 = hiç, 6 = çok fazla) tipi ölçek üzerinden alınmıştır. Ahlaki kayıp düşünce yapısına ilişkin manipülasyonu güçlendirmek amacıyla kampanyada kullanılması planlanan bir görsel olduğu ifade edilmiş ve bu görsele dikkatlice bakmaları istenmiştir. Ardından, kampanyaya katılanların ürettiği bir slogan verilmiş, daha sonra kendilerinin de benzer bir sloganı, verilen boşluğu doldurarak üretmeleri istenmiştir.

2.1.1.2.2.2. Ahlaki Kazanç Düşünce Yapısı

Ahlaki kazanç koşulundaki katılımcılara kampanya çağrısından hemen sonra, bu kampanyaya daha önce katılan diğer insanların duygu ve düşüncelerini

ifade eden cümleler verilmiştir. Bu ifadelerin araştırma kapsamında değerlendirilmek istendiği ve kendilerinin de bu ifadeler hakkında ne hissettikleri sorulmuştur. Söz konusu duygu ve düşüncelere ilişkin ifadeler çağrı metninden hemen sonra yer verilmiştir. Buradaki duygu ve düşünceler geliştirme odaklı ahlaki benlik düzenleme stratejisine yönelik ifadeler olup, ahlaki kazanç düşünce yapısını manipüle eder niteliktedir (bkz. Ek: 2). Katılımcılardan bu kişilerin duygu ve düşüncelerini hayal edip anlamaya çalışmaları istenmiştir. Manipülasyon kontrol sorusu olarak katılımcılara, kampanyaya katılanların duygu ve düşüncelerini ne derece hissedebildikleri sorulmuş ve 7’li Likert (0 = hiç, 6 = çok fazla) ile ölçüm alınmıştır. Ahlaki kazanç düşünce yapısına ilişkin manipülasyonu güçlendirmek amacıyla burada da ahlaki kayıp düşünce yapısı koşulundaki uygulama gerçekleştirilmiştir. Bir görsel ve slogan verilerek dikkatlice incelemeleri istendikten sonra farklı bir slogan daha verilerek bu slogandaki boşluğu doldurmaları istenmiştir.

2.1.1.2.3. Suçluluk ve Utanç

Manipülasyon ifadeleri ve yönergelerinden sonra katılımcılara kampanya çağrılarına olumlu cevap vermezlerse (yardım etmezlerse veya dilekçe göndermezlerse) hissedecekleri duygular sorulmuştur. Duygular, suçluluk, utanç ve diğer (belirtiniz) şeklinde seçeneklerle sunulmuş (bkz. Ek: 1, Ek:2, Ek: 3) ve 7’li Likert tipi (0 = hiç, 6 = çok fazla) derecelere sahip ölçekler vasıtasıyla ölçülmüştür. Katılımcıların yardım etmezlerse hissedecekleri suçluluk ve utanç duygularının yatıklık (sırasıyla -.40, -.26) ve basıklık değerlerinin (sırasıyla; -.87, -.1,08) normal dağılım aralığında olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde katılımcıların dilekçe göndermezlerse hissedecekleri suçluluk ve utanç duygularının da yatıklık (sırasıyla; -.56, -.47) ve basıklık (sırasıyla; -.68, -.84) değerlerinin normal dağılım aralığında olduğu tespit edilmiştir (George ve Mallery, 2016).

2.1.1.2.4. İdeal Ahlaki Kimlik

Katılımcıların ideal ahlaki kimliklerini ölçmek amacıyla Hardy ve arkadaşları (2014) tarafından geliştirilen İdeal Ahlaki Kimlik Ölçeği kullanılmıştır. Söz konusu ölçeğin orjinal formu, 7’li Likert tipinde olup (1 = “Hiç Katılmıyorum”, 7= “Tamamen katılıyorum”), tek boyuttan ve 20 maddeden oluşmaktadır. Orijinal ölçekte katılımcılara 20 ahlaki özellik (dürüst, saygılı, cömert, örnek biri vb.) verilip bu özelliklerin olmak istedikleri insanı ne derece ifade ettiği sorulmuştur. Bu çalışmada ise söz konusu ahlaki özelliklerin tamamı kullanılmayıp, araştırmanın

kapsamına uygun olan sıfatlardan yedi tanesi (topluma/etrafındakilere örnek biri, başkalarına karşı duyarlı, şefkatli, başkalarını önemseyen, yardımsever, vicdanlı, merhametli) seçilmiştir. Ölçek yönergesi ve sıfatları araştırmacı ve danışmanı tarafından Türkçeye çevrilmiştir. Orjinal ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .97'dir. Analiz sonuçlarına göre İdeal Ahlaki Benlik Ölçeği'nin Cronbach alfa değeri .87 olup, yatıklık (-.89) ve basıklık (-.06) değerlerinin ± 1 istatistiki değerler (George ve Mallery, 2016) içinde yer alarak normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir.

2.1.1.2.5. Pandemi Normlarına Bağlılık

Araştırmanın verilerinin Covid-19 pandemi döneminde elde edileceği ve incelenen bağımlı değişkenler üzerinde yeni normların (maske, mesafe, el hijyeni vb.) benimsenme düzeyinin etkide bulunma ihtimalinin olabileceği göz önünde bulundurularak normlara bağlılığı elde etmek amacıyla bir ölçek uygulanmıştır. Araştırmacı ve danışmanı tarafından oluşturulan ölçme aracı 7'li Likert tipinde olup (0 = “Hiç Katılmıyorum”, 6 = “Tamamen katılıyorum”) altı maddeden oluşmaktadır. Bir cümle ile başlayan ölçme aracında (“Şu sıralar fiziksel mesafe kuralına uymak, maskesiz ve zorunlu olmadıkça dışarı çıkmamak...”), cümlelerin devamına yönelik maddeler oluşturulmuştur (örnek madde: “...Benim için insanlık görevidir”). Normlara bağlılık ölçümüne ait maddelerden ilk iki maddenin normal dağılım göstermediği tespit edilmiştir. Kalan 4 maddenin de yatıklık (-.21) ve basıklık (-.87) değerlerinin ± 1.00 istatistiki değerler (George ve Mallery, 2016) içinde yer alarak normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir. Söz konusu dört maddelik ölçeğin iç tutarlılık katsayısı düşük (.67) olsa da, kabul edilebilir değerlerde olduğundan analizlere dâhil edilmesine karar verilmiştir.

2.1.2. İşlem

2019 yılı Aralık ayı sonunda dünyada baş gösteren Covid-19 salgını sebebiyle T. C. Sağlık Bakanlığı tarafından gündeme getirilen fiziksel mesafe kuralları (11.03.2020) ve YÖK tarafından alınan uzaktan eğitim kararı (23.03.2020), katılımcılarla fiziksel olarak aynı ortamda bulunmayı mümkün kılmadığından, ölçümler çevrimiçi uygulamayla elde edilmiştir. Bu amaçla, Survey Monkey çevrimiçi anket portalı kullanılmış ve veriler 15.05.2020-17.05.2020 tarihleri arasında toplanmıştır. Araştırmanın veri toplama süreci, araştırmacının, öğrenci danışmanlığını yaptığı Dicle Üniversitesi Sosyoloji Bölümü lisans öğrencilerinin whatsapp sınıf gruplarına dâhil olarak söz konusu platform üzerinden öğrencileri çalışmaya davet etmesiyle başlamıştır. Dolayısıyla örneklem grubu,

ulaşılabilirliğe dayalı örnekleme yöntemi ile oluşturulmuştur. Çalışmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden katılımcılardan, yine gönüllülük esasına dayalı olarak e-posta adresleri istenmiştir. Daha sonra, öğrenciler seçkisiz bir şekilde araştırmacının oluşturduğu iki deney ve bir kontrol koşullarına atanmıştır. Deneysel koşullar, koruma odaklı benlik düzenleme stratejisini temsilen ahlaki kayıp düşünce yapısı koşulu, geliştirme odaklı benlik düzenleme stratejisini temsilen ise ahlaki kazanç düşünce yapısı koşuludur. Kontrol koşulunda herhangi bir düşünce yapısı manipülasyonu yapılmamıştır. Bu şekilde rastgele üç gruba (kayıp-kazanç-kontrol grubu) atanan katılımcılara e-posta adresleri üzerinden evrimii anket linkleri gönderilmiştir. Anketlerin yanıtlanmasının tamamlanması  gün içinde gerçeklemiştir. Uygulama tamamlandıktan bir hafta sonra katılımcılara ağrı metinlerinin hayali olduğu yönünde geri bildirimler verilerek detaylı bilgilendirme (de-briefing) yapılmıştır. Bu esnada katılımcıların araştırmayla ilgili tüm soruları yanıtlanmıştır. Deney koşullarına göre katılımcı dağılımı Tablo 2.1’de gösterilmiştir. Manipülasyon ve bağımlı değişken sorularına ilişkin işlem basamaklarına ise şekil 2.2’de yer verilmiştir.

Tablo 2.1: Katılımcıların koşul ve cinsiyet dağılımı

	Koşul	Cinsiyet	N	Toplam
Koruma Odaklı Benlik Düzenleme Stratejisi	Ahlaki Kayıp Düşünce Yapısı	Kadın	23	28
		Erkek	5	
Geliştirme Odaklı Benlik Düzenleme Stratejisi	Ahlaki Kazanç Düşünce Yapısı	Kadın	21	26
		Erkek	5	
Nötr Durum	Kontrol Grubu	Kadın	19	29
		Erkek	10	
	Toplam			83

Çağrı Metni 2 →	Norm ihlali yapan polisin ilgili kurumlara şikayeti için imza kampanyası çağrı metni verilmiştir.	
	Bu kampanyaya daha önce katılanların duygu ve düşüncelerini aşağıda yer almaktadır. Dikkatle okuyun ve okurken, <u>lütfen kendinizi onların yerine koyun, onlar gibi düşünüp hissetmeye çalışın.</u>	
1.Manipülasyon →	Ahlaki Kayıp Koşulu	Örnek düşünce ifadesi: Dilekçe göndermeseydim ahlaki açıdan çok şey kaybedeceğimi hissettim.
	Ahlaki Kazanç Koşulu	Örnek düşünce ifadesi: Dilekçe göndererek ahlaki açıdan çok şey kazanacağımı hissettim.
	Kontrol	YOK
Manipülasyon Kontrol →	Ahlaki Kayıp Koşulu	Dilekçe gönderenlerin duygu ve düşüncelerini ne derece hissettiniz?
	Ahlaki Kazanç Koşulu	Dilekçe gönderenlerin duygu ve düşüncelerini ne derece hissettiniz?
	Kontrol	YOK
2.Manipülasyon →	Kampanya için planlanan slogan için bir görsel ve solagan verilmiştir. "Bu görsel ve sloganı lütfen dikkatlice inceleyin." Kampanya için planlanan slogan cümlesindeki boşluğu nasıl tamamladınız? Yazınız.	
	Ahlaki Kayıp Koşulu	Tepki göstermemek banakaybettirebilir.
	Ahlaki Kazanç Koşulu	Tepki göstermek banakazandırabilir.
	Kontrol	YOK
Suçluluk/Utanç Ölçümü →	Ahlaki Kayıp Koşulu	Dilekçe göndermezseniz ne hissederdiniz? (Suçluluk/Utanç/Diğer)
	Ahlaki Kazanç Koşulu	
	Kontrol	
Ahlaki Cesaret Ölçümü →	Ahlaki Kayıp Koşulu	Dilekçe gönderme kampanyasına katılmak ister misiniz? (6 ilgili kurum verilmiştir. Her kurumun önündeki kutucuk işaretlendiğinde imzalanmış ve ayıt altına alınmış olduğu ifade edilmiştir.
	Ahlaki Kazanç Koşulu	
	Kontrol	

Şekil 2.1: Katılımcılara uygulanan manipülasyon ve bağımlı değişken sorularına ilişkin işlem basamakları

2.1.3. Analizler

Araştırma kapsamındaki hipotezlerin sınanmasına geçmeden önce ölçme araçlarının normal dağılım gösterip göstermediklerinin tespiti için yatıklık ve basıklık değerleri kontrol edilmiş ayrıca güvenirlik analizi için de Cronbach alfa değerleri incelenmiştir. Normal dağılım ölçütü olarak George ve Mallery'in (2016), yatıklık ve basıklık değerleri için öne sürdüğü ± 1.00 aralığı referans alınmıştır. Araştırma kapsamında çevirisi yapılarak kullanılan İdeal Ahlaki Kimlik Ölçeğinin araştırma örneklemini için uygun olup olmadığının sınanması içinse Doğrulayıcı

Faktör Analizi (DFA) gerçekleştirilmiştir. Ölçme araçlarına ilişkin analizlerden sonra temel analizlere geçilmiştir.

H_{1a}, H_{1b} ve H_{2a}, H_{2b}'nin sınanması adına gerçekleştirilen MANOVA analizi için Bootstrap analiz tekniği (N = 1000) uygulanmıştır. Bunun sebebi ise ahlaki cesaret davranışının ölçümü için kullanılan dilekçe sayısının basıklık değerinin (-1.74) normal dağılım varsayımını görece karşılamamasıdır. Benzer şekilde H₃ ve H₄'ün (suçluluk/utanç duygularının ahlaki cesaret ve yardım davranışlarını yordama gücünün) sınanması için de gerçekleştirilen basit doğrusal regresyon analizinde yine Bootstrap analiz tekniği (N = 1000) uygulanmıştır.

H₅ ve H₆'nın sınanması adına Process Macro programı ile aracılık analizinin gerçekleştirilmesi planlanmıştır.

2.1.4. Bulgular

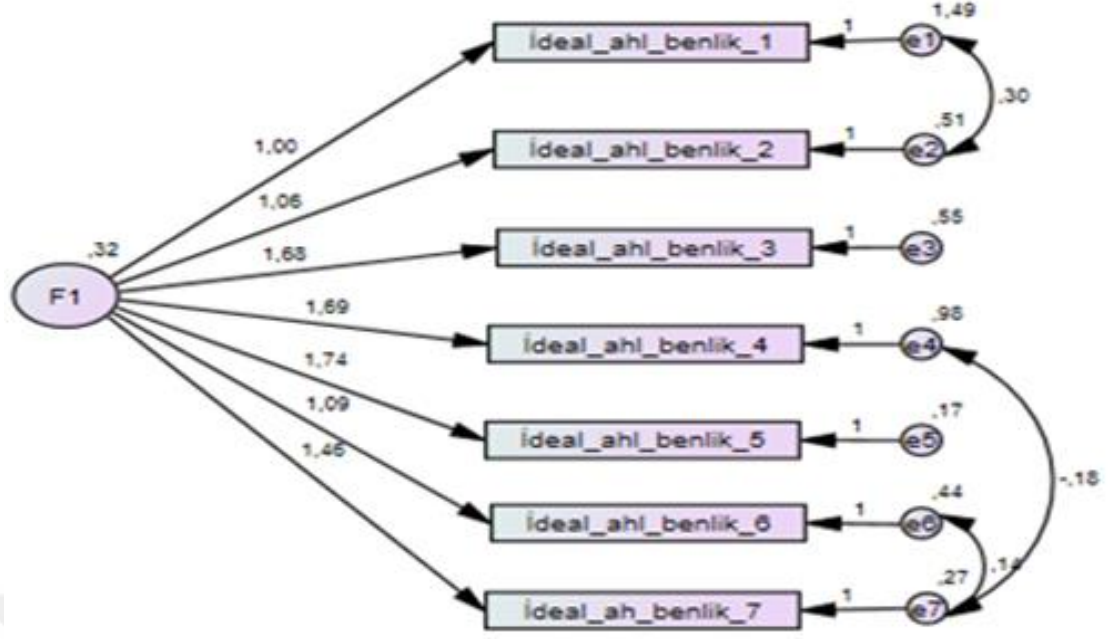
İlk çalışma kapsamında gerçekleştirilen analiz bulgularına aşağıda yer verilmiştir.

2.1.4.1. Ölçme Araçlarına İlişkin Bulgular

Ölçme araçlarının tanıtıldığı bölümde her bir ölçme aracının güvenirlik değerleri ve normallik testlerine ilişkin veriler paylaşıldığından bu kısımda sadece İdeal Ahlaki Kimlik Ölçeğine uygulanan Açıklayıcı Faktör Analizinden (AFA) bahsedilecektir.

2.1.4.1.1. İdeal Ahlaki Kimlik Ölçeğinin Doğrulayıcı Faktör Analizine İlişkin Bulgular

İdeal Ahlaki Kimlik Ölçeği'nin ilk kez araştırmacılar tarafından Türkçe'ye çevrilip kullanılması sebebiyle, ölçeğin araştırma örnekleme için uygun olup olmadığı sınanmıştır. Bu amaçla Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. DFA sonucunda, ölçme aracının tek faktörlü yapısının bu araştırmanın örnekleme kapsamında elde edilen verilerle iyi bir uyum gösterdiği saptanmıştır ($\chi^2(11) = 14.815$; CFI = .988; TLI = .977; RMSEA = .06). Analize ilişkin değerlere Şekil 2.2'de yer verilmiştir.

Şekil 2.2: Ahlaki Kimlik Ölçeğinin DFA bulguları

2.1.4.2. Korelasyon Analizine İlişkin Bulgular

Araştırmada yer alan değişkenlere ait korelasyon tablosu aşağıda verilmiştir (bkz. Tablo 2.2).

Tablo 2.2: Betimsel istatistikler ve korelasyon analizi bulguları

	Değişken (dereceleri)	Ort. (SS)	1	2	3	4	5	6	7	8
1	Yardım etme (0-7)	1.90 (2.25)	-							
2	Ahlak cesaret (AC, 0-6)	2.64 (2.62)	.16	-						
3	Suçluluk (yardım, 0-6)	3.50 (1.91)	.40**	.19	-					
4	Utanç (yardım, 0-6)	3.30 (1.98)	.41**	.18	.88**	-				
5	Suçluluk (AC, 0-6)	3.85 (1.82)	.20	.35**	.40**	.26*	-			
6	Utanç (AC, 0-6)	3.54 (1.93)	.26*	.35**	.57**	.44**	.79**	-		
7	İdeal ahlaki kimlik (1-7)	5.25 (.85)	.20	.05	.16	.14	.14	.12	-	
8	Normlara bağlılık (0-6)	4.08 (1.33)	.05	.11	.11	.15	.04	.07	.13	-

* $r < .05$; ** $r < .01$

Suçluluk (yardım): Katılımcıların yardım etmemeleri durumunda hissedecekleri suçluluk derecelendirmeleri.

Utanç (yardım): Katılımcıların yardım etmemeleri durumunda hissedecekleri utanç derecelendirmeleri.

Suçluluk (AC): Katılımcıların dilekçe imzalamamaları durumunda hissedecekleri suçluluk derecelendirmeleri.

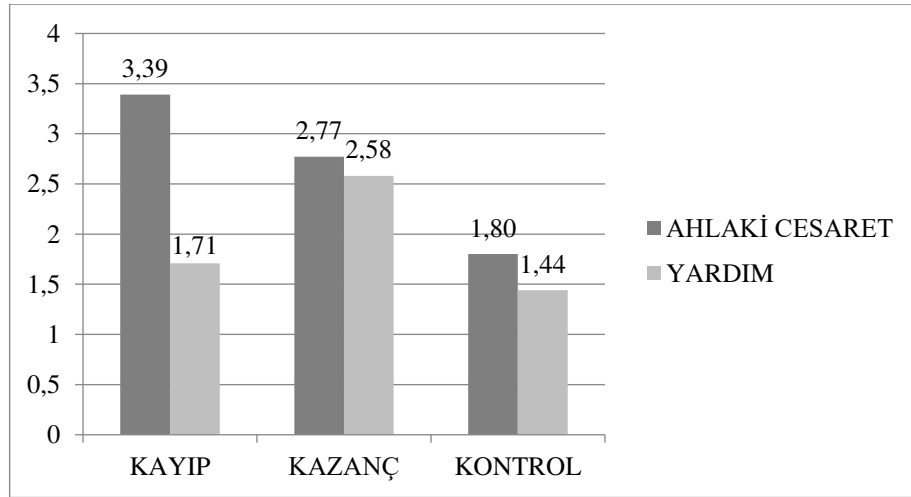
Utanç (AC): Katılımcıların dilekçe imzalamamaları durumunda hissedecekleri utanç derecelendirmeleri.

2.1.4.3. Çok Yönlü Varyans Analizine (MANOVA) İlişkin Bulgular

H_{1a} , H_{1b} ve H_{2a} , H_{2b} 'nin sınanması için gerçekleştirilen MANOVA analizinde koşul (ahlaki düşünce yapısı) ahlaki cesaret üzerinde marjinal düzeyde bir etki göstermiş (Wilks $\lambda = .067$, $F(2, 80) = 2.81$, $p = .06$, $\eta^2 p = .06$) yardım davranışı üzerinde ise anlamlı düzeyde bir etki göstermemiştir (Wilks $\lambda = .067$, $F(2, 80) = 1.88$, $p = .16$, $\eta^2 p = .04$). Söz konusu bulgulara göre kontrol grubundaki katılımcıların gönderdikleri dilekçe sayısına (Ort. = 1.80, $SS = 2.63$) kıyasla ahlaki kayıp koşulundaki katılımcıların gönderdikleri dilekçe sayısı (Ort. = 3.39, $SS = 2.57$) anlamlı düzeyde daha yüksektir ($p = .02$, %95 $CI = [.24 ; 2.95]$). Dolayısıyla H_{1b} doğrulanmış, H_{1a} , H_{2a} , H_{2b} doğrulanmamıştır. Analiz bulgularına ilişkin veriler Tablo 2.3'te ve Şekil 2.3'te yer almaktadır.

Tablo 2.3: Ahlaki cesaret ve yardım davranışlarının ahlaki düşünce yapısına göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin çok yönlü varyans analizi sonuçları

		N	$\bar{x}$	SS	F	P
Ahlaki Cesaret	Ahlaki Kazanç Grubu	26	2.77	2.48		
	Ahlaki Kayıp Grubu	28	3.39	2.57	2.81	.06
	Kontrol Grubu	29	1.80	2.63		
Yardım Etme	Ahlaki Kazanç Grubu	26	2.58	2.57		
	Ahlaki Kayıp Grubu	28	1.71	2.29	1.88	.16
	Kontrol Grubu	29	1.44	1.80		
Bootstrap, N=1000						

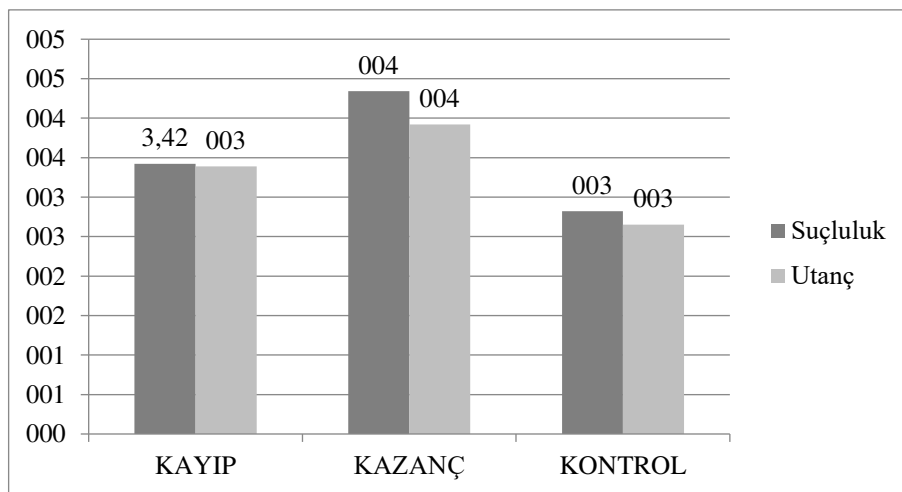
Şekil 2.3: Ahlaki cesaret ve yardım davranışlarının koşullara göre ortalama puanları

2.1.4.4. Suçluluk ve Utanç Duyguları Açısından Çok Yönlü Varyans Analizine (MANOVA) İlişkin Bulgular

Araştırma kapsamında ileri sürülen H_3 'e göre ahlaki kayıp koşulunda utanç duygusunun ahlaki cesareti yordayacağı, H_4 'e göre ise ahlaki kazanç koşulunda suçluluk duygusunun yardım etme davranışını yordayacağı varsayılmıştır. Söz konusu hipotezler sınanmadan önce suçluluk ve utanç duygularının gruplar arası anlamlı fark gösterip göstermediği MANOVA yöntemi ile test edilmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda yardım etme davranışında hissedilen suçluluk duygusunun gruplar arasında anlamlı farklılık gösterdiği [$F(2, 80) = 4.74, p = .011, \eta^2p = .10$], utanç duygusunun ise marjinal düzeyde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir [$F(2, 80) = 2.97, p = .057, \eta^2p = .07$]. Analize ilişkin bulguların özeti Tablo 2.4'te ve Şekil 2.4'te verilmiştir. Tablodaki suçluluk ve utanç duygusu sadece yardım etme davranışına ilişkin ("Yardım etmezseniz ne hissederdiniz?") duygulardır. Ahlaki cesarete ilişkin ("Dilekçe göndermezseniz ne hissedersiniz?") duygularda gruplar arası anlamlı fark elde edilememiştir.

Tablo 2.4: Yardım etmeye yönelik suçluluk ve utanç puan ortalamalarının ahlaki düşünce yapısına göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin çok yönlü varyans analizi sonuçları

		N	$\bar{x}$	SS.	F	P
Suçluluk	Ahlaki Kazanç Grubu	26	4.34	1.46	4.74	.011
	Ahlaki Kayıp Grubu	28	3.42	1.75		
	Kontrol Grubu	29	2.82	2.17		
Utanç	Ahlaki Kazanç Grubu	26	3.92	1.80	2.97	.057
	Ahlaki Kayıp Grubu	28	3.39	1.87		
	Kontrol Grubu	29	2.65	2.10		

Şekil 2.4: Yardım etmeye yönelik suçluluk ve utanç duygularının koşullara göre ortalama puanları

Analiz bulgularına göre katılımcıların yardım etmemeleri durumunda hissedecekleri ortalama suçluluk puanı, kontrol grubuna (Ort. = 2.82; SS = 2.17) kıyasla ahlaki kazanç koşulunda (Ort. = 4.34, SS. = 1.46) anlamlı düzeyde ($p = .00$) daha yüksektir. Diğer taraftan, yardım davranışındaki utançın deney koşulları üzerinde marjinal düzeydeki etkisine göre, ahlaki kazanç koşulundaki katılımcıların utanç puanı (Ort. = 3,92, SS = 1,80), kontrol grubundakilere (Ort. = 2,65, SS = 2,10) göre anlamlı düzeyde daha yüksektir ($p = .02$). Ahlaki cesarete ilişkin suçluluk ve utanç puanlarının ise koşullara göre anlamlı fark göstermediği tespit edilmiştir.

2.1.4.5. Regresyon Analizi ve Aracılık Analizine İlişkin Bulgular

Katılımcıların dilekçe göndermezlerse hissedecekleri suçluluk ve utanç duygularının gruplararası anlamlı bir fark göstermemesi sebebiyle ahlaki kayıp koşulu özelinde oluşturulan H_3 tüm koşullar üzerinden sınanmıştır. Tüm koşullar için Bootstrap ($N = 1000$) yöntemi ile gerçekleştirilen basit doğrusal regresyon analizi bulgularına göre katılımcıların utanç duygusunun ahlaki cesaret gösterme (dilekçe gönderme) davranışını anlamlı düzeyde yordadığı tespit edilmiştir ($F_{(1,81)} = 11,32$, $p = .00$, $R^2 = .12$, %95 CI = [.19 ; .74]). Benzer şekilde suçluluk duygusunun da ahlaki cesaret davranışını yordadığı tespit edilmiştir ($F_{(1,81)} = 11,37$, $p = .00$, $R^2 = .12$, %95 CI = [.22 ; .78]).

H_4 'ün test edilmesi kapsamında ahlaki kazanç koşulundaki suçluluk duygusunun yardım etme davranışını yordayıp yordamadığına ilişkin basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda, ahlaki kazanç koşulunda hem suçluluk duygusunun hem de utanç duygusunun yardım etme davranışını anlamlı bir şekilde yordamadığı tespit edilmiştir (suçluluk için $F_{(1, 24)} = .38$, $p = .54$, $R^2 = .01$, %95 CI = [-.73 ; .98] ; utanç için $F_{(1, 24)} = .148$, $p = .27$, $R^2 = .06$, %95 CI = [-.25 ; .95]). Yardım etmeye yönelik suçluluk ve utanç duygularının deney koşullarından bağımsız olarak yardım etme davranışını yordayıp yordamadığı analiz edilmiştir. Analiz bulgularına göre yardım etmeye yönelik suçluluk ve utanç duygularının yardım davranışını anlamlı düzeyde yordadığı tespit edilmiştir (suçluluk için $F_{(1, 81)} = 15,10$, $p = .00$, $R^2 = .16$, %95 CI = [.29 ; .67] ; utanç için $F_{(1, 81)} = 16,61$, $p = .00$, $R^2 = .17$, %95 CI = [.26 ; .67]). Analiz bulgularına göre H_3 ve H_4 doğrulanmamış olmasına karşın deney koşullarından bağımsız olarak hem suçluluk hem de utanç duygularının ahlaki cesaret ve yardım davranışlarını yordadığı tespit edilmiştir.

Araştırma kapsamındaki H₅ ve H₆ hipotezlerinin (“Utanç ile ahlaki cesaret arasındaki ilişkide ve suçluluk ile yardım davranışı arasındaki ilişkide ideal ahlaki kimliğin aracı rolü vardır.”) sınanması için ön görülen aracılık analizi, ideal ahlaki kimliğin gerek suçluluk ve utançla gerekse ahlaki cesaret ve yardım davranışları ile anlamlı ilişkiler göstermemesi sebebiyle gerçekleştirilememiştir.

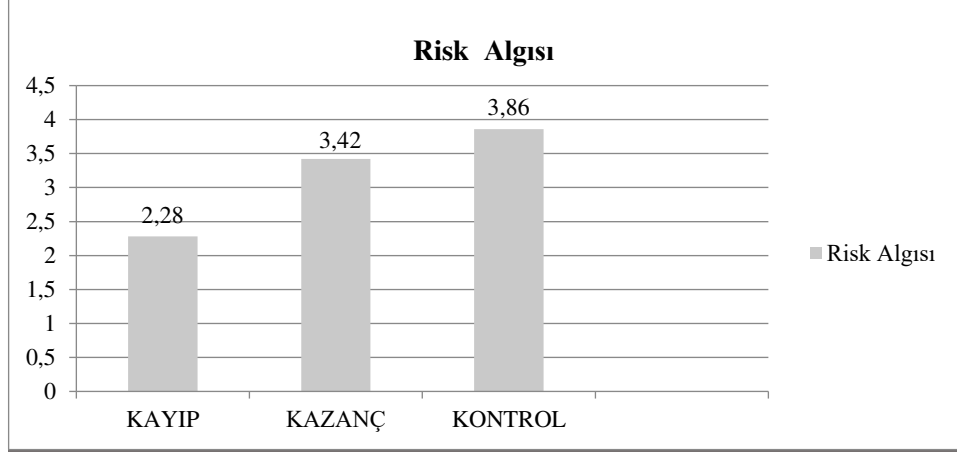
2.1.4.6. Risk Algısına Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizine İlişkin Bulgular

Risk algısının ve norm ihlali algısının (ahlaki cesaret davranışının kontrol edilmesi amacıyla sorulmuştur) gruplar arasında farklılık gösterip göstermediğine ilişkin gerçekleştirilen varyans analizi sonucuna göre norm ihlali algısı gruplar arası farklılık göstermemektedir. Buna karşın, risk algısının gruplar arasında anlamlı ölçüde farklılık gösterdiği tespit edilmiştir ($F_{(2, 80)} = 4.51, p = .01, \%95 CI = [.26 ; 1.27]$). Gruplar arası ortalamalar karşılaştırıldığında, ahlaki kayıp koşulu ile ahlaki kazanç koşulu arasında ($p = .043$) ve ahlaki kayıp koşulu ile kontrol grubu arasında ($p = .005$) anlamlı farklılıklar olduğu görülmüştür. Diğer taraftan ahlaki kayıp grubundaki risk algısına ilişkin aritmetik ortalamaya kıyasla varyasyon katsayısının yüksek olduğu dikkat çekmektedir. Örneklem grubunun küçük olması söz konusu duruma yol açmış olabileceğinden bu analizde p değerleri 1000 kez yeniden örnekleme yöntemine dayalı olarak hesaplanan güven aralıkları bağlamında hesaplanmıştır. Bulgulara ilişkin veriler Tablo 2.5’te ve Şekil 2.5’de gösterilmiştir.

Tablo 2.5: Risk algısının ahlaki düşünce yapısına göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları

	N	$\bar{x}$	ss.	F	P
Ahlaki Kazanç Grubu	26	3.42	1.83	4.51	.01
Ahlaki Kayıp Grubu	28	2.28	2.29		
Kontrol Grubu	29	3.86	1.94		

Bootstrap, N = 1000

Şekil 2.5: Risk algısının koşullara göre ortalama puanları

Deney 1’deki hipotezler, analizler ve sonuçlara ilişkin özetleyici bilgi Tablo 2.6’da gösterilmiştir.

Tablo 2.6: Deney 1’deki hipotezler ve analizlere ilişkin sonuçlar

Hipotez	Analiz	Sonuç
H _{1a} : Ahlaki kayıp düşünce yapısı koşulunda bulunan katılımcıların ahlaki kazanç koşulundaki katılımcılara göre ahlaki cesaret puan ortalamaları anlamlı düzeyde daha yüksektir	MANOVA Bootstrapping, N=1000	Doğrulanmadı
H _{1b} : Ahlaki kayıp düşünce yapısı koşulundaki katılımcıların kontrol grubuna göre ahlaki cesaret puan ortalamaları anlamlı düzeyde daha yüksektir.		Doğrulandı
H _{2a} : Ahlaki kazanç düşünce yapısı koşulundakilerin ahlaki kayıpdüşünce yapısı koşulundaki katılımcılara göre yardım etme puan ortalamaları anlamlı düzeyde daha yüksektir.		Doğrulanmadı
H _{2b} : Ahlaki kazanç düşünce yapısı koşulundaki katılımcıların kontrol grubuna göre yardım etme puan ortalamaları anlamlı düzeyde daha yüksektir.		Doğrulanmadı
H ₃ : Ahlaki kayıp düşünce yapısı koşulundakilerin utanç duygusu ahlaki cesaret davranışını yordar.	Basit Doğrusal Regresyon Analizi (tüm koşullar üzerinde), Bootstrapping, N=1000	Hipotezler tüm deney koşulları üzerinde sınanarak doğrulandı
H ₄ : Ahlaki kazanç düşünce yapısı koşulundakilerin suçluluk duygusu yardım etme davranışını yordar.		
H ₅ : Utanç ile ahlaki cesaret davranışı arasındaki ilişkide ideal ahlaki kimliğin aracı rolü vardır.	Aracılık Analizi	Test edilemedi
H ₆ : Suçluluk ile yardım etme davranışı arasındaki ilişkide ahlaki kimliğin aracı rolü vardır.		Test edilemedi

2.1.5. Tartışma

2.1.5.1. Korelasyon Analizi Bulgularının Yorumlanması

İlk çalışma kapsamında ele alınan değişkenler arasındaki korelasyonlar için düzenlenen tablo incelendiğinde, suçluluk ve utanç duygularının ahlaki cesaret ve yardım etme davranışları ile pozitif ve anlamlı ilişkiler gösterdiği tespit edilmiştir. Buna göre, katılımcıların yardım etmezlerse hissedeceklerini belirttikleri suçluluk ve utanç duyguları ile kampanyaya katılarak yardım etmeleri arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler söz konusudur. Diğer taraftan, katılımcıların dilekçe kampanyasına imza atmazlarsa hissedecekleri suçluluk ve utanç duyguları da dilekçe imzalama davranışları ile pozitif ve anlamlı yönde ilişkili bulunmuştur.

Suçluluk duygusu ile ahlaki cesaret arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar incelendiğinde çelişkili bulgulara rastlanmıştır. Örneğin, Nelissen ve Zeelenberg'in (2009) çalışmasında suçluluk duygusunun, norm ihlali durumunda, gözlemcinin faile yönelik cezalandırıcı davranışıyla ilişki göstermediği tespit edilmiştir. Suçluluğu vicdan boyutunda ele alan Sonnentag ve Barnett'in (2013) norm ihlaline müdahale ile suçluluğun ilişkilendiğini gösteren çalışmaları da benzer yönde bulgulara işaret etmektedir. Diğer taraftan Halmburger ve diğerlerinin (2015) çalışmasında ise suçluluk duygusu ile ahlaki cesaretin pozitif yönde ilişkilendiği görülmektedir. Bu çalışmada ise suçluluk duygusu ile ahlaki cesaret arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiş olup Halmburger ve diğerlerinin (2015) bulguları ile uyumlu bulgular elde edilmiştir. Suçluluk duygusu ile yardım etme arasında elde edilen pozitif ilişki ise alanyazınla tutarlılık göstermektedir (De Hooze, 2007; Ketelaar ve Au, 2003; Steiner, 2009; Tak, 2014).

Utanç duygusunun ahlaki cesaret ve yardım etme davranışı ile göstermiş olduğu pozitif yöndeki korelasyon ise, olumsuz sosyal davranışlarla utanç duygusunun pozitif yönlü ilişki gösterdiğine yönelik çalışmalarla tutarlı görünmemektedir. İlgili çalışmaların, utanç duygusunu aktif yaşayan bireylerin davranış veya tutumları üzerinden ele alındığı dikkate alındığında utancın geri çekilme ve pasif kalma davranışlarına yol açmasıyla (Barret 1995; Eisenberg, 2000; Lewis, 1987) bireyin olumsuz sosyal davranışlara eğilimli olması arasındaki ilişki anlaşılır görünmektedir. Oysa bu çalışmada aktif bir utanç duygusu üzerinden değerlendirilme yapılmadığı, katılımcının dilekçe göndermemesi ya da yardım etmemesi durumunda hissedeceği olası utanç duygusu bağlamında değerlendirme yapıldığı dikkatten kaçırılmamalıdır. Dolayısıyla korelasyon analizinden elde

edilen bulgulara göre, Halmburger ve diğerlerinin (2017) öne sürdüğü üzere, utanç duygusu ahlaki cesareti tetikleyebilecek bir duygu olma ihtimalini hala taşıyor görünmektedir. Utanç duygusunun yardım etme davranışı ile ilişkisini bu bağlamda (aktifleşmemiş ama, olası bir utanç duygusu) ele alan herhangi bir çalışmanın olmaması tartışma ve yorumu sınırlandırırsa da, korelasyon bulgularından hareketle, bireyin yardım etmemesi durumunda hissedeceği utanç duygusuyla yardım etme davranışı sergilediğini düşündürmektedir.

Korelasyon analizinin bulgularına göre, suçluluğun ve utancın birbiri ile pozitif ve güçlü ilişkiler gösterdiği tespit edilmiştir. Söz konusu bulgu, her iki duygunun eş zamanlı yaşanmış olabileceği ya da bu iki duygunun katılımcı tarafından yeterince ayırt edilemediği şeklinde yorumlanabilir. Nitekim bu iki duygunun birey tarafından ayırt edilmesi güç olan duygular olduğunu ileri süren çalışmalar (Eisenberg, 2000; Fessler, 2004; Gevrekçi-Örs ve Çırakoğlu, 2017), söz konusu ihtimali arttırmaktadır.

Korelasyon analizi bulgularına göre ideal ahlaki kimlik, hem ahlaki cesaret davranışı ile hem de yardım etme davranışı ile anlamlı ilişkiler göstermemiştir. Bu durumun olası nedeni, ilgili bağımsız değişkenin ölçek maddelerinin spesifik olarak yardım etme ve ahlaki cesaret davranışları üzerinden ölçülmemiş olmasından kaynaklı olabilir. Walker ve Hennig'in (2004) çalışmasına göre yardım etme davranışı "bakım" ile, ahlaki cesaret davranışı ise "adalet" ile ilgili durum ve olgulara ilişkin iki olumlu sosyal davranıştır. Oysa bu çalışmada, Ahlaki Kimlik Ölçeği'nde kullanılan sıfatlar çoğunlukla bakım vermeye ilişkin sıfatlar olup, adaletle ilişkin sıfatların sayısı son derece sınırlı kalmış ve her iki boyuta (bakım ve adalet) yönelik sıfatlar bir arada sunulmuştur.

2.1.5.2. Çok Yönlü Varyans Analizine (MANOVA) İlişkin Bulguların Yorumlanması

H_{1a} , H_{1b} ve H_{2a} , H_{2b} kapsamında, ahlaki cesaretin ahlaki kayıp düşünce yapısı koşulundaki katılımcılarda, yardım etme davranışının ise ahlaki kazanç düşünce yapısı koşulundaki katılımcılarda anlamlı düzeyde daha yüksek ortalamalara sahip olacağı ileri sürülmüştür. Bu amaçla gerçekleştirilen çok yönlü varyans analizi bulgularına göre, deney koşullarının ahlaki cesaret üzerindeki etkisi marjinal düzeyde anlamlılık göstermiştir. Gruplararası karşılaştırmalarda ise H_{1b} desteklenmiş, ahlaki cesaret puan ortalamalarının kontrol grubuna göre ahlaki kayıp düşünce yapısı koşulundaki katılımcılarda anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu

görülmüştür (H_{1a} doğrulanmamıştır). Dolayısıyla ahlaki cesaret davranışında, bireyin ahlaki benlik değerini kaybetmeme motivasyonunun etkili olduğu ileri sürülebilir. Nitekim söz konusu bulgu ve yorum konu ile ilgili son derece sınırlı olan alanyazınla (Szekeres vd., 2019) tutarlılık göstermektedir.

Analiz bulgularına göre deney koşullarının ahlaki cesaret üzerindeki etkisi marjinal düzeyde kalmış, bununla birlikte H_{2a} , H_{2b} de doğrulanmamıştır. Bu durumun olası bir nedeninin, ahlaki kayıp ve kazanç düşünce yapılarını manipüle eden uygulamaların hemen ardından bağımlı değişken ölçümleri almak yerine suçluluk ve utanç duygularının sorulması olduğu düşünülmektedir. Ahlaki kazanç koşulundaki katılımcı maruz kaldığı manipülasyonla geliştirme odaklı benlik düzenleme stratejisinin etkisi altına girmiş olabilir. Bu durumla birlikte, katılımcıda heves uyandıran, arzulanan duruma ulaşma, yaklaşma motivasyonu aktive olmuş olabilir ki bu durum araştırma kapsamında arzu edilen bir durumdur. Ancak bu tür bir benlik düzenleme motivasyonuna girmiş olan katılımcıya, dilekçe göndermemesi durumunda veya yardım etmemesi durumunda hissedeceği suçluluk ve utanç duygusunun sorulması, katılımcıda varolan geliştirme odaklı benlik düzenleme motivasyonunu sekteye uğratmış hatta tam tersi yönde koruma odaklı bir motivasyon yaşanmasına neden olmuş olabilir. Dolayısıyla, ahlaki kazanç düşünce yapısı ile motive edildikten hemen sonra bağımlı değişken ölçümlerinin alınması, suçluluk ve utanç duygularının ise daha sonra sorulması, söz konusu çelişkili durumu önleyebilecek bir uygulama olarak değerlendirilmiştir. İkinci çalışmada söz konusu duyguların bağımlı değişken ölçümlerinden sonra sorulmasının uygun olduğuna karar verilmiştir.

2.1.5.3. Suçluluk ve Utanç Duyguları Kapsamındaki Çok Yönlü Varyans Analizine (MANOVA) İlişkin Bulguların Yorumlanması

Suçluluk ve utanç duygularının gruplar arası fark gösterip göstermediğinin sınanması adına gerçekleştirilen çok yönlü varyans analizi bulgularına göre, katılımcıların yardım etmezlerse hissedecekleri suçluluk duygusu ahlaki kazanç koşulundaki katılımcılarda kontrol grubuna göre daha yüksek düzeyde görülmüştür. Sheikh ve Janoff Bulman (2010, a, b) Davranışsal Aktivasyon Sistemine (DAS) maruz kalan bireylerin arzu edilen durumu başaramadıklarında ya da yerine getirmediklerinde utanç duygusundan çok suçluluk duygusunu yaşadıklarını ileri sürmektedir. Dolayısıyla araştırma kapsamındaki analiz bulgusu,

DAS'ı aktive eden ahlaki kazanç düşünce yapısının bireylerin yardım etmemeleri halinde utançtan çok suçluluk duygusu yaşadığı şeklinde yorumlanabilir ki bu bağlamda elde edilen bulgu şaşırtıcı olmamakla beraber beklenen bir bulgudur. Diğer taraftan yardım davranışındaki utanç duygusunun da yine ahlaki kazanç düşünce koşulundaki katılımcılarda kontrol grubuna göre daha yüksek olması DAS ve DES süreçleri bağlamında beklenen bir bulgu değildir. Hem suçluluk hem de utanç duygusuna ilişkin söz konusu bulgular yardım davranışındaki bu duyguların eş zamanlı olarak yaşanmış olabileceğini veya katılımcıların bu duyguları birbirinden yeterince ayırt edemediklerini düşündürmektedir.

2.1.5.4. Regresyon Analizi ve Aracılık Analizine İlişkin Bulguların Yorumlanması

Regresyon analiz bulgularına göre ahlaki cesarete yönelik suçluluk ve utanç duygusunun ahlaki cesareti yordadığı, benzer şekilde yardım etmeye yönelik suçluluk ve utanç duygusunun da yardım davranışını yordadığı tespit edilmiştir. Söz konusu bulgular, deney koşullarından bağımsız olarak elde edilmiştir. Ahlaki kazanç koşulundaki katılımcıların hissettikleri suçluluk duygusu (yardım davranışına yönelik), yine aynı koşul içindeki katılımcılar üzerinde yapılan regresyon analizinde yardım davranışını yordamamıştır. Dolayısıyla ahlaki kayıp ya da kazanç koşullarına bağlı olmaksızın başka bir ifade ile DES ve DAS sürecine bağlı olmaksızın suçluluk ve utancın yardım etme ve ahlaki cesaret üzerinde anlamlı ve pozitif yönde etkiye sahip olduğu ileri sürülebilir.

Araştırma kapsamındaki regresyon analizi bulgularının şu aşamada alanyazın bağlamında yorumlanması yanıltıcı olacaktır. Çünkü korelasyon analizi bulguları, suçluluk ve utanç duygularının katılımcı tarafından ayırt edilememiş olma ihtimalini gündeme getirmiştir. Dolayısıyla, iki duygunun ayırt edildiği varsayımına dayalı hipotezlerin sınanması adına gerçekleştirilen regresyon analizi bulgularının sağlıklı yorumlanması zorlaşmıştır. Buna ek olarak, söz konusu regresyon analizleri, koşul bağlamında ayrı ayrı ele alınarak gerçekleştirildiğinden (kayıp koşulunda 28, kazanç koşulunda 26 katılımcı bulunmaktadır) örneklemin analiz için yeterli olmadığı dolayısıyla söz konusu hipotezlerin daha sağlıklı sınanması adına ikinci çalışmada katılımcı sayısının arttırılması uygun görülmüştür. Diğer taraftan ikinci çalışmada suçluluk ve utanç duygularının ayırt edilebilir bir şekilde sorulmasının uygun olduğu düşünülmüştür.

2.1.5.5. Risk Algısına Yönelik Tek Yönlü Varyans Analizine İlişkin Bulguların Yorumlanması

Bir davranışın ahlaki cesaret olarak ele alınması için söz konusu davranışın norm ihlali olarak algılanması ve olası sosyal ya da fiziksel risklerinin müdahale eden birey tarafından algılanıyor hatta göze alınıyor olması gerekmektedir (Fischer vd., 2004; Halmberger vd., 2017; Osswald vd., 2010). Her iki durumun da sınanması adına katılımcılara polisin davranışında norm ihlali olup olmadığı ve bu olaya müdahale etmenin riskli olup olmadığı sorularak ahlaki cesaret davranışının kontrolü sağlanmıştır. Dolayısıyla norm ihlali algısının ve risk algısının her katılımcı tarafından koşullar arası fark olmaksızın oluşup oluşmadığı sınanmıştır. Norm ihlali, koşullar arası fark göstermeksizin katılımcılar tarafından algılanmış görünmektedir Buna karşın, olaya müdahale etmenin olası riskine yönelik algının, deney koşulları bağlamında değiştiği gözlenmiştir. Ahlaki kayıp düşünce yapısındaki katılımcıların dilekçe gönderme davranışını anlamlı ölçüde riskli görmediği tespit edilmiştir.

Risk algısına yönelik elde edilen bulgu, beklenen bir bulgu olmamasına karşın yeni ve orjinal araştırma sorularını da beraberinde getirmiştir. Öncelikle, ahlaki cesarete ilişkin risk algısının neden ahlaki kazanç düşünce koşulunda değil de ahlaki kayıp düşünce yapısında göze çarpar ölçüde düşük olduğu sorusuna cevap aranması gerekliliği gündeme gelmiştir. Konuya ilişkin çalışmalar incelendiğinde, geliştirme odaklı motivasyonun bireyi hevesli, olumlu sonuçlara odaklı ve riskli davranışlara açık hale getirebileceği, diğer taraftan koruma odaklı motivasyonun bireyi dikkatli, temkinli ve kaçınmaya yönelik kıldığı ileri sürülmektedir (Gino ve Margolis, 2011; Grant ve Higgins, 2003). Söz konusu çalışmalar incelendiğinde bireyin geliştirme odaklı strateji ile hevesli ve risk almaya eğilimli olması, elde edeceği kazançlara odaklanması ile açıklanmaktadır. Diğer taraftan koruma odaklı strateji ile hareket edenlerin korumaya çalıştığı ya da kaçındığı durumun gerçekleşmemesi adına riskli davranışlardan da uzak durduğu ileri sürülmektedir. Oysa bu araştırmada katılımcının korumaya çalıştığı ahlaki benlik değeridir ve önlemeye çalıştığı durum ise ahlaki benlik değerinin düşmesidir. Katılımcıların önlemeye çalıştıkları ahlaki benlik değerinin azalması riskine karşı, başka bir riskli durumu göze almaları söz konusudur. Dolayısıyla tez kapsamındaki bu çalışma söz konusu alanyazın bulgusunun her koşulda geçerli olmadığını gösterir niteliktedir. Bu çalışma ile koruma odaklı motivasyonda (ahlaki kayıp düşüncesi) bireyin

olumlu ahlaki benlik değerinin düşmesini önlemeye yönelik motive olduğunda, bu uğurda riskli davranışları da gösterebildiği görölmüşür. Dolayısıyla temkinli olma, koruma ve güvenlik gibi istekler uyandıran koruma odaklı motivasyonda hangi olgunun, hangi durumun muhafaza edilmeye çalışıldığı (örneğin bu çalışmada olumlu ahlaki benlik algısı) riskli davranışa girme potansiyelini de değiştirebilir gözükmeğdir.

Ahlaki kayıp düşünce yapısı koşulundaki katılımcı, norm ihlali yapan polise karşı ilgili kurumlara şikâyet dilekçesi göndermeme durumunda, ahlaki benlik değerini kaybetme riski ile karşı karşıya iken, diğer taraftan dilekçe göndererek olumsuz sosyal riskle de karşı karşıya kalmışır. Bir taraftan benliğine yönelik tehdidin diğer taraftan da sosyal yaşamı için bir tehdidin olması katılımcıyı bir seçim yapmak durumunda bıraktığından, katılımcıyı sosyal risk barındıran dilekçe gönderme davranışını inkâr mekanizmasını kullanmaya itmiş olabilir. Bu bağlamda gerçekleştirilen herhangi bir araştırmaya rastlanmamış olması sebebiyle söz konusu çıkarsamalara ilişkin dayanak oluşturmak güçleşmektedir. Ancak ikinci çalışmada risk algısının nitel bir yöntemle derinlemesine ele alınması hem alan yazına katkı sağlayacak hem de araştırmaya özgünlük kazandıracak bir yaklaşım olarak görülebilir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

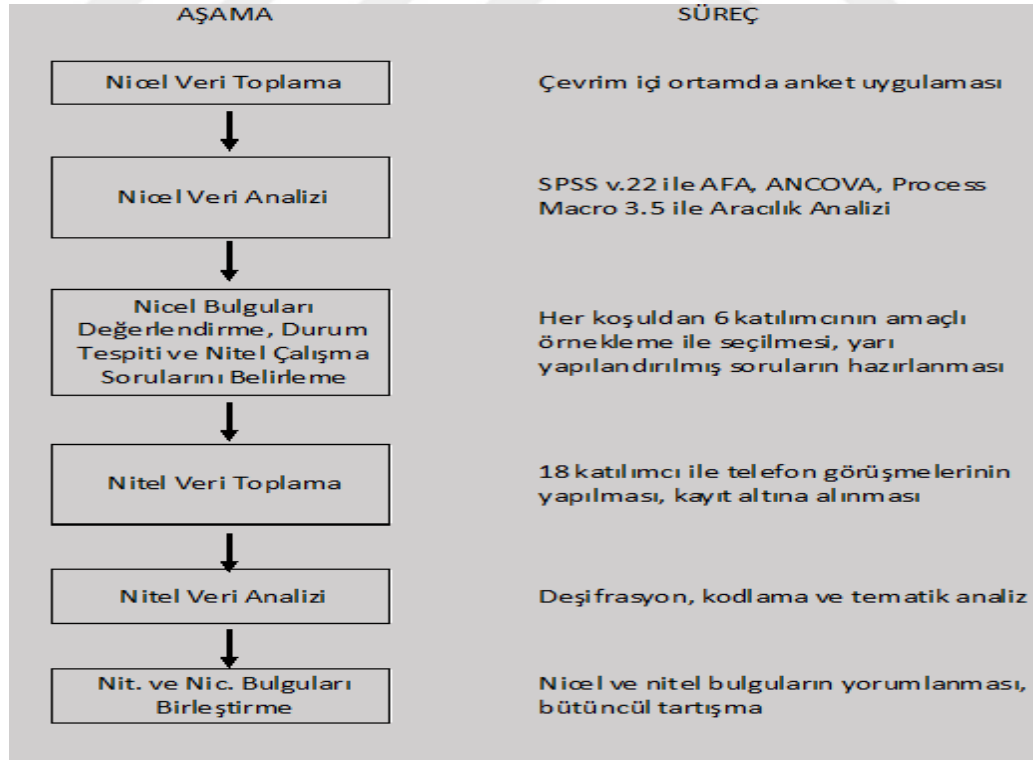
3. ÇALIŞMA II

3.1. Karma Desen

İlk çalışmada elde edilen bulgular, ahlaki kayıp düşünce koşulundaki katılımcıların diğer koşullardaki katılımcılara göre dilekçe göndermeyi daha az riskli gördüklerini ortaya koymuştur. Gerek söz konusu durumun olası nedenlerinin ortaya çıkarılabilmesi, gerekse ahlaki cesaret ve yardım davranışlarının hangi duygusal ve psikolojik süreçlerle işlediğinin daha ayrıntılı anlaşılabilmesi amacıyla ikinci çalışmada nicel ve nitel analiz yöntemlerinin bir arada kullanıldığı karma desen yönteminin kullanılmasına karar verilmiştir (bkz. örn., Creswell ve Plano Clark, 2007; Teddlie ve Tashakkori, 2009). *Üçüncü araştırma paradigması* olarak ele alınan karma desenler (Johnson, Onwuegbuzie ve Turner, 2007) araştırma sorusuna daha bütünlüklü ve kapsayıcı yanıtlar sağlamaktadır (Powell, Mihalas, Onwuegbuzie, Suldo ve Daley, 2008). Polkinghorne (2005) bu durumu nicel veri toplama sürecinde kullanılan öz bildirime dayalı ölçümlerin belirli bir yapı içinde sunulmasına, dolayısıyla kişilerin deneyimlerinin bütünlüklü bir yapıda elde edilememesine bağlamaktadır. Creswell'e göre (2019) nicel ve nitel yaklaşımın bir arada kullanılması, tek bir yöntemin kullanılmasına kıyasla araştırma probleminin çok daha iyi çözümlenmesini sağlamaktadır. Bu bağlamda ele alındığında ikinci çalışmanın nicel araştırma aşamasında elde edilen bulgulardan hareketle ahlaki cesaret ve yardım etme davranışlarına yönelik yeni nitel çalışma sorularının ele alınması uygun görülmüştür. Dolayısıyla bu çalışmada karma desen yönteminin kullanılmasıyla, ahlaki cesaret ve yardım davranışlarının ortaya çıkmasında ahlaki kazanç-kayıp düşünce yapılarının ne derece ve/veya ne yönde rol oynadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bununla birlikte ahlaki cesaret için algılanan riskin ahlaki kayıp ve ahlaki kazanç düşünce yapılarına göre değişip değişmediğinin keşfedilmesinin amaçlanması da karma desen yönteminin tercih edimesinin bir diğer nedenidir.

Nitel ve nicel çalışmaların belirli zaman aralıkları ile yürütüldüğü çalışmalar ardışık karma desenler şeklinde sınıflandırılmaktadır. Ardışık karma desenler; açımlayıcı ardışık desen, ardışık keşfedici desen ve ardışık dönüşümsel desenler olarak üç başlık altında toplanmaktadır (Hanson, Creswell, Plano Clark, Petska ve

Creswell, 2005). Ardışık açımlayıcı desende ilk olarak nicel veri toplanıp analiz edilir, ardından nitel veri toplama ve analiz etme sürecine geçilip sonrasında iki çalışma bütünleştirilir (Creswell ve Plano Clark, 2007). Ardışık keşfedici desende ilk olarak nitel verinin toplanıp analiz edilmesi, ardından nicel verinin elde edilerek analiz edilmesi ve son olarak nitel veri ile nicel verinin sentezlenmesi söz konusudur. Ardışık dönüşümsel desende ise önceliğin hangi yöntemde olduğu önemli değildir. Araştırmacının önceliği ve ihtiyacına göre önce nicel veri analiziyle başlayıp ardından nitel ve tekrar nicel çalışma yapabildiği gibi bu sıralama farklı şekillerde de olabilir. Bu araştırmada ise ilk aşamada nicel veri toplanmış, ardından nitel bir çalışma ile nicel çalışmadan elde edilen bazı bulgular daha derinlemesine ele alınmıştır. Dolayısıyla karma yöntemin uygulandığı bu çalışmanın deseni, ardışık açımlayıcı desendir. Ardışık açımlayıcı desenli bu çalışmada, ilk olarak nicel bir yöntemin izlenmesi ile post pozitivist bir yaklaşım izlenmiş, ardından nitel bir yöntemin izlenmesi ile yapılandırmacı yaklaşıma doğru geçiş sağlanmıştır. Araştırmanın iki aşamalı yapısı ve sürecin genel içeriğine ilişkin bilgiler Şekil 3.1’de gösterilmiştir.

Şekil 3.1: Karma desen çalışmasının akışı

3.1.1. Nicel Çalışma (Deney II)

Birinci çalışmadan elde edilen bulgulardan hareketle ikinci çalışmada revize edilmesi gereken ayrıntılar gündeme gelmiştir. Söz konusu revizyonlar ikinci çalışmanın nicel çalışma aşaması için geçerli olup ayrıntılar aşağıda belirtilmiştir.

Nicel çalışmada suçluluk ve utanç sorularının doğrudan sorulmasının yanısıra söz konusu duyguların karakteristik özelliklerine ilişkin soruların da eklenmesi ile daha kapsayıcı bir ölçüm alınması amaçlanmıştır. Suçluluk hisseden bireyin hatalı davranışına odaklandığı, utanç hissettiğinde ise benliğine odaklandığı ve benliğine ilişkin olumsuz değerlendirmeler yaptığı bilinmektedir (De Hooge vd., 2007; Eisenberg, 2000; Gilbert vd., 1994; Lewis, 1987; Mintz vd., 2017). Dolayısıyla bu çalışmada bireylere suçluluk duygusu ve utanç duygusu ile birlikte bu duyguların yarattığı durumlar üzerinden sorular yöneltilecek ölçüm alınmasının uygun olacağı düşünülmüştür.

İlk çalışmada ideal ahlaki kimliğin ahlaki cesaret ve yardım davranışları ile herhangi bir korelasyon göstermemiş olması da beklenen bir durum değildir. Söz konusu bulgunun olası nedeni ölçekte kullanılan sıfatların ahlaki cesaret bağlamında ‘adalet’ ve yardım etme bağlamında ‘bakım’a referans teşkil etmemesi, karışık ve ağırlıklı olarak bakıma yönelik sıfatlar olmasına bağlanabilir. Diğer taraftan ahlaki kimliğin, sadece ideal benliği temsil eden ideal ahlaki kimliğin oluşturmadığı, içselleşmiş ve sembolik ahlak gibi boyutlarının da olduğu (Hardy ve Carlo, 2011) ve bu boyutların ırkçılıkla yüzleşme ya da gönüllülük yapma ile ilişkilendiği (Aquino ve Reed, 2002; Szekeres vd., 2017) dikkate alınması gereken ayrıntılardır. Dolayısıyla ikinci çalışmanın nicel araştırma kısmında, ideal ahlaki kimliği ölçen sıfatların adalet ve bakım alt başlıklarında özelleştirilerek ahlaki cesarete yönelik ideal ahlaki kimlik ve yardım etmeye yönelik ideal ahlaki kimlik şeklinde ele alınması, diğer taraftan sembolik ve içselleşmiş ahlakın da araştırma kapsamına dahil edilmesi söz konusu olmuştur.

İlk çalışmadaki manipülasyon uygulamaları da ele alındığında katılımcıların maruz kaldığı ahlaki cesaret ve yardım etme davranışına yönelik slogan içerikli görselin bu çalışmada kullanılmaması, sadece slogan cümlesinin kalması uygun görülmüştür. İçindeki boşluğun doldurulması gereken bir diğer slogan cümlesini ise katılımcının çevrimiçi uygulama sırasında iki kere doldurması sağlanacaktır. Ayrıca bu manipülasyona ait manipülasyon kontrol sorusunun da sorulması ile ikinci bir manipülasyon kontrolünün sağlanması uygun görülmüştür. Ahlaki benlik

düzenleme odaklarına uygun olarak hazırlanan cümlelerin (imza atan ve yardım eden diğer insanların ifadeleri) ise aynen kalması ancak her cümleden sonra katılımcının bu duygu ve düşüncüyü ne derece hissettiği tek tek sorularak manipülasyon kontrolünün burada da sağlanmasına karar verilmiştir. Dolayısıyla iki manipülasyon ve iki manipülasyona ait ayrı ayrı kontrol sorularının sorulmasına ve böylece manipülasyon kontrol soruları arasında da doğrusal bir ilişki olup olmadığının sınanmasına olanak sağlanmış olacaktır. Ayrıca ahlaki benlik düzenleme odaklarını temsil eden manipülasyon cümlelerinin her biri için kontrol sorusunun sorulması ile ahlaki kayıp ve kazanç düşünce yapıları kategorik olmakla beraber sürekli değişken haline dönüştürülerek farklı analizlerin (H_{7,8,9,10}) yapılmasına olanak da sağlanmış olacaktır. Son olarak, suçluluk ve utanç duygularının katılımcı üzerinde kaçınma, uzak durma güdüsünü aktive ederek koruma odaklı benlik düzenleme stratejisini aktive edeceği ve bu durumda ahlaki kazanç düşünce yapısı koşulundaki katılımcıların ambivalent bir durum içine girmeleri söz konusu olabileceğinden ilgili duyguların bağımlı değişkenden sonra sorulması kararına varılmış ve ikinci çalışmanın nicel yöntem kısmı bu yönde planlanmıştır.

Toparlayıcı olması adına, ikinci çalışmanın nicel yöntem aşamasında ilk çalışmadan farklı olarak ele alınacak uygulamalar aşağıda sıralanmıştır.

- 1) İlk araştırmaya göre daha büyük bir örneklem grubu ile çalışmak.
- 2) Ahlaki kayıp düşünce yapısı koşulundaki katılımcılarda, ahlaki cesarete ilişkin risk algısının neden düşük olduğunun anlaşılması adına nitel bir çalışma yürütmek.
- 3) Suçluluk ve utanç sorularını, her iki duygunun karakteristik özellikleri bağlamındaki sorularla desteklemek.
- 4) İdeal ahlaki kimlik ölçümünde kullanılan sıfatları, ahlaki cesaretle ilgili sıfatlar ve yardım etme ile ilgili sıfatlar bağlamında ayırarak ahlaki cesaret bağlamında ideal ahlaki kimlik ve yardım etme bağlamında ideal ahlaki kimlik şeklinde bir ayırıma gitmek.
- 5) İçselleşmiş/Sembolik Ahlaki Kimlik Ölçeğini kullanmak.
- 6) İlk çalışmada kullanılan görselin robotik olması sebebiyle katılımcının özdeşim kurmasını engellemiş olabileceği ihtimali ile bu çalışmada söz konusu görseli kullanmamak.

- 7) Ahlaki kayıp ve ahlaki kazanç düşünce yapılarını temsil eden manipülasyon cümlelerinin her birinden sonra manipülasyon kontrol soruları sormak.
- 8) İlk çalışmadaki manipülasyona ilişkin slogan cümlesine ait boşluk katılımcı tarafından bir kere doldurulurken ikinci çalışmada katılımcının iki kere boşluğu doldurmasını sağlayacak şekilde programlama yapmak.
- 9) Suçluluk ve utanç sorularını manipülasyondan hemen sonra değil, bağımlı değişkenlerin (ahlaki cesaret ve yardım etme) ardından sormak.

Bu çalışmanın nicel araştırma kısmında yukarıda bahsi geçen konular ışığında ilk deneydeki hipotezlere ($H_1 - H_6$) ek olarak aşağıdaki hipotezler test edilecektir.

H_7 = Ahlaki kayıp düşünme yapısı ile ahlaki cesaret arasında utanç duygusu aracı bir role sahiptir.

H_8 = Ahlaki kayıp düşünme yapısı ile ahlaki cesaret arasında ideal ahlaki kimlik, içselleşmiş ahlak ve sembolik ahlak aracı bir role sahiptir.

H_9 = Ahlaki kazanç düşünce yapısı ile yardım etme arasında suçluluk duygusu aracı bir role sahiptir.

H_{10} = Ahlaki kazanç düşünce yapısı ile yardım etme arasında ideal ahlaki kimlik, içselleşmiş ahlak ve sembolik ahlak aracı bir role sahiptir.

3.1.1.1. Yöntem

İkinci çalışmanın nicel araştırma aşamasında da ilk çalışmada olduğu gibi 3x1'lik (Ahlaki Kayıp/Kazanç/Kontrol grubu) son test kontrol gruplu deneysel araştırma deseni kullanılmıştır. ANCOVA analizi uygulanan çalışmanın bağımlı değişkenleri ahlaki cesaret ve yardım etme davranışlarıdır. Yönteme ilişkin ayrıntılara aşağıda yer verilmiştir.

3.1.1.1.1. Katılımcılar

Nicel araştırmada yeterli olan örneklem büyüklüğünün hesaplanması için G-Power analizi (Faul, Erdfelder, Buchner, Lang, 2009) uygulanmıştır. Analizde test grubu için “F testi”, istatistik testi için “ANCOVA: Fixed effects, main effects and interactions, etki büyüklüğü için orta düzey etki büyüklüğü anlamına gelen “0.30”, güven aralığı içinse “.95” seçilmiş (bkz. Gpower 3.1. Manual, 2020) ve toplam katılımcı sayısının 147 olması gerektiği tespit edilmiştir. Ne var ki, katılımcıların uygulama formlarını yarıda bırakmak istemeleri veya manipülasyon

kontrol sorusunu doğru bir şekilde yanıtlamamaları gibi olasılıklar hesaba katılarak 175 katılımcıya ulaşılmıştır.

İlk çalışmada olduğu gibi bu çalışmanın nicel araştırma aşamasında da ulaşılabilirliğe dayalı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Dicle Üniversitesi, Felsefe, Psikoloji, Sağlık Yönetimi ile Halkla İlişkiler ve İletişim bölümü lisans öğrencilerinden oluşan katılımcılara, bölüm hocaları aracılığı ile ulaşılmıştır. Araştırmacı whatsapp öğrenci gruplarına dahil olarak öğrencileri araştırmaya davet etmiştir. Gönüllü olan katılımcılar e-posta adreslerini araştırmacı ile paylaşmış, sonrasında da kendisine e-posta üzerinden gönderilen uygulama formlarını doldurmuştur. Anket gönderilen 175 kişiden 11'i anketi yarıda bırakmış, 7'si ise manipülasyon kontrol sorusundan geçememiştir. Kalan 157 katılımcının %71'i (112) kadın, %28'i (45) erkek olup, yaş ortalaması 22.39'dur. Deney koşullarına göre katılımcı dağılımı Tablo 3.1'de gösterilmiştir.

Tablo 3.1: Nicel çalışmadaki katılımcıların koşul ve cinsiyet dağılımı

	Koşul	Cinsiyet	N	Toplam
Koruma Odaklı Benlik Düzenleme Stratejisi →	Ahlaki Kayıp Düşünce Yapısı	Kadın	39	53
		Erkek	14	
Geliştirme Odaklı Benlik Düzenleme Stratejisi →	Ahlaki Kazanç Düşünce Yapısı	Kadın	36	49
		Erkek	13	
Nötr Durum →	Kontrol Grubu	Kadın	37	55
		Erkek	18	
	Toplam			157

3.1.1.1.2. Ölçme Araçları

İkinci çalışmanın nicel yöntem aşamasındaki ölçme araçlarına ilişkin bilgilere aşağıda yer verilmiştir.

3.1.1.1.2.1. Ahlaki Cesaret Ölçümü

Katılımcıların ahlaki cesaret davranışlarının ölçümü için ilk çalışmadaki çağrı metni uygulanmıştır (bkz. Ek: 4, Ek: 5). Çağrı metninden hemen sonra ahlaki kayıp/kazanç koşullarına göre manipülasyonlar gerçekleştirilmiştir. Ardından katılımcılara dilekçe imzalama kampanyasına katılmak isteyip istemedikleri sorulmuştur. Değerlendirme, ilk çalışmadaki gibi yapılmış olup, katılımcının imzaladığı dilekçe sayısı 0'dan (hiç) 6'ya kadar uzanan 7'li Likert tipinde ölçeklendirilerek sürekli değişken üzerinden gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin yatıklık (skewness) değeri .44 ve basıklık (kurtosis) değeri -.1.73 olup, ölçeğin normal dağılım gösterdiği tespit edilmiştir.

Norm ihlali ve risk algısı sorusu: Bu çalışmada da norm ihlali ve risk algısı, ilk çalışmadakiyle aynı şekilde sorulmuştur. Norm ihlalinin yatıklık değeri -1.29, basıklık değeri ise .73 iken, risk algısının yatıklık değerin -1.16, basıklık değerin ise -1.41 olduğu tespit edilmiştir.

3.1.1.1.2.2. Yardım Etme Ölçümü

İlk çalışmadaki yardım kampanyası çağrı metni kullanılmıştır (bkz. Ek: 4, Ek: 5). Çağrı metninden hemen sonra ahlaki kazanç/kayıp koşullarına göre manipölasyonlar uygulanmıştır. Daha sonra, katılımcılara yardım kampanyasına katılmak isteyip istemedikleri, bu yardıma ne kadar zaman ayırabilecekleri sorulmuştur. Bu ölçüm, ilk çalışmadan farklı olarak diğer ölçeklerle standardizasyonu yakalamak adına 0 (yardım kampanyasına katılmak istemiyorum) - 6 (haftada 5 saat ayırabilirim) arası 7'li Likert tipinde derecelere sahip ölçek vasıtasıyla elde edilmiştir. Söz konusu ölçüme ait normallik testi analizine göre, yatıklık (1.09) ve basıklık değerlerinin (.31) normal aralıklarda olduğu tespit edilmiştir.

3.1.1.1.2.3. Manipölasyonlar

Katılımcıların ahlaki benlik düzenleme odakları ahlaki kayıp ve ahlaki kazanç düşünce yapıları ile manipüle edilmiştir. Manipölasyonlara ilişkin ayrıntılara aşağıda değinilmiştir.

3.1.1.1.2.3.1. Ahlaki Kayıp Düşünce Yapısı

Ahlaki kayıp koşulundaki katılımcılara ilk çalışmada olduğu gibi daha önce (sözde) kampanyaya katılmış olan (sözde) altı kişinin duygu ve düşüncelerini içeren birer cümle verilmiştir (yardım kampanyası için örnek cümle: “Yardım etmeseydim kendime duyduğum saygı azalırdı.”, dilekçe kampanyası için örnek cümle: “Dilekçe göndermeseydim kendimi kötü bir insan gibi hissedebilirdim.” bkz. Ek: 4). İlk çalışmadan farklı olarak bu çalışmada her cümleden sonra “Bu kişinin duygu ve düşüncelerini ne derece hissedebildiniz?” şeklindeki manipölasyon kontrol soruları (1) yöneltilmiş, 7'li Likert tipinde ölçüm alınmıştır (0 = “Hiç”, 6 = “Çok fazla”). Manipölasyonu güçlendirmek amacıyla ilk çalışmada kullanılan görsel bu çalışmada kullanılmamıştır. Ancak kampanya için hazırlanması planlanan bir slogan verilmiş ardından benzer yönde başka bir slogan cümlesi eksik bırakılarak boşluğun doldurulması istenmiştir. Boşluğun doldurulması işlemi katılımcının çevrimiçi uygulama sırasında iki kere yapması sağlanmıştır.

Manipülasyon kontrol sorusu (2): Bu manipülasyonun kontrolünü yapmak amacıyla “Siz böyle bir durumda olsaydınız (yardım etmeseydiniz/tepki göstermeseydiniz) ahlaki olarak ne derece kayıp yaşardınız?” şeklinde bir soru ile 7’li Likert tipinde ölçüm alınmıştır (0 = “Hiç”, 6 = “Çok fazla”).

3.1.1.1.2.3.2. Ahlaki Kazanç Düşünce Yapısı

Ahlaki kazanç koşulundaki katılımcılara burada da ilk çalışmadaki gibi (sözde) kampanyaya daha önce katılan (sözde) altı kişinin duygu ve düşüncelerini içeren birer cümle verilmiştir (yardım kampanyası için örnek cümle: “Yardım etmenin bana kendimi iyi hissettireceğini düşündüm.”, dilekçe gönderme kampanyası için örnek cümle: “Dilekçe göndererek kendimi daha iyi hissedeceğimi düşündüm.” bkz. Ek: 5). Her bir cümleden sonra katılımcılara “Bu kişinin duygu ve düşüncelerini ne derece hissedebildiniz?” şeklinde manipülasyon kontrol soruları (1) sorulmuştur ve ölçümler 7’li Likert tipinde alınmıştır (0 = “Hiç”, 6 = “Çok fazla”)

Ahlaki kayıp düşünce yapısı koşulunda olduğu gibi burada da kampanya için bir slogan gösterilmiş ardından benzer bir slogan cümlesi eksik bırakılmış ve boşluğun doldurulması istenmiştir. Söz konusu boşluk katılımcı tarafından iki kere doldurulacak şekilde programlanmıştır.

Manipülasyon kontrol sorusu (2): Yine burada da manipülasyon kontrol sorusu olarak katılımcılara “Siz böyle bir durumda olsaydınız (yardım etseydiniz/tepki gösterseydiniz) ahlaki olarak ne derece kazanç yaşardınız?” şeklinde yönerge verilerek 7’li likert tipinde ölçüm alınmıştır (0 = “Hiç”, 6 = “Çok fazla”).

3.1.1.1.2.4. Suçluluk ve Utanç

Katılımcıların yardım etme ve dilekçe imzalama davranışlarından sonra, kampanya çağrılarına olumlu cevap vermeselerdi (yardım etmeyi kabul etmemek veya dilekçe göndermemek) ne hissedeceği ve düşüneceği sorulmuştur (bkz. Ek: 4, Ek: 5, Ek: 6). Suçluluğun ölçümü için sorulan sorular aşağıdaki gibidir:

- 1) Kendimi suçlu hissedirdim.
- 2) Keşke yardım etseydim diye düşünürdüm.
- 3) Yanlış bir davranış yapmış olurum.
- 4) Pişmanlık duyardım

Utancın ölçümü için sorulan sorular aşağıdaki gibidir:

- 1) Kendimden utanırdım.

- 2) Bencil biri olduğumu düşünürdüm.
- 3) Yeterince iyi bir insan olmadığımı düşünürdüm.
- 4) Duyarsız biri olduğumu hissedirdim.

Buradaki duygu ve düşünceler, 7'li Likert tipi (0 = “Hiç”, 6 = “Çok fazla”) ile ölçülmeye çalışılmıştır. Faktör analizi bulgularından hareketle yardım davranışına yönelik suçluluk duygusu üç madde (a, c, d) ile utanç duygusu ise iki madde (c, d) ile analize dâhil edilmiştir. Ahlaki cesarete yönelik suçluluk duygusu ise üç madde (a, b, c) ile analize dâhil edilmiş olup utanç duygusundaki 4 maddede herhangi bir değişikliğe gidilmeden analizler gerçekleştirilmiştir. Analiz bulgularına göre yardım etmeye yönelik suçluluk ve utanç duygularının yatıklık ve basıklık değerlerinin ± 1.00 aralığında olduğu, Cronbach alfa değerlerinin ise sırasıyla .92 ve .90 olduğu tespit edilmiştir. Ahlaki cesarete yönelik olarak; suçluluk duygusunun yatıklık ve basıklık değerlerinin sırasıyla -1.14 ve .63, Cronbach alfa değerinin .78, utanç duygusunun yatıklık ve basıklık değerlerinin ± 1.00 aralığında, Cronbach alfa değerinin ise .95 olduğu tespit edilmiştir.

3.1.1.1.2.5. İdeal Ahlaki Kimlik

Walker ve Hennig'in (2004) çalışmasına göre yardım etme davranışı ağırlıklı olarak 'bakım' ile cesaret davranışı ise ağırlıklı olarak 'adalet' ile ilgili durum ve olgulara ilişkin iki farklı olumlu sosyal davranış biçimidir. Dolayısıyla, Hardy ve diğerleri (2014) tarafından geliştirilen İdeal Ahlaki Kimlik Ölçeği bu çalışmada adalet ve bakım verme durumları bağlamında özelleştirilerek kullanılmıştır. Adalet yönelimli sıfatlar; adil, başkalarının hakkını savunan, dürüst olup, ahlaki cesaret özelindeki ideal ahlaki kimliği ölçmeye yöneliktir. Bakım yönelimli sıfatlar ise; şefkatli, başkalarının ihtiyaçlarına karşı duyarlı, paylaşımcı sıfatları olup, yardım etme özelindeki ideal ahlaki kimliği ölçmeye yöneliktir. Ölçeğin faktör analizi bulgularına göre 'bakım' ve 'adalet' boyutlarında olmak üzere iki faktör altında toplandığı tespit edilmiştir (bkz. syf. 70) Ölçeğin adalet boyutu ve bakım boyutu için Cronbach alfa değerleri sırasıyla .75, .78 olup, toplam ölçeğin Cronbach alfa değeri .85'tir. Ölçeğin yatıklık değerinin -.1,50, basıklık değerinin ise 2.5 olduğu tespit edilmiştir.

3.1.1.1.2.6. Ahlaki Kimlik

Aquino ve Reed (2002) tarafından geliştirilen Ahlaki Kimlik Ölçeği (Moral Identity Scale) Türkçeye Yılmaz ve Yılmaz (2015) tarafından uyarlanmıştır. Ölçek iki boyuttan (içselleşmiş/sembolik) ve toplam 10 maddeden oluşmaktadır. Katılımcılara, ahlaki sıfatlar verilip (duyarlı, şefkatli, adil vb.) 10 madde ile bu özellikleri değerlendirmeleri istenen ölçek, 7'li Likert tipindedir (1 = “Hiç katılmıyorum”, 7 = “Tamamen katılıyorum”). İçselleşmiş ahlaki kimlik (İAK) boyutundaki (örn: “Bu özelliklere sahip bir insan olmak, bana kendimi iyi hissettirirdi.”) beş maddeden ikisi ters kodlanmaktadır. Sembolik ahlaki kimlik (SAK) boyutundaki (örn: “Okuduğum kitap ve dergi türleri, beni bu özelliklere sahip biri olarak yansıtır.”) beş madde arasında ise ters kodlanan madde yoktur.

Bu ölçek için de bakım ve adalet sıfatları ayrı ayrı sorulmuş ve 10 madde bakıma yönelik sıfatlarla (şefkatli, başkalarının ihtiyaçlarına karşı duyarlı, paylaşımcı), 10 madde ise adaletle yönelik sıfatlarla (adil, başkalarının hakkını savunan, dürüst) ölçülmüştür. Dolayısıyla aynı ölçek maddeleri ikişer defa fakat ayrı ayrı sıfat öbekleri (bakıma yönelik, adaletle yönelik) üzerinden ele alınmış ve toplamda 20 madde üzerinden değerlendirme yapılmıştır. Elde edilen verilerin faktör analizi sonuçlarına göre verilerin söz konusu boyutlar (adalet-bakım) altında toplanmadığı ancak içselleşmiş ve sembolik boyutları altında toplandığı tespit edilmiştir (bkz. syf.71). Dolayısıyla ölçeğin güvenirlik analizi ve normallik testi analizleri toplam 20 madde üzerinden değerlendirmeye alınmıştır.

Orjinal ölçeğin içselleşmiş ve sembolik ahlak boyutunun Cronbach alfa değeri sırasıyla .71 ve .77 olup, uyarlama sonucu elde edilen ölçeğin Cronbach alfa değeri sırasıyla .77 ve .76'dır (Yılmaz ve Yılmaz, 2015). Bu çalışmada elde edilen bulgularda ise güvenirlik katsayıları İAK için .82, SAK için .90'dır. Ölçeğin toplam Cronbach alfa değeri ise .88 olup yatıklık değeri -.56, basıklık değeri ise -.29'dur.

3.1.1.1.2.7. Normlara Bağlılık

Bu araştırma da ilk araştırmada olduğu gibi salgın ve yeni sosyal normlar gündemde olduğu zaman diliminde gerçekleştiği için katılımcıların söz konusu sosyal normlara bağlılık derecesi, ilk çalışmadaki sorular aynen kullanılarak elde edilmiştir. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .74 olup, yatıklık değeri -1.00, basıklık değeri ise 1.4'dir.

3.1.1.2. İşlem

İlk çalışmada olduğu gibi bu çalışmada da katılımcılar çevrimiçi formlar üzerinden araştırmaya dâhil olmuşlardır. İşlem basamakları ilk çalışmadaki ile aynıdır. İlk çalışmadan farklı olarak bu çalışmada manipülasyonda görsel kullanılmamıştır, manipülasyon cümlelerinin her birinden sonra manipülasyon kontrol soruları yöneltilmiştir ve suçluluk utanç sorularına her iki duygunun karakteristik özelliklerini içeren üçer maddenin de eklenmesi ile oluşturulmuş ve bağımlı değişkenden sonra sorulmuştur. Dolayısıyla suçluluk ve utanç sorularının birbirinden ayırtedilebilir duygular olup olmadığının sınanması adına her iki duygunun maddeleri üzerinden Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) gerçekleştirilmiştir. Benzer şekilde İdeal Ahlaki Kimlik Ölçeğinin ve Ahlaki Kimlik Ölçeğinin, "adalet" ve "bakım" boyutlarına ayrılıp ayrılmadığının analizi için de ilk çalışmadan farklı olarak her iki ölçek için de AFA uygulanmıştır.

3.1.1.3. Analizler

Gerek her iki bağımlı değişkene ilişkin suçluluk ve utanç duygularının basıklık değerlerinin ± 1.00 aralığının dışında olması, gerekse ahlaki cesaret puan ortalamalarının basıklık değerinin $(-1.73) \pm 1.00$ aralığında olmaması sebebiyle ikinci çalışmada yer alan ANCOVA analizi (H_{1a} , H_{1b} ve H_{2a} , H_{2b} için), Basit Doğrusal Regresyon analizleri (H_3 ve H_4 için) Bootstrap ($N = 1000$) tekniği ile gerçekleştirilmiştir. H_5 , H_6 , H_7 , H_8 , H_9 ve H_{10} için Process Macro 3.5 programı kullanılarak aracılık analizinin yapılması planlanmıştır.

3.1.1.4. Bulgular

İkinci çalışmanın nicel yöntem aşamasında elde edilen bulgulara aşağıda başlıklar halinde yer verilmiştir.

3.1.1.4.1. Ölçme Araçlarına İlişkin Bulgular

3.1.1.4.1.1. Suçluluk ve Utanç Ölçeğinin Faktör Analizine İlişkin Bulgular

İlk çalışmada suçluluk ve utanç ölçümleri birer madde ile ele alınmış ve her iki duygunun birbirinden ayırt edilemeyen duygular olabileceği gündeme gelmiştir. Dolayısıyla her iki duygunun karakteristik özelliklerini içeren 3'er maddenin de eklenmesi ile 4 madde suçluluk duygusuna, 4 madde ise utanç duygusuna yönelik olmak üzere toplam 8 maddelik bir ölçüm gerçekleştirilmiştir. Ölçeğin suçluluk ve utanç olmak üzere iki faktör altında toplanıp toplanmadığı AFA ile sınanmıştır.

İlk olarak yardım etmeye yönelik suçluluk ve utanç duyguları analiz edilmiştir. Analiz bulgularına göre KMO değerinin .88 olması örneklemin faktör analizi için yeterliği olduğunu, Barlett's Küresellik Testi sonucunun ($X^2(28) = 571.14, p < .001$) anlamlı olması ise maddeler arası ilişkilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermiştir. Faktör analizindeki temel döndürme işlemleri dikey döndürme ve eğik döndürme işlemleridir (Gürbüz ve Şahin, 2018). Eğik döndürme işlemi faktörler arası ilişkilerin olduğu varsayıldığında kullanılır ki bu çalışmada da her iki faktörün (duygunun) korelasyon katsayılarının yüksek olması sebebiyle eğik döndürme işlemi uygulanmıştır. Eğik döndürme işlemi içinse promax tekniği tercih edilmiştir. Analiz sonucunda bazı maddelerin faktör yük değerlerinin 1 ve üstünde değer alması bu maddeler açısından Heywood Vakası durumunun söz konusu olduğu anlamına gelmektedir. Suçluluk ve utanca ilişkin maddelerin korelasyon katsayıları incelendiğinde Heywood Vakasına neden olan suçluluk maddelerinden biri (2. madde) ve utanç maddelerinden ikisi (1. ve 2. madde) arasında yüksek korelasyon katsayısına rastlanmıştır. Dolayısıyla bu maddeler analizden çıkarılarak faktör analizi yenilenmiştir. Faktör analizine ilişkin bulgular Tablo 3.2'de gösterilmiştir. Yardım davranışına yönelik suçluluk ve utanç duyguları son durumda elde edilen maddeler üzerinden analizlere dâhil edilmiştir. Yardıma yönelik suçluluk duygusunda kullanılan üç madde:

- Kendimi suçlu hissedirdim (1. madde)
- Yanlış bir davranış yapmış olurdum (3. madde)
- Pişmanlık duyardım (4. madde)

Yardıma yönelik utanç duygusunda kullanılan iki madde:

- Yeterince iyi birinsan olmadığımı düşünürdüm (3. madde)
- Duyarsız biri olduğumu hissedirdim (4. madde)

Faktör analizine göre iki faktörlü bir sonuç elde edilmiştir. İlk faktör altında yüklenen 3 maddenin en düşük faktör yük değeri .87'nin üstünde olup suçluluğa yönelik maddelerdir. Söz konusu maddeler toplam varyansın % 74'ünü oluşturmaktadır. Utanç faktörü altında yüklenen maddelerin yük değerinin ise .82'nin üstünde olduğu ve toplam varyansın %88'ini açıkladığı tespit edilmiştir (bkz. Tablo 3.2).

Tablo 3.2: Yardım etmeye yönelik suçluluk ve utanç ölçeği için döndürülmüş bileşenler matrisi tablosu

Pattern Matrix ^a		
	Component	
	1	2
Suçluluk (1)		.87
Suçluluk (3)		.85
Suçluluk (4)		.92
Utanç (3)	.82	
Utanç (4)	.85	
Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Promax with Kaiser Normalization. a. Rotation converged in 3 iterations.		

İkinci olarak ahlaki cesarete yönelik suçluluk ve utanç duygularının ayırt edilip edilmediğinin sınanması adına AFA gerçekleştirilmiştir. Analiz bulgularına göre KMO değerinin .85 olduğu, Barlett's Küresellik Testi sonucunun ise anlamlı olduğu tespit edilmiştir ($X^2(21) = 471.82, p < .001$). Buna göre, açıklayıcı faktör analizi için örneklem sayısının yeterli olduğu ve maddeler arası ilişkilerin uygun olduğu görülmüştür. Gerçekleştirilen analizin ilk eğik döndürme işleminde suçluluğa ait 4. maddenin utanç faktörü altında yük değeri aldığı tespit edilmiş ve söz konusu madde analizden çıkarılarak tekrar döndürme işlemi gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgular, suçluluğun 3 maddesinin bir faktör altında toplandığını en düşük yük değerinin .70'in üstünde olduğunu göstermiştir. Söz konusu maddeler toplam varyansın %69'unu açıklamaktadır. Utancı ölçen 4 maddenin ise aynı faktör altında yük değeri aldığı ve bu faktör altındaki en düşük yük değerinin .79 olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu 4 maddenin toplam varyansın %81'ini açıkladığı görülmüştür (bkz. Tablo 3.3). Ahlaki cesarete yönelik suçluluk duygusunda kullanılan üç madde:

- Kendimi suçlu hissedirdim (1. madde)
- Keşke yardım etseydim diye düşünürdüm (2. madde)
- Yanlış bir davranış yapmış olurdum (3. madde)

Ahlaki cesarete yönelik utanç duygusunda kullanılan dört madde:

- Kendimden utanırdım (1. madde)
- Bencil biri olduğumu düşünürdüm (2. madde)
- Yeterince iyi bir insan olmadığımı düşünürdüm (3. madde)
- Duyarsız biri olduğumu hissedirdim (4. madde)

Tablo 3.3: Ahlaki cesarete yönelik suçluluk ve utanç ölçeği için döndürülmüş bileşenler matrisi tablosu

Pattern Matrix ^a		
	Component	
	1	2
Suçluluk (1)		.70
Suçluluk (2)		.99
Suçluluk (3)		.70
Utanç (1)	.95	
Utanç (2)	.94	
Utanç (3)	.97	
Utanç (4)	.79	
Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Promax with Kaiser Normalization. a. Rotation converged in 3 iterations.		

3.1.1.4.1.2. İdeal Ahlaki Kimlik Ölçeğinin Faktör Analizine İlişkin Bulgular

İlk çalışmada yedi sıfatın kullanıldığı söz konusu ölçek maddeleri bu çalışmada adalete yönelik ve bakıma yönelik ayrı ayrı üçer sıfat üzerinden toplam altı madde ile ölçülmek istenmiştir. Böylece ölçekten elde edilen verilerin adalete yönelik ideal ahlaki kimlik ve bakıma yönelik ideal ahlaki kimlik şeklinde iki boyutta ele alınması amaçlanmıştır.

Ölçeğin iki faktör altında yüklenip yüklenmediği AFA ile sınanmıştır. Elde edilen bulgulara göre KMO değerinin .78 olması örneklemin faktör analizi için yeterliği olduğunu, Barlett's Küresellik Testi sonucunun ($X^2(15) = 374.916$, $p < .001$) anlamlı olması ise maddeler arası ilişkilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermiştir. Faktör analizine göre iki faktörlü bir sonuç elde edilmiştir. İlk faktör altında yüklenen maddelerin faktör yük değeri .47'nin üstünde olup, adalete yönelik üç maddenin açıklanan varyansın %55'ini oluşturduğu tespit edilmiştir. İkinci faktör altında yüklenen maddelerin yük değerinin ise .77'nin üstünde olduğu ve bakıma yönelik üç maddeyi içerdiği, toplam varyansın %71'ini açıkladığı tespit edilmiştir (bkz. Tablo 3.4). Faktör yük değeri .47 ve altında olan maddeler tabloda gösterilmemiştir.

Tablo 3.4: İdeal Ahlaki Kimlik Ölçeği için döndürülmüş bileşenler matrisi tablosu

Pattern Matrix ^a		
	Component	
	1	2
İdeal Ahlaki Kimlik (adalet 1)		.86
İdeal Ahlaki Kimlik (adalet 2)		.48
İdeal Ahlaki Kimlik (adalet 3)		.90
İdeal Ahlaki Kimlik (bakım 1)	.77	
İdeal Ahlaki Kimlik (bakım 2)	.78	
İdeal Ahlaki Kimlik (bakım 3)	.98	
Extraction Method: Principal Component Analysis.		
Rotation Method: Promax with Kaiser Normalization.		
a. Rotation converged in 3 iterations.		

3.1.1.4.1.3. Ahlaki Kimlik Ölçeğinin Faktör Analizine İlişkin Bulgular

Ahlaki Kimlik Ölçeğinin orjinal halinde, verilen sıfat öbeklerinin katılımcı tarafından 10 madde (beş sembolik, beş içselleşmiş) ile değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmada ise adalet ve bakım yönelimli sıfat öbekleri ayrı ayrı ele alınarak 20 madde kullanılmış ve söz konusu maddeler faktör analizine tabi tutulmuştur. Gerçekleştirilen faktör analizi bulgularına göre bakıma ve adaletle yönelik ahlaki kimlik maddelerinin iki ayrı faktör altında yüklenmediği ancak sembolik ve içselleşmiş ahlaki kimlik maddelerinin birbirinden ayrı iki faktör altında yüklendiği görülmüştür (bkz. Tablo 3.5). Faktör yük değeri .43 ve altında olanlar tabloda gösterilmemiştir.

Tablo 3.5: Ahlaki Kimlik Ölçeği için döndürülmüş bileşenler matrisi tablosu

Pattern Matrix ^a		
	Component	
	1	2
Ahlaki kimlik adalet 1 (içselleşmiş)		,675
Ahlaki kimlik adalet 2 (içselleşmiş)		,673
Ahlaki kimlik adalet 3 (sembolik)	,434	
Ahlaki kimlik adalet 4 (içselleşmiş)		,612
Ahlaki kimlik adalet 5 (sembolik)	,639	
Ahlaki kimlik adalet 6 (sembolik)	,662	
Ahlaki kimlik adalet 7 (içselleşmiş)		,722
Ahlaki kimlik adalet 8 (sembolik)	,802	
Ahlaki kimlik adalet 9 (sembolik)	,782	
Ahlaki kimlik adalet 10 (içselleşmiş)		,626
Ahlaki kimlik bakım 1 (içselleşmiş)		,715
Ahlaki kimlik bakım 2 (içselleşmiş)		,683
Ahlaki kimlik bakım 3 (sembolik)	,458	
Ahlaki kimlik bakım 4 (içselleşmiş)		,516
Ahlaki kimlik bakım 5 (sembolik)	,717	
Ahlaki kimlik bakım 6 (sembolik)	,785	
Ahlaki kimlik bakım 7 (içselleşmiş)		,505
Ahlaki kimlik bakım 8 (sembolik)	,855	
Ahlaki kimlik bakım 9 (sembolik)	,757	
Ahlaki kimlik bakım 10 (içselleşmiş)		,585
Extraction Method: Principal Component Analysis. Rotation Method: Promax with Kaiser Normalization. a. Rotation converged in 3 iterations.		

3.1.1.4.2. Korelasyon Analizine ve Betimsel İstatistik Analizine İlişkin Bulgular

Araştırmada yer alan değişkenlere ait korelasyon değerlerine Tablo 3.6’da yer vermiştir.

Tablo 3.6: Betimsel istatistikler ve korelasyon analizi bulguları

	Değişken	Ort. (SS)	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	Yardım etme	1.32 (1.70)	-											
2	Ahlak cesaret (AC)	2.38 (2.77)	.24**											
3	Suçluluk (yardım)	2.51 (2.44)	.23*	.11										
4	Utanç (yardım)	3.65 (2.00)	.16	.10	.68**									
5	Suçluluk (AC)	2.93 (2.54)	.30**	.74**	.33**	.20								
6	Utanç (AC)	4.07 (2.04)	.08	-.20	.66**	.57**	.71**							
7	İdeal ahlaki kimlik	5.37 (.75)	.00	.16*	.31**	.29**	.16	.31**						
8	İdeal ahlaki kimlik (adalet)	5.34 (.88)	.00	.15	.37**	.30**	.18*	.31**	.90**					
9	İdeal ahlaki kim. (bakım)	5.40 (.81)	-.00	.15	.18	.22	.12	.22*	.88*	.60**				
10	Ahlaki kimlik	4.67 (.83)	.09	.08	.36**	.30**	.16	.36**	.60**	.56**	.51**			
11	İçselleşmiş ahlaki kimlik	5.54 (.68)	.06	.16*	.33**	.33**	.17	.21	.56**	.50**	.51**	.68**		
12	Sembolik ahlaki kimlik	3.79 (1.30)	.08	.02	.30**	.23*	.12	.36**	.47**	.45**	.40**	.92**	.34**	
13	Ahlaki kayıp düş. (yardım)	4.14 (1.47)	.23	.19	.73**	.58**	.40**	.45*	.27	.18	.31*	.35**	.23	.33*
14	Ahlaki kayıp düş. (AC)	3.82 (1.65)	-.10	.31*	.53**	.58**	.52**	.80**	.32*	.32*	.27	.19	.17	.15
15	Ahlaki kazanç düş.(yardım)	4.61 (1.26)	.19	-.07	.37*	-.13	.16	.23	.42**	.51**	.22	.53**	.42**	.48*
16	Ahlaki kazanç düş. (AC)	3.93 (1.50)	.01	.20	.44*	.15	.58**	.52**	.23	.32*	.09	.40**	.30*	.37**

Suçluluk (yardım): Katılımcıların yardım etmemeleri durumunda hissedecekleri suçluluk derecelendirmeleri.

Utanç (yardım): Katılımcıların yardım etmemeleri durumunda hissedecekleri utanç derecelendirmeleri.

Suçluluk (AC): Katılımcıların dilekçe imzalamamaları durumunda hissedecekleri suçluluk derecelendirmeleri.

Utanç (AC): Katılımcıların dilekçe imzalamamaları durumunda hissedecekleri utanç derecelendirmeleri.

Ahlaki kayıp düş. (yardım): Kayıp düşünce grubundaki katılımcıların,"yardım etme" durumunu ahlaki kayıp düşünce yapısına göre değerlendiren diğer kişilerin duygu ve düşüncelerini (manipülasyon cümlelerini) hissedebilme derecesini ifade etmektedir.

Ahlaki kayıp düş. (AC): Kayıp düşünce grubundaki katılımcıların,"dilekçe gönderme" durumunu ahlaki kayıp düşünce yapısına göre değerlendiren diğer kişilerin duygu ve düşüncelerini (manipülasyon cümlelerini) hissedebilme derecesini ifade etmektedir.

Ahlaki kazanç düş. (yardım): Kazanç düşünce grubundaki katılımcıların,"yardım etme" durumunu ahlaki kazanç düşünce yapısına göre değerlendiren diğer kişilerin duygu ve düşüncelerini (manipülasyon cümlelerini) hissedebilme derecesini ifade etmektedir.

Ahlaki kazanç düş. (AC): Kazanç düşünce grubundaki katılımcıların,"dilekçe gönderme" durumunu ahlaki kazanç düşünce yapısına göre değerlendiren diğer kişilerin duygu ve düşüncelerini (manipülasyon cümlelerini) hissedebilme derecesini ifade etmektedir.

Tablo 3.6’da gösterilen İdeal ahlaki kimlik (bakım) bakıma yönelik sıfatları içeren 3 maddeyi, İdeal ahlaki kimlik (adalet) ise adaletle yönelik sıfatları içeren 3 maddeyi ifade etmektedir. Tüm maddelerin toplamı ise (adalet ve bakım sıfatlarının toplamı) ideal ahlaki kimlik olarak adlandırılmıştır. Diğer taraftan ahlaki kimlik ölçeği ise içselleşmiş ve sembolik boyutlara ait toplam 20 maddeyi ifade etmektedir. İçselleşmiş ahlaki kimlik maddeleri (10) ve sembolik ahlaki kimlik maddeleri de (10) ayrı ayrı korelasyon analizine dahil edilmiştir.

3.1.1.4.3. ANCOVA Analizine İlişkin Bulgular

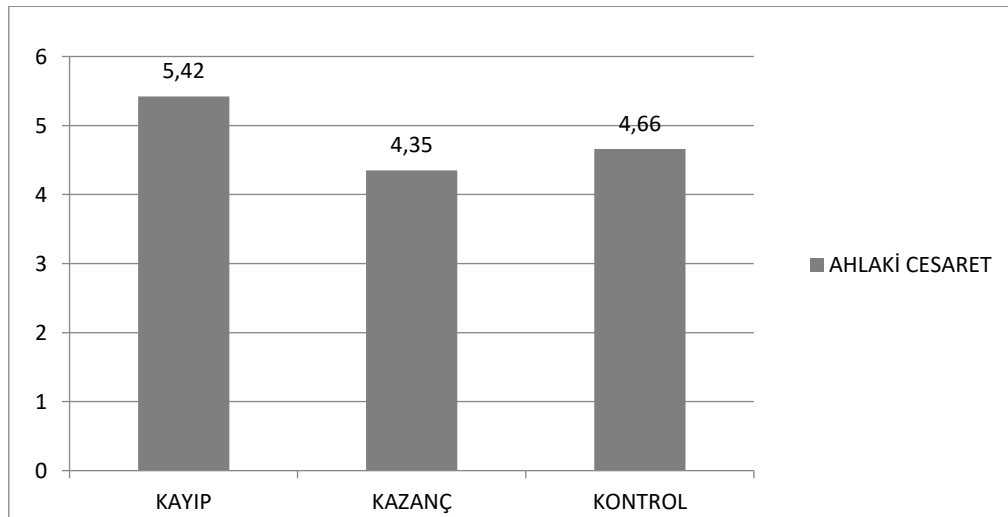
Araştırma kapsamında ele alınan bağımsız değişkenin bağımlı değişkenler üzerindeki etkisinin sınanması amacıyla gerçekleştirilen analiz yöntemi ANCOVA analizidir. Araştırma kapsamında iki bağımlı değişken ele alınmasına rağmen söz konusu bağımlı değişkenler arasındaki ilişkinin ($r = .24, p < .01$) görece zayıf olması söz konusu analiz yönteminin seçilmesinin bir nedenidir. Bir başka neden ise, bağımsız değişkenin bağımlı değişkenler üzerindeki etkisinde kovaryant etki gösterebileceği düşünülen bazı değişkenlerin (örneğin; ahlaki cesaret için norm ihlali, göze alınan risk algısı, yardım ve ahlaki cesaret için ayrı ayrı ölçülen suçluluk/utanç duyguları) her iki bağımlı değişken bağlamında ele alınmamış olmasıdır. Dolayısıyla her bir bağımlı değişken için ayrı ayrı ANCOVA analizinin yapılmasının daha uygun olduğu düşünülmüştür.

H_{1a} ve H_{1b} 'nin sınanması adına gerçekleştirilen ANCOVA analizinde, ahlaki cesaret göstermenin olası risk algısı, norm ihlali, katılımcının kendisini ne derece risk altında gördüğü (Covid-19 bağlamında) ve ahlaki cesarete yönelik suçluluk/utanç değişkenleri kovaryant değişken olarak analize dâhil edilmiştir. Analiz bulgularına göre deney koşullarının (ahlaki düşünce yapısı) ahlaki cesaret üzerinde anlamlı etkisi olduğu tespit edilmiştir ($F(2, 70) = 3.11, p = .05, \eta^2 p = .08$). Buna göre ahlaki kayıp koşulundaki katılımcıların gönderdiği dilekçe sayısı (Ort. = 5.42, $SS = 1.52$), ahlaki kazanç koşulundaki katılımcıların gönderdiği dilekçe sayısından (Ort. = 4.35, $SS = 2.18$) anlamlı düzeyde ($p = .01, \%95 CI = [.36 ; 2.27]$) daha yüksektir. Dolayısıyla H_{1a} (ahlaki kayıp düşünce yapısı koşulunda bulunan katılımcıların ahlaki kazanç koşulundaki katılımcılara göre ahlaki cesaret puan ortalamaları anlamlı düzeyde daha yüksektir) doğrulanmış H_{1b} (ahlaki kayıp düşünce yapısı koşulundaki katılımcıların kontrol grubuna göre ahlaki cesaret puan ortalamaları anlamlı düzeyde daha yüksektir) doğrulanmamıştır. Söz konusu bulgulara Tablo 3.7’de yer verilmiştir.

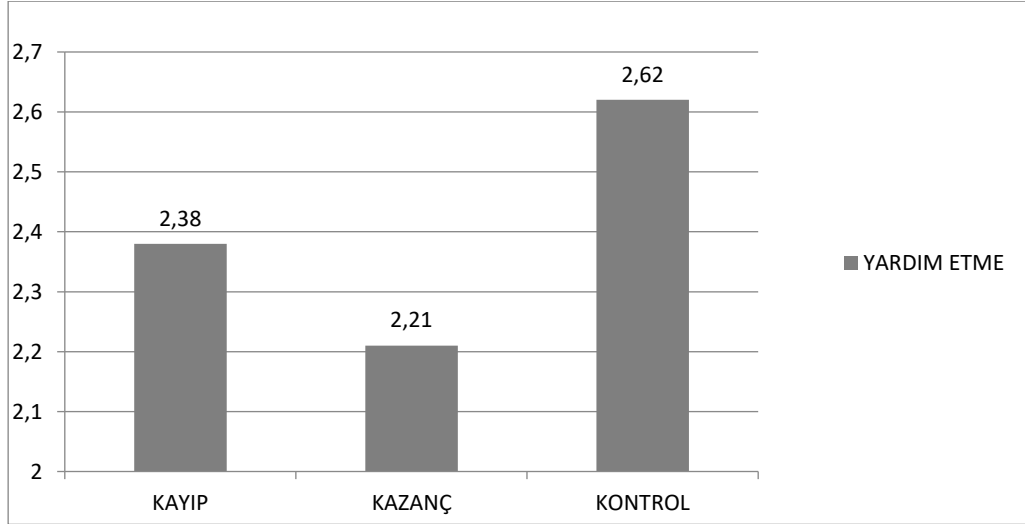
Tablo 3.7: Ahlaki cesaretin ahlaki düşünce yapısına göre farklılaşıp farklılaşmadığına ilişkin tek yönlü varyans analizi sonuçları

		N	$\bar{x}$	SS	F	P
Ahlaki Cesaret	Ahlaki Kazanç Grubu	28	4.35	2.18		
	Ahlaki Kayıp Grubu	26	5.42	1.52	3.11	.05
	Kontrol Grubu	24	4.66	1.99		
Bootstrap, N=1000						

Araştırma kapsamındaki H_{2a} ve H_{2b}'nin (H_{2a}: ahlaki kazanç düşünce yapısı koşulundakilerin ahlaki kayıp düşünce yapısı koşulundaki katılımcılara göre yardım etme puan ortalamaları anlamlı düzeyde daha yüksektir; H_{2b}: ahlaki kazanç düşünce yapısı koşulundaki katılımcıların kontrol grubuna göre yardım etme puan ortalamaları anlamlı düzeyde daha yüksektir) sınanması adına gerçekleştirilen ANCOVA analizinde, katılımcının kendisini ne derece risk altında gördüğü (Covid-19 bağlamında) ve yardım davranışına yönelik suçluluk/utanç değişkenleri kovaryant değişken olarak analize dâhil edilmiştir. Analiz bulgularına göre koşulun yardım etme davranışı üzerinde anlamlı etkisi olmadığı tespit edilmiş ($F_{(2, 80)} = .23$, $p = .80$, $\eta^2_p = .00$) ve ilgili hipotezler doğrulanmamıştır. Gerek ahlaki cesaret gerekse yardım davranışları için gerçekleştirilen ANCOVA analizlerine göre bağımlı değişkenlerin gruplara göre ortalama puanları Şekil 3.2. ve Şekil 3.3'te gösterilmiştir.

Şekil 3.2: Ahlaki cesaretin koşullara göre ortalama puanı

Şekil 3.3: Yardım davranışının koşullara göre ortalama puanı

3.1.1.4.4. Suçluluk ve Utanç Duyguları Açısından Çok Yönlü Varyans Analizine (MANOVA) İlişkin Bulgular

Araştırma hipotezlerinden H_3 (ahlaki kayıp düşünce yapısı koşulundakilerin utanç duygusu ahlaki cesaret davranışını yordar) ve H_4 'ün (ahlaki kazanç düşünce yapısı koşulundakilerin suçluluk duygusu, yardım etme davranışını yordar) sınanması adına öncelikle suçluluk ve utanç duygularının gruplar arası anlamlı fark gösterip göstermediği MANOVA analizi ile sınanmıştır (4 bağımlı değişken: A.C.'ye yönelik suçluluk/utanç, yardım etmeye yönelik suçluluk/utanç). Analiz bulgularına göre hem suçluluğun [A.C. için, $F(2, 47) = .38$, $p = .68$, $\eta^2 p = .01$; Yardım için, $F(2, 47) = .26$, $p = .77$, $\eta^2 p = .01$], hem de utancın [A.C. için, $F(2, 47) = .02$, $p = .98$, $\eta^2 p = .00$; Yardım için, $F(2, 47) = .17$, $p = .83$, $\eta^2 p = .00$] gruplar arası anlamlı bir fark göstermediği tespit edilmiştir.

3.1.1.4.5. Regresyon Analizi ve Aracılık Analizine İlişkin Bulgular

Suçluluk ve utanç duygularının gruplar arası anlamlı bir fark göstermemesi sebebiyle H_3 ve H_4 'ün sınanması ahlaki kayıp ve ahlaki kazanç koşulları bağlamında ayrı ayrı değil tüm koşullar çerçevesinde sınanmıştır. Bootstrap tekniği ($N = 1000$) ile gerçekleştirilen basit doğrusal regresyon analizi bulgularına göre ahlaki cesarete yönelik utanç duygusunun ahlaki cesareti anlamlı düzeye yakın sayılabilecek şekilde yordadığı ancak açıklanan varyansın oldukça düşük olduğu tespit edilmiştir ($F_{(1,76)} = 3.14$, $p = .03$, $R^2 = .04$, %95 CI = [-0.35 ; -0.01]). Ahlaki cesarete yönelik suçluluk duygusunun ise ahlaki cesareti anlamlı düzeyde yordadığı tespit edilmiştir ($F_{(1,122)} = 147,404$, $p = .00$, $R^2 = .54$, %95 CI = [.70 ; .93]). Diğer

tarafından yardım etmeye yönelik suçluluk duygusunun yardım davranışını anlamlı düzeyde yordadığı $F_{(1,84)} = 4.83, p = .03, R^2 = .05, \%95 CI = [.39 ; .57]$), ancak yardıma yönelik utanç duygusunun yardım davranışını yordamadığı $F_{(1,84)} = 2.27, p = .13, R^2 = .02, \%95 CI = [-.00 ; .34]$) görülmüştür.

Hayes'e göre (2013) bağımsız değişkenle bağımlı değişken arasında anlamlı yönde korelasyon olmasa da aracı değişkenin hem bağımsız hem de bağımlı değişkenle anlamlı düzeyde korelasyon göstermesi durumunda aracılık analizi yapılabilmektedir. Dolayısıyla utanç ile ahlaki cesaret arasında anlamlı bir ilişki olmamasına karşın ideal ahlaki kimliğin her iki değişkenle anlamlı yönde korelasyon (sırasıyla $r = .31, p < .01, r = .16, p < .05$) göstermiş olması nedeniyle, beşinci hipotezin (H_5 : Utanç ile ahlaki cesaret davranışı arasındaki ilişkide ideal ahlaki kimliğin aracı rolü vardır.) sınanması adına aracılık analizinin yapılması uygun görülmüştür. Process Macro 3.5 programı ile gerçekleştirilen analiz sonucu elde edilen bulgulara göre utanç duygusunun ahlaki cesaret üzerindeki doğrudan etkisinin $[F_{(2, 75)} = 2.29, p = .04, R^2 = .05; b = -.23, SH = .11, t = -2.05, \%95 CI = [-.45; -.00]$ anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan ideal ahlaki kimliğin aracı model olarak analize dâhil edilmesiyle utancın ahlaki cesaret üzerindeki dolaylı etkisinin anlamlı olmadığı görülmüş $[F_{(2, 75)} = 2.29, p = .04, R^2 = .05; b = -.23, SH = .11, t = -2.05, \%95 CI = [-.45; -.00]$ ve H_5 doğrulanmamıştır.

Yardım etme davranışı suçluluk duygusu ile anlamlı korelasyon göstermesine karşın ideal ahlaki kimlikle anlamlı bir ilişki göstermemiş olması sebebiyle altıncı hipotez (H_6 : Suçluluk ile yardım etme davranışı arasındaki ilişkide ideal ahlaki kimliğin, aracı rolü vardır) test edilememiştir. Benzer şekilde, utanç duygusunun ahlaki cesaret ile anlamlı yönde ilişki göstermemiş olması sebebiyle yedinci hipotez (H_7 : Ahlaki kayıp düşünce yapısı ile ahlaki cesaret arasında utanç duygusu aracı bir role sahiptir) test edilememiştir. Ahlaki kazanç düşünce yapısı ile yardım etme arasında ($r = .19, p > .05$) anlamlı yönde ilişkinin görülmemiş olmasına karşın suçluluk duygusunun her iki değişkenle (sırasıyla $r = .37, p < .05, r = .23, p < .05$) anlamlı düzeyde ilişki göstermiş olması aracılık analizinin yapılabileceğini göstermektedir (Hayes, 2013). Gerçekleştirilen aracılık analizi bulgularına göre ahlaki kazanç düşünce yapısının yardım davranışını doğrudan yordamadığı görülmüştür ($F_{(2,25)} = 2.93, p = .05, R^2 = .19, b = -.16, SH = .30, t = -.51, \%95 CI = [-.79 ; .47]$). Suçluluk duygusunun aracı model olarak test edilmesiyle ahlaki kazanç düşünce yapısının yardım davranışı üzerindeki dolaylı etkisinin de anlamlı olmadığı

tespit edilmiştir ($F_{(1,26)} = .13, p = .71, R^2 = .00, b = .11, SH = .31, t = .37, \%95 CI = [-.52 ; .75]$). Dolayısıyla dokuzuncu hipotez (H_9 : ahlaki kazanç düşünce yapısı ile yardım etme arasında suçluluk duygusu aracı bir role sahiptir) doğrulanmamıştır. Diğer taraftan ideal ahlaki kimliğin hem ahlaki kayıp düşünce yapısı ile hem de ahlaki cesaret ile anlamlı düzeyde ilişkilenmiş (sırasıyla $r = .32, p < .05, r = .16, p < .05$) olması sebebiyle (H_8 : Ahlaki kayıp düşünce yapısı ile ahlaki cesaret arasında ideal ahlaki kimlik, içselleşmiş ahlak ve sembolik ahlak aracı bir role sahiptir) test edilebilmiştir. Aracılık analizi bulgularına göre ahlaki kayıp düşünce yapısının ahlaki cesaret üzerindeki doğrudan etkisinin [$F_{(2, 50)} = 3.10, p = .05, R^2 = .11; b = .49, SH = .25, t = 1.95, \%95 CI = [-.01; .99]$] anlamlı olmadığı saptanmıştır. İdeal ahlaki kimliğin modele dâhil edilmesiyle elde edilen dolaylı etkinin [$F_{(1, 51)} = 5.55, p = .02, R^2 = .09; b = .55, SH = .23, t = 2.35, \%95 CI = [.08; 1.03]$] anlamlı bir değer aldığı görülmesine karşın, ideal ahlaki kimliğin ahlaki cesareti anlamlı düzeyde yordamamış olması [$F_{(1, 51)} = 2.29, p = .23, R^2 = .05; b = .45, SH = .37, t = .19, \%95 CI = [-.30; 1.20]$] sebebiyle, ideal ahlaki kimliğin aracılık etkisine sahip olmadığı tespit edilmiştir.

Araştırma kapsamındaki onuncu hipotez (H_{10} : Ahlaki kazanç düşünce yapısı ile yardım etme arasında ideal ahlaki kimlik, içselleşmiş ahlak ve sembolik ahlak aracı bir role sahiptir) ahlaki kimliklere yönelik ölçümlerin yardım davranışı ile anlamlı düzeyde ilişkilenmemiş olması sebebiyle test edilememiştir.

Deney 1’de yer alan tüm hipotezler, analiz ve analiz sonuçları Tablo 3.8’de gösterilmiştir.

Tablo 3.8: Deney 2’deki hipotezler ve analizlere ilişkin sonuçlar

Hipotez	Analiz	Sonuç
H _{1a} : Ahlaki kayıp düşünce yapısı koşulunda bulunan katılımcıların ahlaki kazanç koşulundaki katılımcılara göre ahlaki cesaret puan ortalamaları anlamlı düzeyde daha yüksektir	ANCOVA Bootstrapping, N=1000	Doğrulandı
H _{1b} : Ahlaki kayıp düşünce yapısı koşulundaki katılımcıların kontrol grubuna göre ahlaki cesaret puan ortalamaları anlamlı düzeyde daha yüksektir		Doğrulanmadı
H _{2a} : Ahlaki kazanç düşünce yapısı koşulunda bulunan katılımcıların ahlaki kayıp koşulundaki katılımcılara göre yardım etme puan ortalamaları anlamlı düzeyde daha yüksektir	ANCOVA Bootstrapping, N=1000	Doğrulanmadı
H _{2b} : Ahlaki kazanç düşünce yapısı koşulundaki katılımcıların kontrol grubuna göre yardım etme puan ortalamaları anlamlı düzeyde daha yüksektir		Doğrulanmadı
H ₃ : Ahlaki kayıp düşünce yapısı koşulundakilerin utanç duygusu ahlaki cesaret davranışını yordar	Basit Doğrusal Regresyon Analizi (tüm koşullar üzerinde), Bootstrapping, N=1000	Hipotezler tüm deney koşulları üzerinde sınanarak doğrulandı.
H ₄ : Ahlaki kazanç düşünce yapısı koşulundakilerin suçluluk duygusu yardım etme davranışını yordar		
H ₅ : Utanç ile ahlaki cesaret davranışı arasındaki ilişkide ideal ahlaki kimliğin aracı rolü vardır	Aracılık Analizi	Doğrulanmadı
H ₆ : Suçluluk ile yardım etme davranışı arasındaki ilişkide ideal ahlaki kimliğin aracı rolü vardır		Test edilemedi
H ₇ : Ahlaki kayıp düşünme yapısı ile ahlaki cesaret arasında utanç duygusu aracı bir role sahiptir		Test edilemedi
H ₈ : Ahlaki kayıp düşünme yapısı ile ahlaki cesaret arasında ideal ahlaki kimlik, içselleşmiş ahlak ve sembolik ahlak aracı bir role sahiptir		Doğrulanmadı
H ₉ : Ahlaki kazanç düşünce yapısı ile yardım etme arasında suçluluk duygusu aracı bir role sahiptir		Doğrulanmadı
H ₁₀ : Ahlaki kazanç düşünce yapısı ile yardım etme arasında ideal ahlaki kimlik, içselleşmiş ahlak ve sembolik ahlak aracı bir role sahiptir.		Test edilemedi

3.1.1.5. Tartışma

Nicel veri anaizinden elde edilen bulgular alanyazın bağlamında tartışılmıştır.

3.1.1.5.1. Korelasyon Analizine İlişkin Bulgularının Yorumlanması

Korelasyon analizi bulgularına göre ahlaki cesaret, ahlaki kayıp düşünce yapısı ile pozitif yönlü anlamlı ilişki ($r = .31$, $p < .05$) gösterirken, ahlaki kazanç düşünce yapısı ile anlamlı bir ilişki göstermemiştir ($r = .20$, $p > .05$). Buna göre katılımcıların ahlaki cesaret göstermelerinde ahlaki kazanç düşünce yapısı yerine ahlaki kayıp düşünce yapısının etkili olduğu ifade edilebilir. Nitekim bireylerin

ahlaki benlik değerlerini korumak için de ahlaki cesaret gösterdikleri (Szekeres vd. 2019) dikkate alındığında söz konusu bulgu beklenen bir bulgu olup konu ile ilgili sınırlı olan alanyazını destekler niteliktedir.

Araştırma kapsamında ele alınan değişkenler arasındaki korelasyon değerleri dikkate alındığında, her iki bağımlı değişkenin de suçluluk duygusu ile pozitif yönlü anlamlı ilişki göstermesi (yardım ile $r = .23, p < .05$; ahlaki cesaret ile $r = .74, p < .01$) katılımcıların yardım etmediklerinde ya da haksızlığa karşı tepki göstermediklerinde hissedecekleri suçluluk duygusunun hem yardım etme davranışı hem de ahlaki cesaret davranışı üzerinde pozitif yönde etkili olduğunu düşündürmektedir.

Katılımcıların ahlaki cesaret göstermemeleri durumunda hissedecekleri utanç duygusu ile ahlaki kayıp düşünce yapısı ve ahlaki kazanç düşünce yapısı arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkiler tespit edilmiştir (sırasıyla, $r = .80, p < .05$, $r = .52, p < .01$). Söz konusu bulguda dikkat çekici nokta utanç duygusunun ahlaki kazanç düşünce yapısına göre ahlaki kayıp düşünce yapısı ile daha yüksek düzeyde ilişkilendirilmiş olmasıdır. Bu bulgu ahlaki kayıp düşünce yapısının DES'i (Davranışsal Engelleme Sistemi) aktive ettiği ve DES'e maruz kalan bireylerin kaçındıkları davranış biçimlerini sergilediklerinde suçluluktan çok utanç duygusuna daha eğilimli oldukları dikkate alındığında (Sheikh ve Janoff-Bulman, 2010a; 2010b) beklenen bir bulgudur. Nitekim katılımcıların yardım etmediklerinde hissedecekleri utanç duygusunun da ahlaki kazanç düşünce yapısı ile anlamlı bir korelasyon göstermeyip, ahlaki kayıp düşünce yapısı ile anlamlı bir korelasyon ilişkisi ($r = .58, p < .01$) göstermiş olması şaşırtıcı değildir.

Ahlaki cesaret, sembolik ahlaki kimlik ile anlamlı düzeyde ilişkilendirilmiş olmasına karşın içselleşmiş ahlaki kimlik ile düşük düzeyde anlamlı olsa da pozitif yönde ilişki göstermiştir ($r = .16, p < .05$). Benzer şekilde, ideal ahlaki kimlik de ahlaki cesaret ile düşük düzeyde anlamlı ve pozitif yönde ilişki göstermiştir ($r = .16, p < .05$). Söz konusu bulgular ahlaki kimliğin ahlaki cesaret üzerinde etkisi olabileceğini ancak ahlaki kimliğin farklı yönlerinin farklı etki güçlerine sahip olabileceğini düşündürmektedir. Örneğin katılımcıların sembolik ahlaki kimlikleri ile ahlaki cesaretleri arasında ilişki görülmemiş olması, ahlaki cesaretin kamusal benliğe hitap eden bir durumla (sembolik ahlak) değil daha birey içi bir sisteme işaret eden içselleşmiş ahlaki kimlik ve ideal ahlaki kimlikle yakından ilişkili olabileceğini gündeme getirmiştir.

3.1.1.5.2. ANCOVA Analizine İlişkin Bulguların Yorumlanması

Araştırma hipotezleri bağlamında gerçekleştirilen ANCOVA analizinden elde edilen bulgulara göre, ahlaki kayıp düşünce yapısının ahlaki cesaret üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğu ve bu etkide, ahlaki cesaret göstermenin olası risk algısı, norm ihlali, katılımcının kendisini ne derece risk altında gördüğü (Covid-19 bağlamında) ve suçluluk/utanç değişkenlerinin kovaryant etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen bulguya göre H_{1a} doğrulanmış ve katılımcıların ahlaki cesaret gösterme eğilimleri, ahlaki kazanç düşünce yapısına göre, ahlaki kayıp düşünce yapısında anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Buna göre katılımcıların, ahlaki benlik değerlerini daha iyi bir noktaya taşıma motivasyonu ile değil bu benlik değerlerini koruma hatta zayıflatmama motivasyonu ile ahlaki cesaret gösterdikleri düşünülebilir ki söz konusu yorum alanyazın bulguları (örn., Szekeres vd., 2019) ile örtüşmektedir. H_{2a} , H_{2b} ise analiz bulgularına göre doğrulanmamıştır. Bu durum yardım etme davranışının ahlaki kazanç ya da kayıp düşünce yapılarından bağımsız olarak gösterildiğini düşündürse de, yardım davranışı için katılımcıdan beklenen enerjinin (zaman ve bilişsel enerji) ahlaki cesaret için beklenen enerjiden daha fazla olmasından da kaynaklanmış olabilir.

3.1.1.5.3. Suçluluk ve Utanç Duyguları Açısından Çok Yönlü Varyans Analizine (MANOVA) İlişkin Bulguların Yorumlanması

Araştırma kapsamında ele alınan suçluluk ve utanç duygularının ahlaki kayıp ve kazanç koşullarına göre farklılık göstereceği hipoteziyle gerçekleştirilen analiz bulgularına göre her iki duygunun da ahlaki kayıp ve kazanç düşünce yapısına göre farklılaşmadığı görülmüştür. Söz konusu bulgu DAS ve DES süreçlerinin sırasıyla suçluluk ve utançla daha yakın ilişkili olduğu yönündeki bulgularla (Sheikh ve Janoff-Bulman, 2010a; 2010b) kıyaslandığında beklenen bir bulgu değildir. Çünkü ahlaki kayıp koşulunda DES'in aktive olarak utanç duygusunu harekete geçireceği, diğer taraftan ahlaki kazanç koşulunda DAS'ın aktive olarak suçluluk duygusunu hareket geçireceği ön görüşüyle H_3 ve H_4 (ahlaki kayıp düşünce yapısı koşulundakilerin utanç duygusu ahlaki cesaret davranışını yordar / ahlaki kazanç düşünce yapısı koşulundakilerin suçluluk duygusu yardım etme davranışını yordar) oluşturulmuştur. Söz konusu hipotezlerin doğrulanmamasının bir nedeni, suçluluk ve utanç duygusunun yüksek düzeyde korelasyon göstermesine, dolayısıyla her iki duygunun eş zamanlı olarak hissediliyor olabileceğine dayandırılabilir.

3.1.1.5.4. Regresyon Analizi ve Aracılık Analizine İlişkin Bulguların Yorumlanması

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen regresyon analizi bulgularına göre suçluluk duygusunun hem yardım etme davranışını hem de ahlaki cesaret davranışını anlamlı düzeyde yordaması, katılımcıların söz konusu davranışları göstermemeleri durumunda hissedecekleri suçluluk duygusunun hem yardım etmeye hem de ahlaki cesaret göstermeye eğilimlerini arttırdığı şeklinde yorumlanabilir. Söz konusu bulgu ve yorum suçluluk duygusunun yardım ve ahlaki cesaretle ilişkisine dair alanyazınla (De Hooge, 2007; Halmurger vd., 2015; Ketelaar ve Au, 2003; Steiner, 2009; Tak, 2014) paralellik göstermektedir. Araştırma hipotezlerinde (H_3 ve H_4) söz konusu duyguların bağımlı değişkenleri kayıp ve kazanç düşünce yapısı koşullarında spesifik olarak yordayacağı öngörülmüş ancak bu duyguların gruplararası anlamlı bir fark göstermediği tespit edilmiştir. Dolayısıyla suçluluk ve utanç duygularının ahlaki kazanç ya da kayıp düşünce yapılarından bağımsız bir şekilde ahlaki cesareti ve yardım davranışını yordadığı ileri sürülebilir. Aracılık analizine yönelik bulgularda ise hipotezleri doğrulayan herhangi bir aracılık modeli oluşmamıştır. Bunun temel nedeni ise bağımsız değişkenle bağımlı değişkenler arasındaki korelasyonun ya anlamsız düzeyde olması ya da çok zayıf düzeyde kalmasına bağlı olabilir.

3.1.1.5.5. H_1 ve H_2 'nin Deney I ve Deney II'de Elde Edilen Bulgular Bağlamında Yorumlanması

Her iki deneyde de ahlaki cesaret davranışının ahlaki kayıp düşünce koşulundaki katılımcılarda diğer koşullara kıyasla (1. deneyde kontrol grubuna göre, 2. deneyde kazanç koşuluna göre) anlamlı düzeyde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Yardım etme davranışında ise ilk deneyde her ne kadar araştırma hipotezleriyle (H_{2a} : Ahlaki kazanç düşünce yapısı koşulundakilerin, ahlaki kayıp düşünce yapısı koşulundaki katılımcılara göre yardım etme puan ortalamaları anlamlı düzeyde daha yüksektir. H_{2b} : Ahlaki kazanç düşünce yapısı koşulundaki katılımcıların kontrol grubuna göre yardım etme puan ortalamaları anlamlı düzeyde daha yüksektir.) aynı yönde bulgular elde edilmiş olsa da anlamlı düzeyde bir fark elde edilememiştir. İkinci deneyde ise söz konusu hipotezlerle (H_{2a} , H_{2b}) aynı yönde dahi bulgular elde edilememiştir. Söz konusu bulguların bir nedeni katılımcıların Covid-19 pandemi gündemi sebebiyle günlük rutin davranışları üzerinde yoğun bir öz düzenleme mekanizmasını işletiyor olmaları olabilir. Örneğin, bir alışkanlığı

sürdüren katılımcılara göre, bir alışkanlığı bırakan katılımcıların yardım etme motivasyonlarının düştüğü tespit edilmiştir (Dewall, Baumeister, Gailliot ve Maner, 2008). Buna göre katılımcılar alışkanlıklarından vazgeçtikleri süreçte bir öz düzenleme enerjisi harcarlarken, yardım etme davranışını göstermek için de - bireyin bencilliği ile olumlu sosyal davranışları arasındaki çatışmayı yönetmeye yarayan- bir enerji kullanırlar. Dolayısıyla herhangi bir alışkanlığı bırakma sürecinde harcanan enerjinin, yardım etme davranışı için gerekli olan enerjiyi de tükettiği ve bireyin yardım etme eğilimini de azalttığı ileri sürülmektedir (tükenmiş öz düzenleme enerjisi). Yine aynı çalışmada dikkat gerektiren bir görevi yerine getiren katılımcıların, dikkat gerektirmeyen bir görevi yerine getiren katılımcılara göre yardım etme eğilimlerinin önemli ve anlamlı ölçüde azaldığı tespit edilmiştir. Söz konusu bulgu, katılımcılara glikoz şurubunun verilmesi ile test edilerek yine tükenmiş öz düzenleme enerjisine bağlanmaktadır. Covid-19 pandemi sürecinde de katılımcıların hem günlük yaşam alışkanlıklarından vazgeçme sürecinde oldukları (rahatça dışarı çıkıp dolaşmak, alışveriş yapmak, selamlaşma rutini olarak tokalaşmak, restoranda yemek yemek vb.), hem de yeni kurallara (görevlere) dikkat etmekte oldukları (maske takmak, sosyal mesafeye dikkat etmek, temizlik ve hijyene daha çok dikkat etmek vb.) göz önüne alındığında öz düzenleme enerjisini kullandıkları çifte bir durum içinde oldukları görülmektedir. Dolayısıyla yardım etme davranışının ilk deneyde H_{2a} ve H_{2b} ile beklenen yönde görülmesi, ancak beklenen düzeyde görülmemesi ikinci deneyde ise söz konusu hipotezlerle beklenen yönde dahi bulgu elde edilememesi katılımcıların pandemi gündemi sebebiyle harcadıkları öz düzenleme enerjisinin zaman içinde artmasına bağlanabilir. Diğer taraftan aynı nedenin ahlaki cesaret eğilimini de etkilediği düşünülebilir. Katılımcıların yardım için haftalık belirli bir süre zaman ayırmaları gerekirken, ahlaki cesaret için sadece o anlık bir veya birkaç imza atmaları gerektiği dikkate alındığında ahlaki cesaret davranışı için tükenmiş öz düzenleme enerjisinin etkisinin daha az olabileceği ileri sürülebilir.

3.1.2. Nitel Araştırma

Nicel analiz bulgularına göre ahlaki kayıp düşünce yapısının ahlaki cesareti olumlu yönde etkilediği görülmektedir. Diğer taraftan yardım etme davranışı üzerinde ahlaki kayıp-kazanç düşünce yapılarının anlamlı bir etkisinin olmadığı görülmüştür. Söz konusu bulgunun olası bir nedeni manipülasyonun yardım davranışı üzerinde etki göstermemiş olması olabilir. Diğer bir olası neden ise

tükenmiş öz düzenleme enerjisi olabilir. Olası bu durumların ayrıntılı ele alınabilmesi için nitel veri toplama sürecinde konu ile ilgili sorular hazırlanmıştır.

Birinci araştırmada katılımcıların ahlaki cesaret için algıladıkları risk derecesinin gruplar arası anlamlı fark gösterdiği tespit edilmiş olmasına karşın ikinci çalışmanın nicel aşamasında elde edilen bulgulara gruplar arası anlamlı bir fark elde edilememiştir. Gerek her iki araştırma bulgusundaki çelişkili bulguların anlaşılması gerekse risk algısının nasıl yönetildiğinin anlaşılması adına yarı yapılandırılmış sorularda bu konuya da dikkat edilmiştir. Diğer taraftan bireylerin ahlaki cesaret gösterme ve yardım etme kararlarında hangi duygu ve düşüncelerin ön planda olduğunun derinlemesine ele alınması amaçlanmıştır. Katılımcıların deney koşullarından etkilenip etkilenmediğine ilişkin soruların da sorulması ile manipülasyonun ne derece ve yönde etki edip etmediğinin sınanması amaçlanmıştır. Bu bağlamda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

- 1) Ahlaki cesaret ve yardım davranışlarına karar verilirken ne tür olası sonuçlar düşünülmektedir?
- 2) Ahlaki cesaret gösterme ve yardım etme kararlarında ne tür duygu ve düşünceler ön plandadır?
- 3) Ahlaki cesaret ile yardım etme davranışları kavramsal olarak ne tür benzerlik ve farklılıklar içermektedir?
- 4) Ahlaki cesaret ve yardım davranışları, ahlaki kayıp ve ahlaki kazanç düşünce yapılarından ne yönde etkilenmektedirler?
- 6) Ahlaki cesaret gösteren/göstermeyen katılımcılar riski nasıl değerlendirmektedir? Deney koşullarına göre risk değerlendirme biçimleri değişmekte midir?

3.1.2.1. Yöntem

Araştırmanın nitel çalışma aşamasında olgubilimsel desen kullanılmış olup, yapılan tematik analizinde tümevarımsal yöntem benimsenmiş, katılımcıların yorumları gerçekçi (realistic) yaklaşımla analiz edilmiştir.

3.1.2.1.1. Katılımcılar

Nitel araştırma aşamasındaki katılımcılar her koşuldan (ahlaki kayıp – ahlaki kazanç – kontrol) 6’şar kişi olmak üzere toplam 18 kişiden oluşmuştur. Söz konusu katılımcılara amaçlı örneklem yöntemiyle ve gönüllülük esasına dayalı olarak ulaşılmıştır. Nicel çalışmadan elde edilen verilere göre bağımlı değişkenler üzerinde cinsiyet ve bölüm değişkenlerinin anlamlı farklılıklar yaratmadığı tespit

edilmiştir. Dolayısıyla bu aşamada kullanılan amaçlı örnekleme yönteminde katılımcının ahlaki cesaret ve yardım davranışını gösterip göstermeme durumları dikkate alınmıştır. İlk olarak dilekçe gönderen ve yardım etmeyi kabul eden katılımcılar belirlenmiş ve bu katılımcılar arasından mülakat için gönüllü olanlarla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu aşamada belirli bir doygunluğa ulaşıncaya ikinci adıma geçilmiştir. İkinci adımda ise dilekçe göndermeyen veya yardım etmeyi kabul etmeyen katılımcılar belirlenmiş ve aynı süreç onlar için de işletilmiştir. Katılımcıların cinsiyet, bölüm, deney koşulu ve dilekçe gönderme/yardım etme durumlarına göre dağılımları Tablo 3.9'da gösterilmiştir.

Tablo 3.9: Nitel çalışmadaki katılımcıların cinsiyet, bölüm, koşul ve ahlaki cesaret gösterme(me)/yardım etme(me) durumlarına göre dağılımı

Katılımcı No.	Katılımcı Rumuzu	Cinsiyet		Bölüm				Koşul			Dilekçe gönderme ve yardım etme durumu			
		Kadın	Erkek	Sağlık Yönetimi	Felsefe	Halkla İ. ve İ.	Psikoloji	A. Kayıp	A. Kazanç	Kontrol	Dilekçe gönderen	Dilekçe göndermeyen	Yardım eden	Yardım etmeyen
1	Kerem		X				X	X			X			X
2	Banu	X			X			X			X		X	
3	Seda	X		X				X			X		X	
4	Ali		X				X	X				X		X
5	Şule	X				X		X			X		X	
6	Pınar	X					X	X				X	X	
7	Semra	X			X				X		X		X	
8	İlker		X		X				X		X			X
9	Mert		X		X				X		X		X	
10	Müge	X					X		X			X		X
11	Nazlı	X			X				X		X		X	
12	Levent		X	X					X			X		X
13	Yasemin	X					X			X		X	X	
14	Aslı	X		X						X	X			X
15	Polat		X	X						X		X	X	
16	Adar		X			X				X	X		X	
17	Tarık		X	X						X		X		X
18	Rojda	X				X				X	X		X	
TOPLAM		10	8	5	5	3	5	6	6	6	11	7	11	7

*Katılımcılar için kullanılan isimler katılımcıların gerçek isimleri olmayıp, araştırmacı tarafından rastgele oluşturulmuş rumuzlardır.

3.1.2.1.2. Ölçme Araçları

Nitel çalışmada katılımcılara yarı yapılandırılmış sorular yöneltilmiş olup söz konusu sorulara aşağıda yer verilmiştir.

3.1.2.1.2.1.Yarı Yapılandırılmış Sorular

Nitel araştırma aşamasında, nicel araştırma bulgularından hareketle hazırlanmış yarı yapılandırılmış araştırma soruları şu şekildedir:

- 1) Dilekçe/yardım kampanyası ile ilgili neler düşünüyorsunuz? Bu olayı nasıl değerlendiriyorsunuz?
- 2) Dilekçe/yardım kampanyasına katılıp katılmamaya nasıl karar verdiniz?
- 3) Dilekçe gönderme(me)/yardım etme(me) kararını verirken neler düşündünüz/hissettiniz?
- 4) Dilekçe/yardım kampanyasına katılmanın sizin için ne gibi olumlu ya da olumsuz sonuçları olabilir?
- 5) Bu olumsuz sonuç riskini fark etmenize rağmen dilekçe gönderme kararını nasıl verdiniz? (dilekçe gönderenlere 4. Soruya bağlı olarak sorulan bir soru).

3.1.2.2. İşlem

Nitel araştırma, nicel veri toplandıktan iki gün sonra katılımcılar arasından seçilen 18 kişi ile görüşmeler gerçekleştirilerek başlamıştır. Görüşmeler katılımcıların gönüllülüğü üzerinden telefonla gerçekleştirilmiş olup her bir görüşme yaklaşık 15-20 dk. sürmüştür. Görüşmeler katılımcının rızası alınarak ses kaydına tabi tutulmuştur. Ses kaydına alınan görüşmeler, araştırmacı tarafından yazıya dökülmüş ve tüm diyaloglar bütünlüklü bir bakış sağlanması adına araştırmacı tarafından birkaç kez okunmuştur. Okuma işlemleri tamamlandıktan sonra nitel verilerin analizine geçilmiştir.

3.1.2.3. Analizler

Araştırmada elde edilen nitel verilere tematik analiz (Braun ve Clark, 2006, 2013) yöntemi uygulanmıştır. Söz konusu analizde belirli araştırma sorularına yanıt oluşturabilecek temalar oluşturulmuş, elde edilen temaların betimlenmesinde ise katılımcıların doğrudan anlatımlarından yararlanılmıştır (Merriam, 2013). Dolayısıyla veri ele analiz edilirken yorumsayıcı (fenomonologist) değil, gerçekçi (realist) bir yaklaşım sergilenmiştir (Willig, 2012). Diğer bir anlatımla, katılımcıların doğrudan kullandıkları kelimeler, kurdukları cümlelerden yararlanılmıştır. Her bir kelime veya cümle kodlandıktan sonra, bu kodlardan ortak belirli kategorilere ulaşılmış, elde edilen kategorilerden de belirli temalar oluşturulmuştur -böylece tümevarımsal bir yaklaşım izlenmiştir. Söz konusu

tümevarımsal yaklaşım Braun ve Clarke'ın (2006) altı basamaklı işlemleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. İzlenen bu işlemsel basamaklar aşağıdaki gibidir:

1) Verilere aşına olma: Yukarıda da belirtildiği üzere ses kayıtları araştırmacı tarafından alınmıştır. Söz konusu kayıtların yine araştırmacı tarafından yazıya dökülmesi, ardından iki kez tüm dökümanın okunması, elde edilen tüm verilere bütünlüklü bir bakış elde etmeyi sağlamıştır. Bu basamakta küçük küçük notlar alınmaya başlanmıştır.

2) İlk kodlamaların yapılması: Bu basamakta, araştırmacı ve danışmanı tarafından her deney koşulunu temsilen üç katılımcının dökümanı birlikte kodlanmıştır. Kalan katılımcı dökümanları ise araştırmacı ve danışmanı tarafından ayrı ayrı, birbirinden bağımsız olarak kodlanmıştır. Hangi kodların potansiyel tema oluşturacağı bilinmediğinden bu aşamada olduğunca çok kodlama yapılmış ve her bir veri ögesine eşit derecede önem verilmiştir. Nitel veride ahlaki cesarete ilişkin 77 adet, yardım davranışına ilişkin 38 adet kodun frekans sayıları Tablo 3.10 ve Tablo 3.11'de gösterilmiştir. Frekans sayıları hesaplanırken her bir katılımcının kaç kere bu kodu içeren anlatıma başvurduğu değil, kaç katılımcının anlatımında bu kodu içeren bir anlatım ortaya koyduğu esas alınmıştır.

Tablo 3.10: Ahlaki cesaret için elde edilen kodlar

KOD	Frekans	KOD	Frekans
Risk görme	11	Sosyal adaletin zedelenmesi	1
Dilekçe göndermeyi hak görme	7	Toplumsal fayda	1
Risk görmeme	7	Riski küçümseme	1
Mesleği kötüye kullanma	7	Kötü sonuç düşünmeme	1
Pandemi gündemi-kurallar	7	Kararlara saygı bekleme	1
Etkin olma (sonuç almaya inanma)	6	İnsani değerler	1
Korkunun olmaması	5	Taraflara güvenmeme	1
Ayrıcalığın olmaması	5	Faile yönelik hayal kırıklığı	1
Toplumsal düşünme	5	Olaya üzülme	1
İnsanlık	5	Acizlik	1
Kötü hissetme	4	Mağdura üzülme	1
Etkin olmama (sonuç almaya inanmama)	4	Konuşmaktan dahi endişe duyma	1
Empati	4	Cesaretin olmaması	1
Gereklilik	4	Cesaret	1
Görev	4	Riski göze alma	1
Düşünce özgürlüğü	4	Kendinden emin olma	1
Haksızlık	4	Çekinmeme	1
Yanlış davranış	4	Riyakarlık	1
Vicdani rahatsızlık	3	Kendisiyle çelişme	1
Korku	3	Vicdan azabı	1
Geçmiş öz-deneyim	1	Üzüntü	1
Çekinme/tedirgin olma	3	Kendine kızma	1
Sorumluluk	3	Suçluluk duygusu	1
Eşitlik	3	Duyarlı olduğunu gösterme	1

Tablo 3.10 (devamı): Ahlaki cesaret için elde edilen kodlar

KOD	Frekans	KOD	Frekans
İnsan hakkı/kural ihlali	3	Vicdan çürümesi	1
Özsaygı azalması	2	İç hesaplaşma	1
Toplum sağlığı	2	Kendi dürüstlüğünden ödün	1
Toplumsal gelişme	2	Duyarsızlaşma	1
Haksızlığa karşı olma	2	İlkelere taviz verme	1
Vicdani rahatlama	2	Ahlaki zayıflık	1
Riski önemsememe	2	Düşündüğü gibi davranabilmek	1
Adalet	2	Mutluluk	1
Eşitlik duygusunun zedelenmesi	1	Vicdandan taviz vermeme	1
Adaletsizlik algısı	1	Vicdanın ağır basması	1
Eşitsizlik algısı	1	Vicdan	1
Toplumsal eşitlik	1	İlkelere taviz vermeme	1
Hakkaniyet	1	Duyarsız kalmama	1
Toplumsal değişme	1	Çoğunluğun kurallara uymaması	1
Dilekçe göndermeyi yasal/olağan görme	1		

Tablo 3.11: Yardım davranışı için elde edilen kodlar

KOD	Frekans	KOD	Frekans
Mutluluk	9	Sevinç	1
Empati	8	Fırsata sevinme	1
Sosyal maliyeti karşılayamama	8	Etkileşimin kişisel faydası	1
İyi hissetme	6	Huzursuzluğun gitmesi	1
Sosyal maliyeti karşılayabilme	5	İyi gelme	1
Mağdura faydalı olma	5	Güçlü olduğunu hissetme	1
Gerekliklik	5	Psikolojik rahatlama	1
Öz yeterlilik	4	Kazanılmış zaman	1
Kendine yarar	2	Yardım etme imkanı/dav. değerlendirmesi	1
Mağduru mutlu etme	2	Öz yetersizlik	1
İçsel motivasyon	2	Örnek olma	1
Vicdani rahatsızlık	2	Dezavantajlıya yardım	1
Vicdani rahatlama	2	Şefkat	1
Görev	2	Duyarlı olma	1
Sorumluluk	2	İnsanlık görevi	1
İnsanlık	2	Toplumsal dayanışma	1
Eşitsizliğin giderilmesi	2	Toplumsal kazanç	1
Kendini sevmeye	1	Toplumsal düzeyde değerlendirme	1
Özgüven artışı	1	Eşitlik arzusu	1

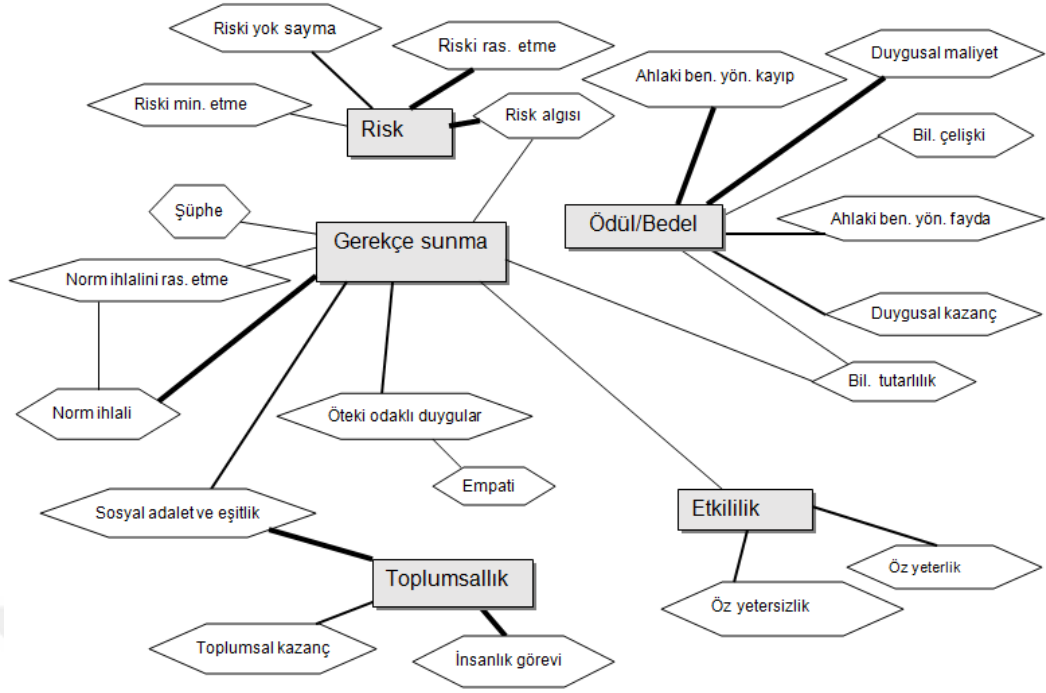
3) Tema arama: Bu basamakta hangi kodların birbiriyle ilgili olabileceğine, hangi ortak tema altında toplanabileceğine yönelik değerlendirmeler yapılmış ve belirli temalar oluşturulmaya başlanmıştır. Bu basamakta elde edilen temalar alt temalardır.

4) Temaların gözden geçirilmesi: Bu basamak, alt temaların oluşturulmasından sonra, iç homojenlik ve dış heterojenlik kriterine göre (Patton, 1990) alt temaların farklı farklı kümelerle ayrıldığı basamaktır (akt: Braun ve Clarke, 2006). Dolayısıyla bu basamakta araştırmacı ve danışmanı, birbirinden bağımsız bir şekilde temalar arasında açık ve tanımlanabilir ayrımlar yapmaya

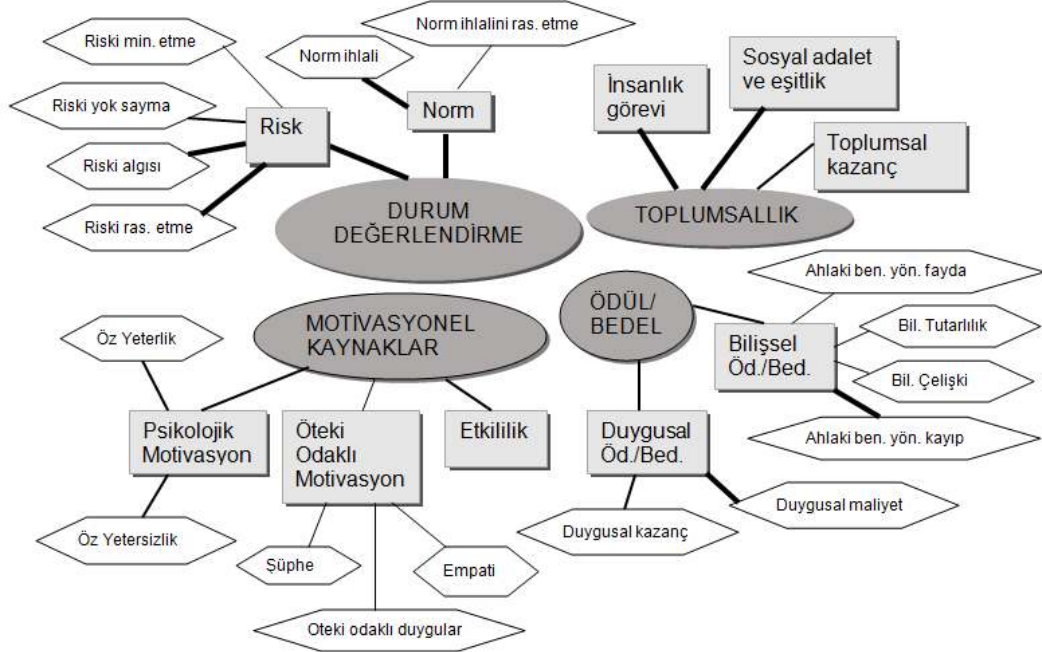
dikkat ederek üst (ana) temalar oluşturmuşlardır. Braun ve Clark (2006), bu basamakta temaların iki aşamalı bir şekilde yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini ileri sürmektedirler. İlk aşama, kodların ve bu kodları kullanan katılımcı ifadelerinin tekrar okunup, tema ve kod arasındaki tutarlılığın sınanmasını içermektedir. Bu araştırmada da araştırmacı ve danışmanı tarafından ayrı ayrı oluşturulan temalar kıyaslanmış, kod ve tema arasında tutarsızlık olup olmadığı tespit edilmiştir. İkinci aşamada ise, ilk aşamada kod-tema arasında tespit edilen bir tutarsızlık olması durumunda yeniden kod-tema değerlendirilmesine gidilir. Nitekim bu araştırmada da hem ahlaki cesaret hem de yardım davranışı için oluşturulan temalarda ikinci aşama yaşanmıştır.

5) Temaları tanıma ve adlandırma: Verilerin tatmin edici ve tematik bir haritaya dönüştüğü bu aşamada elde edilen ana temalar arasında örtüşme olup olmadığı teyit edilmiş ve nihayi ana temalar ve alt tema haritası oluşturulmuştur. Ana temalara özlü ve okuyucu tarafından anlaşılabilen isimler verilmesine dikkat edilmiştir. Tema haritalarının, geliştiği dördüncü basamaktaki ve nihai halini aldığı beşinci basamaktaki görüntüleri ahlaki cesaret için Şekil 3.4 ve Şekil 3.5'te, yardım içinse Şekil 3.6 ve Şekil 3.7'de gösterilmiştir. Haritalarda temalar daire, alt temalar dikdörtgen, en alt temalar çokgen ve temalar arasındaki bağlantı ise düz çizgiler olarak gösterilmiştir. Düz çizgilerin daha koyu renkli olması alt temada yer alan kodun frekans sayısının yüksek olmasıyla ilintilidir. Bu durum, kodların frekans sayısını gösteren Tablo 3.10 ve Tablo 3.11'den de takip edilebilir. Tematik analiz sonucu elde edilen kod sayısının sayıca fazla olması ve bu nedenle okuyucuyu yormaması amacıyla tema haritalarında sadece ana tema, alt tema ve en alt temaların yer alması uygun görülmüştür.

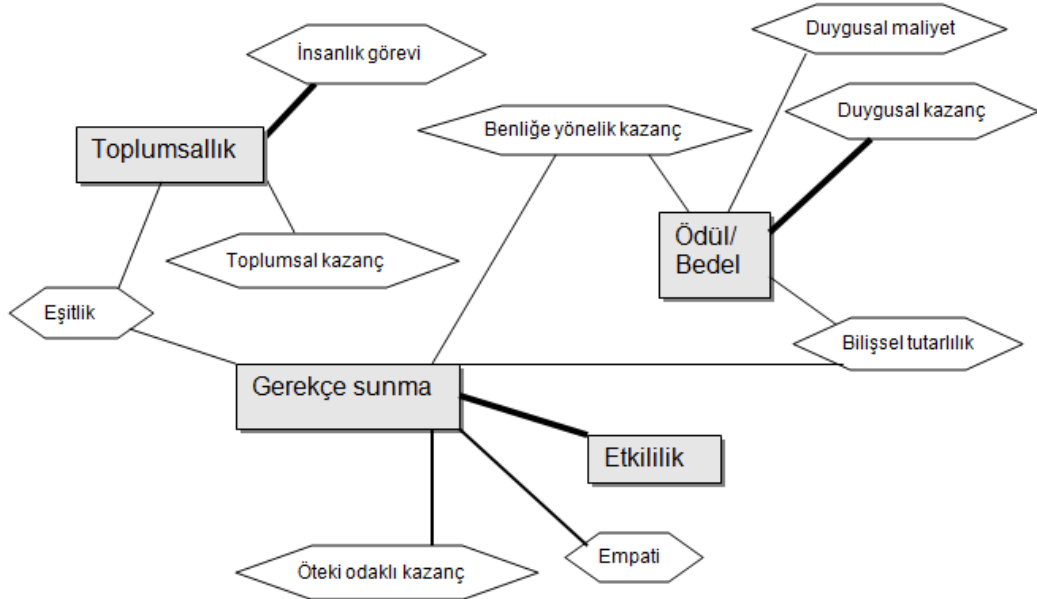
6) Raporun oluşturulması: Bu son aşamada ise, elde edilen verilerin, elde edilme sürecinden nasıl kodlandığına, ana ve alt temaların nasıl oluşturulduğundan, kanıt niteliğindeki katılımcı ifadelerine yer verilmesine kadar tüm süreç yazıya dökülerek raporlanmıştır.

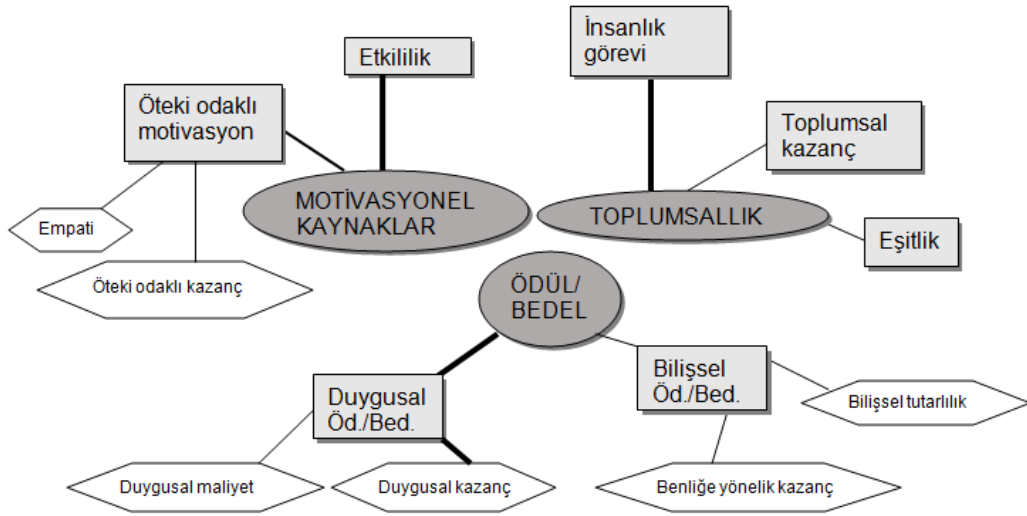
Şekil 3.4: Ahlaki cesaret için oluşturulan ilk tematik harita

Şekil 3.5: Ahlaki cesaret için oluşturulan son tematik harita

Şekil 3.6: Yardım için oluşturulan ilk tematik harita

Şekil 3.7: Yardım için oluşturulan son tematik harita

3.1.2.4. Nitel Bulgular ve Tartışma

Deşifasyon işleminin ardından gerçekleştirilen tematik analiz bulguları ilk olarak ahlaki cesaret ve yardım davranışları üzerinden genel bir karşılaştırma ile ele alınmış ve yorumlanmıştır. Ardından ahlaki cesaret özelindeki temalar ve yardım davranışı özelindeki temalar deney koşullarına göre ayrıntılı şekilde anlatılmış ve yorumlanmıştır.

3.1.2.4.1. Ahlaki Cesaret ile Yardım Davranışına İlişkin Temalar ve Tartışma

Nitel çalışmadan elde edilen bulgulara göre ahlaki cesarete ilişkin Ödül/Bedel, Motivasyonel Kaynaklar, Toplumsallık, Durum Değerlendirme olmak üzere dört ana temaya ulaşılmıştır. Yardım etmeye ilişkin Ödül/Bedel, Motivasyonel Kaynaklar ve Toplumsallık olmak üzere üç ana temaya ulaşılmıştır. Söz konusu temalar, alt temalar ve kodlarıyla birlikte Tablo 3.12'de gösterilmiştir.

Tablo 3.12: Ahlaki cesaret ve yardım davranışlarına ilişkin temalar

AHLAKİ CESARET				YARDIM			
Ana Tema	Alt Tema	(En) Alt Tema	Kodlar	Ana Tema	Alt Tema	(En) Alt Tema	Kodlar
A. ÖDÜL/BEDEL	A.1. Bilişsel Ö./B.	A.1.1. Ahlaki Benliğe Yönelik Fayda (ödül)	Duyarlı olduğunu gösterme, duyarsız kalmama, ilkelerden taviz vermeme	A. ÖDÜL/BEDEL	A.1. Bilişsel Ö./B.	A.1.1. Benliğe Yönelik Kazanç (ödül)	Kendini sevmeye, özgüven artışı, kendine yarar
		A.1.1. Ahlaki Benliğe Yönelik Kayıp (bedel)	Ahlaki zayıflık, ilkelerden taviz verme, özsaygı azalması, duyarsızlaşma, kendi dürüstlüğünden ödün, iç hesaplaşma				
		A.1.1. Bilişsel Tutarlılık (ödül)	Düşündüğü gibi davranabilmek			A.1.1. Bilişsel Tutarlılık (ödül)	Yardım etme imkânı/davranış değerlendirmesi
		A.1.1. Bilişsel Çelişki (bedel)	Kendisiyle çelişme, riyakârlık				
	A.1. Duygusal Ö./B.	A.1.1. Duygusal Kazanç (ödül)	Vicdan, vicdanın ağır basması, vicdandan taviz vermeme, vicdani rahatlama, mutluluk		A.1. Duygusal Ö./B.	A.1.1. Duygusal Maliyet (bedel)	Vicdani rahatsızlık
		A.1.1. Duygusal Maliyet (bedel)	Vicdan çürümesi, kötü hissetme, vicdani rahatsızlık, suçluluk duygusu, kendine kızma, üzüntü, vicdan azabı			A.1.1. Duygusal Kazanç (ödül)	Mutluluk, sevinç, fırsata sevinme, iyi hissetme, huzursuzluğun gitmesi, etkileşimin kişisel faydası, iyi gelme, güçlü olduğunu hissetme, psik. rahatlama, kazanılmış zaman, vicdani rahatlama

Tablo 3.12 (devamı): Ahlakî cesaret ve yardım davranışlarına ilişkin temalar

AHLAKİ CESARET				YARDIM			
Ana Tema	Alt Tema	(En) Alt Tema	Kodlar	Ana Tema	Alt Tema	(En) Alt Tema	Kodlar
B. MOTİVASYONEL KAYNAKLAR	<i>B.1. Etkililik</i>	<i>B.1.1. Etkililik</i>	Etkin olma (sonuç almaya inanç), etkin olmama (sonuç almaya inanmama)	B. MOTİVASYONEL KAYNAKLAR	<i>B.1. Etkililik</i>	<i>B.1.1. Etkililik</i>	Sosyal maliyeti karşılayabilme/karşılayamama, içsel motivasyon, öz yeterlik/ yetersizlik
	<i>B.1. Psikolojik Motiv.</i>	<i>B.1.1. Öz Yeterlik</i>	Korkunun olmaması, çekinmeme, kendinden emin olma, riski göze alma, cesaret				
		<i>B.1.1. Öz Yetersizlik</i>	Korku, cesaretin olmaması, konuşmaktan (dahi) endişe duyma, çekinme/tedirgin olma, acizlik, geçmiş öz deneyim				
	<i>B.1. Öteki Odaklı Motiv.</i>	<i>B.1.1. Öteki Odaklı Duygular</i>	Mağdura üzülmeme, olaya üzülmeme, faile yönelik hayal kırıklığı		<i>B.1. Öteki Odaklı Motiv.</i>	<i>B.1.1. Öteki Odaklı Kazanç</i>	Mağdura faydalı olma, örnek olma, mağduru mutlu etme, dezavantajlıya yardım, şefkat, duyarlı olma
		<i>B.1.1. Empati</i>	Empati			<i>B.1.1. Empati</i>	Empati
		<i>B.1.1. Şüpheler</i>	Taraflara güvenmeme				
	<i>C.1. İnsanlık Görevi</i>		İnsanlık, sorumluluk, gereklilik, görev, insani değerler		<i>C.1. İnsanlık Görevi</i>		Gereklilik, görev, sorumluluk, insanlık görevi, İnsanlık
C. TOPLUMSALLIK	<i>C.1. Toplumsal Kazanç</i>		Toplumsal düşünme, toplumsal fayda, toplum sağlığı, toplumsal gelişme, toplumsal değişim	C.1. TOPLUMSALLIK	<i>C.1. Toplumsal Kazanç</i>		Toplumsal dayanışma, toplumsal kazanç, toplumsal düzeyde değerlendirme
	<i>C.1. Sosyal Adalet ve Eşitlik</i>		Hakkaniyet, haksızlığa karşı olma, adalet, eşitlik, ayrıcalığın olmaması, eşitlik duygusunun zedelenmesi, sosyal adaletin zedelenmesi, toplumsal eşitlik, eşitsizlik algısı, adaletsizlik algısı		<i>C.1. Eşitlik</i>		Eşitlik arzusu, eşitsizliğin giderilmesi

Tablo 3.12 (devamı): Ahlaki cesaret ve yardım davranışlarına ilişkin temalar

Ana Tem	AHLAKİ CESARET			YARDIM			
	Alt Tema	(En) Alt Tema	Kodlar	Ana Tema	Alt Tema	(En) Alt Tema	Kodlar
D. DURUM DEĞERLENDİRME	D.1. Risk	<i>D.1.1. Risk Algısı</i>	Risk görme				
		<i>D.1.1. Riski Rasy. Etme</i>	Dilekçe göndermeyi hak görme, dilekçe göndermeyi yasal/olağan görme, kararlara saygı bekleme, düşünce özgürlüğü				
		<i>D.1.1. Riski Min. Etme</i>	Riski önemsememe, riski küçümseme				
		<i>D.1.1. Riski Yok Sayma</i>	Risk görmeme, kötü sonuç düşünmeme				
	D.1. Norm (Değ.)	<i>D.1.1. Norm İhlali</i>	Mesleği kötüye kullanma, insan hakkı/kural ihlali, yanlış davranış, haksızlık, pandemi gündemi-kurallar				
		<i>D.1.1. Norm İhlalini Rasy. Etme</i>	Çoğunluğun kurallara uymaması				

A. Ödül/Bedel Ana Teması

Tematik analiz sonucu elde edilen bulgulardan hem ahlaki cesaret için hem de yardım davranışı için ödül/bedel ana temasına ulaşılmıştır. Ödül/bedel teması, kimi zaman “Dilekçe/yardım kampanyasına katılıp katılmamaya nasıl karar verdiniz?” sorusuna verilen yanıtlardan, kimi zaman da “Dilekçe/yardım kampanyasına katılmanın sizin için ne gibi olumlu ya da olumsuz sonuçları olabilir?” sorusuna verilen yanıtlardan elde edilmiştir. Söz konusu tema bilişsel ödül/bedel ve duygusal ödül/bedel olmak üzere iki alt temanın bir ana temada birleştirilmesiyle elde edilmiştir.

A.1. Bilişsel Ödül/Bedel Alt Teması

Ahlaki cesaret için elde edilen bu alt temada, ahlaki benliğe yönelik fayda, ahlaki benliğe yönelik kayıp, bilişsel tutarlılık ve bilişsel çelişki olmak üzere dört daha alt tema yer almaktadır. Yardım davranışında ise benliğe yönelik kazanç ve bilişsel tutarlılık olmak üzere iki bilişsel düzeyde ödül/bedel söz konusudur. Her iki

davranışta da katılımcıların bu tür değerlendirmelere girmiş olması, söz konusu davranışlar için öne sürülen bilişsel temelli ödül/bedel muhakemesini doğrulamaktadır (Halmburger vd., 2017; Latane ve Darley, 1968; 1970; Myers, 1999; Piliavin vd., 1981).

A.1.1 Ahlaki benliğe yönelik fayda: Ahlaki cesaret davranışı içinde görülen bu alt temada *duyarlı olduğunu gösterme, duyarsız kalmama, ilkelerden taviz vermeme* kodları yer almaktadır. Buna göre katılımcıların haksızlığa tepki göstererek, seslerini çıkararak, duyarlılık göstererek olumlu ahlaki benlik algılarının korumaya çalıştıkları ileri sürülebilir. Nitekim Kerem rumuzlu katılımcının ifadeleri ahlaki benliğe yönelik bu faydayı örnekler niteliktedir.

Kerem: “Her şey yasal gitmiyor aslında. Bazen evet o da insanı korkutmuyor değil. Tamamen yasaya güvenmek de aslında kişiyi garanti altına almıyor onu da biliyorum ama yaaa varolan ilkelerim var kesinlikle, cezasını veya bir karşılığını varsaysam bile geri adım atacağımı sanmıyorum. Çünkü ilkelerimden taviz veremem vicdanımdan taviz veremem. Böyle düşünüyorum.” (ahlaki cesaret ölçümü - ahlaki benliğe yönelik fayda alt-teması)

Söz konusu alt temaya ilişkin kodlar, bireylerin ahlaki benlik değerlerini kaybetmemek için de ahlaki cesaret gösterdiklerini ileri süren Szekers ve diğerlerinin (2019) çalışmasıyla tutarlılık göstermektedir. Benlik düzenleme stratejisinde acıdan kaçınma (Crowe ve Higgins, 1997; Higgins, 1997), kötü bir duruma düşmeme veya mevcut durumu koruma motivasyonlarının (Molden ve Miele, 2008; Scholer vd., 2010) ön planda olduğu dikkate alındığında, ahlaki cesaret için ödül/bedel muhakemesinde koruma odaklı benlik düzenleme stratejisinin aktif olduğunu gösteren kodların oluşması şaşırtıcı görünmemektedir. Bu yönüyle, elde edilen tematik analiz bulgusu alanyazını destekler niteliktedir.

A.1.1. Ahlaki benliğe yönelik kayıp: Ahlaki cesaret davranışı içinde oluşan bu temada *ahlaki zayıflık, ilkelerden taviz verme, özsaygı azalması, duyarsızlaşma, kendi dürüstlüğünden ödün, iç hesaplaşma* kodlarının yer aldığı görülmüştür. Söz konusu kodlar, katılımcıların dilekçe göndermemeleri durumunda ahlaki benlikleri ile ilgili yaşayacakları olumsuz değerlendirmeleri temsil etmektedir. Katılımcıların söz konusu olumsuz öz değerlendirmelerden kaçınmak veya kendilerini bundan korumak için dilekçe gönderdikleri tespit edilmiştir. Banu rumuzlu katılımcı ile gerçekleşen diyalog bu alt tema için iyi bir örnektir.

Araştırmacı: Dilekçe göndermeseydin kendini nasıl değerlendirirdin?

Banu: Yani kötü hissederdim. Kendime saygım kalmazdı duyarsızlaşırdım.

Bu alt temada görülen kodların sıklığı ve niteliği koruma odaklı benlik düzenleme stratejisinin aktif olduğunu göstermektedir. Koruma odaklı bu benlik düzenleme stratejisinde ahlaki benlik değerine yönelik bir koruma stratejisinin geliştirildiği dikkatten kaçırılmamalıdır. Elde edilen söz konusu bulgu Szekeres ve diğerlerinin (2019) çalışmasıyla tutarlılık gösteren ve beklenen bir bulgudur.

A.1.1. Benliğe yönelik kazanç: Yardım etme davranışında elde edilmiş olan bu alt temada *kendini sevmeye, özgüven artışı, kendine yarar* kodları yer almaktadır. Burada katılımcıların yardım ederek kendilerini daha çok sevecekleri, öz güvenlerinin artacağı ya da kişisel gelişimlerine katkı sağlayacağı yönünde ifadeler rastlanmıştır. Rojda rumuzlu katılımcının ifadeleri söz konusu tema için iyi bir örnek teşkil etmektedir: “Ya mutlu olurdum kendimi daha çok severdim.” Söz konusu alt temaya ilişkin kodlar ve ifadeler incelendiğinde katılımcıların geliştirme odaklı benlik stratejisini (Higgins, 1997; Crowe ve Higgins, 1997) kullandığı ve geliştirme odaklı stratejilerinde benliğe yönelik bir iyi olma, hazzı ulaşma motivasyonları geliştirdikleri ifade edilebilir.

A.1.1. Bilişsel tutarlılık: Hem ahlaki cesaret hem de yardım davranışında oluşan bilişsel tutarlılık alt temasına göre, katılımcıların hem dilekçe göndermeye hem de yardım etmeye karar verirken bilişsel tutarlılık göstermeye çalıştıkları görülmüştür. Ahlaki cesaretle *kendisiyle çelişme, riyakarlık* kodlarının olduğu, katılımcıların kendisiyle çelişmeme, riyakarlık yapmama yönündeki değerlendirmelere girdiği tespit edilmiştir. Yardım davranışında da *yardım etme imkânı/davranış değerlendirmesi* kodunun olduğu ve katılımcıların "yardım etme olanaklarına sahipsem yardım etmeliyim" değerlendirmesine girdikleri görülmüştür. Aşağıda verilen örnekler, söz konusu temanın sırasıyla ahlaki cesaret ve yardım için örneklerini sunmaktadır.

Ahlaki Cesaret (Dilekçe Gönderme)

İlker: Tamamen ahlaki bir düşünce. İnsan olarak yapmam gereken şey. Bu doğru bir davranıştır, insani bir durumdur. Ve ahlaki alt yapıma uygun olmayan bir şeye, davranışa karşı tutunduğum ya da sergilediğim bir tavidir.

Araştırmacı: Yani ahlaki tutumuna uyumlu olmaya çalıştın o zaman.

İlker: Kesinlikle. Uyumlu olmaya çalışmadım, uyumlu oldum. Çünkü ahlaki ve etik bir şey varsa kişilik yapın varsa ve vicdan sahibi bir insansan bu sonradan edilen bir durum değildir. 7 yaşından sonra ve 0-7 arası yaş grubundan sonra seninle oturmuş bir karakterdir ve karakterine uygun davranıştır.

Yardım Kampanyasına Katılma

Şule: “Eğer bilseydim, yardım etmeseydim benim eksikliğim olurdu, ya elimden gelen bir şey olsaydı ben bundan kendimi uzak tutsaydım benden bir şey eksilirdi. Yani neden yapmadım diye sorardım kendime”.

Katılımcıların ahlaki cesaret ve yardım etme davranışlarını gösterirken bilişsel tutarlılıklarını korumaya yönelik değerlendirmelere girdikleri görülmüştür. Burada dikkat çekici nokta, söz konusu alt temaya ilişkin kodun ahlaki cesarete 4 kişide, yardıma davranışında ise 1 kişinin anlatımında gözlenmiş olmasıdır. Bu fark, koruma odaklı benlik düzenleme stratejisinin (Higgins, 1997; Crowe ve Higgins, 1997) ahlaki cesaret üzerindeki etkisine bağlanabilir. Katılımcıların bilişsel tutarlılıklarını korumaya yönelik motivasyon geliştirmelerinin yardım davranışına kıyasla ahlaki cesarete daha fazla görüldüğü ileri sürülebilir.

A.1.1. Bilişsel çelişki: Ahlaki cesaeret davranışı içinde elde edilen bu alt temada *kendisiyle çelişme, riyakârlık* kodları yer almaktadır. Bilişsel çelişki alt teması, bireyin ahlaki cesaret göstermemesi durumunda ödediği bedeli temsil etmektedir. Buna göre dilekçe göndermemek katılımcıda bilişsel bir çelişki yaratmakta ve kendisini riyakâr hissettirmektedir. Söz konusu alt temaya ilişkin Müge rumuzlu katılımcını ifadeleri aşağıda örnek olarak sunulmuştur. Katılımcının yardım etmekten kastettiği dilekçe kampanyasına katılarak mağdura destek olmaktır.

Müge: “Hepimizin takıldığı noktalar farklı olabiliyor. Mesela bir insan o insana yardım ettiği zaman kendini çok daha iyi hissedebiliyor, biri daha ahlaklı hissedebiliyor ben de eğer yardım etmiş olsaydım, yardım etmediğim için kendimi riyakâr hissederdim.”

A.1. Duygusal Ödül/Bedel Alt Teması

Katılımcılar her iki davranışta da duygusal sonuç değerlendirmelerine yönelik ifadeler kullanmışlardır. Söz konusu ifadelerden hem ahlaki cesaret hem de yardım davranışı için duygusal kazanç ve duygusal maliyet olmak üzere iki alt temaya daha ulaşılmıştır.

A.1.1. Duygusal kazanç: Hem ahlaki cesaret hem de yardım davranışları içinde oluşan duygusal kazanç alt teması söz konusu davranışların katılımcıya sunduğu ödüllerin duygusal yönünü temsil etmektedir. Ahlaki cesaretteki duygusal kazançların, *vicdan*, *vicdanın ağır basması*, *vicdandan taviz vermeme*, *vicdani rahatlama*, *mutluluk* kodlarına sahip olduğu ve katılımcıların bu bağlamda, özellikle vicdani rahatsızlıktan kaçınmak veya vicdani rahatlama yaşamak adına dilekçe gönderdikleri anlaşılmaktadır. Örnek olarak Banu rumuzlu katılımcının ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

Banu: “Vicdanımla herhalde alakalı kendimi orda gördüm bir de bana yardım edilmezse çok üzülürdüm. Katılmam gerekiyor vicdanımı rahatlatmak için.” (ahlaki cesaret ölçümü - duygusal kazanç alt teması).

Yardım davranışı içindeki duygusal kazanç alt temasında ise *mutluluk*, *sevinç*, *fırsata sevinme*, *iyi hissetme*, *huzursuzluğun gitmesi*, *etkileşimin kişisel faydası*, *iyi gelme*, *psikolojik rahatlama*, *kazanılmış zaman*, *vicdani rahatlama* kodlarının yer aldığı, dolayısıyla katılımcıların yardım davranışlarında, kendilerini mutlu ve iyi hissetme arzularının da etkili olduğu görülmüştür. Yasemin rumuzlu katılımcının ifadelerinde söz konusu etkiler gözlenmektedir.

Yasemin: “Yani hem kendimi daha iyi hissedirim. Mutlu hissedirim. Çocukların gözlerindeki o ışıltıyı gördüğümde daha bir huzurlu hissedirim. Hoşuma gider.” (yardım kampanyası - duygusal kazanç alt teması).

Duygusal kazanç alt temasındaki kod sayıları karşılaştırıldığında yardım davranışındaki kodların sayıca üstün olduğu dikkat çekmektedir. Söz konusu farklılık, yardım davranışında ödül odaklı değerlendirme yapmanın, ahlaki cesaret davranışına kıyasla daha ağırlıklı olduğunu göstermektedir. Diğer taraftan yardım davranışındaki duygusal kazanç alt temasında *mutluluk*, *iyi hissetme*, *sevinç*, *özgüven artışı* gibi kodların ön planda olduğu ahlaki cesaretteki duygusal kazanç alt temasında ise *vicdani rahatlık*, *vicdandan taviz vermeme* gibi kodların ön planda olduğu, *mutluluk* kodunun ise sadece bir koşul ve durumda (deney koşulları, dilekçe gönderme/göndermeme durumu) yer aldığı tespit edilmiştir. Geliştirme odaklı benlik düzenleme stratejisinde hazza ulaşma, arzu edilir duruma ulaşma, iyi bir konum elde etme motivasyonlarının ön planda olduğu (Crowe ve Higgins, 1997; Higgins, 1997; Molden ve Miele, 2008; Scholer vd., 2010) dikkate alındığında yardıma yönelik temalardan elde edilen söz konusu bulgu, yardım davranışında

geliştirme odaklı benlik düzenleme stratejisinin ön planda olduğunu gösterir niteliktedir.

A.1.1. Duygusal maliyet: Bu alt tema hem ahlaki cesaret hem de yardım davranışı için elde edilmiş bir alt temadır. Ahlaki cesaretle görülen kodlar *vicdan çürümesi, kötü hissetme, vicdani rahatsızlık, suçluluk duygusu, kendine kızma, üzüntü, kötü hissetme, vicdan azabı*, yardım davranışında görülen kodlar ise *vicdani rahatsızlıktır*. Burada katılımcılar dilekçe göndermemeleri ya da yardım etmemeleri durumunda vicdani rahatsızlık gibi duygusal maliyetler yaşayacaklarını ifade etmişlerdir. Pınar ve Semra rumuzlu katılımcıların ifadeleri, söz konusu tema için iyi birer örnek oluşturmaktadır.

Ahlaki Cesaret (Dilekçe Gönderme)

Pınar: Niye yapmadın diye kendimi suçladım, kendimle böyle bir iç konuşmam oldu, yani tekrar böyle bişey yaşayamazsın bunu kaldıramazsın diye düşündüm... Benim yerime başkaları yapsın diye kafamdan geçti yani öğrenci olsaydım belki daha rahat olurdu (ahlaki cesaret).

Araştırmacı: Kendini suçlayan ya o an kendini suçlu hissettin mi? Yoksa şu an konuştuğumuz için mi hissettiğini fark ettin?

Pınar: Suçlu hissettim evet. (...) Tartaklanan kişiyle empati kurduğum zaman onun yerinde olsaydım tabi ki kendimin desteklenmesini isterdim. İnsanların duyarsız olmasına kızardım. Bu tür şeyleri düşününce dedim yani birinin bana kızgın olması kendime o şekilde kızdım yani.

Yardım Kampanyasına Katılma

Semra: “Söyle yani uzaktan bir şeye bakmakla, bir de içinde olmak diye bir şey var. Mesela uzaktan baktığımızda hani vicdani olarak rahatsız hissederiz. Ama onların içinde olduğun zaman mesela onların yaşayış hayatlarını falan görürüz. Hani ona göre daha farklı bir süreç diye düşünüyorum.”

B. Motivasyonel Kaynaklar Ana Teması

Görüşmelerden elde edilen temalar, katılımcıların hem ahlaki cesaret hem de yardım davranışlarına karar vermelerini etkileyen motivasyonlara sahip olduğunu göstermiştir. Örneğin davranışı gerçekleştirmenin olumlu bir sonuç getireceğine inanma, empati kurma, öz yeterlik inancı, mağdura yönelik fayda sağlama gibi değerlendirmelerin motivasyonu olumlu yönde etkileyen kaynaklar olduğu görülmüştür. Diğer taraftan sonuç almaya inancın olmaması, öz yeterlik

inancının düşük olması, sosyal maliyetleri karşılama inancının olmaması veya mağduriyetten/norm ihlalden şüphe duyma gibi değerlendirmelerin de davranışın gerçekleşmesindeki motivasyonları düşüren unsurlar olduğu tespit edilmiştir. Söz konusu temaya "dilekçe gönderme(me)/(yardım etme(me) kararını verirken neler düşündünüz/hissettiniz?" sorusu üzerinden elde edilen ifadeler aracılığı ile ulaşılmıştır. Motivasyonel kaynaklar ana teması, etkililik, psikolojik motivasyon ve öteki odaklı motivasyon olmak üzere üç alt temaya daha sahiptir. Yardım davranışında farklı olarak, psikolojik motivasyon alt teması yer almamıştır. Her iki davranış için de elde edilmiş olan motivasyonel kaynaklar ana temasını oluşturan alt temalar aşağıda açıklanmıştır.

B.1. Etkililik Alt Teması

Hem ahlaki cesaret hem de yardım davranışı için elde edilen bu alt temada yer alan katılımcı anlatımlarına göre katılımcılar dilekçe göndermenin sonucu değiştireceğine inanıyor, *etkin olduklarını* düşünüyorlarsa dilekçe göndermişlerdir. Bununla tutarlı olacak şekilde, sonucu değiştireceğine inanmayan, *etkin olmadıklarını* düşünen katılımcıların dilekçe göndermedikleri görülmüştür. Yardım davranışında görülen kodlara göre ise *sosyal maliyetleri karşılayabilen*, içten gelen bir duygu ile *içsel motivasyon* yaşayan ve *öz yeterlik* algısı yüksek olan katılımcılar yardım etme kararı vermişlerdir. Diğer taraftan *sosyal maliyetleri karşılayamayan*, *öz yetersizlik* algısı yüksek olan katılımcıların da yardım etme kararı almadıkları görülmüştür. Burada sosyal maliyetlerden kastedilen maliyet, zaman ve sosyal çevre/imkânlardır. Ahlaki cesaret için Nazlı, yardım davranışı için de Aslı rumuzlu katılımcıların örnek ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

Nazlı: “Yani çok olursak sesimizi duyururuz diye düşündüm. Belirli bir kitleye ulaşırız belki o yüzden.” (ahlaki cesaret/dilekçe gönderme)

Aslı: “Zaman ayıramayacağım için. Bulunduğum hani yaşadığım ortamdan dolayı. Bir köyde yaşıyorum mesela ben. Yarın kalkıp da merkeze gidip bir öğrenciye ders verme olanağım olmadığından dolayı. Hani yardım etme olanağım olmadığından dolayı.” (yardım kampanyası).

B.1. Psikolojik Motivasyon Alt Teması

Bu alt tema, katılımcıların öz yeterlik inançlarına ilişkin sıkça kullandıkları psikolojik sağlamlıklarına da vurgu yapan ifadelerinden oluşmaktadır. Yardım davranışında da öz yeterlik inançlarına yönelik ifadeler olmasına karşın bu ifadeler ahlaki cesaretle olduğu gibi psikolojik sağlamlığa referans olabilecek nitelikte değil

daha çok katılımcıların kişisel becerilerine yönelik ifadelerdir. Bu sebeple yardım davranışındaki öz yeterlik inançları etkililik ana teması altında değerlendirilmiş, ahlaki cesarete ilişkin öz yeterlik inançları ise psikolojik motivasyonlar ana temasında değerlendirilmiştir. Öz yeterlik ve öz yetersizlik olmak üzere iki alt temaya daha sahip olan bu tema aşağıda ayrıntılarıyla ele alınmıştır.

B.1.1. Öz yeterlilik: Ahlaki cesaret için elde edilmiş olan bu alt temada yer alan *korkmama, çekinmeme, kendinden emin olma, riski göze alma, korkunun olmaması, cesaret* kodları, katılımcıların dilekçe gönderme yeterliliklerini temsil etmektedir. Dolayısıyla dilekçe göndermenin olası risklerinden korkmayan, riski göze alan katılımcıların öz yeterliliğe sahip olduğu ve dilekçe gönderdikleri tespit edilmiştir. Adar rumuzlu katılımcının ifadeleri söz konusu alt tema için örnek olarak aşağıda verilmiştir.

Adar: “Olumsuzlukları, hani o da benim kişiliğime bağlıdır herhalde yani ben orda olsam o şeyin içinde olsam yine sesimi ederdim. Yani sırf polis diye yine sesimi çıkarmazlık yapmazdım. Yani bu kişiliğe bağlıdır biraz aslında. Korkmaması gerekiyor insanın da.”

B.1.1. Öz yetersizlik: Ahlaki cesaret içinde elde edilen bu alt temada ise öz yeterlilik temasındaki süreç tam tersi yönde işlemiştir. Katılımcıların *korku, cesareti olmaması, konuşmaktan (dahi) endişe duyma, çekinme/tedirgin olma, acizlik, geçmiş öz deneyim* kodlarına sahip olduğu ve söz konusu yetersizlik algısıyla dilekçe göndermedikleri görülmüştür. Polat rumuzlu katılımcının ifadeleri öz yetersizlik algısı için örnek oluşturmaktadır.

Polat: “Bir nevi, kendimi aciz gibi hissediyorum. Hani mesela kurtarabilirsin gibi düşünüyorsun ama yapamıyorsun.”

Hem öz yetersizlik hem de öz yeterlilik alt temalarının işaret ettiği durum, ahlaki cesaretin adından da anlaşılacağı üzere bir cesaret gerektirdiği, bu cesareti göstermenin de beceri temelli değil psikolojik temelli öz yeterlilik algısıyla doğrudan ilişkili olduğudur. Nitekim Halmburger ve diğerlerinin (2017) ahlaki cesareti belirleyen beş basamaklı psikolojik süreçlerinde veya Sonnentag ve Barnett'in (2016) ahlaki cesaret için gerekli olduğunu ileri sürdükleri özellikler arasında özyeterlilik algısının olması da söz konusu temayı doğrulayan çalışmalardır.

B.1. Öteki Odaklı Motivasyon Alt Teması

Katılımcılar hem ahlaki cesaret hem yardım davranışına ilişkin değerlendirmeler yaparken mağdura yönelik duygu ve düşüncelerinden (mağdura

üzülme, mağdura faydalı olma vb.) aynı zamanda faile yönelik değerlendirmelerinden de (faile yönelik hayal kırıklığı) bahsetmişlerdir. Ahlaki cesaret için elde edilmiş olan bu alt temada, öteki odaklı duygular, şüphe ve empati olmak üzere üç alt tema daha yer almıştır. Yardım davranışında da öteki odaklı kazanç ve empati olmak üzere iki alt tema daha elde edilmiştir.

B.1.1. Öteki odaklı duygular: Ahlaki cesaret davranışı içinde yer alan ve *mağdura üzülmeye, olaya üzülmeye, faile yönelik hayal kırıklığı* kodlarının olduğu bu alt temada, katılımcıların faile ya da mağdura yönelik duygularının dilekçe gönderme motivasyonlarında etkili olduğu görülmüştür. Örneğin *mağdura üzülmeye*, failin norm ihlali yapmasına duyulan *hayal kırıklığı* gibi duygular dilekçe gönderme motivasyonları olarak ortaya çıkmıştır.

Müge: “Yani şöyle normal zaman da tabii ki aynı şekilde her, her mesleğin bir de böyle bir de ben bunu polislik olarak neden düşünüyorum. Çünkü güvendiğimiz insanlar ya. Onların daha fazla kurallara uyuyor olduğunu düşünüyorum. Dolayısıyla onlar öyle bir şey yaptı mı daha büyük bir hayal kırıklığına uğradım.”

Burada dikkat çekici nokta, mağdura yönelik üzüntü duygusundan çok faile yönelik hissedilen hayalkırıklığıdır. Norm ihlali temasında (ilerleyen aşamada bahsedilecek olan tema) görüldüğü üzere katılımcılar mağdurun haksızlığa uğradığını düşünmektedirler. Mağdura üzülmeye beklenen ve alanyazınla uyumlu (Sunar, Cesur, Biten, Piyale ve Tepe, 2016; akt. Cesur, 2018) bir koddur. Ahlaki cesaret davranışında adalete duyarlılığın tetikleyici bir özellik (Baumert vd., 2013; Halmburger, vd., 2017) olduğu dikkate alındığında mağdura yönelik üzüntü duygusu, katılımcının haksızlık algısıyla ilişkili olabilir. Oysa faile yönelik hayalkırıklığı alanyazın bağlamında beklenen veya anlaşılır görünen bir bulgu değildir. Ahlaki cesaret davranışında tetikleyici duygular arasında öfke duygusunun önemli rol oynadığı bilinmektedir (Harmon-Jones ve Sigelman, 2001; Hoffman, 2000; Mackie vd., 2000). Bu çalışmadaki öteki odaklı duygular alt temasında faile yönelik öfke yerine hayalkırıklığı gibi daha naif bir duygunun çıkması katılımcıların norm ihlaline doğrudan tanıklık etmemelerine bağlanabilir. Norm ihlalinin kampanya çağrısı içeriğinde fark etmeleri faile yönelik öfke duygusunu hafifletmiş olabilir. Sunar ve arkadaşlarının (2016) çalışmasında Türkiye’de, norm ihlalinin gerçekleştiren kişiye yönelik hissedilen duyguların kızgınlık, iğrenme, hor görme, hayalkırıklığı ve şaşkınlık olduğu görülmektedir (akt. Cesur, 2018). Hayalkırıklığı

duygusu son sıralarda yer almasına rağmen söz konusu çalışmadaki katılımcıların duyguları arasında yer almaktadır. Hem ilgili çalışma bulgusunda hem de bu çalışmada görülen hayal kırıklığı duygusu, duruma karşı gösterilen kültüre özgü tepkisel bir duygu olarak da değerlendirilebilir. Türkiye'de mevcut olan korku kültürü (Cüceloğlu, 2008) öfke duygusunun baskılanmasına neden olmuş olabilir. Korku kültürü otoriteye ya da otorite temsillerine karşı pasif bir pozisyon almayı veya eleştirel yaklaşamamayı içeren kalıplaşmış bir yaklaşım içerdiğinden (Cüceloğlu, 2008), devleti temsil eden polise yönelik "*öfke duydum, öfkelenim*" gibi ifadelerin yerine polisin davranışına "*çok üzuldüm, hayal kırıklığı yaşadım*" gibi ifadelerin kullanılması anlaşılır görünmektedir. Nitekim Sunar ve arkadaşlarının (2020) çalışmasında da Fiske'nin otorite düzen ilişkisi bağlamında ele alınan ast üst ilişkisinde astların, üstlerinin öfkesinden büyük zarar görebilme ihtimalinin olabileceği ve düşük statülü faillere kıyasla yüksek statülü faillere karşı daha az suçlamanın yapıldığı ileri sürülmektedir. Ana dili İngilizce ve Türkçe olan iki farklı kültürün ele alındığı bu çalışmada ana dili Türkçe olan katılımcılarda, daha düşük statülü faillere yönelik öfkenin, yüksek statülü faile yönelik öfkeden daha yüksek olması da benzer şekilde Türkiye kültüründeki otorite düzen ilişkisindeki korku kültürünü gösterir niteliktedir.

B.1.1. Şüphe: Ahlaki cesaret içinde yer alan bu alt temada taraflara *güvenmeme kodu* yer almaktadır. Dilekçe kampanyasındaki olayda norm ihlalinin olup olmadığı yönündeki şüphelerin varlığı söz konusudur. Katılımcı eğer faile ya da mağdura yönelik bilgi kaynaklarına güvenmiyorsa norm ihlalinin olup olmadığından da emin olamadığı için dilekçe gönderme motivasyonundan uzaklaşmaktadır. Levent rumuzlu katılımcının anlatımı söz konusu alt tema için örnek olarak gösterilebilir.

Levent: "Bazen halkla ilişkiler olsun farklı bazı propagandalar olsun. Yani bazen insan neye inanacağını bilemiyor. Temel noktayı bu olarak söyleyebilirim. Bazen şey olabiliyor bir olayda bizim bilmediğimiz çok farklı şeyler olabilir. Farklılıklar olabilir, olayı çok farklı yönlendirmiş olanlar olabilir."

Katılımcıların burada, ahlaki cesaretin ikinci basamağı olan, "olayı norm ihlali olarak yorumlama" (Halmburger vd., 2017) basamağında takıldıkları ve ahlaki cesaret göstermedikleri gözlenmiştir.

B.1.1. Empati: Hem ahlaki cesaret hem de yardım davranışı için elde edilen bu alt temada katılımcıların mağdura yönelik *empati* duygusunun davranışın gerçekleşmesinde önemli bir etki gösterdiği görülmüştür. Empati alt teması, ahlaki cesaret için Rojda rumuzlu katılımcının, yardım içinse Aslı rumuzlu katılımcının ifadeleri ile aşağıda örneklendirilmiştir.

Rojda: “Eğer hani şey empati kurdum aslında ben baştan empati kurdum. Eğer hani öyle bir şey başıma gelmiş olsaydı ben de insanlardan bana yardım eli uzatmasını isterdim en azından sosyal platformda ya da internet platformunda.” (ahlaki cesaret – dilekçe kampanyası)

Aslı: “Bencil olmamak lazım bu tür durumlarda bence. Kendimi düşünerekten yardım ederim. Hani böyle bir empati kurarak. Bana edilmeseydi ne olurdu, nasıl düşünürdüm hesabıyla.” (yardım kampanyası)

Hem ahlaki cesaret hem de yardım davranışı içinde olan bu tema, katılımcıların mağdur ile kurdukları empatinin önemini vurgulayan bir temadır. Empatinin olumlu sosyal davranışlarla pozitif ilişkisine dikkat çeken çalışmalar (Bayraktar, Sayıl ve Kumru, 2009; Eisenber, Fabes ve Spinrad, 2006; Laible, 2007) söz konusu bulgu ile örtüşmektedir. Kayser ve diğerlerinin (2010) çalışmasında empatinin yardım için güçlü bir etkisinin olduğu ancak aynı güçlü etkinin ahlaki cesaret için görülmediği ileri sürülmektedir. Bu çalışmada ise empati temasının frekans sayısının ahlaki cesarete (4) kıyasla yardım davranışında (8) daha sık rastlanması söz konusu alanyazın bulgusunu destekleyen bir ayrıntıdır.

B.1.1. Öteki odaklı kazanç: Yardım davranışı içinde olan bu alt temada katılımcıların mağdura yönelik olumlu yaklaşımları temsil edilmektedir. Burada *mağdura faydalı olma, örnek olma, mağduru mutlu etme, dezavantajlıya yardım, şefkat, duyarlı olma* kodlarına işaret eden ifadelerin yer aldığı tespit edilmiştir. Katılımcıların mağdurun mutlu olması için, mağdura faydalı olmak için yardım ettikleri görülmüştür. Rojda rumuzlu katılımcının ifadeleri "öteki odaklı kazanç" alt temasına örnek olarak aşağıda yer almaktadır.

Rojda: “O yüzden işte evde boş geçireceğime birine bir faydalı olmak çok çok güzel dedim ve buna karar verdim ve işaretledim.”

Söz konusu bulgu, yardıma ihtiyacı olana, zor durumda olana faydalı olmayı, yardım edilme gerekliliğini vurgulayan sosyal sorumluluk normu (Berkowitz, 1972) bağlamında ele alındığında şaşırtıcı görünmemektedir. Bu norma göre ihtiyacı olana yardım edilir, zor durumdan çıkmasına destek verilir.

Dolayısıyla öteki odaklı kazançlar alt temasını bu bağlamda değerlendirmek mantıklı bir yaklaşımdır. Diğer taraftan yardım davranışının gerçekleşmesinde mağdura yönelik *şefkat, mağdura faydalı olma, mağdura duyarlı olma* gibi kodların olması da bakım vermeye yönelik bir yaklaşım olarak yorumlanabilir. Söz konusu yorum, ahlaki cesaretin adalet algısıyla, yardım etmenin ise bakım vermeyle ilgisine dikkat çeken Walker ve Hennig'in (2004) çalışmasını destekler niteliktedir.

C. Toplumsallık Ana Teması

Toplumsallık teması katılımcıların her iki kampanyayı değerlendirirken ifade ettikleri toplumsal duyarlılıkları veya değerleri içermektedir. Ahlaki cesaret için insanlık görevi, toplumsal kazanç ve sosyal adalet/eşitlik alt temalarına ulaşılmış, yardım davranışı için de ahlaki cesarettteki ilk iki temaya ek olarak eşitlik temasına ulaşılmıştır. “Dilekçe/yardım kampanyasına katılmanın sizin için ne gibi olası sonuçları olabilir?” sorusu ile “Bu olumsuz sonuç riskini fark etmenize rağmen dilekçe gönderme kararının nasıl verdiniz?” sorularından elde edilen bu temaya ilişkin alt temalar aşağıda anlatılmıştır.

C.1. İnsanlık Görevi Alt Teması

Bu alt tema her iki davranış için de elde edilmiştir. Ahlaki cesaret için bu alt temada kullanılan kodlar; *insanlık, sorumluluk, gereklilik, görev, insani değerler*'dir. Yardım davranışında kullanılan kodlar ise *gereklilik, görev, sorumluluk, insanlık görevi, insanlık*'tır. Her iki olumlu sosyal davranış için birbirine benzer veya aynı kodların yer aldığı tespit edilmiştir. Buna göre katılımcılar dilekçe göndermeyi de yardım etmeyi de insani bir görev olarak değerlendirmişlerdir. Ahlaki cesaret için Semra, yardım davranışı için de Müge rumuzlu katılımcının ifadeleri örnek olarak aşağıda yer almaktadır.

Semra: “Ama benim bunu insan olarak yerine getirmemin gerekli olduğunu düşünüyorum. Ben göz ardı edersem o göz ardı ederse o zaman bu duruma benzer olaylar daha da çok olur.” (ahlaki cesaret – dilekçe kampanyası)

Müge: “Çünkü yani bu bir tercih meselesidir. Bizden daha kötü durumda insanlar varsa onlara yardım etmemiz gerek. Yani bu böyle çok da tercihe bağlı kalınmamalıydı. Hani genel insanlık anlamında söylüyorum.” (yardım kampanyası)

C.1. Toplumsal Kazanç Alt Teması

Hem ahlaki cesaret hem de yardım davranışından elde edilen bu alt temada toplumsal düzeyde elde edilebilecek kazançlar ön plandadır. Ahlaki cesaret içindeki

kodlar, *toplumsal düşünme, toplumsal fayda, toplum sağlığı, toplumsal gelişme, toplumsal değişme*'dir. Yardım davranışı içindeki kodlar ise, *toplumsal dayanışma, toplumsal kazanç, toplumsal düzeyde değerlendirme*'dir. Söz konusu kodlardan da anlaşılacağı üzere katılımcıların gerek dilekçe göndermelerinde gerekse yardım etme kararlarında toplumsal kazanç değerlendirmesi yaptıkları görülmüştür. Ahlaki cesaret ve yardım davranışları için sıraya Semra ve Polat rumuzlu katılımcıların ifadeleri örnek olarak aşağıda gösterilmiştir.

Ahlaki Cesaret (Dilekçe Kampanyası)

Semra: “Mesela toplum açısından ben düşündüğüm zaman yapabileceğimizin farkına varır ve bu beni mutlu eder şu açıdan mutlu eder yani böyle düşünen bir tek ben değilmişim bunu düşünen çok insan var ki ben bu davayı kazanmışım. Yani toplumsal açıdan artık bir şeylerin geliştiğini bir şeylerin öyle baskı altına girmediğini düşünürüm.”

Yardım Kampanyasına Katılma

Araştırmacı: “Peki yardım etmenin senin için ne gibi olası sonuçları olabilir?”

Polat: “Bir nevi toplumsal dayanışma gibi. İnsani yardım amaçlı.”

C.1. Sosyal Adalet ve Eşitlik Alt Teması

Ahlaki cesaret davranışı için elde edilmiş olan bu alt temada katılımcıların dilekçe göndermelerine ilişkin adalet ve eşitlik ilkelerinden sıkça söz ettikleri tespit edilmiştir. *Hakkaniyet, haksızlığa karşı olma, adalet, eşitlik, ayrıcalığın olmaması, eşitlik duygusunun zedelenmesi, sosyal adaletin zedelenmesi, toplumsal eşitlik, eşitsizlik algısı, adaletsizlik algısı* kodlarının yer aldığı bu alt temaya örnek olarak İlker rumuzlu katılımcının ifadelerine aşağıda yer verilmiştir.

İlker: “Eşitlik, adalet, demokrasi yani hiçbir şeye sığmayan bir durumdur bu. Hiçbir şekilde kabul edilemez bişeydir. Ne olursa olsun ülke yöneticileri olarak, yaşayan halklar olarak ne olursa olsun bunun üstünün örtbas edilmesi hem toplumsal hassasiyeti rencide eder hem de gruplar arası eşitlik duygusunu dejenere eder. Bir şekilde insanları buna itme artık çünkü devletin görevlendirdiği kolluk kuvvetlerinin bu şekilde yaklaşması, insanlardaki bu sosyal adalet duygusunu zedeler diye düşünüyorum.”

C.1. Eşitlik Alt Teması

Yardım davranışı için elde edilen eşitlik alt temasında *eşitlik arzusu, eşitsizliğin giderilmesi* kodlarına ulaşılmıştır. Ahlaki cesaretle ortaya çıkan sosyal

adalet ve eşitlik temasından farklı olarak yardım söz konusu olduğunda katılımcılar adaletten değil ancak eşitlikten bahsetmiş ve içerikli anlatımlarda bulunmuşlardır. Buna göre katılımcılar mağdurun yaşadığı fırsat eşitsizliğini gidermeye katkıda bulunmak için yardım etme kararı almıştır. Söz konusu alt temayı Mert rumuzlu katılımcının ifadeleri ile örneklemek mümkündür: Böyle olayların yaşanmaması için zaten ülkemizde eğitim eşitliği yok, fırsat eşitliği yok, bu oranın daha fazla açılmaması için böyle bir girişimde bulunurdum yardım ederdim.

Toplumsallık teması altındaki alt temalar ve kodları incelendiğinde ahlaki cesaret ve yardım davranışlarındaki toplumsallık yaklaşımının benzerlikler ve farklılıklar içerdiği tespit edilmiştir. Ahlaki cesaret davranışının gerçekleşmesinde sosyal adalet ve eşitlik ilkesi (frekans: 17) ile insanlık görevi (frekans: 17) ilkesi ön planda iken, yardım etme davranışında insanlık görevi (frekans: 12) ilkesinin ön planda olduğu, sosyal adalet ve eşitlik alt temasının olmadığı ancak bu alt temaya yakın olarak eşitlik alt temasının (frekans: 3) yer aldığı tespit edilmiştir. Toplumsal kazanç alt temasının ise ahlaki cesaret davranışında (frekans: 11), yardım davranışına göre (frekans: 3) daha fazla frekansa sahip olduğu görülmüştür. Söz konusu ayrıntılar ahlaki cesaret davranışında adaletle ilişkin değerlendirmelerin daha ön planda olduğunu göstermektedir. Genel olarak davranışı belirleyen unsurlar arasında sosyal adalet ve eşitlik gibi evrensel değerlere olan inancın belirleyici olduğu (Bardi ve Schwartz, 2003), ahlaki cesaret davranışı için de adaletle ilgili değerlerin/duyarlılığın önemli bir etmen olduğu (Halmburger vd., 2017) dikkate alındığında söz konusu bulgu alanyazını desteklemektedir.

İnsanların dünyayı adil bir yer olarak görme ihtiyaçları olduğundan, adaletsizliği ortadan kaldırarak adaleti yeniden tesis etmeye çalışırlar (Dovidio vd., 2006). Ne var ki, bu durum her zaman böyle işlemeyebilir: Adil dünya inancının sarsılmaması için kimi zaman da kurban suçlanabilir (özellikle yardım etmenin mümkün olmadığı veya mağdurun dış grup üyesi olduğu durumlarda). Alanyazında yardım davranışı için adalet algısından ziyade eşitlik ilkesi, sosyal sorumluluk normu gibi algıların ön planda olduğu görülmektedir. Örneğin Schmitt ve Marwell'in (1972) araştırmasında, bir grup çalışmasına katılan kişilerin gruba yaptıkları katkıya göre diğerlerinden daha fazla pay aldıklarında bu eşitsizliği gidermek adına fazladan elde ettikleri payı dağıttıkları görülmektedir. Benzer şekilde Sunar ve arkadaşlarının (2016) çalışmasında da norm ihlali durumunda en çok tepki alan ilişki biçiminin eşitlik ilişkisi olduğu görülmektedir (akt. Cesur,

2018). İhtiyacı olana yardım edilmesi gerektiği yönündeki sosyal sorumluluk normu da (Berkowitz, 1972) insanlık görevi algısına işaret eden bir normdur. Nitekim bu çalışmada da insanlık görevi alt teması içinde *sorumluluk*, *görev*, *gereklilik* kodları elde edilmiştir.

Ahlaki cesaret davranışında adalet ile ilgili değerlerin ve toplumsal kazanç değerlendirmelerinin yardım davranışına göre daha fazla yer alması, toplumsal değerlendirme biçiminin ahlaki cesaret için daha fazla önem taşıdığını gösterir niteliktedir. Buna rağmen toplumsallık teması her ki davranış için de elde edilmiş bir tema olması bakımından önemli bir bulgu olarak ele alınabilir.

D. Durum Değerlendirme Ana Teması

Ahlaki cesaret davranışına yönelik katılımcılara sorulan “Dilekçe kampanyası ile ilgili neler düşünüyorsunuz?”, “Bu olayı nasıl değerlendiriyorsunuz?” sorularından durum değerlendirme teması elde edilmiştir. Buna göre katılımcılar dilekçe göndermenin riskini değerlendirip, failin davranışının da norm ihlali içerip içermediğine yönelik algılarından bahsetmişlerdir. Dolayısıyla söz konusu tema, risk ve norm olmak üzere iki alt temaya ayrılmıştır. Risk teması altında risk algısı, riski rasyonalize etme, riski minimize etme, riski yok sayma olmak üzere dört alt tema daha yer almıştır. Norm alt temasında ise norm ihlali ve norm ihlalini rasyonalize etme olmak üzere iki alt temaya daha ulaşılmıştır.

D.1. Risk Alt Teması

Katılımcıların dilekçe göndermenin olası sonuçlarına yönelik verdikleri yanıtlar arasında risk alt teması ortaya çıkmıştır. Bu alt temada risk algısı, riski rasyonalize etme, riski minimize etme ve riski yok sayma (en) alt temalarına ulaşılmıştır.

D.1.1. Risk algısı: Buradaki *risk görme* kodu, dilekçe göndermenin olası risklerini içermektedir. Örneğin katılımcıların işten çıkarılma, afişe edilme, soruşturma açılması, baskı, yasal işlem, gibi devletle ilgili ya da tehdit edilme, failin zarar vermesi gibi faille ilgili risk algıları söz konusu olmuştur. Aşağıda Adar rumuzlu katılımcının risk algısı alt temasına örnek oluşturan ifadelerine yer verilmiştir

Adar: “Şu anda aslında şu anki yaşadığımız dönemde herkes korkar oldu. Hani bana bir şey olur mu acaba, aileme birşey olur mu, diğerlerine birşey olur mu? Yani o havada yaşadıkları için. Aslında bunu yapan da onlardır,

yani nasıl anlatayım yani insanın gözünü korkuttular yani bunu yapamazsın ses çıkaramazsın ses çıkarma biz yaparız biz böyleyiz ama sen sesini edemezsin. Sesini edersen hapishaneler para cezası falan her şey yaptılar yani.”

D.1.1. Riski rasyonalize etme: Bu alt tema altında *dilekçe göndermeyi hak görme, düşünce özgürlüğü, kararlara saygı bekleme, dilekçe göndermeyi yasal/olağan görme* kodları yer almaktadır. Katılımcıların dilekçe göndermenin yasal bir hak olduğunu, bunun düşünce özgürlüğü olduğunu vb. ifadeler kullanarak riski rasyonalize ettikleri görülmüştür.

D.1.1. Riski minimize etme: Bazı katılımcıların *riski küçümseme* ya da *riski önemsememe*’ye yönelik ifadeler kullandıkları tespit edilmiştir. Söz konusu katılımcıların ahlaki cesaret göstermek adına olası riskleri minimize ederek psikolojik sağlamlık kazanmaya çalıştıkları çıkarsanabilir.

D.1.1. Riski yok sayma: Bu alt tema altında *risk görmeme, kötü sonuç düşünmeme* kodları yer almaktadır ve bu kodlar katılımcıların riski yok sayma stratejisini kullandıklarını düşündürmektedir. Söz konusu katılımcıların aynı zamanda riski rasyonalize etme stratejisini de kullanmaları bulgu ile ilgili çıkarsamayı destekler nitelikte görünmektedir. Şule rumuzlu katılımcının aşağıdaki ifadeleri hem riski yok saymaya, hem riski rasyonalize etmeye hem de riski minimize etmeye örnek olabilecek nitelikte ifadelerdir.

Şule: “Yok hayır içermiyor (risk görmeme /riski yok sayma). Sonuçta ben de bu ülkenin bir vatandaşı olarak hani özgür bir şeye sahip olduğum için (yasal-olağan görme/riski rasyonalize etme) bunu dile getirmek istedim, bu fırsat dedim fırsatı elime geçtiği için ben de değerlendirmek istedim yani. Pişmanlığım falan yoktu yani görünüyorsa da görünsün.” (*riski önemsememe/riski minimize etme*).

Risk algısına yönelik elde edilen alt tema ahlaki cesaretin karakteristik yapısını (Greitemeyer, Osswald, Fischer ve Frey, 2007; Halmburger vd., 2017; Osswald vd., 2012) desteklemektedir. Riskle ilgili elde edilen diğer temalara ilişkin alanyazında herhangi bir çalışmaya rastlanmamış olması söz konusu bulguların tartışmasını sınırlandıran bir unsurdur. Bireyin ahlaki cesaret gerektiren bir olay durumunda tepki göstermeye psikolojik bir hazırlık yaptığı ve olası riskleri daha çok rasyonalize etmeye çalıştığı ileri sürülebilir. Riski rasyonalize etme stratejisini takiben en çok riski yok sayma ardından riski minimize etme stratejilerinin

kullanıldığı ileri sürülebilir. Önemli bir ayrıntı ise riski yok sayma stratejisine riski rasyonalize etme stratejisinin eşlik ettiği yönündeki bulgulardır. Risk değerlendirmesine yönelik gerçekleştirilen bu derinlemesine tematik analiz bulguları risk değerlendirmesi ile davranışın gerçekleşip/gerçekleşmeme durumu arasındaki ilgi çekici ayrıntılara da sahiptir. Söz konusu ayrıntılara ilerideki bir başlıkta (ahlaki cesaret davranışındaki temaların deney koşulu ve davranışın gerçekleşip/gerçekleşmemesi durumuna göre dağılımı ve yorum) yer verilmiştir.

D.1. Norm Alt Teması

Norm alt temasında katılımcıların failin davranışına yönelik norm ihlalinin değerlendirildiği görülmüştür. Bu değerlendirmeler norm ihlal ve norm ihlalinin rasyonalize etme olmk üzere iki (en) alt temaya sahiptir.

D.1.1. Norm İhlali: Dilekçe kampanyasını değerlendirmeleri istenen katılımcıların, *mesleği kötüye kullanma, insan hakkı/kural ihlali, haksızlık, pandemi gündemi-kurallar* kodlarını temsil eden ifadeler kullandığı tespit edilmiştir. Buna göre katılımcıların çoğu dilekçe kampanyasına konu olan olayda norm ihlali yargısına varmıştır. Söz konusu bulgu literatürü destekler niteliktedir (Greitemeyer vd., 2007; Halmburger vd., 2017; Osswald vd., 2012). Norm ihlalinin rasyonalize etme kodu ise, katılımcının failin davranışını normalize etmeye yönelik çabasını temsil etmektedir. Aşağıda bu alt temadaki kodlara ilişkin örnek ifadelere yer verilmiştir.

Polat: “Şöyle diyeyim ben size. Mesela diyelim belli bir yetkileri var ya onların. Hani onlar genelde yetkilerinin dışına çıkıp işte ne bileyim hani sanki dünya onların etrafında dönüyormuş gibi hissediyorlar kendilerini. Ondan dolayı da hani şey yapıyorlar işte bir nevi kabadayıcılık oynuyorlar (...) Bence olaydaki yanlış durum hem haksız olup hem de gücünü kullanması.” (*mesleğini kötüye kullanma*)

Banu: “.... yani çünkü orda bir haksızlık vardı bunda korkulacak birşey yok, hakkımızı savunmamız gerekiyor. O yüzden katıldım.” (*haksızlık*).

Mert: “Temel sebep şu şekil hocam. Kaç aydır evlerdeyiz kimse kurallara uymuyor. Birileri buna rağmen yasakları çiğniyor. Sağlık bakanı bile sosyal mesafe kurallarına uymamız gerektiğini söylerken 10 kişiyle beraber asansöre binebiliyor yeri geldiği zaman. O yüzden yasakların daha kalıcı ve istikrarlı olabilmesi için böyle bir imza kampanyasına dilekçeye imza atardım ben.” (*pandemi gündemi-kurallar*).

D.1.1. Norm ihlalini rasyonalize etme: Dilekçe gönderme kampanyasına konu olan polisin davranışı ile ilgili norm ihlalini açıkça ifade etmeyen, *çoğunluğun kurallara uymaması* kodu ile olayı normalize etmeye çalışan ifadeler rastlanmıştır. Konu ile ilgili kodu kullanan Ali rumuzlu katılımcının ifadeleri aşağıda yer almaktadır.

Ali: “sokakta yürüyen yüz kişiden kırkı maske takmıştır. Kırk bile fazla bu arada. Sırf yani polis kimliği olduğu için bu kampanyanın düzenlenmiş olduğunu düşünüyorum...” (*kurallara çoğunluğun uymaması/norm ihlalini rasyonalize etme*).

Ahlaki cesaret için bireyde norm ihlali algısının olması gerektiği dikkate alındığında, norm ihlalini rasyonalize eden katılımcının dilekçe göndermeyen bir katılımcı olması şaşırtıcı görünmemektedir. Burada dikkat çekici nokta ahlaki cesaret göstermeyen bireyin, açık bir şekilde ihlal edilen bir normu dahi rasyonalize etmeye çalışarak bilişsel çelişkiden uzaklaşmaya çalışmasıdır. Söz konusu bulgu norm ihlali karşısında tepki göstermemenin bilişsel ve/veya psikolojik süreçlerine dair önemli ipuçları içermektedir.

Gerek “risk algısı” teması gerekse “norm ihlali” teması ahlaki cesaret davranışının kavramsal iki özelliğini (Fischer vd., 2004; Halmburger vd., 2017; Osswald vd., 2012) teyit eden bulgulardır. Dolayısıyla, söz konusu temalar dilekçe göndere kampanyasına katılmanın ahlaki cesaret davranışı olduğunu göstermektedir.

3.1.2.4.2. Ahlaki Cesaret Davranışındaki Temaların Deney Koşulları ve Davranışın Gerçekleşip Gerçekleşmemesine Göre Dağılımı ve Tartışma

Ahlaki cesaret davranışının deney koşullarına göre farklılık gösterip göstermediğini sınamak amacıyla temaların her deney koşulu içindeki dağılımları incelenmiştir. Ayrıca ahlaki cesaret davranışının gerçekleşip gerçekleşmeme durumu ile temaların kıyaslaması da gerçekleştirilmiştir. Ahlaki cesaret ve yardım davranışlarına ilişkin temalar üst kısımlarda detaylı bir şekilde anlatıldığı için bu bölümde deney koşullarındaki her tema ele alınmamış, sadece ön planda olan ve belirgin bir fark yaratan temalara değinilmiştir.

Ahlaki Kayıp Koşulu: Bu koşulda yer alan katılımcıların anlatımları kıyaslandığında, hem dilekçe gönderen hem de dilekçe göndermeyen katılımcıların davranışlarına dair değerlendirmelerinde ödül/bedel, durum değerlendirmesi ve

motivasyonel kaynaklar temalarına rastlanmıştır. Dilekçe gönderenlerle göndermeyenlerin anlatımları karşılaştırıldığında göze çarpan en önemli fark, dilekçe gönderen gruptaki katılımcıların davranışlarını ele alırken insanın toplumsallığı bağlamında anlatımlarda bulunmuş olmalarıdır. Toplumsallık temasının altında ise insanlık görevi ile sosyal adalet ve eşitlik alt temaları bulunmakta, toplumsal kazanç alt temasına ise rastlanmamıştır. Söz konusu bulgu ahlaki cesaret davranışının, bireydeki toplumsal ahlak anlayışıyla ele alındığını, haksızlığa karşı tepki göstermenin hem insanlık görevi hem de sosyal adaletin bir gereği olarak değerlendirildiğini gösterir niteliktedir. Haksızlığa karşı tepki ortaya koyma cesareti gösteren ve göstermeyen katılımcılar arasındaki bu belirgin fark sosyal adalete karşı duyarlı olanların olmayanlara göre ahlaki cesaret göstermede daha istekli olduklarını düşündürmektedir. Nitekim alanyazın bulguları da (Baumert vd., 2013; Halmburger vd., 2017) adalete duyarlılığın ahlaki cesareti tetiklediğini ileri sürmektedir. Bu çalışmada alanyazına ek olarak insanlık görevi alt teması elde edilmiştir. Bu alt tema, ahlaki cesaret davranışının adaletle ilgili değerlerin yanı sıra insani boyutuna da dikkat çeken bir tema olup alanyazındaki hem sosyal sorumluluk normuna (Berkowitz, 1972) hem de insanlık, insanlık görevi, adil olmak gibi değerleri içeren *özerklik etiğine* (Shweder, Much, Mahapatra ve Park, 1997) paralel yönde bir temadır.

Dilekçe gönderen katılımcıların da göndermeyen katılımcıların da “duygusal maliyet” ve “ahlaki benliğe yönelik kayıp” alt temalarına sahip olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, dilekçe gönderen katılımcıların duygusal kayıp ve ahlaki benliklerine yönelik kayıp bedellerini ödemekten kaçındığı, dilekçe gönderen katılımcıların ise söz konusu bedelleri ifade etmelerine karşın dilekçe gönderebilecek öz yeterliliğe sahip olmadığı şeklinde yorumlanabilir. Nitekim dilekçe gönderen ve göndermeyen katılımcıların *motivasyonel kaynaklar* temasına ilişkin alt temaları, söz konusu yoruma dayanak oluşturmaktadır. Ahlaki kayıp düşünce yapıları manipüle edilen bu grupta, ödül/bedel temasındaki kodların (vicdandan taviz vermeme, duyarsız kalmama, dürüstlüğünden ödün vermeme gibi) koruma odaklı benlik düzenleme stratejisinindeki motivasyonlarla uyumlu olması dikkat çeken diğer bir ayrıntıdır.

Risk algısı ise dilekçe gönderen katılımcıların bir kısmında görülmüş bir kısmında görülmemiştir. Riski algılayan katılımcıların riski aynı zamanda minimize ettiği, rasyonelize ettiği görülmüştür. Bir kısım katılımcılar ise hiçbir

şekilde riskin olmadığını ifade etmişlerdir. Dilekçe göndermeyen grupta ise risk ya direk algılanmış ya da direk yok sayılmıştır. Risk algısı olan katılımcıların öz yetersizlikleri nedeniyle dilekçe göndermediği, riski yok sayan katılımcıların ise norm ihlalini rasyonalize ederek dilekçe göndermediği görülmüştür. Başka bir ifade ile dilekçe göndermeyen bazı katılımcılar riskin olmadığını, dilekçe göndememe sebeplerinin ise norm ihlalinden emin olamamalarından kaynaklandığını düşünmektedirler. Ahlaki kayıp koşulunda yer alan temalar ve kodlar Tablo 3.13'de yer almaktadır.

Tablo 3.13: Ahlaki kayıp koşulundaki katılımcıların ahlaki cesaret davranışına dair anlatımlarında gözlenen temalar

Deney Grubu	Ahlaki Cesaret Dav.	Ana Temalar	Alt Temalar	(En) Alt Temalar	Kodlar
AHLAKİ KAYIP GRUBU	Dilekçe Gönderenler	ÖDÜL/BEDEL	Duygusal Ö./B.	<i>Duygusal Maliyet</i>	Vicdan çürümesi, kötü hissetme, vicdani rahatsızlık
				<i>Duygusal Kazanç</i>	Vicdanın ağır basması, vicdandan taviz vermeme, vicdani rahatlama
			Bilişsel Ö./B.	<i>Ahlaki Ben. Yönelik Kayıp</i>	Özsaygı azalması, duyarsızlaşma, kendi dürüstlüğünden ödün, ahlaki zayıflık, ilkelerden taviz verme
				<i>Ahlaki Ben. Yönelik Fayda</i>	Duyarlı olduğunu gösterme, duyarsız kalmama, ilkelerden taviz vermeme
		DURUM DEĞERLENDİRME	Risk	<i>Risk Algısı</i>	Risk görme
				<i>Riski Rasy. Etme</i>	Dilekçe göndermeyi hak görme, dilekçe göndermeyi yasal/olağan görme, düşünce özgürlüğü
				<i>Riski Min. Etme</i>	Riski önemsememe
				<i>Riski Yok Sayma</i>	Kötü sonuç düşünmeme
			Norm	<i>Norm İhlali</i>	İnsan hakkı/kural ihlali, haksızlık
		TOPLUMSALLIK	İnsanlık Görevi		İnsanlık, sorumluluk, gereklilik
			Sosyal Adalet ve Eşitlik		Hakkaniyet, haksızlığa karşı olma, adalet ayrıcalığının olmaması, eşitlik
		MOTİVASYONEL KAYNAKLAR	Psikolojik Motivasyon	<i>Öz Yeterlik</i>	Korkunun olmaması, cesaret
			Etkililik	<i>Etkililik</i>	Etkin olma (sonuç almaya inanç)
			Öteki Odaklı Motivasyon	<i>Empati</i>	Empati
	Dilekçe Göndermeyenler	ÖDÜL/BEDEL	Duygusal Ö./B.	<i>Duygusal Maliyet</i>	
			Bilişsel Ö./B.	<i>Ahlaki Benliğe Yönelik Kayıp</i>	Öz saygı azalması, iç hesaplaşma
		MOTİVASYONEL KAYNAKLAR	Psikolojik Motivasyon	<i>Öz Yetersizlik</i>	Korku, cesaretin olmaması, konuşmaktan (dahi) endişe duyma, geçmiş öz deneyim
		DURUM DEĞERLENDİRME	Norm	<i>Norm İhlali</i>	İnsan hakkı/kural ihlali
				<i>Norm İhlalini Rasy. Etme</i>	Çoğunluğun kurallara uymaması
			Risk	<i>Risk Algısı</i>	Risk görme
				<i>Riski Yok Sayma</i>	Risk görmeme

Ahlaki Kazanç Koşulu: Ahlaki kayıp koşulundaki katılımcıların anlatımlarına dair analizlerde gözleendiği gibi, ahlaki kazanç koşulundaki katılımcıların anlatımlarında da dilekçe gönderenler ve göndermeyenler açısından temel bir farklılık gözlenmiştir: Toplumsallık teması. Dilekçe gönderen katılımcılar, davranışlarını değerlendirmeleri istendiğinde, sosyal adalet ve eşitlik (ayrımcılığın olmaması, sosyal adaletin ve eşitlik duygusunun zedelenmesi, eşitlik arzusu içerikli kodlar), insanlık görevi ve elde edilecek toplumsal kazançlar konularını içeren anlatımlara başvurmuşlardır. Ahlaki kayıp koşulunda da benzer nitelikte içeriklerin olması ahlaki cesaret davranışındaki toplumsal değerlendirme sürecinin koşuldan bağımsız bir durum olduğunu göstermektedir. Başka bir ifade ile insanların sosyal adalet, eşitlik, insanlık görevi değerlerinin ahlaki kayıp-kazanç düşünce sistemlerinden bağımsız bir şekilde işlediği ileri sürülebilir. Nitekim manipölasyonun evrensel ilkeler üzerinden değil, katılımcının benlik değerlendirmesi üzerinden (koruma odaklı - geliştirme odaklı) gerçekleştiği dikkate alındığında söz konusu temanın her koşulda tespit edilmiş olması şaşırtıcı değildir. Burada dikkat çeken ayrıntı, söz konusu temanın ahlaki kayıp koşulunda olduğu gibi ahlaki kazanç koşulunda da sadece dilekçe gönderenlerden elde edilmiş olmasıdır. Ahlaki cesaret göstermenin adaletle duyarlılıkla ilgisine dikkat çeken çalışmalar (Baumert vd., 2013; Halmburger vd., 2017) ışığındaki çıkarsamalar burada da geçerlidir: Toplumsal değerlendirme sürecine giren kişiler (sosyal adalet, insanlık, hak, eşitlik vb.), bu türden bir değerlendirmeye girmeyen kişilere göre ahlaki cesaret gösterme yönünde daha fazla güdülenmiştir. Ahlaki kazanç koşulunda elde edilen toplumsal kazanç alt temasının, ahlaki kayıp koşulunda yer almaması, geliştirme odaklı benlik düzenleme stratejisinin benlik üzerinden değil ama toplumsal değerlendirmeler üzerinden dolaylı bir etki göstermiş olabileceğini düşündürmektedir.

Bu koşulda yer alan ve dilekçe gönderen katılımcıların ödöl/bedel değerlendirmelerinde, ahlaki kazanç düşünce yapıları manipöl edilmiş olmasına rağmen hem ödöl hem de bedel niteliğindeki alt temalara ilişkin kullanılan kodların frekansları dikkate alındığında ödöl-bedelin eşit bir dağılıma sahip olduğu anlaşılmaktadır. Risk algısında ise ahlaki kayıp koşulunda görülen durumun bir benzeri görölmektedir. Ahlaki kazanç koşulundaki ahlaki cesaret temalarına ilişkin kodların dağılımı Tablo 3.14'te yer almaktadır.

Tablo 3.14: Ahlaki kazanç koşulundaki katılımcıların ahlaki cesaret davranışına dair anlatımlarında gözlenen temalar

Deney Grubu	Ahlaki Cesaret Dav.	Ana Temalar	Alt Temalar	(En) Alt Temalar	Kodlar
AHLAKİ KAZANÇ GRUBU	Dilekçe Gönderenler	TOPLUMSALLIK	Sosyal Adalet ve Eşitlik		Ayrıcalığın olmaması, eşitlik duygusunun zedelenmesi, sosyal adaletin zedelenmesi, adalet
			İnsanlık Görevi		Görev, gereklilik, insanlık, sorumluluk
			Toplumsal Kazanç		Toplumsal düşünme, toplumsal fayda, toplum sağlığı, toplumsal gelişme, toplumsal değişme
		DURUM DEĞERLENDİRME	Risk	<i>Risk Algısı</i>	Risk görme
				<i>Riski Yok Sayma</i>	Risk görmeme
		MOTİVASYONEL KAYNAKLAR	Psikolojik Motiv.	<i>Norm İhlali</i>	Kural ihlali, haksızlık, pandemi gündemi-kurallar
				<i>Öz Yeterlik</i>	Korkmama, riski göze alma
		ÖDÜL/BEDEL	Etkililik	<i>Etkililik</i>	Etkin olma (sonuç almaya inanç)
			Duygusal Ö./B.	<i>Duygusal Kazanç</i>	Vicdani rahatlama, mutluluk
				<i>Duygusal Maliyet</i>	Üzüntü, vicdani rahatsızlık
			Bilişsel Ö./B.	<i>Bilişsel Tutarlılık</i>	Düşündüğü gibi davranabilmek
	Dilekçe Göndermeyenler	MOTİVASYONEL KAYNAKLAR	Etkililik	<i>Etkililik</i>	Etkin olmama (sonuç almaya inanmama)
			Öteki Odaklı Motiv.	<i>Şüphe</i>	Taraflara güvenmeme
				<i>Öteki Odaklı Duygular</i>	Mağdura üzülmeme, olaya üzülmeme, faile yönelik hayal kırıklığı
		DURUM DEĞERLENDİRME	Risk	<i>Risk</i>	Risk görme
				<i>Riski Rasy. Etme</i>	Dilekçe göndermeyi hak görme
		ÖDÜL/BEDEL	Norm	<i>Norm İhlali</i>	İnsan hakkı/kural ihlali
		ÖDÜL/BEDEL	Bilişsel Ö./B.	Bilişsel Çelişki	Kendisiyle çelişme, riyakarlık

Kontrol Grubu: Bu gruptaki katılımcıların da anlatımlarında rastlanan temel fark, diğer deneysel koşullarda olduğu gibi, dilekçe gönderenlerin toplumsallığa atıfta bulunmalarıdır. Toplumsallık temasının her deney koşulunda ve sadece dilekçe gönderenlerden elde edilmiş olması söz konusu temanın deney koşullarından bağımsız ve güçlü bir öneme sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte sosyal adalet, eşitlik, insanlık, sorumluluk gibi toplumsal

değerlendirmelerin ahlaki cesaret davranışının öncülü olduğu çıkarılmasını güçlendirmektedir.

Bu grupta yer alan ve dilekçe gönderen katılımcıların diğer koşullarda da olduğu gibi riski algıladıkları aynı zamanda minimize ve rasyonalize ettikleri tespit edilmiştir. Dilekçe göndermeyen katılımcılarda ise risk direk algılanmış ancak öz yetersizlik veya sonuç almaya inançlarının olmaması sebebiyle dilekçe göndermedikleri tespit edilmiştir. Kontrol grubundaki ahlaki cesaret temalarına ilişkin kodların dağılımı Tablo 3.15'te yer almaktadır.

Tablo 3.15: Kontrol grubundaki katılımcıların ahlaki cesaret davranışına dair anlatımlarında gözlenen temalar

Deney Gr.	Ahlaki Cesaret Dav.	Ana Temalar	Alt Temalar	(En) Alt Temalar	Kodlar
AHLAKİ KAYIP GRUBU	Dilekçe Gönderenler	TOPLUMSALLIK	Sosyal Adalet ve Eşitlik		Eşitlik, eşitsizlik algısı, toplumsal eşitlik, haksızlığa karşı olma, adaletsizlik algısı
			İnsanlık Görevi		Görev, insani değerler
		DURUM DEĞERLENDİRME	Risk	Risk algısı	Risk görme
				Riski Ras. Etme	Düşünce özgürlüğü
				Riski Min. Etme	Riski küçümseme, riski önemsememe
				Riski Yok Sayma	Kötü sonuç düşünmeme, riski görmeme
			Norm	Norm İhlali	İnsan hakkı/kural ihlali
		MOTİVASYONEL KAYNAKLAR	Etkililik	Etkililik	Etkin olma (sonuca almaya inanç)
			Psikolojik Motiv.	Öz Yeterlik	Çekinmeme, kendinden emin olma, korkmama
		ÖDÜL / BEDEL	Duygusal Ö./B.	Duygusal Maliyet	Kötü hissetme, vicdan azabı
	Dilekçe Göndermeyenler	DURUM DEĞERLENDİRME	Risk	Risk Algısı	Risk görme
			Norm	Norm İhlali	İnsan hakkı/kural ihlali, haksızlık
		MOTİVASYONEL KAYNAKLAR	Psikolojik Motiv.	Öz Yetersizlik	Çekinme, korku, acizlik
				Öz Yeterlik	Korkmama
			Etkililik	Etkililik	Etkin olma (sonuç almaya inanç), etkin olmama (sonuç almaya inanmama)

3.1.2.4.3. Yardım Etme Davranışındaki Temaların Deney Koşulları ve Davranışın Gerçekleşip Gerçekleşmemesine Göre Dağılımı ve Tartışma

Yardım etme davranışına ilişkin temaların deney koşullarına göre dağılımları incelenmiştir. Söz konusu davranışın gerçekleşip gerçekleşmeme durumu yine temalar bağlamında ele alınmıştır. Deney koşullarında ön plana çıkan veya dağılımı belirgin şekilde farklılaşan temalar ele alınmıştır. Aşağıda her bir koşul tablo ile birlikte yorumlanmış, ardından tüm koşullara ilişkin genel bir değerlendirme ile karşılaştırma yapılmıştır.

Ahlaki Kayıp Koşulu: Bu koşulda yer alan katılımcıların ifadelerine dair dikkati çeken ilk ayrıntı, katılımcıların ahlaki kayıp düşünce yapılarıyla manipüle edilmesine karşın ödül/bedel temasındaki alt temalarda ahlaki benliğe yönelik kayıp kodunun veya alt temasının olmamasıdır (bu alt tema sadece ahlaki cesaretle oluşmuş yardım davranışında oluşmamıştır). Ayrıca bu koşulda, koruma odaklı benlik düzenleme stratejisini temsil eden ahlaki kayıp düşünce yapısı manipüle edilmesine rağmen katılımcıların ödül/bedel temasında elde ettikleri alt temalarda kazanca yönelik temaların ağırlıkta olduğu görülmektedir. Bu durum katılımcıların geliştirme odaklı benlik düzenleme stratejisini ön planda tuttuklarını düşündürmektedir.

Ahlaki kazanç koşulunda dikkati çeken bir diğer ayrıntı ise toplumsallık temasının ahlaki cesaret davranışında olduğu gibi burada da sadece davranışı gerçekleştirenlerde tespit edilmiş olmasıdır. Sorumluluk duygusunun yardım davranışı üzerindeki aracı etkiye sahip olduğu (Basil vd., 2006) ve sosyal sorumluluk normunun yardım etmenin gerekçeleri arasında yer aldığı (Berkowitz, 1972) dikkate alındığında toplumsallık teması içindeki görev, sorumluluk, gereklilik kodlarının alanyazını destekleyen yönde kodlar olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, yardım eden katılımcıların, bunun bir insanlık görevi ve sorumluluğu olduğu yönündeki değerlendirmelere sahip olduğu ve bu değerlendirmelerin etkisiyle de yardım ettikleri ileri sürülebilir. Söz konusu değerleri ifade etmeyen veya bu türden bir sorumluluğa atıfta bulunmayan katılımcıların yardım etme davranışı göstermemiş olması da, yine sorumluluk ve yardım etme davranışı arasındaki pozitif ilişki (Rushton vd., 1981; Zebel, Doosje ve Spears, 2009) bağlamında anlaşılır bir tematik bulgu olarak değerlendirilebilir.

Yardım davranışına ilişkin temelerin ahlaki kayıp koşulundaki dağılımları Tablo 3.16’da yer almaktadır.

Tablo 3.16: Ahlaki kayıp koşulundaki katılımcıların yardım davranışına dair anlatımlarında gözlenen temalar

Deney Gr.	Yardım Dav.	Ana Temalar	Alt Temalar	(En) Alt Temalar	Kodlar
AHLAKİ KAYIP GRUBU	Yardım Edenler	ÖDÜL/BEDEL	Duygusal Ö./B.	<i>Duygusal Kazanç (Ödül)</i>	Mutluluk, sevinç, iyi hissetme, huzursuzluğun gitmesi, fırsata sevinme
				<i>Duygusal Maliyet (Bedel)</i>	Vicdani rahatsızlık
			Bilişsel Ö./B.	<i>Bilişsel Tutarlılık (Ödül)</i>	Yardım etme imkanı/davranış değerlendirmesi
				<i>Benliğe Yönelik Kazanç (Ödül)</i>	Özgüven artışı, kendine yarar
		TOPLUMSALLIK	İnsanlık Görevi		Gereklilik, görev, sorumluluk, insanlık görevi
		MOTİVASYONEL KAYNAKLAR	Etkililik	<i>Etkililik</i>	Sosyal mal. karşılayabilme, içsel motivasyon, öz yeterlik
	Öteki Odaklı Motiv.		Öteki Odaklı Kazanç	Mağdura faydalı olma	
			<i>Empati</i>	Empati	
	Yardım Etmeyenler	ÖDÜL/BEDEL	Duygusal Ö./B.	<i>Duygusal Kazanç</i>	Vicdani rahatlama, psikolojik rahatlama, iyi gelme
		MOTİVASYONEL KAYNAKLAR	Etkililik	<i>Etkililik</i>	Sosyal maliyeti karşılayamama

Ahlaki Kazanç Koşulu: Ahlaki kazanç koşulundaki ödül/bedel temasına göre yardım eden ve etmeyen katılımcıların hem duygusal maliyeti hem de duygusal kazancı hesap ederek karar verdikleri görülmüştür. Dolayısıyla ahlaki kazanç düşünce yapısı manipülasyonunun belirgin bir etkiye sahip olmadığı ileri sürülebilir. Diğer taraftan duygusal kazanç (yardım edenlerdeki frekans: 12, etmeyenlerdeki frekans: 7) ve duygusal maliyet (yardım eden ve etmeyenlerde frekans: 2) alt temalarındaki kod sayısı dikkate alındığında katılımcıların ödül niteliğindeki kazançlar elde etmeye yönelik motivasyonlarının ağırlıkta olduğu görülmektedir. Dolayısıyla ahlaki kazanç düşünce yapısı manipülasyonundan etkilenmemelerine karşın katılımcıların geliştirme odaklı benlik düzenleme stratejisine daha yakın oldukları görülmektedir. Yardım etmeyen katılımcıların vicdanen rahatsız oldukları, uygun zaman veya koşullara sahip olmadıkları, aksi

durumda yardım etmek isteyeceklerinden ve bundan elde edecekleri duygusal kazançlardan bahsettikleri gözlenmiştir.

Bu koşuldaki toplumsallık teması ise hem yardım edenlerde hem de yardım etmeyenlerde görülmüştür. Ahlaki kayıp koşulunda toplumsallık teması sadece yardım eden katılımcılar arasında ifade edilmiş olmasına karşın ahlaki kazanç koşulunda böyle bir ayrım olmaması, deney koşuluyla ilgili olmayıp toplumsal sorumluluğun davranışın gerçekleşip gerçekleşmemesinden bağımsız olarak da değerlendirildiğini göstermektedir. Şöyleki, yardım etmeye yönelik duygu ve düşüncelerini ifade eden katılımcıların yardım etmiş olsun ya da olmasın bu davranışın insanlık gereği bir davranış olduğu konusunda hemfikir olduğu ancak kimi katılımcıların sosyal maliyeti karşılayamama (zaman yetersizliği gibi) sebebiyle yardım etmedikleri görülmüştür. Ahlaki kayıp koşulunda ve ahlaki kazanç koşulunda elde dilen tematik analiz bulgularına göre, yardım eden kişiler için bu davranışın toplumsal sorumluluk ve insani gereklilik bağlamında değerlendirildiği ve bu sebeple yardım edildiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda, bu tür değerlendirmelerin kişi için önemi olmasına rağmen yardım etmenin sosyal maliyetleri karşılanmadığında yardım davranışının gerçekleşmediği anlaşılmaktadır. Özetle söz konusu bulgular, insanların sosyal/toplumsal ahlaki gerekçelerle yardım etmeye motive olduklarını ancak bu motivasyonun harekete geçmesi için sosyal maliyetlerin karşılanabiliyor olması gerektiğini göstermektedir. Gerek, alanyazındaki sorumluluk/yardım arasındaki pozitif yönlü ilişkiler (Basil vd., 2006; Berkowitz, 1972) gerekse yardım etmenin yeterlilikle ilgili bir karar verme süreci içerdiğine (Latane ve Darley, 1968; 1970) yönelik bulgular, söz konusu tematik analiz bulgularıyla örtüşmektedir. Yardım etme davranışına yönelik elde edilen temaların ahlaki kazanç koşulundaki dağılımları Tablo 3.17’de gösterilmiştir.

3.17: Ahlaki kazanç koşulundaki katılımcıların yardım davranışına dair anlatımlarında gözlenen temalar

Deney Gr.	Yardım Dav.	Ana Temalar	Alt Temalar	(En) Alt Temalar	Kodlar
AHLAKİ KAZANÇ GRUBU	Yardım Edenler	MOTİVASYONEL KAYNAKLAR	Öteki Odaklı Motiv.	Öteki Odaklı Kazanç	Mağduru mutlu etme, dezavantajlıya yardım, şefkat, duyarlı olma, mağdura faydalı olma
		TOPLUMSALLIK	İnsanlık Görevi		Gereklilik, insanlık
			Eşitlik		Eşitlik arzusu, eşitsizliğin giderilmesi
		ÖDÜL/BEDEL	Duygusal Ö./B.	Duygusal Kazanç Duygusal Maliyet	Mutluluk, etkileşimin kişisel faydası, iyi gelme Vicdani rahatsızlık
	Yardım Etmeyenler	ÖDÜL/BEDEL	Duygusal Ö./B.	Duygusal Kazanç Duygusal Maliyet	İyi hissetmeme, kazanılmış zaman Vicdani rahatsızlık
			Bilişsel Ö./B.	Benliğe Yönelik Kazanç	Kendine yarar
		MOTİVASYONEL KAYNAKLAR	Etkililik	Etkililik	Sosyal mal. karşılayamama
		TOPLUMSALLIK	İnsanlık Görevi		Gereklilik, insanlık, sorumluluk

Kontrol Grubu: Kontrol grubunda dikkati çeken nokta yine duygusal kazanç alt temasının hem yardım edenlerde hem de etmeyenlerde yer almasıdır. Bu gruptaki katılımcıların hiçbir manipülasyona maruz kalmadığı dikkate alındığında ödül/bedel değerlendirmesinde bedele yönelik herhangi bir alt temanın olmaması da dikkat çekicidir. Dolayısıyla deney koşullarında olduğu gibi kontrol grubundaki katılımcılarda da geliştirme odaklı benlik düzenleme stratejisinin ön planda olduğu ileri sürülebilir.

Diğer taraftan toplumsallık temasının yardım eden katılımcı ifadelerinde yer aldığı, yardım etmeyen katılımcıların ifadelerinde yer almadığı görülmüştür. Söz konusu durum ahlaki kayıp koşulunda da görülmüş ancak ahlaki kazanç koşulunda her iki katılımcı grubunda da görülmüştür. Dolayısıyla insanlık, görev, sorumluluk gibi toplumsal değerlendirmelerin, deney koşullarından bağımsız olduğu gibi yardım davranışının gerçekleşip gerçekleşmemesinden de bağımsız olarak katılımcıların zihninde yer alan yardım etme davranışına yönelik stabil değerlendirmeler olduğu ileri sürülebilir. Katılımcıların yardım etmek için özyeterlik inançlarının düşük olması veya sosyal maliyetleri karşılayamama gibi durumlarının olması söz konusu davranışın gerçekleşmemesinde ileri sürülen temel

nedenlerdir. Yardım edemeyen ancak etmesi durumunda kendilerini mutlu hissedeceklerini ifade eden katılımcılar, sosyal maliyetin ödülünden daha ağır olduğuna işaret etmiştir. Yardım davranışının manipülasyon olmaksızın ne tür temalar içerdiği ve nasıl dağılım gösterdiğine ilişkin ayrıntılar Tablo 3.18'de yer almaktadır.

Tablo 3.18: Kontrol grubundaki katılımcıların yardım davranışına dair anlatımlarında gözlenen temalar

Deney Gr.	Yardım Dav.	Ana Temalar	Alt Temalar	(En) Alt Temalar	Kodlar
KONTROL GRUBU	Yardım Edenler	ÖDÜL/BEDEL	Duygusal Ö./B.	<i>Duygusal Kazanç</i>	İyi hissetme, mutluluk, güçlü olduğunu hissetme
			Bilişsel Ö./B.	<i>Benliğe Yönelik Kazanç</i>	Kendini sevmeye
		TOPLUMSALLIK	Toplumsal Kazanç		Toplumsal dayanışma, toplumsal kazanç, toplumsal düzeyde değerlendirme
			İnsanlık Görevi		Görev
		MOTİVASYONEL KAYNAKLAR	Öteki Odaklı Motiv.	<i>Öteki Odaklı Kazanç</i>	Mağdura faydalı olma, örnek olma, mağduru mutlu etme
				<i>Empati</i>	Empati
		Etkililik	<i>Etkililik</i>	İçsel motivasyon, öz yeterlik	
	Yardım Etmeyenler	MOTİVASYONEL KAYNAKLAR	Etkililik	<i>Etkililik</i>	Sosyal maliyeti karşılayamama, öz yetersizlik
			Öteki Odaklı Motiv.	<i>Empati</i>	Empati
		ÖDÜL/BEDEL	Duygusal Ö./B.	<i>Duygusal Kazanç</i>	Mutluluk

3.1.2.4.4. Ahlaki Cesaret ve Yardım Davranışlarına İlişkin Temaların Karşılaştırılması

Tematik analiz bulgularından elde edilen tüm temaların, ahlaki cesaret ve yardım davranışlarının deney koşullarına göre nasıl dağılım gösterdiği incelenmiştir. Söz konusu inceleme özellikle ödül/bedel teması üzerinde gerçekleşmiştir. Bunun nedeni ise ahlaki kayıp/kazanç düşünce yapılarıyla manipüle edilen katılımcıların karar mekanizmalarında ahlaki kayıp koşulu için bedellerin, ahlaki kazanç koşulu içinse ödüllerin ön planda olmasının beklenmiş olmasıdır. Her iki davranışa ilişkin tema ve kodların karşılaştırılmasıyla elde edilen bulgular, nitel araştırma soruları bağlamında ele alınmıştır. Aşağıda nitel araştırma soruları ve bu sorulara yönelik elde edilen bulguların yorumu yer almaktadır.

1) Ahlaki cesaret ve yardım davranışlarına karar verilirken katılımcılar tarafından ne tür olası sonuçlar düşünülmektedir?

Ahlaki cesaret davranışındaki ödül/bedel ana temasına ait değerlendirmelerde, katılımcıların hem bilişsel hem de duygusal ödül/bedel alt temalarını ağırlıklı olarak kullandığı fark edilmiştir. Yardım davranışında ise ağırlıklı olarak duygusal ödül/bedel alt teması kullanılmıştır. Ahlaki cesaret için en belirgin alt temaların sırasıyla duygusal maliyet ve ahlaki benliğe yönelik kayıp alt teması olduğu tespit edilmiştir. Bu durum ahlaki cesaret davranışı için ahlaki kayıp düşünce yapısının etkili olabileceği yönündeki öngörüyü destekleyen bir bulgudur. Yardım davranışındaki ödül/bedel temasında ise beklendiği gibi ahlaki benliğe yönelik kazanç niteliğinde herhangi bir alt tema oluşmamıştır. Buna karşın yardım etme davranışındaki ödül/bedel değerlendirmesinde, ödül niteliğindeki duygusal kazanç alt temasının en yüksek frekansa sahip alt tema olması, her koşul ve durumda görülen bir tema olması dikkat çekicidir. Söz konusu bulgu araştırma hipotezlerinin dayanağı olan yaklaşımı destekleyen bir bulgudur. Bu dayanak araştırmanın başında da ifade edildiği üzere, ahlaki kazanç düşünce yapısının, geliştirme odaklı benlik düzenleme stratejisini ahlaki açıdan temsil etmesidir. Geliştirilen araştırma hipotezine göre insanlar yardım etme davranışına karar verirken daha iyiye ulaşma, varolan durumunu geliştirme, ilerleme, hazzaya ulaşma motivasyonlarıyla geliştirme odaklı benlik düzenleme stratejisini kullanıyor olabilirler. Söz konusu stratejiyi de ahlaki benlik değerlerini geliştirmek, ilerletmek üzere kullanacakları ön görüşüyle hipotez(ler) oluşturulmuştur. Nitel çalışma aşamasında yardım davranışı için elde edilen temalar da, katılımcıların geliştirme odaklı benlik düzenleme stratejisini, koruma odaklı benlik düzenleme stratejisine göre daha fazla kullandığını ancak bu stratejiyi ahlaki benlik değerlerini geliştirme veya ilertletme motivasyonu ile değil, duygusal iyi oluş hallerini geliştirmek ilertletmek (duygusal kazanç teması) için kullandıklarını gösterir niteliktedir. Dolayısıyla katılımcıların ahlaki cesaret gösterme kararı alırken olası sonuç olarak hem duygusal durumlarına hem de ahlaki benlik algılarına yönelik kaybı dikkate aldıkları, yardım etme kararı alırken de sonuçta elde edecekleri duygusal kazancı düşündükleri ileri sürülebilir.

2) Ahlaki cesaret gösterme ve yardım etme kararlarında ne tür duygu ve düşünceler ön plandadır?

3) Ahlaki cesaret ile yardım etme davranışları kavramsal olarak ne tür benzerlik ve farklılıklar içermektedir?

Hem yardım davranışında hem de ahlaki cesarete oluşan "toplumsallık" temasının ayrıntısı incelendiğinde, yardım davranışında insanlık görevi alt temasının daha sık kullanıldığı, ahlaki cesaret davranışında ise hem insanlık görevi hem de sosyal adalet ve eşitlik alt temasının belirgin bir şekilde daha sık kullanıldığı tespit edilmiştir. Söz konusu bulgular Stern, Dietz, Abel, Guagnano ve Kalof'un (1999) *Değer, İnanç Norm Teorisi* bağlamında değerlendirilmeye açıktır. Bu teoriye göre birey inandığı değerlere karşı kendisini sorumlu hissettiği normlar geliştirir ve bu normlara uygun davrandığında duygusal bir tatmin yaşarken, normlara uygunsuz davrandığında kendisini rahatsız hisseder. İnsanların ahlaki cesaret veya yardım etme gibi olumlu sosyal davranışlara karar verirken bu türden bir değer sistemi kullanması bu değer sistemi içinde de insanlık, adalet, toplumsal sorumluluk, görev gibi değerlere atıfta bulunması akla uygun görünmektedir. Diğer taraftan insanların eşitlik ve adaleti sağlamak için yardım etme gibi olumlu sosyal davranışlar (prosocial behavior) sergileyebileceklerini ileri süren kaynaklar (Dovidio vd., 2006; Krebs, 1982; Schmitt ve Marwell, 1972) ya da insanların ahlaka ilişkin tanımlamalar yaparken kurallara uymasının yanısıra, *insanlığın gereği* şeklindeki ifadeler kullanmaları (Cesur, 2003; 2006; Işık ve Salman, 2004, akt. Cesur, 2018) bu çalışmada elde edilen toplumsallık temasının her iki davranış için de geçerli olmasına mantıksal açıklamalar sunmaktadır. Toplumsallık teması, toplumsal yaşamın ahlaki bir gereği ve doğal insan ahlakının bir parçası olarak değerlendirilebilir. İlk insanlarda ben=öteki eşitliğine dayalı adalet kavrayışının gelişmesiyle beliren doğal insan ahlakı (Tomasello ve Vaish, 2013) toplumsal bir anlayışın ürünüdür. Nitekim güçsüzlerin korunması, adil bir paylaşım gibi asgari gereklilikler, toplumsal hayatın sürdürülmesinde önemli gereklilikler olarak değerlendirilmektedir (Shweder, Mahapatra ve Miller, 1987).

Yardım davranışındaki "motivasyonel kaynaklar" temasında öne çıkan öteki odaklı kazanç alt teması ise mağdura yönelik faydalı olma, mağduru mutlu etme, şefkatli ve duyarlı olma yönündeki kodlara sahip olması nedeniyle, yardım etme davranışındaki *bakım verme* eğilimi ile açıklanabilir. Nitekim 'ın Walker ve Hennig'in (2004) ahlaki cesaretin adaletle ilgili, yardım etmenin ise bakım verme ile ilgili ayrıntılar içerdiğini ileri süren çalışması da söz konusu çıkarsamayı güçlendirmektedir. Motivasyonel kaynaklar temasında ahlaki cesaret için etkin

olma (efficacy) inancının belirgin bir şekilde motivasyon sağladığı yönündeki bulgular da dikkat çeken diğer önemli bir ayrıntıdır. Her iki davranış için elde edilen temalardan biri de empati temasıdır. Söz konusu temanın ağırlıklı olarak yardım davranışında görülmesi de temaya ilişkin bulguların açıklama kısmında belirtildiği üzere, alanyazınla uyumlu bir bulgudur. Bununla birlikte ahlaki cesaret davranışında elde edilen suçluluk kodunun yardım davranışında elde edilmediği görülmüştür. Ahlaki cesaret davranışında yer alan vicdan ve vicdana yönelik kod sayısının yardım davranışındaki kodlardan oldukça yüksek olması da dikkat çeken diğer bir ayrıntıdır. Vicdanı, suçluluğun bir alt boyutu olarak ele alan çalışmalar (Mosher, 1966; Sonnentag ve Barnett, 2013) dikkate alındığında, vicdan kodunun ahlaki cesarete sayıca üstün yer kaplaması, sınırlı sayıda elde edilen suçluluk kodunun da sadece ahlaki cesaret davranışından elde edilmiş olması, suçluluk duygusunun yardım etmeye kıyasla, ahlaki cesaret göstermede daha fazla önem taşıdığını düşündürmektedir.

4) Ahlaki cesaret ve yardım davranışları, ahlaki kayıp ve ahlaki kazanç düşünce yapılarından ne yönde etkilenmektedirler?

Bu araştırma sorusuna yönelik açıklamalar birinci araştırma sorusuna yönelik yapılan açıklamalarda yer almaktadır. Elde edilen bulgulardan hareketle ahlaki kayıp düşünce yapısının ahlaki cesaret davranışında etkili olabileceği ileri sürülebilir. Yardım davranışında ise ahlaki kazanç düşünce yapısının değil duygusal kazanca yönelik beklenti veya düşüncelerin etkili olabileceği çıkarılabilir.

5) Ahlaki cesaret gösteren/göstermeyen katılımcılar riski nasıl değerlendirmektedir? Deney koşullarına göre risk değerlendirme biçimleri değişmekte midir?

Elde edilen tema bulgularından hareketle risk algısının deney koşullarına göre değişmediği tespit edilmiştir. Ahlaki davranışın gerçekleşip gerçekleşmemesinden bağımsız olarak katılımcıların önemli bir kısmında risk algısı görülmüştür. Ahlaki cesaret gösteren katılımcılarda risk algısıyla birlikte özellikle riski rasyonalize etme, minimize etme gibi yaklaşımların ahlaki cesaret göstermeyen katılımcılara göre daha fazla görülmüş olması dikkat çekici bir ayrıntıdır. Bu durum, ahlaki cesaret gösteren katılımcıların söz konusu cesur davranışı göstermek, psikolojik yeterliliklerini güçlendirmek adına geliştirmiş oldukları bir strateji olarak değerlendirilebilir.

Araştırma sorularından bağımsız olarak durum değerlendirme temasının ahlaki cesaret davranışında yer alıp, yardım davranışında yer almaması, yardım davranışı için bireylerin durum değerlendirmesine girmedikleri anlamı taşımamaktadır. Tam tersi ödül/bedel, toplumsallık, motivasyonel kaynakların tamamı kişilerin totaldeki tüm durum değerlendirme süreçlerinin ifade etmektedir. Aynı durum ahlaki cesaret için de geçerli olmasına karşın ayrı bir *durum değerlendirme* temasının oluşması, ahlaki cesaretin ayırıcı özelliği olan norm ihlali ve risk algısı durumlarının katılımcı tarafından nasıl değerlendirildiğinin ortaya çıkarıldığı temalardır.

Son olarak ahlaki cesaret ve yardım davranışlarına ilişkin elde edilen tema ve kodlar arasında genel olarak hacimsel bir fark olması oldukça dikkat çekicidir. Bu durum ahlaki cesaret gibi zorlu bir karar verme sürecine giren katılımcıların, yardım etme kararına göre daha karmaşık ve yoğun bir düşünce sistemi yaşadıklarına bağlanabilir. Nitekim Halmurger ve diğerlerinin (2017) bütünsel ahlaki cesaret modelinde de çelişkili değerler ve duygular ile karmaşık bir ödül-bedel değerlendirmesi sonucunda ahlaki cesaret davranışına karar verildiği ileri sürülmektedir.

Her iki davranışın karşılaştırılmasında toparlayıcı olması adına ahlaki cesaret ve yardım davranışlarında elde edilen ana temalardaki alt temalara ilişkin frekanslar Tablo 3.19’da gösterilmiştir. Risk ve norm ile ilgili alt temalar, karşılaştırmada yer almamaları sebebiyle tabloda da bu temalara yer verilmemiştir.

Tablo 3.19: Ahlaki cesaret ve yardım davranışına dair elde edilen tüm alt temaların toplam kod frekansı

	Ahlaki Cesaret (Frekans)	Yardım (Frekans)/Açıklama
Ahlaki Benliğe yönelik fayda	3	4 (benliğe yön. kazanç teması)
Duygusal Kazanç	6	25
Bilişsel tutarlılık	1	1
Ahlaki benliğe yönelik kayıp	7	-
Duygusal maliyet	12	2
Bilişsel çelişki	2	-
Etkililik	10	20
Öz Yeterlilik	9	-
Öz Yetersizlik	10	-
Şüphe	1	-
Empati	4	8
İnsanlık görevi	17	12
Toplumsal kazanç	11	3
Sosyal adalet ve eşitlik	17	-
Eşitlik	-	3
Öteki odaklı duygular	3	11 (öteki odaklı kazanç teması)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TARTIŞMA VE ÖNERİLER

4.1. Genel Tartışma

Araştırmanın genel tartışmasında nitel veri ile kıyaslanabilecek nitelikte olan nicel bulgulara yer verilmiştir. Nicel çalışmada doğrulanan ve doğrulanmayan hipotezler nicel bölümün tartışma kısmından takip edilebilir.

Ahlaki cesaret ve yardım davranışlarının karma desenle ele alındığı bu çalışmada her iki olumlu sosyal davranışa ilişkin kavramsal karşılaştırmalar yapılmıştır. Özellikle benlik düzenleme stratejileri bağlamında her iki davranışın farklı stratejiler kullanılarak gerçekleştiği öngörüsüyle hipotezler oluşturulmuştur. Ahlaki cesaretin, koruma odaklı benlik düzenleme stratejisi (Higgins, 1996; Crowe ve Higgins, 1997) temelinde ahlaki kayıp düşünce yapısıyla tetiklenebileceği, yardım davranışının ise geliştirme odaklı benlik düzenleme stratejisi (Higgins, 1996; Crowe ve Higgins, 1997) temelinde ahlaki kazanç düşünce yapısı ile tetiklenebileceği öngörülmüştür. Nitekim ahlaki cesaret davranışına ilişkin elde edilen nicel bulgular söz konusu öngörü ile oluşturulan H_{1a} (ahlaki kayıp düşünce yapısı koşulunda bulunan katılımcıların ahlaki kazanç koşulundaki katılımcılara göre ahlaki cesaret puan ortalamaları anlamlı düzeyde daha yüksektir) ve H_{1b} 'yi (ahlaki kayıp düşünce yapısı koşulundaki katılımcıların kontrol grubuna göre ahlaki cesaret puan ortalamaları anlamlı düzeyde daha yüksektir) doğrulamıştır. Yardım davranışına yönelik elde edilen nicel bulgular ise H_{2a} (ahlaki kazanç düşünce yapısı koşulundakilerin ahlaki kayıp düşünce yapısı koşulundaki katılımcılara göre yardım etme puan ortalamaları anlamlı düzeyde daha yüksektir) ve H_{2b} 'yi (ahlaki kazanç düşünce yapısı koşulundaki katılımcıların kontrol grubuna göre yardım etme puan ortalamaları anlamlı düzeyde daha yüksektir) doğrulamamıştır. Buna karşın, nitel çalışmada elde edilen duygusal kazanç teması, yardım davranışı için öngörülen geliştirme odaklı benlik düzenleme stratejisinin yardım davranışı üzerinde etkili olabileceğini göstermiştir. Söz konusu bulgu geliştirme odaklı benlik düzenleme stratejisinin ahlak özelinde (ahlaki benlik düzenleme odağı) değil duygusal iyi oluş özelinde (mutlu hissetme, iyi hissetme, sevinç duyma vb.) bir etkiye sahip olduğuna işaret etmiştir. Söz konusu nitel araştırma bulgusunun, ahlaki cesaret ve yardım davranışını karşılaştıran ancak benlik düzenleme stratejisi

bağlamında ele almayan alanyazına katkı sunacağı düşünülmektedir. Diğer taraftan, geliştirme odaklı benlik düzenleme stratejisi temelindeki ahlaki kazanç düşünce yapısının yardım davranışı üzerinde herhangi bir etki göstermediğine ilişkin nicel çalışma bulgularının Covid-19 pandemi gündemindeki katılımcıların bulaşma riskinden korunmak için harcadıkları çift yönlü (alışkanlıklardan vazgeçme-dikkat gerekliliği) öz düzenleme enerjilerinden (Dewall vd., 2008) kaynaklanıp kaynaklanmadığı bilinmemektedir. Benzer bir araştırmanın, katılımcıların yoğun bir öz düzenleme enerjisi harcamadıkları bir dönemde gerçekleştirilmesi gerekliliği gündeme gelmiştir.

Bu araştırmanın nitel bir çalışma ile devam ettirilmesi yönündeki kararın en temel nedenlerinden biri de bireyin risk algısına yönelik ne tür duygu ve düşünce yapılarını kullanarak karar verme süreci yaşadığının belirlenmesinin amaçlanmasıydı. Bu bağlamda nitel çalışma bulgularından elde edilen temalar ahlaki cesaret gösteren bireylerde göstermeyen bireylere göre risk algısına yönelik daha karmaşık ve çelişkili düşüncelerin ön planda olduğunu göstermiştir. Ahlaki cesaret davranışının iki temel karakteristik yapısından (norm ihlali-risk algısı) biri olan risk algısının bireylerce nasıl değerlendirildiği, risk içeren ağır maliyetin hangi duygu ve düşüncelerle ele alındığına yönelik alanyazında herhangi bir çalışmanın olmaması tartışmayı sınırlandıran kritik bir boşluktur. Söz konusu boşluğa karşın bu araştırmanın nitel çalışma bulguları, ahlaki failliğin (moral agency) sosyal bilişsel özellikleri ve Kaynakların Korunması Kuramı temelinde tartışılmaya uygundur.

Ahlaki faillik sosyal bilişsel yaklaşım temelinde bireyin ahlaki muhakeme ve davranışı arasındaki ilişkide benlik düzenleme mekanizmalarını da kullanarak ahlaki karar alma sürecini ve iradesini ifade etmektedir. Ahlaki failliğin iki yönü vardır: Biri insanlık dışı davranmaktan bireyi alıkoyan engelleyici yön, diğeri ise bireyi insanca davranmaya iten proaktif yöndür (Bandura, 1999; Bandura, 2001). Bireylerin doğru ve adil olarak gördükleri eylemler için toplumsal olarak cezalandırıldıklarında öz yaptırımlar ile sosyal yaptırımlar arasında çatışmalara maruz kalacağı ifade edilmektedir (Bandura, 2002). Bu tür durumlarda kimilerinin inançları için refahını feda edebileceklerini ileri süren Bandura (2002), bireyin ahlaki failliğine vurgu yapmaya çalışmış ve bu bağlamda ahlaki failliğin bilişsel bir muhakeme içerdiği kadar duygusal bir öz düzenleme sürecini de içerdiğini ifade etmiştir. Dolayısıyla bu araştırmada ele alınan ahlaki cesaret bireyin ahlaki failliğini

ifade eden özgün bir ahlaki davranış olarak da değerlendirilebilir. Bu bağlamda araştırmada elde edilen ahlaki benlik değerini kaybetmemeye yönelik ifadeler (nicel çalışmada da ahlaki kayıp düşünce yapısı) katılımcıların koruma odaklı ahlaki benlik düzenleme stratejilerini kullandıkları ve Bandura'nın da (2002) belirttiği gibi inançları için refahlarını feda edebilecek riskler aldıklarını göstermektedir. Bu tür ikilemli durumlarda sosyal bilişsel açıdan, öz yaptırımlar ve sosyal yaptırımların gücünün bireyce değerlendirilerek karar verildiği öne sürülür. Bu değerlendirme süreçleri ahlaki cesaret gibi karmaşık bir dizi dinamiğin değerlendirildiği ahlaki faillikte daha stresli bir hal alabilir. Nitekim bu araştırmadaki nitel çalışma bulgularından elde edilen temalarda dilekçe gönderenlerin risk algısına yönelik hem kabulün hem de rasyonalize etme, minimize etme, yok sayma gibi stratejilerin izlendiğinin görülmesi, ahlaki cesaret davranışı söz konusu olduğunda kişilerin yaşadığı gerilimi açıkça gösterir niteliktedir. Söz konusu gerilimin, stres teorileri kapsamındaki Kaynakların Korunması Kuramına (Hobfoll, 1989) göre ele alınması elde edilen bulgunun anlaşılması bakımından önem teşkil etmektedir. Kaynakların Korunması Kuramı, bireyin kişisel ya da sosyal kaynaklarının kaybedilmesine yönelik tehdit altında olması durumunda stres yaşadığı ve kaynak kaybını asgari düzeyde tutmaya çalıştığını ileri sürmektedir (Hobfoll, 2001; Hobfoll vd., 1990). Burada birey için kaynaklara atfedilen değerler önemlidir, çünkü birey kaybedeceği kaynağın değerine göre kendisini daha çok ya da daha az stres altında hissedecektir. Bireyin kaynak kaybını minimize etmeye çalıştığı ve kaynaklara atfettiği değerlerin (araçsal değer- sembolik değer) önemine vurgu yapıldığı bu kurama göre, bireyin çoklu kaynak kaybı tehdidi yaşaması durumundan görece daha az değer atfettiği kaynağı feda edebileceği çıkarsaması akla uygun görünmektedir. Söz konusu çıkarsama sosyal bilişsel perspektifle ele alınan ahlaki faillikte bireylerin inançları uğruna refahlarını feda edebilecekleri yaklaşımıyla da paralellik göstermektedir. Nitekim Kaynaklar Koruma Kuramı bağlamında, nitel çalışma bulgularında elde edilen risk algısına yönelik karmaşık düşünce ve duyguların temelinde yatan stres durumu anlaşılır bir durum olarak değerlendirilebilir. Yine aynı kuram kapsamında dilekçe gönderenlerin söz konusu karmaşık duygu ve düşüncelere rağmen ahlaki cesaret göstermeleri (ahlaki failliklerini aktive etmeleri) ahlaki benlik değerlerine yönelik öz kaynaklarını (vicdan, ahlaki saygınlık vb.) koruma pahasına gözüaltına alınmak, cezai işleme maruz kalmak gibi riskleri göze aldıklarını göstermektedir. Söz konusu risklerin göze alınması da yine Kaynakların Korunması Kuramı'na göre

kişinin kaybedebileceği kaynaklarını kıyasladığını ve bu kıyaslama sonucu görece daha az zarar olarak değerlendirdikleri durumu seçtiklerini gösterir niteliktedir. Dolayısıyla bireylerin, ahlaki cesaret gerektiren durumlarla karşılaştıklarında sembolik değerlerini temsil eden öz kaynaklarını kaybetmemek veya korumak uğruna sosyal kaynaklarını (araçsal değerlerini) feda edebilecekleri ileri sürülebilir. Nitekim nitel çalışma bulgularından elde edilen ahlaki benliğe yönelik kayıp ve duygusal maliyet temaları da söz konusu çıkarsamaya temel oluşturan nitel bulgulardır.

Ahlaki cesaret kapsamındaki duygusal maliyet temasında belirgin bir şekilde öne çıkan vicdan duygusu bireyin kaybetme tehdidi yaşadığı bir öz kaynak niteliğindedir. Söz konusu duygu, sosyoloji alanında ortaya atılan ahlaki cesaret kavramının kavramsal çerçevesinde yer almasına karşın (bkz. Press, 2018), özellikle sosyal psikoloji alanyazınında görece daha az vurgulanan bir duygudur. Ahlaki cesarete ilişkin çalışmalarda ahlaki duyguların önemine dikkat çekilmesine rağmen, söz konusu ahlaki duyguların yoğunlukla, empati ve suçluluk ekseninde ele alınarak sınırlı tutulduğu görülmektedir. Utanç duygusuna yönelik vurguların da yapıldığı ancak görgül çalışma bulgularının (örn., Bagozzi vd. 2018) son derece sınırlı olduğu dikkate alınarak bu araştırmanın nicel çalışmalarında (Deney I ve Deney II) suçluluk ve utanç duyguları ele alınmış ve vicdan duygusu göz ardı edilmiştir. Oysa nitel çalışmada elde edilen temaların içeriğinde vicdan duygusunun belirgin bir şekilde vurgulandığı görülmüştür. Diğer taraftan utanç duygusuna yönelik tek bir ifadeye bile rastlanmamış olması ahlaki cesaret davranışı için utançtan çok vicdan duygusunun ön planda olduğunu düşündürmektedir. Araştırmanın başlangıcında ahlaki kayıp ve kazanç koşullarının sırasıyla ahlaki cesaret ve yardım davranışları üzerinde etkili olabileceği ve bu etkide suçluluk ve/veya utanç duygularının aracılık edebileceği öngörülmüştür. Nicel çalışmalardan elde edilen bulgular söz konusu öngörüye ilişkin hipotezleri doğrulamamıştır. Dolayısıyla nitel çalışma ile açımlayıcı bir şekilde araştırmaya devam edilerek dikkatten kaçırılan hangi duygunun bu bağlamda önem arz ettiğinin keşfedilmek istenmesi yerinde bir karar olarak görünmektedir. Nitekim nitel çalışmadaki tematik analiz bulguları vicdan duygusunun önemine dikkat çekmiştir. Dolayısıyla bu araştırmada vicdan, her ne kadar suçluluk duygusu bağlamında ele alınarak (Mosher, 1966; Sonnentag ve Barnett, 2013) tartışılrsa da söz konusu

duygunun özgün olarak ele alındığında ahlaki kayıp düşünce yapısı ile ahlaki cesaret arasında aracı bir etkiye sahip olabileceği düşünülmektedir.

Nitel çalışmadaki tematik analiz bulgularından elde edilen vicdan kodunun yardım davranışına kıyasla ahlaki cesaretle daha ağırlıkta görülmesi, vicdanın suçluluk duygusuna yönelik bir içerik olduğuna (Mosher, 1966; Sonnentag ve Barnett, 2013) bağlanarak yorumlanmıştır. Burada dikkat çekici olan durum, nitel çalışmada katılımcıların suçluluk kelimesini sınırlı sayıda kullanırken, vicdan ve vicdana yönelik ifadeleri sıklıkla kullanmış olmalarıdır. Bu durum bireyin, kendisini vicdani rahatsızlığa itecek bir karar alması durumunda, aldığı bu yanlış karardan dolayı kendisini suçlayacağı ya da suçlu hissedeceği şeklinde yorumlanabilir. Nitekim vicdanla ilgili duygular çoğunlukla dilekçe gönderen katılımcılar tarafından ifade edilen ve bu katılımcıların dilekçe göndermemeleri halinde hissedeceklerini ifade ettikleri duygulardır. Hem nicel çalışmada hem de nitel çalışmada elde edilen bulgular suçluluk duygusunun ahlaki cesaretle ilişkisine dikkat çekmiştir. Bu ilişkinin deney koşullarına göre herhangi bir fark göstermemesi suçluluk duygusunun Davranışsal Aktivasyon Sistemi (DAS; Carver, 2006) temelinde değil, vicdan temelli bir yapıdan kaynaklandığını düşündürmektedir. DAS'ın aktif olduğu ancak arzulanan şeyin başaramadığı/elde edilemediği durumlarda suçluluk duygusunun yaşandığı (Sheikh ve Janoff-Bulman, 2010a; 2010b) varsayımından hareketle, geliştirme odaklı benlik düzenleme stratejisinin aktive olduğu ahlaki kazanç koşulundaki katılımcıların yardım etmemesi durumunda suçluluk duygusunu anlamlı düzeyde daha yüksek seviyede yaşayacağı öngörülmüştür. Bu öngörü bağlamında oluşturulan hipotezler (H₄: Ahlaki kazanç düşünce yapısı koşulundakilerin suçluluk duygusu yardım etme davranışını yordar, H₉: Ahlaki kazanç düşünce yapısı ile yardım etme arasında suçluluk duygusu aracı bir role sahiptir) doğrulanamamıştır. Yardım davranışı bağlamındaki suçluluk duygusunun, nicel çalışmada (Deney II'de) gruplar arası anlamlı bir fark yaratmamış olması ancak yardım davranışı ile yüksek ve anlamlı düzeyde korelasyon göstermiş olması da yine bu duygunun DAS (Carver, 2006) sürecinden bağımsız olarak hissedildiğini teyit eder niteliktedir. Suçluluk duygusunun hem ahlaki cesaretle hem de yardım davranışıyla gösterdiği korelasyon katsayıları ve yardımı yordama varyansları kıyaslandığında, söz konusu duygunun ahlaki cesaret davranışı ile görece daha yakın ilişkili olduğunu düşündürmektedir. Nitekim nitel analiz bulgularından da benzer yönde bulgular elde edilmiş olması bu

anlamda şaşırtıcı görünmemektedir. Utanç duygusuna ilişkin nicel bulgular ise nitel çalışma bulgularıyla örtüşmektedir. Söz konusu duygunun ahlaki cesaret ve yardım davranışı ile korelasyon göstermemiş olması, nitel çalışmada buna dair herhangi bir anlatıma rastlanmamış olması birbiriyle paralellik göstermektedir. Bu durum utanç duygusunun ahlaki cesaret ve/veya yardım üzerindeki gücünün zayıf olmasına bağlanabilir.

Ahlaki duygular kapsamında yer alan ve benliğe yönelik bir duygu olan utanç duygusu bu çalışmada sadece Deney I’de ahlaki cesaret ve yardım davranışı ile ilişkilendirilmiş, Deney II’de söz konusu ilişkilendirme görülmemiştir. Bu durum, ilk deneyde suçluluk ve utanç duygularının ayırt edilememiş olmasına, ikinci deneyde daha spesifik sorularla ölçülerek ayırt edilebilir hale getirilmiş olmasına bağlanabilir. Nitekim Deney II’de katılımcıların suçluluk ve utanç duygularını ayırt etmeleri sağlandığında utanç duygusunun yardım ve ahlaki cesaretle anlamlı düzeyde ilişkilendirilmemiş olması nitel bulgularla örtüşmektedir. Dolayısıyla utanç duygusunun ahlaki cesaret üzerinde etkisi olabileceğini öne süren sınırlı alanyazına karşın bu çalışmada herhangi bir etkisine rastlanmamış olması ahlaki duyguların kültüre özel özelliklere sahip olabileceğini ve söz konusu duygunun her toplum veya kültürde ahlaki cesaret ile ilişkilendirilebileceğini düşündürmektedir.

Tematik analiz bulgularından elde edilen empati teması hem ahlaki cesaret hem de yardım davranışı için elde edilmiş bir temadır. Empati duygusu, ahlaki tanımlamalar içinde yer alan (Cesur, Tepe, Piyale, Sunar ve Biten, 2020) olumlu sosyal davranışlarla yakından ilişkili olan duygulardan biridir (Bayraktar vd., 2009; Eisenber vd., 2006; Laible, 2007) ve bu bağlamda her iki ahlaki davranış için de katılımcılarca dillendirilmiş olması şaşırtıcı değildir. Her iki davranış bağlamında yer alan empati temasının ahlaki cesarete kıyasla yardım davranışında daha sık kullanılmış olması ise söz konusu duygunun yardım davranışı üzerindeki etkisinin daha güçlü olduğunu düşündürmektedir. Nitekim her iki olumlu sosyal davranış için eş zamanlı olarak empati duygusunu ele alan sınırlı sayıda çalışma (örn., Kayser vd., 2010) empatinin yardım davranışındaki gücünün ahlaki cesarete göre daha fazla olduğunu ileri sürmektedir. Yardım davranışı ile empati arasındaki pozitif ilişkiye dair çok sayıda alanyazın bulgusu da (Feddes vd., 2015; Holmgren vd., 1998; Litvack-Miller vd., 1997) söz konusu temanın yardım davranışında daha sık gözlenmesini açıklar niteliktedir. Ahlaki duygular kapsamında ele alınmayan ve bu çalışmanın nitel çalışma aşamasında elde edilen bir diğer öne çıkan duygu ise

mutluluk duygusudur. Katılımcıların yardım etme kararlarını ifade ederken mutluluk, iyi hissetme, sevinç gibi duygularını sıkça ifade ettikleri görülmüştür. Söz konusu duygu, yardım etme kararında geliştirme odaklı motivasyonun mutluluk duygusu üzerinden aktive olduğunu gösterir niteliktedir.

Ahlaki duygular bağlamında özetlenecek olursa bu araştırmada, alanyazında önemine dikkat çekilen öfke ve/veya kızgınlık duygularına rastlanmamış suçluluk ve vicdani duygulara rastlanmıştır. Bunun ötesinde, nitel çalışma bulgusu suçluluğun bir boyutu olarak değerlendirilebilecek vicdani duyguların (Sonntag ve Barnett, 2013) önemine dikkat çeker niteliktedir. Özetle, ahlaki cesaret üzerinde suçluluk ve daha özelde vicdan duygusunun, yardım davranışında ise empati duygusunun görece daha belirgin bir öneme sahip olduğu ileri sürülebilir.

Nitel çalışmada, her iki olumlu sosyal davranış (ahlaki cesaret ve yardım) biçiminin de toplumsallık bağlamında ele alındığı görülmüştür. Söz konusu toplumsallık, ahlaki cesaret davranışı için sosyal adalet/eşitlik ve insanlık görevi yönünde anlatımlarla ortaya konmuşken, yardım davranışı için bu tema insanlık görevi içeriğine sahiptir. Söz konusu bulgu nitel çalışma bulgusu olup, nicel çalışmada yer alan ideal ahlaki kimlik ölçeğindeki adaletle yönelik ölçeğe ilişkin bulgularla örtüşme göstermemiştir. Bu durumun olası bir nedeni ideal ahlaki kimlik ölçeğinin “adaletle yönelik” ve “bakım vermeye yönelik” sıfatlarla ölçülmeye çalışılmasına rağmen ölçümün yeterince güvenilir olmamasına (adaletle yönelik boyut için iç tutarlılık katsayısı .75) bağlanabilir. Ahlaki cesaretin sosyal adalet ve eşitlik değerlendirmeleri ile göstermiş olduğu ilişki, doğal insan ahlakı anlayışının (Tomasello, 2018; Tomasello ve Vaish, 2013;) gelişmesinde önemli rol oynadığı ileri sürülen adalet/hakkaniyet kavrayışlarının önemini vurgular niteliktedir. Yardım davranışındaki insanlık görevi anlayışının ise sorumluluk duygusuna işaret ettiği -ki bu duygu tematik analiz bulgularıyla da teyit edilmiştir- düşünülebilir. Bu bağlamda elde edilen bulgu, yardım davranışı ile sorumluluk duygusu arasındaki pozitif ilişkiye yönelik alanyazını (Basil vd., 2006; Rushton vd., 1981) destekler niteliktedir. Gerek ahlaki cesaretin gerekse yardım davranışının toplumsallık gibi ortak bir temaya sahip olması, hem doğal insan ahlakı anlayışını (Tomasello, 2018; Tomasello ve Vaish, 2013;) hem de öznel ve nesnel zihin arasındaki bütünlüğü vurgulayan yaklaşımı (Teo, 2001) destekler niteliktedir. Davranışın meydana gelmesinde düşünce ve tutumların önemi dikkate alınacak olursa toplumsallık temasına ilişkin elde edilen bulgunun, insan zihnini toplumun bir parçası olarak ele

alan hatta zihni başlangıçtan beri toplumsal bir ürün olarak değerlendiren zihin kavramsallaştırmasını (Teo, 2001) da destekleyen yönde bir bulgu olduğu ileri sürülebilir.

Fiske'in İlişki Modelleri Kuramı'na (1992) göre insanlar davranışlarını dört ilişki biçimi üzerinden değerlendirmektedir: 1) Müşterek paylaşım ilişkisi (daha çok sosyal kimlik kuramındaki iç grup üyelerine yönelik birlik ve paylaşım), 2) otorite düzen ilişkisi (hiyerarjik yapının gerekliliği, kurallar), 3) eşitlik ilişkisi (herkesin eşit haklara sahip olduğu anlayışı), 4) orana dayalı ilişki (hakkaniyete dayalı ve adil yaklaşım). Ahlaki cesaret ve yardım davranışlarına karar verme sürecinde adalet ve eşitlik gibi kodlarla beliren toplumsallık temasına ulaşılması, katılımcıların söz konusu davranışlara karar verirken söz konusu bu ilişkileri gözetmesine işaret etmektedir. Bir yandan, birlik içindeki kişilerin statüsü ve mesleği ne olursa olsun iç grubun normlarına uymasının beklenmesi (deneylerde ahlaki cesaret davranışını ölçmek için oluşturulan senaryolarda otoriteyi temsil ettiği düşünülen polisin yaptığı davranışın katılımcılar tarafından norm ihlali olarak görülmesi, Fiske'in modelindeki birlik ve otorite ilişkisinin dikkate alındığını göstermektedir), öte yandan, normu ihlal eden kişilere karşı eşitlik ve adalet ilişki biçimlerini kullanarak karşı çıkılması, kişilerin olaylara müdahale ederken bu ilişkileri yani insanın toplumsallığıyla ilgili bağlamı dikkate aldıklarını düşündürmektedir. Toplumsallık teması altında toplumsal dayanışma, toplumsallık gibi kodların yer almış olması katılımcıların Fiske'in (1992) belirttiği *birlik ilişkisi* bağlamında, içinde yaşadıkları topluma atıfla davranışlarını düzenlediklerini gösterir niteliktedir. Buna ek olarak, katılımcıların *insanlık*, *insan olmanın gereği* gibi anlatımlara başvurmuş olmaları, üst düzey bir benlik kategorileme sürecine giriştiklerine (Turner, Hogg, Oakes, Reicher ve Wetherell, 1987) ve bu bağlamda söz konusu sosyal kategorinin (insanlık) davranışa dair beklentisiyle uyumlu olacak şekilde (normatif etki) davranış ortaya koyduklarına işaret etmektedir. Bu anlamda, nitel çalışmada elde edilen verinin yukarıda kısaca bahsedilen kuramların (İlişki Modelleri Kuramı ve Benlik-Kategorileme Kuramı) sayıltıları ve önermeleriyle tutarlı bulgular ortaya çıkardığı görülmektedir. Diğer taraftan hem ahlaki cesaret hem de yardım etme davranışında görülen toplumsallık üst temasının bu denli belirgin bir tema olarak elde edilmiş olması Türkiye kültüründeki toplulukçu özelliğin de bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Toplulukçu kültürde bireyci kültüre göre yardımlaşma, dayanışma ve bireyin feda edilmesi gibi vurguların ön

planda olduğu, yardım etmenin toplumsal bir sorumluluk olarak değerdendirildiği (Franzoi, 2000; Taylor ve diğ., 2007) bilinmektedir. Söz konusu bulgular toplulukçu kùltürde sosyal grubun (veya toplumun) çıkarlarının bireyin çıkarlarından daha ön planda tutulmasına bağlanabilir. Dolayısıyla ahlaki kararlara ilişkin özgürlüğün değerdendirildiği “kişisel alan”ın (Turiel, 2008) bireyci kùltüre kıyasla toplulukçu kùltürde daha geri planda tutulduğu ileri sürülebilir. Kişisel alan bireyin özgür iradesini kullanma inisiyatifi elinde tuttuğu bir alan olarak (Nucci ve Turiel, 2000) bireyci toplumlarda daha ön planda tutulan bir alandır. Dolayısıyla bu çalışmada elde edilen toplumsallık temasının belirgin bir şekilde elde edilmiş bir tema olması Türkiye’nin sahip olduğu toplulukçu kùltürün bir özelliği olarak değerdendirilmeye uygundur.

Nitel çalışma bulgularında öz yeterlik inancının her iki davranış bağlamında ifade edildiği görölmüş olmakla birlikte söz konusu inanca ilişkin ifadeler ahlaki cesaret davranışında görece daha fazla yer almıştır. Bu durum öz yeterlik inancının ahlaki cesaret davranışı için yardım etmeye göre daha etkili bir rol oynadığını düşündürmektedir. Ahlaki cesaret davranışının ahlaki faillik kavramının bir parçası olduğu dikkate alındığında öz yeterlik inancının eyleme geçmek veya haksızlık karşısında irade göstermek için gerekli ve son derece anlaşılır bir duygu olduğu söylenebilir. Ahlaki failliğın bireyin acımasız davranmaktan kendini alıkoyması aynı zamanda insancıl davranmak adına iradesini kullanma gücü (Bandura, 1999; Bandura 2001) şeklinde de tanımlandığı bilinmektedir. Dolayısıyla ahlaki failliğın, karmaşık bir değerdendirme sürecine girilerek risklerin değerdendirildiği hatta yüksek risklerinin fark edilip göze alındığı ahlaki cesaret gibi bir boyutunda, haksızlığa karşı irade gücünün ancak öz yeterlik inancının yüksek olmasıyla mümkün olabileceği son derece anlaşılır bir durumdur.

Özetle, ahlaki cesaret davranışında kişilerin ahlaki benlik değeri koruma motivasyonlarının önemli bir tetikleyici olduğu (Szekeres vd., 2019), yardım davranışında ahlaki cesarete kıyasla empati duygusunun daha ön planda olduğu (Kayser vd., 2010), yardım etme davranışının daha çok bakım vermeye ilgili (duyarlılık, şefkat, bakım, ilgi vb.), ahlaki cesaret davranışının ise daha çok adaletle ilgili kavramlar içerdıği (Walker ve Hennig, 2004), her iki davranışın gerçekteşmesinde kişinin yeterlik inancının, sorumluluk duygusunun önemli olduğu (Halmurger vd., 2017; Latane ve Darley, 1970) yönündeki alanyazın bulguları, bu çalışma ile elde edilen bulgularla da desteklenmiştir.

4.2. Katkılar

Bu çalışmadan elde edilen bazı bulguların, mevcut alanyazına katkı sunacak nitelikte özgün bulgular olduğu düşünülmektedir. Nitel ve nicel çalışma bulgularından hareketle, ahlaki cesaret ve yardım davranışına ilişkin elde edilen söz konusu katkılar, toparlayıcı olması bakımından karşılaştırmalı bir şekilde aşağıda özetlenmiştir.

Kuramsal Katkılar

1) Bu araştırma ile ahlaki cesaret ve yardım davranışları benlik düzenleme stratejileri bağlamında ilk kez karşılaştırılmıştır. Söz konusu karşılaştırma, nicel çalışmada ahlaki kayıp düşünce yapısı ve ahlaki kazanç düşünce yapısı özelinde ele alınmıştır. Nitel çalışmada ise katılımcıların ifadelerinden yola çıkılarak benlik düzenleme stratejileri hem genel çerçevesi bağlamında hem de ahlaki kayıp/kazanç düşünce yapıları özelinde değerlendirilmiştir. Nicel bulgular ahlaki cesaret davranışında ahlaki kayıp düşünce yapısının (koruma odaklı benlik düzenleme stratejisi) etkili olduğunu göstermiştir. Nitel bulgulara göre ise ahlaki cesaret davranışında hem ahlaki kayıp düşünce yapısını hem de duygusal maliyetten kaçınma motivasyonunu –bu motivasyon koruma odaklı benlik düzenleme stratejisi ile uyumlu bir motivasyondur- ön plana alan ifadelere rastlanmıştır. Yardım davranışı açısından bakıldığında ise duygusal kazanç arzusunun –bu arzu geliştirme odaklı benlik düzenleme stratejisiyle uyumlu bir arzudur- katılımcılar tarafından görece daha fazla konu edildiği gözlenmiştir. Elde edilen tüm bu bulgular ahlaki cesaret davranışında koruma odaklı benlik düzenleme stratejisinin (acıdan kaçınma, mevcut durumu koruma vb.), yardım davranışında ise geliştirme odaklı benlik düzenleme stratejisinin (hazza ulaşma, gelişme, ilerleme vb.) etkili olabileceğini göstermiştir. Böylece, bu çalışmada elde edilen nicel ve nitel bulgular, kavramsal düzlemde birbirinden ayrıştırılan iki davranışın altında yatan sosyal psikolojik mekanizmaların farklılaştığına görgül kanıt sağlamıştır.

2) Tematik analiz sonucunda hem ahlaki cesaret hem de yardım davranışlarının toplumsallık anlatımlarıyla kendini dışavurduğunun gözlenmesi, bununla birlikte ahlaki cesaret davranışının gerçekleşmesinde sosyal adalet algısının belirgin bir biçimde vurgulanmış olması, nitel çalışmanın alanyazına katkısı olarak değerlendirilebilir –ki söz konusu bulgu, karma araştırma deseni uygulandığı için elde edilebilmiştir-. Dolayısıyla, bu araştırmanın hem yukarıdan aşağıya hem de aşağıdan yukarıya araştırma yöntemlerini uygulamış olması, bir

yandan alanyazını destekler nitelikte bulgular elde edilmesini, bir yandan da bu bulguların ötesine geçen yeni bulgular ortaya konmasını sağlamıştır. Nitekim, ahlaki cesaret ve yardım konusunda daha önce gerçekleştirilen çalışmalarda (çoğunlukla nicel çalışmalar) özellikle adalete duyarlılık, empati, suçluluk, sorumluluk duygusu gibi özelliklerin önemi ortaya konulurken, bireyin toplumsallığı konusunun ele alındığı görgül çalışmalara (nitel veya nicel) rastlanmamıştır. Öte yandan, bireyin toplumsallığıyla ilgili kuramsal değinmeler genel olarak ahlak konusunda çalışmalar yürüten araştırmacıların vurguladığı noktalar arasındadır. Bu çalışmada ise söz konusu temanın olumlu sosyal davranışlar açısından da önemli olduğu ve gelecek araştırmalarda bu konunun daha detaylı incelenmesinin gereği ortaya çıkmıştır.

3) Karar verme sürecinde her iki davranışta da ödül/bedel değerlendirmesi yapıldığı, ancak ahlaki cesaret gösterme kararının, yardım etme kararına göre daha karmaşık ve zorlayıcı olduğuna yönelik bulgular elde edilmiştir.

4) Nitel çalışma bulguları ışığında ahlaki cesaret için belirleyici olan duygunun vicdan ve dolaylı olarak suçluluk duygusu olduğu, yardım etme davranışındaki belirleyici duygunun ise empati ve mutluluk duyguları olduğu ortaya konmuştur.

5) Son olarak, ahlaki cesaret davranışı için göze alınan riskin nasıl değerlendirildiği ile ilgili elde edilen tematik analiz bulgularının, ilgili alanyazındaki boşluğu doldurmaya katkı sağlayacak yönde bulgular olduğu düşünülmektedir. Nicel çalışmada risk algısının gruplar arası anlamlı bir fark göstermemiş olması (Deney 2), nitel çalışmadan elde edilen bulgularla da teyit edilmiştir. Elde edilen bulgular, risk algısının deney koşullarına göre değil, davranışın gerçekleşip gerçekleşmemesine göre biçimlendiği yönündedir. Bireyin ahlaki cesaret gerektiren durum karşısında çift yönlü bir kaynak kaybı tehdidiyle karşılaştığı ve ahlaki cesaret gösterme kararı alırken söz konusu kaynak kayıplarını kıyaslayarak sembolik kaynaklarını (vicdani huzur, ahlaki benlik saygısı) kaybetmemek uğruna sosyal kaynaklarını feda edebildikleri anlaşılmıştır. Ayrıca nitel çalışmada edilen tematik bulgular, ahlaki cesaret gösteren katılımcıların riski rasyonalize ederek psikolojik yüklerini hafifletmeye çalıştıkları yönünde yorumlanmaya da elverişli bulgulardır.

Pratik Katkılar

1) Öz yeterlilik inancı nitel çalışma neticesinde gerek ahlaki cesaret gerekse yardım etme davranışı bağlamında öne çıkmıştır. Bu inancın güçlendirilmesi bireyin gerektiği durumlarda yardım etmeye veya ahlaki cesaret göstermeye eğilimini arttırabilmesi bakımından önemlidir. Dolayısıyla iş ve çalışma hayatındaki mobbing ve benzeri haksızlık durumlarında veya okullardaki akran zorbalığı gibi olumsuz yaşantılara şahitlik edilmesi durumunda bireylerin ahlaki cesaret göstermeleri yönündeki öz yeterlik inançlarının arttırılması önem arz etmektedir. Bu amaçla okulların gerek yönetim kademesindeki eğitim uygulamalarında gerekse psikolojik rehberlik ve danışmanlık servislerindeki uygulamalarda, iş yerlerindeki hizmet içi eğitim kurslarında bireylerin ahlaki faillikleri bağlamında öz yeterlik inançlarını güçlendirilmeleri önemli katkılar sunabilir.

2) Ahlaki cesaret gibi bir davranış için öz yeterlik inancının yüksek olması tek başına yeterli değildir. Bu türden bir davranış için nitel çalışmadan da elde edilen bulgular ışığında toplumsallık temasındaki vurguların (insanlık adına, toplumsal gelişme ve iyilik adına) iş yeri ve okul gibi alanlarda ön plana çıkarılması da öz yeterlik inançları ile birlikte ele alınması gereken bir diğer unsurdur. Bu amaçla okul yönetimlerinin ve iş yeri kurum yöneticilerinin konuya ilişkin anımsatıcı afişler hazırlayarak görünür ve anımsatıcı hale getirmesi sosyal adalet ve toplumsal iyilik adına duyarlılığı da arttırabilir. Bu yöndeki eğitim uygulamaları ve hizmet içi eğitim uygulamaları da bireylerin kişisel düzeydeki adalet duyarlılıklarının yanı sıra özellikle toplumsal/sosyal adaletle yönelik duyarlılıklarını da arttırabilir. Nitekim Almanya’da gençlik merkezlerindeki ergenlere, polis memurları ve sosyal psikologlarca özellikle yabancı düşmanlığına yönelik ahlaki cesaret eğitiminin uygulandığı ve dört haftalık eğitimler sonucunda gençlerin ahlaki cesaret konularına ilişkin kendilerini daha yetkin hissettikleri iddia edilmektedir (akt. Brandstätter-Morawietz ve Frey, 2003). Bu araştırmadaki nitel çalışma bulgularından hareketle benzer çalışmaların Türkiye’de yabancı düşmanlığının yanı sıra, sosyal adalet ve toplumsal iyilik konularını içeren bilgilendirme ve farkındalık çalışmalarının halk eğitim merkezlerinde ve/veya ortaöğretim ve üniversite öğrencilerinin eğitim aldıkları kurumlarca gerçekleştirilmesi toplumsal yaşam için önemli bir katkı sağlayabilir.

Ahlaki cesarete ilişkin öz yeterlik inancının ve toplumsal duyarlılığın artırılması sadece okul ortamlarında değil aile içinde de ele alınması gereken bir durumdur. Okullarda ve aile içinde öz yeterlik inancının artırılması, toplumsal adaletin herkes ve hepimiz için ne denli önemli olduğunun öne çıkarılması, çocuklar için büyük kahramanlıklar yerine daha küçük adımlarla ahlaki cesarete eğilimli olmaları noktasında ileriye dönük teşvik edici olabilir.

3) Yerel yönetimlerin de bu konuda yapabilecekleri uygulamaların olduğu düşünülmektedir. Ahlaki cesaret ve yardım davranışının ortak temalarından biri olan toplumsallık teması öne çıkarılabilir. Örneğin sokak ve caddelerdeki reklam panolarında sosyal adaletin ve toplumsal iyileşmenin birey düzeyinde olduğu kadar toplum düzeyindeki duyarlılıkla elde edilebileceğine yönelik afişler kullanılabilir.

4) Yerel yönetimlerin yanı sıra ülke genelinde yayınlanan kimi kamu spotlarında da benzer yönde vurgular yapan yayınlar hazırlanabilir.

5) Sivil toplum kuruluşları veya derneklerin kamusal hizmete yönelik tecrübeli alt yapılarından faydalanılabilir (toplumsal adalet ve iyileşmeye yönelik kişisel sorumlulukların hatırlatıldığı afişlerin veya kamu spotlarının hazırlanması, görünür hale getirilmesi yönündeki tecrübeler).

4.3. Sınırlılıklar ve Gelecekte Yapılacak Araştırmalar İçin Öneriler

Araştırmanın çeşitli sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu sınırlılıklar ve bunların ilintili olarak gelecek araştırmalarda dikkat edilmesi gereken hususlar aşağıda özetlenmiştir:

1) Bu çalışmanın Covid-19 pandemisi ve kısıtlamaların yaşandığı bir süreçte gerçekleşmiş olması hem teknik hem de içerik anlamında bir sınırlılık teşkil etmiştir. Nitel çalışmada görüşmelerin kısıtlılık nedeniyle yüzyüze değil telefon görüşmesi ile gerçekleştirilmiş olması bu sınırlılığın teknik yönüne örnek olarak gösterilebilir. Dolayısıyla gelecekte uygulanacak benzer yöndeki araştırmalarda mülakatların katılımcılarla yüz yüze gerçekleştirilmesi uygun bir yaklaşım olacaktır.

2) Ahlaki cesaret davranışı için katılımcıdan beklenen fiziksel enerjinin sadece ekran butonunu tıklamak olması, yardım davranışı içinse katılımcıdan beklenen fiziksel enerjinin çevrim içi akademik destek vermek olması, söz konusu bağımlı değişkenlerin harcanan enerji bağlamında eşitlenmesini büyük ölçüde engellemiştir. Bu durum araştırmayı sınırlayan önemli bir ayrıntıdır. Konu ile ilgili

gerçekleştirilecek bundan sonraki araştırmalarda her iki bağımlı değişkenin eşit derecede enerji harcanacak şekilde ölçölmesine dikkat edilmelidir.

3) Bu araştırmanın nicel araştırmasından elde edilen bulguların tamamı nicel çalışmalarla teyit edilmemiştir. Örneğin nitel çalımda öne çıkan, öz yeterlik inancı ve toplumsallık temalarına ilişkin toplumsal adaletle duyarlılık ölçölmlerinin alınmamış olması çalışmanın bir sınırlılığı olarak kabul edilebilir. Diğer taraftan yine nitel çalışma neticesinde elde edilen vicdan duygusuna yönelik de nicel çalışmalarda ölçöl alınmamıştır. Dolayısıyla gelecekteki araştırmalarda ahlaki cesaret ile ahlaki kayıp düşünce yapısı arasındaki ilişkide öz yeterlilik inançlarının, toplumsal adaletle duyarlılığın ve daha önemlisi vicdanın da aracı değişken olarak ele alındığı çalışmaların yapılması, bu çalışma ile elde edilen bulguların kapsamının genişletilmesine önemli katkılar sağlayacaktır.

4) Gelecekteki çalışmalarda ele alınması önerilen toplumsal adalet algısına yönelik ölçölmlerin birey düzeyindeki adaletle duyarlılık ile toplumsal düzeydeki adaletle duyarlılık şeklinde ayrı ayrı ele alınmasının alanyazında daha önce ele alınmamış bir ayrıntıya dikkat çekebileceği için ayrıca önem teşkil ettiği düşünülmektedir.

5) Bu çalışmanın nicel araştırma aşamasında ahlaki duygulara yönelik sorular, a- suçluluk, b- utanç ve c- diğer (yazınız) şeklinde ele alınmış ve katılımcıların diğer duygular kısmına duygu değil düşünce ifadeleri yazdıkları tespit edilmiştir. Dolayısıyla her iki bağımlı değişkenle ilişkisi olabileceği düşünülen suçluluk ve utancın açık bir şekilde sorulup diğer ahlaki duygulara yönelik açıkça belirtilen duygularla ilgili soruların sorulmamış olması da bu çalışmayı bir diğer sınırlılığıdır. İlerideki araştırmalarda ahlaki duygulara ilişkin merak edilen tüm duyguların isimlendirilerek sorulmasının uygun olacağı düşünülmektedir.

6) Gelecekteki araştırmalarda bu çalışmada yapıldığı üzere Bootstrap tekniğinin uygulanmasıyla özellikle küçük çalışma gruplarında (veriler normal dağılsın ya da dağılmasın) elde edilen sonuçların güvenilirliğine katkı sunulacağı düşünülmektedir.

7) Gelecekteki çalışmalarda ahlaki failliğin (Bandura, 1999) daha spesifik boyutlarla ele alınması alan yazına önemli katkılar sağlayabilir.

KAYNAKLAR

(Bu tez çalışmasında APA 6 atf sistemi kullanılmıştır.)

- Abadi, N. E., Rahimzadeh, M., Omid, A., Farahani, F., Malekian, L. ve Jalayer, F. (2020). The relationship between moral courage and quality of work life among nursing staff in Bam hospitals. *Journal of Advanced Pharmacy Education & Research*, 10(1), 127-132.
- Afsar, B., Shahjehan, A., Afridi, S. A., Shah, S. I., Bin Saeed, B. ve Hafeez, S. (2019). How moral efficacy and moral attentiveness moderate the effect of abusive supervision on moral courage? *Economic research-Ekonomska istraživanja*, 32(1), 3431-3450.
- Aquino, K. ve Reed, A. II, (2002). The self-importance of moral identity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83, 1423– 1440.
- Aquino, K., Reed, A., II, Thau, S. ve Freeman, D. (2007). A grotesque and dark beauty: How the self-importance of moral identity and mechanisms of moral disengagement influence cognitive and emotional reactions to war. *Journal of Experimental Psychology*, 43, 385–392.
- Aquino, K., Freeman, D., Reed, A., II, Lim, V. K. G. ve Felps, W. (2009). Testing a social-cognitive model of moral behavior: The interactive influence of situations and moral identity centrality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 97: 123-141
- Arendt, H. (2014). *Kötülüğün Siradanlığı*. <https://www.idefix.com/Kitap/Kotulugun-Siradanligi/Hannah-Arendt-Arastirma-Tarih/PolitikaArastirma/Politika/urun-no=0000000319053>.
- Arnold, M. L. (1993). *The place of morality in the adolescent self*. Unpublished Dissertation, Harvard University, USA.
- Ashforth, B. E. ve Anand, V. (2003). The normalization of corruption in organizations. *Research in Organizational Behavior*, 25, 1–52. doi:10.1016/S0191-3085(03)25001-2
- Ayaz, E. (2020). *Hemşirelerde ahlaki cesaret ölçeği: Uyarılma, geçerlilik ve güvenilirlik çalışması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Kafkas Üniv. Sağlık Bil.Enst.
- Bagozzi, R. P., Sekerka, L. E. ve Sguera, F. (2018). Understanding the consequences of pride and shame: How self-evaluations guide moral decision making in business. *Journal of Business Research*, 84, 271–284
- Bandura, A. (1977). *Social Learning Theory*. New York: General Learning Press.
- Bandura, A. (1999). Moral disengagement in the perpetration of inhumanities. *Personality and Social Psychology Review*. (Special Issue on Evil and Violence), 3(3), 193-209. doi:10.1207/s15327957pspr0303_3
- Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: An agentic perspective. *Annual Review of Psychology*, 52, 1-26. doi: 10.1146/annurev.psych.52.1.1
- Bandura, A. (2002). Selective moral disengagement in the exercise of moral agency. *Journal of Moral Education*, 31(2), 101-119, DOI: 10.1080/0305724022014322
- Bardi, A. ve Schwartz, S. H. (2003). Values and behavior: Strength and structure of relations. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29, 1207–1220. doi: 10.1177/0146167203254602
- Barrett, K. C. (1995). A functionalist approach to shame and guilt. *Self-conscious emotions* (25-63). In J.P. Tangney ve K.W. Fischer (Eds.), New York, The Guildford Press.

- Basil, D. Z., Ridgway, N. M. ve Basil, M. D. (2006). Guilt appeals: The mediating effect of responsibility. *Psychology & Marketing*, 23(12), 1035-1054.
- Baumeister, R. F. (1998). The self, D. Gilbert, S.T. Fiske ve G. Lindzey (Eds.), *The handbook of social psychology* içinde (680-740). New York: Oxford University Press.
- Baumeister, R. F., Stillwell, A. M. ve Heatherton, T. F. (1994). Guilt: An interpersonal approach. *Psychological Bulletin*, 115(2), 243-267.
- Baumeister, R. F. ve Vohs, K. D. (2003). Self-regulation and the executive function of the self. Leary ve Tangney (Ed.), *Handbook of self and identity* içinde (180-19). New York: The Guilford Press.
- Baumeister, R. F. (2008). Free will in scientific psychology. *Perspectives on Psychological Science*, 3, 14- 19. doi:10.1111/j.1745-6916.2008.00057.x
- Baumert, A., Li, M., Sasse, J. ve Skitka, L. (2020). Standing up against moral violations: Psychological processes of moral courage. *Journal of Experimental Social Psychology*, 88, 103951, <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2020.103951>
- Baumert, A., Halmburger, A., ve Schmitt, M. (2013). Intervention against norm violations: Dispositional determinants of self-reported and real moral courage. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 39, 1053-1068. doi:0.1177/0146167213490032
- Baumsteiger, R. ve Siegel, J. T. (2018): Measuring prosociality: The development of a prosocial behavioral intentions scale. *Journal of Personality Assessment*, DOI:10.1080/00223891.2017.1411918
- Bayraktar, F., Sayıl, M. ve Kumru, A. (2009). Self-esteem among highschool adolescents and college students: The role of parental and peer attachment, empathy and psychological adjustment variables. *Journal of Psychology*, 24(63): 48-63.
- Beer, J. S., Heerey, E. A., Keltner, D., Scabini, D. ve Knight, R. T. (2003). The regulatory function of self-conscious emotion: Insights from patients with orbitofrontal damage. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85(4), 594-604.
- Bekkers, R., ve Wiepking, P. (2011). A literature review of empirical studies of philanthropy: Eight mechanisms that drive charitable giving. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, 40, 924-973.
- Berkowitz, L. (1972). Social Norms, Feelings, and Other Factors Affecting Helping and Altruism. L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology* içinde (63-108). San Diego, CA: Academic Press.
- Bierhoff, H.W. (2002). *Prosocial Behavior*. New York: Psychology Press.
- Blasi, A. (1983). Moral cognition and moral action: A theoretical perspective. *Developmental Review*, 3, 178-210.
- Blasi, A. (1984). Moral identity: Its role in moral functioning. W. M. Kurtines ve J. J. Gewirtz (Eds.), *Morality, moral behavior, and moral development* içinde (128-139). New York: Wiley.
- Blasi, A. (1993). The development of identity: Some implications for moral functioning. G. G. Noam ve T. E. Wren (Eds.). *The moral self* içinde (99-122). Cambridge, MA: The MIT Press.
- Blasi, A. (2004). Neither personality nor cognition: An alternative approach to the nature of the self. C. Lightfoot, C. Lalonde ve M. Chander (Eds.). *Changing conceptions of psychological life* içinde (3-26). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Brandstätter-Morawietz V. ve Frey (2003). Kleine schritte statt heldentaten. *Psychologie Heute* 30 (7),67-69.

- Braun, V. ve Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.
- Braun, V. ve Clarke, V. (2013). *Successful qualitative research: A practical guide for beginners*. London: Sage.
- Brebels, L., De Cremer, D., Van Dijke, M. ve Van Hiel, A. (2011). Fairness as social responsibility: A moral self-regulation account of procedural justice enactment. *British Journal of Management*, 22, S47-S58.
- Brockner, J., Higgins, E.T. ve Low, M. B. (2004). Regulatory focus theory and the entrepreneurial process. *Journal of Business Venturing*, 19, 203-220.
- Carver, C. S. (2006). Approach, avoidance and self-regulation of affect and action. *Motivation And Emotion*, 30, 105-110
- Cason, D.D., Casini, A. ve Hellemans, C. (2020). Moral Courage Fostering Bystander Intervention Against Workplace Bullying: Findings from an Exploratory Study with a Video-Vignette Procedure. *International Journal of Bullying Prevention*, 2, 53-64.
- Cesur, S. (2018). *Ahlakın Sosyal Psikolojisi*. Birinci Baskı. İstanbul, Pales Yayınları.
- Cesur, S., Tepe, B., Piyale, Z. E., Sunar, D. ve Biten, A. F. (2020). Bana göre ahlak: Sıradan insanın ahlakı kavramsallaştırması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 23(45), 115-138. DOI: 10.31828/tpy1301996120200219m00002.
- Cialdini, R. B., Reno, R. R. ve Kallgren, C. A. (1990). A focus theory of normative conduct: Recycling the concept of norms to reduce littering in public places. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(6), 1015-1026. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.58.6.1015>
- Colby, A. ve Damon, W. (1993). The uniting of self and morality in the development of extraordinary moral commitment. G. G. Noam ve T. E. Wren (Eds.), *The moral self* içinde (255-282). Cambridge, MA: MIT Press.
- Coser, L. A. (2008). *Sosyolojik düşüncenin ustaları*. (Çev. Hikmet Hülür, Serhat Toker, İbrahim Mazman). Ankara: Deki Basım Yayın Ltd. Sti.
- Creswell, J. W. ve Plano Clark, V. L. (2007). *Designing and conducting mixed methods research*. Thousand Oaks, CA: SAGE.
- Crocker, J., Luhtanen, R. K., Cooper, M. ve Bouvrette, A. (2003). Contingencies of self-worth in college students: Theory and measurement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 85, 894-908. doi:10.1037/0022-3514.85.5.894.
- Crowe, E. ve Higgins, E. T. (1997). Regulatory focus and strategic inclinations: Promotion and prevention in decision making. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 69(2), 117-132.
- Cunningham, M. R., Steinberg, J. ve Grev, R. (1980). Wanting to and having to help: Separate motivations for positive mood and guilt-induced helping. *Journal of Personality and Social Psychology*, 38(2), 181-192. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.38.2.181>
- Cüceloğlu, D. (2008). *Mış gibi yapmak*, N. Feroğlu (Ed.), 1. Basım. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- De Hooge, I. E., Zeelenberg, M., ve Breugelmans, S. M. (2007). Moral sentiments and cooperation: Differential influences of shame and guilt. *Cognition and Emotion*, 21(5), 1025-1042.
- De Hooge, I. E. (2012). The exemplary social emotion guilt: Not so relationship- oriented when another person repairs for you. *Cognition & Emotion*, 26(7), 1189-1207, doi: 10.1080/02699931.2011.640663.

- Dewall, C. N., Baumeister, R. F., Gailliot, M. T. ve Maner, J. K. (2008). Depletion makes the heart grow less helpful: helping as a function of self-regulatory energy and genetic relatedness, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34(12), 1653-1662. doi: 10.1177/0146167208323981.
- Dost, M. T. (2016). Öznel iyi oluş ölçeği'nin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(23): 20.
- Dovidio, J. F., Piliavin, J. A., Schroeder, D. A. ve Penner, L. (2006). *The Social Psychology of Prosocial Behavior*. Mahwah, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Dyck, A., Morse, A. ve Zingales, L. (2010). Who blows the whistle on corporate fraud? *Journal of Finance*, 65, 2213–2254. doi: 10.1111/j.1540-6261.2010.01614.x
- Eisenberg, N. (2000). Emotion, regulation, and moral development. *Annual Review of Psychology*, 51(1), 665–697.
- Eisenberg, N., Fabes, R. A. ve Spinrad, T. L. (2006). Prosocial development. N. Eisenberg ve W. Damon içinde (Eds.), *Handbook of child psychology. Social, emotional, and personality development* (ss. 646–718). New York: Wiley.
- Escobar-Chua, R. L. (2018). Moral sensitivity, moral distress, and moral courage among baccalaureate Filipino nursing students. *Nursing Ethics*, 25(4), 458-469.
- Faul, F., Erdfelder, E., Buchner, A. ve Lang, A.-G. (2009). Statistical power analyses using G*Power 3.1: Tests for correlation and regression analyses. *Behavior Research Methods*, 41, 1149-1160.
- Feddes, A., R., Mann, L. ve Doosje, B. (2015). Increasing self-esteem and empathy to prevent violent radicalization: a longitudinal quantitative evaluation of a resilience training focused on adolescents with a dual identity. *Journal of Applied Social Psychology*, 45(7): 400-411.
- Fehr, E. ve Gächter, S. (2002). Altruistic punishment in humans. *Nature*, 415, 137–140. doi: 10.1038/415137a
- Feist, J. ve Feist, G., J. (2009). *Theories of Personality* (7th ed.). United States of America: McGraw-Hill
- Fessler, D. M. (2004). Shame in two cultures: Implications for evolutionary approaches. *Journal of Cognition and Culture*, 4(2), 207–262.
- Fischer, P., Greitemeyer, T., Schulz-Hardt, S., Frey, D., Jonas, E. ve Rudukha, T. (2004). Zivilcourage und Hilfeverhalten. Der Einfluss negativer sozialer Konsequenzen auf die Wahrnehmung prosozialen Verhalten [Moral courage and helping behavior: The impact of negative social consequences on the perception of prosocial behavior]. *Zeitschrift für Sozialpsychologie*, 35, 61–66.
- Fiske, A. P. (1992). The four elementary forms of sociality: Framework for a unified theory of social relations. *Psychological Review*, 99(4), 689-723.
- Franzoi, Stephen L. (2000). *Social Psychology*. Boston: McGraw Hill.
- George, J. M. ve Jones, G. R. (1997). Organizational Spontaneity in Context. *Human Performance*, 10, 153-170.
- George, D. ve Mallery, P. (2016). *IBM SPSS statistics 23 step by step: A simple guide and reference*. New York: Routledge.
- Gevrekçi, Örs, A. ve Çırakoğlu, C. O. (2017). Suçluluk ve Utanç Duyguları Üzerine Kavramsal, Nöropsikolojik ve Psikopatolojik Bir Derleme. *Türk Psikoloji Yazıları*, 20(40), 89-105.
- Gilbert, P., Pehl, J. ve Allan, S. (1994). The phenomenology of shame and guilt: An empirical investigation. *British Journal of Medical Psychology*, 67(1), 23–36.

- Gilbert, P. (2000). The relationship of shame, social anxiety and depression: The role of the evaluation of social rank. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 7, 174–189.
- Gilbert, P. (2003). Evolution, social roles, and the differences in shame and guilt. *Social Research*, 70(4) 1205–1230.
- Gino, F. ve Margolis, J. D. (2011). Bringing ethics into focus: How regulatory focus and risk preferences influence (Un)ethical behavior. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 115, 145–156.
- Goodwin, R., Graham, J. ve Diekmann, K. A. (2020). Good intentions aren't good enough: Moral courage in opposing sexual harassment. *Journal of Experimental Social Psychology*, 86, 103894. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2019.103894>
- Gouldner, A. W. (1960). The norm of reciprocity: A preliminary statement. *American sociological review*, 161-178.
- Gpower3.1.Manuel (2020) https://www.psychologie.hhu.de/fileadmin/redaktion/Fakultaet/MathematischNaturwissenschaftliche_Fakultaet/Psychologie/AAP/GPower
- Graham, J. W. (1989). *Organizational Citizenship Behavior: Construct Redefinition, Operationalization and Validation*, Yayınlanmamış çalışma, Loyola University of Chicago.
- Grant, H. ve Higgins, E. T. (2003). Optimism, promotion pride, and prevention pride as predictors of quality of life. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 29(12), 1521–1532.
- Greenberg, L. ve Watson, J. (2006). *Emotion Focused Therapy For Depression*, Washington, APA.
- Greitemeyer, T., Fischer, P., Kastenmüller, A. ve Frey, D. (2006). Civil courage and helping behaviour: Differences and similarities. *European Psychologist*, 11, 90–98.
- Greitemeyer, T., Osswald, S., Fischer, P. ve Frey, D. (2007). Civil courage: Implicit theories, related concepts, and measurement. *The Journal of Positive Psychology*, 2, 115–119.
- Gundlach, M. J., Douglas, S. C. ve Martinko, M. J. (2003). The decision to blow the whistle: A social information processing framework. *Academy of Management Review*, 28, 107–123. doi:10.5465/AMR.2003.8925239
- Gürbüz, S. ve Şahin, F. (2018). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Haidt, J., Rozin, P., Lowery L. ve İmada, S. (1999). The CAD Trial Hypothesis: A Mapping Between Three Moral Emotions (Contempt, Anger, Disgust) And Three Moral Codes (Community, Autonomy, Divinity). *Journal Of Personality And Social Psychology*, 76(4):574-586
- Halmburger, A., Baumert, A. ve Schmitt, M. (2015). Anger as driving factor of moral courage in comparison with guilt and global mood: A multimethod approach. *European Journal of Social Psychology*, 45, 39–51. doi: 10.1002/ejsp.2071
- Halmburger, A., Baumert, A. ve Schmitt, M. (2017). Everyday heroes: Determinants of moral courage. S. T. Allison, G. R. Goethals ve R. M. Kramer (Eds.). *Handbook of heroism and heroic leadership* içinde (165–184). Routledge/Taylor & Francis Group.
- Hanson, W. E., Creswell, J. W., Plano Clark, V. L., Petska, K. S. ve Creswell, J. D. (2005). Mixed Methods Research Designs in Counseling Psychology. *Journal of Counseling Psychology*, 52(2), 224-235. doi:10.1037/0022-0167.52.2.224
- Hardy, S. A. (2006). Identity, reasoning, and emotion: An empirical comparison of three sources of moral motivation. *Motivation and Emotion*, 30, 207–215.
- Hardy, S. A. ve Carlo, G. (2005). Identity as a source of moral motivation. *Human Development*, 48, 232–256.

- Hardy, S. A. ve Carlo, G. (2011). Moral Identity: What Is It, How Does It Develop, and Is It Linked to Moral Action? *Child Development Perspectives*, 5(3), 212-218.
- Hardy, S. A., Walker, L. J., Olsen, J. A., Woodbury, R. D. ve Hickman, J. R. (2014). Moral identity as moral ideal self: Links to adolescent outcomes. *Developmental Psychology*, 50, 45-57. doi:10.1037/a0033598.
- Hardy, S. A., Bean, D. S. ve Olasen, A. J. (2015). Moral identity and adolescent prosocial and antisocial behaviors: Interactions with moral disengagement and self-regulation. *Journal of Youth Adolescence*, 44, 1542-1554.
- Harorani, M., Golitaleb, M., Davodabady, F., Zahedi, S., Houshmand, M., Mousavi, S. S. ve Yousefi, M. S. (2019). Moral Distress and Self-efficacy among Nurses Working in Critical Care Unit in Iran-An Analytical Study. *Journal of Clinical & Diagnostic Research*, 13(11).
- Harmon-Jones, E. ve Sigelman, J. (2001). State anger and prefrontal brain activity: Evidence that insult-related relative left prefrontal activation is associated with experienced anger and aggression. *Journal of Personality and Social Psychology*, 80, 797-803. doi: 10.1037/0022-3514.80.5.797
- Hayes AF (2013) Introduction to Mediation, Moderation, and Conditional Process Analysis: A Regression-Based Approach. New York, The Guildford Press.
- Higgins, E. T. (1987). Self-discrepancy: A theory relating self and affect. *Psychological Review*, 94(3), 319-340.
- Higgins, E. T. (1997). Beyond pleasure and pain. *American Psychologist*, 52(12), 1280-1300.
- Higgins, E. T. (1996). The "self digest": Self-knowledge serving self regulatory functions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 71, 1062-1083.
- Hobfoll, S. E. (1989). Conservation of resources. A New attempt at conceptualizing stress. *The American Psychologist*. 44 (3), 513-524. doi:10.1037/0003-066X.44.3.513. PMID 2648906.
- Hobfoll, S. E., Freedy, J., Lane, C. ve Geller, P. (1990). Conservation of social resources: social support resource theory, *Journal of Social and Personal Relationships*, 7(4), 465-478.
- Hobfoll, S. E. (2001). The influence of culture, community, and the nested-self in the stress process: Advancing conservation of resources theory. *Applied Psychology: An International Review*, 50 (3), 337-421.
- Hoffman, M. L. (2000). *Empathy and moral development: Implications for caring and justice*. New York: Cambridge University Press.
- Hoffman, M. L. (2001). *Toward a comprehensive empathy-based theory of prosocial moral development*. Washington: American Psychological Association.
- Holmgren, A. R., Eisenberg, N. ve Fabes, A. R. (1998). The relation of children's situational empathy-related emotions to dispositional prosocial behavior. *International Journal of Behavioral Development*, 22(1), 169-193.
- Jacoby, M. (1994). *Shame And The Origins of Self-Esteem* (Almanca'dan İngilizce'ye Çev: Douglas Whitcher). London, Routledge.
- Johnson, R. B., Onwuegbuzie, A. J. ve Turner, L. A. (2007). Toward a definition of mixed methods research. *Journal of Mixed Methods Research*, 1(2), 112-133. doi:10.1177/1558689806298224
- Johnston, M. ve Krettenauer, T. (2011). Moral self and moral emotion expectancies as predictors of anti-and prosocial behaviour in adolescence: A case for mediation? *European Journal of Developmental Psychology*, 8(2), 228-243, doi:10.1080/17405621003619945.

- Jonas, K. J. ve Brandstätter, V. (2004). Brennpunkt Zivilcourage: Definitionen, Befunde und Maßnahmen [Focus on moral courage: Definitions, findings, and intervention]. *Zeitschrift für Sozialpsychologie*, 35, 185–200. doi: 10.1024/0044-3514.35.4.185
- Kağıtçıbaşı, Ç. ve Cemalcılar, Z. (2017). *Dünden Bugüne İnsan ve İnsanlar*. 20. Basım, Evrim Yayınevi, İstanbul.
- Kayser, D. N., Greitemeyer, T., Fischer, P. Ve Frey, D. (2010). Why mood affects help giving, but not moral courage: Comparing two types of prosocial behaviour. *European Journal of Social Psychology*, 40, 1136–1157.
- Ketelaar, T. ve Au, W. T. (2003). The effects of guilt on the behaviour of uncooperative individuals in repeated social bargaining games: An affect-as- information interpretation of the role of emotion in social interaction. *Cognition & Emotion*, 17, 429-453.
- Khelil, İ., Akrouit, O., Hussainey, K. ve Noubbigh, H. (2017). Breaking the silence: An empirical analysis of the drivers of internal auditors' moral courage. *International Journal of Auditing*, 22, 68–284.
- Kidder, R. M. (2005). *Moral courage: Taking action when your values are put to the test*. New York: HarperCollins.
- Kidwell, R., Mossholder, K.ve Benneth, N. (1997). Cohensiveness and organizational citizenship behavior. *Journal of Management*, 23(6), 775-793.
- Kovancı, M., S. ve Hiçdurmaz D. (2021). Ahlaki cesaret: tanımı, ahlaki sıkıntı ve ahlaki duyarlılık ile ilişkisi ve geliştirilmesi. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 96-102. <https://doi.org/10.33631/duzcesbed.683548>
- Krebs, D. (1982). Prosocial behavior, equity, and justice. J. Greenberg ve R.L. Cohen (Eds.), *Equity and Justice in Social Behavior* içinde (261-308), New York: Academic Press.
- Laible, D. (2007). Attachment with parents and peers in late adolescence: Links with emotional competence and social behavior. *Personality and Individual Differences*, 43(5): 1185-1197.
- Latane, B. ve Darley, J. M. (1968). Group inhibition of bystander intervention. *Journal of Personality and Social Psychology*, 10, 215–221.
- Latane, B. ve Darley, J. (1970). *The unresponsive bystander: Why doesn't he help?* New York, NY: Meredith Corporation.
- Leary, M. ve Tangney, J.P. (2012). *Handbook of self and identity*. M. Leary, J. P. Tangney (Eds.), New York: Guilford Press.
- Leary M. R. ve Tangney J. P. (2003). *Hadbook os self and identity*. New York: The Guilford Press.
- Lee, D., Choi, Y., Youn, S. ve Chun, J. U. (2017). Ethical leadership and employee moral voice: The mediating role of moral efficacy and the moderating role of leader–follower value congruence. *Journal of Business Ethics*, 141(1), 47-57.
- Lee, S., Winterich, K. P. ve Ross, W. T. (2014). I'm Moral, but I Won't Help You: The Distinct Roles of Empathy and Justice in Donations. *Journal of Consumer Research*, 41(3), 678-696, doi:10.1086/677226.
- Levine, M. ve Crowther, S. (2008). The responsive bystander: How social group membership and group size can encourage as well as inhibit bystander intervention. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95, 1429–1439. doi: 10.1037/a0012634
- Lewis, H. B. (1971). *Shame and guilt in neurosis*. New York, International Universities Press.
- Lewis, M., Sullivan, M. W., Stanger, C. ve Weiss, M. (1989). Self development and self-conscious emotions. *Child Development*, 60(1), 146–156.

- Lewis, H. B. (1987). Introduction: Shame the Sleeper in Psychopathology. H. B. Lewis (Ed.), *The Role of Shame in Symptom Formation*, içinde, (1-28), London, Lawrence Erlbaum Associates Publishers.
- Litvack-Miller, W., McDougall, D. ve Romney, D. M. (1997). The structure of empathy during middle childhood and its relationship to prosocial behavior. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*, 123(3), 303- 325.
- Mackie, D. M., Devos, T. ve Smith, E. R. (2000). Intergroup emotions: Explaining offensive action tendencies in an intergroup context. *Journal of Personality and Social Psychology*, 79, 602–616. doi: 10.1037/0022-3514.79.4.602
- Merriam, S. B. (2013). *Nitel araştırma desen ve uygulama için bir rehber* (Çev. Editörü: Selahattin Turan). Ankara: Nobel Yayınları.
- Meyer, G. ve Hermann, A. (2000). Zivilcourage im Alltag. Ergebnisse einer Fragebogenstudie [Moral courage in everyday life]. *Aus Politik und Zeitgeschichte*, 7–8, 3–13.
- Miller, W. I. (2000). *The mystery of courage*. Cambridge, MS: Harvard University Press.
- Miller, C. (2010). *Guilt and helping*. A. Columbus (Ed.) Advances in psychology research içinde (117–138). New York, NY: Nova Science Publishers
- Mintz, G., Etengoff, C. ve Gryzman, A. (2017). The relation between childhood parenting and emerging adults' experiences of shame and guilt. *Journal of Child and Family Studies*, 26(10), 2908–2920.
- Molden, D. C. ve Miele D. B. (2008). The origins and influences of promotion-focused and prevention-focused achievement motivations. M. Maehr, S. Karabenick ve T. Urdan, (Eds.), *Advances in motivation and achievement: Social psychological perspectives (Cilt: 15)* içinde (81- 118). Bingley, Wales: Emerald.
- Monin, B., Sawyer, P. J. ve Marquez, M. J. (2008). The rejection of moral rebels: Resenting those who do the right thing. *Journal of Personality and Social Psychology*, 95, 76–93. doi: 10.1037/0022-3514.95.1.76
- Mosher, D. L. (1966). The development and multitrait-multimethod matrix analysis of three measures of three aspects of guilt. *Journal of Consulting Psychology*, 30(1), 25–29. <https://doi.org/10.1037/h0022905>
- Myers, Michael D. (1999). Investigating information systems with ethnographic research. *Communications of the Association for Information Systems*, 2(1), 23.
- Near, J. P. ve Miceli, M. P. (1985). Organizational dissidence: The case of whistleblowing. *Journal of Business Ethics*, 4, 1–16. doi: 10.1007/BF00382668
- Near, J. P. ve Miceli, M. P. (1995). Effective whistle-blowing. *Academy of Management Review*, 20(3), 679–708.
- Near, J. P. ve Miceli, M. P. (1996). Whistleblowing: Myth and reality. *Journal of Management*, 22, 507–526. doi: 10.1177/014920639602200306
- Nelissen, R. M. A. ve Zeelenberg, M. (2009). Moral emotions as determinants of third-party punishment: Anger and guilt and the functions of altruistic sanctions. *Judgment and Decision Making*, 4, 543–553.
- North, A. C., Tarrant, M. ve Hargreaves, D. I. (2004). The effects of music on helping behaviour. A field study. *Environment and Behavior*, 36, 266–275.
- Nucci, L. P. ve Turiel, E. (2000). The moral and the personal: Sources of social conflicts. L. P. Nucci, G. B. Saxe ve E. Turiel (Eds.), *Culture, thought, and development* içinde (115–137). Lawrence Erlbaum Associates Publishers.

- Oishi, S., Diener, E. ve Lucas, R. (2007). The optimum level of well-being: can people be too happy? *Perspectives on Psychological Science*, 2, 346–360.
- Olthof, T. (2012). Anticipated feelings of guilt and shame as predictors of early adolescents' antisocial and prosocial interpersonal behaviour. *European Journal Of Developmental Psychology*, 9(3), 371-388.
- Osswald, S., Frey, D. ve Streicher, B. (2012). Moral courage. E. Kals ve J. Maes (Eds.), *Justice and Conflicts* içinde (391–405). https://doi.org/10.1007/978-3-642-19035-3_24.
- Osswald, S., Greitemeyer, T., Fischer, P. ve Frey, D. (2010). *What is moral courage? Definition, explication, and classification of a complex construct*. C. L. S. Pury ve S. J. Lopez (Eds.), *The psychology of courage: Modern research on an ancient virtue* içinde (149–164). American Psychological Association.
- Ostermann, A. (2004). Zivilcourage und Demonkратie [Moral courage and democracy]. R. Frankenberger, S. Frech ve D. Grimm (Eds.), *Politische Psychologie und Politische Bildung–Analysen, Konzepte und Praxisberichte* içinde (114–138). Schwalbach, Germany: Wochenschau.
- Parmerlee, M. A., Near, J. P. ve Jensen, T. C. (1982). Correlates of whistleblowers perceptions of organizational retaliation. *Administrative Science Quarterly*, 27, 17–34. doi: 10.2307/2392544
- Peterson, C., Park, N. ve Seligman, M. E. (2005). Orientations to happiness and life satisfaction: The full life versus the empty life. *Journal of happiness studies*, 6(1), 25-41.
- Piliavin, J. A., Dovidio, J. F., Gaertner, S. L. ve Clark, R. D. (1981). *Emergency Intervention*. New York: Academic Press.
- Polkinghorne, D. E. (2005). Language and meaning: Data collection in qualitative research. *Journal of Counseling Psychology*, 52(2), 137-145. doi:10.1037/0022-0167.52.2.137
- Powell, H., Mihalas, S., Onwuegbuzie, A. J., Suldo, S. ve Daley, C. E. (2008). Mixed methods research in school psychology: A mixed methods investigation of trends in the literature. *Psychology in the Schools*, 45(4), 291-309. doi:10.1002/pits.20296
- Press, E. (2018). Moral Courage: A Sociological Perspective. *Society*, 55,181-192 <https://doi.org/10.1007/s12115-018-0231-4>
- Roos, S., Hodges, E. V. ve Salmivalli, C. (2014). Do guilt and shame proness differentially predict prosocial, aggressive, and withdrawn behaviors during early adolescence? *Developmental Psychology*, 50, 941-946.
- Rushton, J. P, Chrisjohn, R. D. ve Fekken, G. C. (1981). The altruistic personality and the self-report altruism scale. *Personality and individual differences*, 2(4), 293-302.
- Sassenberg, K. ve Hansen, N. (2007). The impact of regulatory focus on affective responses to social discrimination. *European Journal of Social Psychology*, 37, 421-444.
- Schacter, H. L. ve Margolin, G. (2019). When it Feels Good to Give: Depressive Symptoms, Daily Prosocial Behavior, and Adolescent Mood. *Emotion*, 19(5), 923–927. <https://doi.org/10.1037/emo0000494>
- Schmitt, D. R. ve Marwell, G. (1972). Withdrawal and reward reallocation as responses to inequity. *Journal of Experimental Social Psychology*, 8(3), 207-221
- Schmitt, M., Baumert, A., Gollwitzer, M. ve Maes, J. (2010). The Justice Sensitivity Inventory: Factorial validity, location in the personality facet space, demographic pattern, and normative data. *Social Justice Research*, 23, 211–238. doi:10.1007/s11211-010-0115-2

- Scholer, A. A., Zou, X., Fujita, K., Stroessner, S. J. ve Higgins, E. T. (2010). When risk seeking becomes a motivational necessity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 99(2), 251-231.
- Shah, J. ve Higgins, E. T. (1997). Expentancy X Value Effects: Regulatory Focus as Determinant of Magnitude and Direction. *Journal of Personality and Social Psychology*, 73(3), 447-458.
- Sheikh, S. ve Janoff-Bulman, R. (2010a). The “shoulds” and “should nots” of moral emotions: A selfregulatory perspective on shame and guilt. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36(2), 213–224. DOI:10.1177/0146167209356788
- Sheikh, S. ve Janoff-Bulman R. (2010b). Tracing The Self Regulatory Bases Of Moral Emotions. *Emotion Review* 2(4):386-396. DOI:10.1177/1754073910374660
- Shweder, R. A., Much, N. C., Mahapatra, M. ve Park, L. (1997). The “big three” of morality (autonomy, community, and divinity), and the “big three” explanations of suffering. A. Brandt ve P. Rozin (Eds.), *Morality and health* içinde (119– 169). New York: Routledge.
- Shweder, R. A., Mahapatra, M. ve Miller, J. G. (1987). Culture and moral development. J. Kagan ve S. Lamb (Eds.), *The emergence of morality in young children* içinde (1-90). Chicago & Londra: University of Chicago Press.
- Skitka, L. J. (2012). Moral convictions and moral courage: Common denominators of good and evil. M. Mikulincer ve P. R. Shaver (Eds.). *The social psychology of morality: Exploring the causes of good and evil* içinde (349–365). Washington, D.C: American Psychological Association.
- Smetana, J. G. (2006). Social-cognitive domain theory: Consistencies an variations in children’s moral and social judgments. M. Killen ve J. Smetana (Eds.), *Handbook of Moral Development* içinde (119-154). London: Lawrence Erlbaum Associates, Publishers.
- Stel, M., van Baaren, R. ve Vonk, R. (2008). *Effects of mimicking: Acting prosocial by being emotionally moved*. Leiden University, submitted for publication.
- Sonnentag T. L. ve Barnett, M. A. (2016) Role of moral identity and moral courage characteristics in adolescents’ tendencies to be a moral rebel, *Ethics & Behavior*, 26(4), 277-299, DOI: 10.1080/10508422.2015.1012765
- Sonnentag, T. L. ve Barnett, M. A. (2013). An exploration of moral rebelliousness with adolescents and young adults. *Ethics and Behavior*, 23, 214–236. doi:10.1080/10508422.2012.739943
- Steiner, J. (2009). Understanding the Behavioral Responses Corresponding with the Emotions Guilt and Shame. *Honors Theses*, 20.
- Stern, P. C., Dietz, T., Abel, T., Guagnano, G. A., ve Kalof, L. (1999). A value-belief-norm theory of support for social movements: The case of environmentalism. *Human Ecology Review*, 6(2), 81-97.
- Sunar, D., Cesur, S., Piyale, Z. E., Tepe, B., Biten, A. F., Hill, C. T. ve Koç, Y. (2020). People Respond With Different Moral Emotions to Violations in Different Relational Models: A Cross-Cultural Comparison. *Emotion*. Advance online publication. <http://dx.doi.org/10.1037/emo0000736>
- Supriyadi, S. (2020). The Effect of Individual and Organizational Factors on Internal Auditors’ Moral Courage. *The Indonesian Journal of Accounting Research*, 23(2).
- Szekeres, H., Halperin, E., Kende, A. ve Saguy, T. (2019). The effect of moral loss and gain mindset on confronting racism. *Journal of Experimental Social Psychology*, 84(2019, 103833, <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2019.103833>

- Tajfel, H., Billig, M., G., Bundy, R., P. ve Flament, C. (1971). Social categorization and intergroup behaviour. *European journal of social psychology*, 1(2), 149-178.
- Tajfel, H. ve Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. W. G. Austin ve S. Worchel (Eds.), *The Social Psychology of Intergroup Relations* içinde (33-47). Monterey: Brooks/Cole.
- Tak, H. (2014). *Yardım Davranışının Travma Sonrası Gelişim Üzerindeki Etkisi ve Yardım Yöneliminin Yordayıcısı Olarak Suçluluk Duygusu*, Yüksek Lisans Tezi, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tangney, J. P. (1989). *Shame and guilt in young adulthood: A qualitative analysis*. (Poster). The Meetings of the American Psychological Society, Arlington, VA.
- Tangney, J. P., Wagner, P., Fletcher, C. ve Gramzow, R. (1992). Shamed into anger? The relation of shame and guilt to anger and self-reported aggression. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62, 669-675. doi:10.1037/0022-3514.62.4.669
- Tangney, J. P., Wagner, P. E., Hill-Barlow, D., Marschall, D. E. ve Gramzow, R. (1996). Relation of shame and guilt to constructive versus destructive responses to anger across the lifespan. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70, 797-809. doi:10.1037/0022-3514.70.4.797
- Tangney, J. P. (2001). Constructive and destructive aspects of shame and guilt. A.C. Bohart ve D. J. Stipek (Eds.), *Constructive and Destructive Behavior* içinde (127-145). Washington, DC: American Psychological Association
- Tangney, J. P. (2002). Self-conscious emotions: The self as a moral guide. A. Tesser ve D. Stapel (Eds.), *Self and motivation: Emerging psychological perspectives* içinde (97-117). Washington, DC: American Psychological Association.
- Tangney, J. P., Stuewig, J. ve Mashek, D. J. (2007). Moral emotions and moral behavior. *Annual Review of Psychology*, 58, 345-372
- Tangney, J. P., Stuewig, J. ve Hafez, L. (2011). Shame, guilt, and remorse: Implications for offender populations. *Journal of Forensic Psychiatry & Psychology*, 22(5), 706-723.
- Taylor, Shelley E. ve diğ. (2007). *Sosyal Psikoloji* (Çev. A. Dönmez). Ankara: Gmge Kitabevi.
- Teddle, C. ve Tashakkori, A. (2009). *Foundations of mixed methods research: Integrating quantitative and qualitative approaches in the social and behavioral sciences*. CA: Sage.
- Teo, T. (2001). Karl Marx and Wilhelm Dilthey on the socio-historical conceptualization of the mind, C. D. Green, M. Shore ve T. Teo (Eds.), *The transformation of psychology: Influences of 19th-century philosophy, technology, and natural science* içinde (195-218). APA, <https://doi.org/10.1037/10416-010>
- Tomasello, M., Carpenter, M., Call, J., Behne, T. ve Moll, H. (2005). Understanding and sharing intentions: *The origins of cultural cognition*. *Behavioral and Brain Sciences*, 28(5), 675-735.
- Tomasello, M. ve Vaish, A. (2013). Origins of human cooperation and morality. *Annual Review of psychology*, 64, 231-255.
- Tomasello, M. (2018). *İnsan Ahlakının Doğal Tarihi*. A. Onacak (çev.), 1. Baskı, Koç Üniversitesi Yayınları. İstanbul.
- Tracy, J. L. ve Robins, R. W. (2006). Appraisal antecedents of shame and guilt: Support for a theoretical model. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 32(10), 1339-1351.
- Turiel, E. (2008). The development of children's orientations toward moral, social and personal orders: More than a sequence in development. *Human Development*, 51, 21-39.

- Turner, J.C., Hogg, M.A., Oakes, P.J., Reicher, S.D. ve Wetherell, M.S. (1987). *Rediscovering the social group*. Oxford: Basil Blackwell.
- Vohs, K., D. ve Baumeister, R., F. (2004). *Understanding Self Regulation*. Baumeister, R., F. ve Vohs, K., D(ed.), 1-12. New York: The Guilford Press.
- Walker, L. J. ve Hennig, K. H. (2004). Differing conceptions of moral exemplarity: Just, brave, and caring. *Journal of Personality and Social Psychology*, 86, 629–647.
- Walster, E., Walster, G. W. ve Berscheid, E. (1978). *Equity: Theory and research*. New York: Allyn & Bacon.
- Weinstein, N. ve Ryan, R. M. (2010). When helping helps: Autonomous motivation for prosocial behavior and its influence on well-being for the helper and recipient. *Journal of Personality and Social Psychology*, 98, 222-244.
- Willig, C. (2012). Perspectives on the epistemological bases for qualitative research. H. Cooper, P. M. Camic, D. L. Long, A. T. Panter, D. Rindskopf, ve K. J. Sher (Eds.), *Handbook of research methods in psychology*, (Vol. 1) *Foundations, planning, measures, and psychometrics* içinde (5–21). APA. <https://doi.org/10.1037/13619-002>.
- Yalçındağ, B. (2009). *Yüreklilik, Benlik Kurguları ve Diğer Bağlantılı Değişkenler Arasındaki İlişkiler* (Yüksek Lisans Tezi). Erişim adresi: www.yoktez.net. <https://tez.yok.gov.tr>.
- Yılmaz, F. ve Yılmaz, F. (2015). Ahlaki kimlik ölçeği türkçe formunun geçerlik ve güvenirlik çalışması. *C. B. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(4), 111-133.
- Yılmaz Öztürk, Z. (2019). *İş yaşamında cinsel tacizin ortaya çıkarılmasında ve önlenmesinde ahlaki cesaretin rolü* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniv. Sos. Bil. Enst. İşletme Anabilim Dalı.
- Zebel, S., Doosje, B. ve Spears, R. (2009). How perspective-taking helps and hinders group-based guilt as a function of group identification. *Group Processes & Intergroup Relations*, 12(1), 61-78.

EKLER

Ek 1: Deney I- Kayıp Koşulu

Aşağıda güncel iki çağrı metni yer almaktadır. Bu çağrı metinleri Covid-19 sebebiyle güncel durumlara yönelik ilgili kurum ve/veya kişilerin çağrılarıdır. Araştırma ekibi olarak buradaki amacımız hem çağrıların duyulmasına ve yayılmasına katkı sunmak hem de insanların hangi duygu ve düşüncelerle hareket ettiğini araştırmak. Araştırmanın temel konusu çağrılara ne yönde cevap verdiğiniz değil, düşünce ve duygularınızdır. Bu sebeple çağrılara vereceğiniz karara saygı duyduğumuzu hatırlatmak isteriz.

Çağrı 1

Devlet koruması altında olan kimsesiz çocuklarımız okuldan uzak oldukları bu dönemde Eba üzerinden destek alsalar bile eğitim desteği verecek ailelerinin olmaması sebebiyle zorluk yaşamaktadırlar. Milli Eğitim İl Müdürlükleri ve Valiliklerin işbirliği ile her ilde bir kampanya başlatılmıştır. İlkokul 1. 2. 3. ve 4.sınıf öğrencilerinin ders konularına ilişkin soru ve problem çözümlerine yardımcı olmak isteyen üniversite öğrencilerinden destek ve yardım bekliyoruz. Yardım etmek isteyen üniversite öğrencilerine çocuklarla birebir online görüşme yapacakları ortam sağlanacaktır. Yardımlaşma kampanyasına katılmak isteyenlerin uygun oldukları gün ve saat aralıkları dikkate alınarak kampanya organize edilmektedir.

Bu yardımlaşma kampanyasına katılan kişilerle araştırmamız kapsamında görüşmeler gerçekleştirdik. Yardım etmek isteyenlerin aşağıdaki ifadeleri kullanarak yardım ettiklerini gördük. Söz konusu kişilerin duygu ve düşüncelerini okurken, lütfen kendinizi onların yerine koyun, onlar gibi düşünüp hissetmeye çalışın.

- Yardım kampanyasına katılmayı ahlaki bir görev olarak gördüm.
- Yardım etmeseydim ahlaki ilkelerime sadık kalamaz ve sonrasında da ahlaki saygınlığımı kaybedebilirdim.
- Yardım kampanyasına katılmasaydım ahlaki açıdan çok şey kaybedeceğimi hissettim.

- Yardım etmeseydim kendimi kötü bir insan gibi hissedebilirdim.
 - Yardım etmemek kötü tarafımı ortaya çıkarabilirdi.
 - Ahlaki ideallerimi kaybetmek istemediğim için bu yardım kampanyasına katıldım.
- Yukarıdaki ifadeleri okurken, yardım eden bu kişilerin duygu ve düşüncelerini ne derece hissedebildiniz?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç

biraz

çok fazla

Kampanyaya katılarak çocuklara yardım edenlerin büyük bir kısmı, çağrı metni için aşağıdaki görselin kullanılmasını uygun bulmuştur. Lütfen görsele ve sloganına dikkatlice bakın.

Yardım etmemek ahlaki ilkelerimi kaybettirebilir.

Siz bu görsel için aşağıdaki cümleyi nasıl tamamlardınız?

**Boşluğa yazacağınız ifadeyi
lütfen aşağıdaki kutucuğa yazın**

Yardım etmemek banakaybettirebilir.

Lütfen siz de bu yardım kampanyasına katılıp katılmamaya karar vermeden önce yardım **etmezseniz** ne hissedeceğinizi bizimle paylaşır mısınız?

☐ Suçluluk 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç

biraz

çok fazla

☐ Utanç 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç

biraz

çok fazla

☐ Diğer (lütfen belirtin) _____ 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç

biraz

çok fazla

1- Bu yardım kampanyasına katılmak ister misiniz?

☐ Evet

☐ Hayır

2- Şimdi haftada kaç saat ayırabileceğinizi ve hangi günler uygun olabileceğinizi lütfen belirtilen saatin ve günün altındaki kutucuğa X işareti koyarak işaretleyin.

Haftada kaç saat ayırabilirsiniz?	1saatten az	1 saat	2 saat	3 saat	4 saat	5 saat	6 saat

Haftanın hangi günleri uygun olursunuz?	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe	Cuma	Hafta sonu 1 gün

3- Son olarak uygun olduğunuz gün ve saat aralıklarını, il müdürlükleriyle organize edebilmeniz için e-mail adresinizi yazın lütfen.

.....@.....

Aşağıda diğer çağrı metni yer almaktadır. Lütfen dikkatlice okuyunuz.

Çağrı 2

Hayati önem taşıyan tedbirlerin alındığı şu günlerde kimi şehirlerde bazı polis memurlarının maskesiz toplu taşıma aracına bindiği görülmüştür. Sosyal medyada paylaşılan görüntülerde bir yolcu kronik rahatsızlığı olduğunu söyleyerek polisi uyarıyor. Polis kendisini uyarın kişiyi tehdit edince arbeye çıkıyor ve kronik rahatsızlığı olan yolcu tartaklanıyor. Bu durum sosyal medyada paylaşılmış ancak 1 saat içinde söz konusu paylaşımlar kaldırılmış ve söz konusu polis hakkında gerekli işlemler yapılmamıştır. Basına yansıtılmayan bu durumu kınıyor ve gerekli cezai işlemlerin yapılması için dilekçe topluyoruz. İlgili kurumlara ne kadar çok dilekçe gönderirsek bu durumu o kadar çabuk durdurmuş oluruz.

Bu dilekçe toplama kampanyasına katılan kişilerle de araştırmamız kapsamında görüşmeler gerçekleştirdik. Dilekçe gönderenlerin de yardım kampanyasındaki kişilerle benzer ifadeleri kullandıklarını gördük. Söz konusu kişilerin duygu ve düşüncelerini okurken, lütfen kendinizi onların yerine koyun, onlar gibi düşünüp hissetmeye çalışın.

- Dilekçe göndermeyi ahlaki bir görev olarak gördüm.
- Dilekçe göndermeseydim ahlaki ilkelerimi koruyamaz ve sonrasında da ahlaki saygınlığımı kaybedebilirdim.
- Dilekçe göndermeseydim ahlaki açıdan çok şey kaybedeceğimi hissettim.
- Dilekçe göndermeseydim kendimi kötü bir insan gibi hissedebilirdim.
- Dilekçe göndermemek kötü yönümü ortaya çıkarabilirdi.
- Ahlaki ideallerimi kaybetmek istemediğim için bu dilekçeyi imzaladım.

Yukarıdaki ifadeleri okurken, dilekçe gönderen bu kişilerin duygu ve düşüncelerini ne derece hissedebildiniz?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç

biraz

çok fazla

Dilekçe gönderenlerin büyük bir kısmı, çağrı metni için aşağıdaki görselin kullanılmasını uygun bulmuştur. Lütfen görsele ve sloganına dikkatlice bakın.

Tepki göstermemek ahlaki ilkelerimi kaybettirebilir.

Siz bu görsel için aşağıdaki cümleyi nasıl tamamlardınız?

Boşluğa yazacağınız ifadeyi lütfen aşağıdaki kutucuğa yazın.

Tepki göstermemek banakaybettirebilir.

Lütfen siz de yaşanan bu olumsuz durumu durdurmak için dilekçe gönderip göndermeyeceğinize karar vermeden önce **dilekçe göndermezseniz** ne hissedeceğinizi bizimle paylaşır mısınız?

☐ Suçluluk 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç

biraz

çok fazla

☐ Utanç 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç

biraz

çok fazla

☐ Diğer (lütfen belirtin) _____ 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

Dilekçe gönderme kampanyasına katılmak ister misiniz?

☐ Evet

☐ Hayır

Dilekçe göndermek için aşağıdaki kutucukları iaretlemeniz gerekmektedir. İaretlediğiniz her kutucuk bir dilekçe olarak ilgili makama gönderilmek üzere kayıt altına alınacaktır. Ne kadar çok yere dilekçe gönderilirse o kadar çabuk sonuç alınabilir.

☐

T.C. SAğLIK BAKANLIğINA

Bazı Şehirlerde polislerin toplu taşıma aracına maskesiz binmesi toplum sağlığı için endişe vericidir. Kurallar ise tüm halkı kapsadığı gibi polis memurlarını da kapsamaktadır. Bu kurala uymayan ve uyaranları da tehdit eden polis istemiyoruz. Bu konuda Şahsım adına gereğinin yapılmasını arz ediyorum.

☐

T.C. EMNİYET GENEL

MüDüRLüğüNE (İçişleri Bakanlığı)

Bazı Şehirlerde polislerin toplu taşıma aracına maskesiz binmesi toplum sağlığı için endişe vericidir. Kurallar ise tüm halkı kapsadığı gibi polis memurlarını da kapsamaktadır. Bu kurala uymayan ve uyaranları da tehdit eden polis istemiyoruz. Bu konuda Şahsım adına gereğinin yapılmasını arz ediyorum.

☐

T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIğINA

Bazı Şehirlerde polislerin toplu taşıma aracına maskesiz binmesi toplum sağlığı için endişe vericidir. Kurallar ise tüm halkı kapsadığı gibi polis memurlarını da kapsamaktadır. Bu kurala uymayan ve uyaranları da tehdit eden polis istemiyoruz. Bu konuda Şahsım adına gereğinin yapılmasını arz ediyorum.

☐

T.C. ADALET BAKANLIğINA

Bazı Şehirlerde polislerin toplu taşıma aracına maskesiz binmesi toplum sağlığı için endişe vericidir. Kurallar ise tüm halkı kapsadığı gibi polis memurlarını da kapsamaktadır. Bu kurala uymayan ve uyaranları da tehdit eden polis istemiyoruz. Bu konuda Şahsım adına gereğinin yapılmasını arz ediyorum.

☐**T.B.M.M. BAŞKANLIĞINA**

Bazı şehirlerde polislerin toplu taşıma aracına maskesiz binmesi toplum sağlığı için endişe vericidir. Kurallar ise tüm halkı kapsadığı gibi polis memurlarını da kapsamaktadır. Bu kurala uymayan ve uyarıları da tehdit eden polis istemiyoruz. Bu konuda şahsım adına gereğinin yapılmasını arz ediyorum.

☐**T.C. CUMHURBAŞKANLIĞINA**

Bazı şehirlerde polislerin toplu taşıma aracına maskesiz binmesi toplum sağlığı için endişe vericidir. Kurallar ise tüm halkı kapsadığı gibi polis memurlarını da kapsamaktadır. Bu kurala uymayan ve uyarıları da tehdit eden polis istemiyoruz. Bu konuda şahsım adına gereğinin yapılmasını arz ediyorum.

Polisin davranışında bir norm* ihlali olduğunu düşünüyor musunuz?

***Norm:** Kişilerden veya gruplardan beklenen davranış biçimi, önceden belirlenmiş ve uyulması beklenen yazılı olmayan kurallar.

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

Hiç

biraz

çok fazla

Dilekçe imzalayarak risk aldığınızı düşünüyor musunuz?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

Hiç

biraz

çok fazla

Ek 2: Deney I- Kazanç Koşulu

Çağrı 1

Devlet koruması altında olan kimsesiz çocuklarımız okuldan uzak oldukları bu dönemde Eba üzerinden destek alsalar bile eğitim desteği verecek ailelerinin olmaması sebebiyle zorluk yaşamaktadırlar. Milli Eğitim İl Müdürlükleri ve Valiliklerin işbirliği ile her ilde bir kampanya başlatılmıştır. İlkokul 1. 2. 3. ve 4.sınıf öğrencilerinin ders konularına ilişkin soru ve problem çözümlerine yardımcı olmak isteyen üniversite öğrencilerinden destek ve yardım bekliyoruz. Yardım etmek isteyen üniversite öğrencilerine çocuklarla birebir online görüşme yapacakları ortam sağlanacaktır. Yardımlaşma kampanyasına katılmak isteyenlerin uygun oldukları gün ve saat aralıkları dikkate alınarak kampanya organize edilmektedir.

Bu yardımlaşma kampanyasına katılan kişilerle araştırmamız kapsamında görüşmeler gerçekleştirdik. Yardım etmek isteyenlerin aşağıdaki ifadeleri kullanarak yardım ettiklerini gördük. Söz konusu kişilerin duygu ve düşüncelerini okurken, lütfen kendinizi onların yerine koyun, onlar gibi düşünüp hissetmeye çalışın.

- Yardım kampanyasına katılmak için ahlaki bir istek duydum.
- Yardım kampanyasına katılarak ahlaki ilkelerime sadık kalacağımı ve sonrasında kendimi daha iyi hissedeceğimi düşündüm.
- Yardım kampanyasına katılarak ahlaki açıdan çok şey kazanacağımı hissettim.
- Yardım etmenin bana iyi bir insan olduğumu hissettireceğini düşündüm.
- Yardım kampanyasına katılmanın benim iyi yanlarımı ortaya çıkaracağına inandım.
- Yardım kampanyasına katılmayı ahlaki ideallerime ulaşmak için bir fırsat olarak gördüm.

Yukarıdaki ifadeleri okurken, yardım eden bu kişilerin duygu ve düşüncelerini ne derece hissedebildiniz?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç

biraz

çok fazla

Kampanyaya katılarak çocuklara yardım edenlerin büyük bir kısmı, çağrı metni için aşağıdaki görselin kullanılmasını uygun bulmuştur. Lütfen görsele ve sloganına dikkatlice bakın.

Yardım etmek ahlaki ilkelerimi güçlendirir.

Siz bu görsel için aşağıdaki cümleyi nasıl tamamlardınız?

Boşluğa yazacağınız ifadeyi lütfen aşağıdaki kutucuğa yazın.

Yardım etmek banakazandırabilir.

Lütfen siz de bu yardım kampanyasına katılıp katılmamaya karar vermeden önce yardım **etmezseniz** ne hissedeceğinizi bizimle paylaşır mısınız?

- ☐ Suçluluk 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla
- ☐ Utanç 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla
- ☐ Diğer (lütfen belirtin) _____ 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

1-Bu yardım kampanyasına katılmak ister misiniz?

- ☐ Evet ☐ Hayır

2-Şimdi haftada kaç saat ayırabileceğinizi ve hangi günler uygun olabileceğinizi lütfen belirtilen saatin ve günün altındaki kutucuğa X işareti koyarak işaretleyin.

	1saatten az	1 saat	2 saat	3 saat	4 saat	5 saat	6 saat
Haftada kaç saat ayırabilirsiniz?							

Haftanın hangi günleri uygun olursunuz?	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe	Cuma	Hafta sonu 1 gün

3-Son olarak uygun olduğunuz gün ve saat aralıklarımı, il müdürlükleriyle organize edebilmeniz için lütfen e-mail adresinizi yazın.

.....@.....

Aşağıda diğer çağrı metni yer almaktadır. Lütfen dikkatlice okuyunuz.

Çağrı 2

Hayati önem taşıyan tedbirlerin alındığı şu günlerde kimi şehirlerde bazı polis memurlarının maskesiz toplu taşıma aracına bindiği görülmüştür. Sosyal medyada paylaşılan görüntülerde bir yolcu kronik rahatsızlığı olduğunu söyleyerek polisi uyarıyor. Polis kendisini uyarın kişiyi tehdit edince arbede çıkıyor ve kronik rahatsızlığı olan yolcu tartaklanıyor. Bu durum sosyal medyada paylaşılmış ancak 1 saat içinde söz konusu paylaşımlar kaldırılmış ve söz konusu polis hakkında gerekli işlemler yapılmamıştır. Basına yansıtılmayan bu durumu kınıyor ve gerekli cezai işlemlerin yapılması için dilekçe topluyoruz. İlgili kurumlara ne kadar çok dilekçe gönderirsek bu durumu o kadar çabuk durdurmuş oluruz.

Bu dilekçe toplama kampanyasına katılan kişilerle de araştırmamız kapsamında görüşmeler gerçekleştirdik. Dilekçe gönderenlerin de yardım kampanyasındaki kişilerle benzer ifadeleri kullandıklarını gördük. Söz konusu kişilerin duygu ve düşüncelerini okurken, lütfen kendinizi onların yerine koyun, onlar gibi düşünüp hissetmeye çalışın.

-Dilekçe göndermek için ahlaki bir istek duydum.

Dilekçe göndererek ahlaki ilkelerime sadık kalacağımı ve sonrasında kendimi daha iyi hissedeceğimi düşündüm.

- Dilekçe göndererek ahlaki açıdan çok şey kazanacağımı hissettim.

- Dilekçe göndermenin bana iyi bir insan olduğumu hissettireceğini düşündüm.

-Dilekçe göndermenin benim iyi yanlarımı ortaya çıkaracağına inandım.

-Dilekçe göndermeyi ahlaki ideallerime ulaşmak için bir fırsat olarak gördüm.

Yukarıdaki ifadeleri okurken, dilekçe gönderen bu kişilerin duygu ve düşüncelerini ne derece hissedebildiniz?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç

biraz

çok fazla

Dilekçe gönderenlerin büyük bir kısmı, çağrı metni için aşağıdaki görselin kullanılmasını uygun bulmuştur. Lütfen görsele ve slogana dikkatlice bakın.

Tepki göstermek ahlaki ilkelerimi güçlendirir.

Siz bu görsel için aşağıdaki cümleyi nasıl tamamladınız?

Boşluğa yazacağınız ifadeyi lütfen aşağıdaki kutucuğa yazın.

Tepki göstermek bana kazandırabilir.

Lütfen siz de yaşanan bu olumsuz durumu durdurmak için dilekçe gönderip göndermeyeceğinize karar vermeden önce **dilekçe göndermezseniz** ne hissedeceğinizi bizimle paylaşır mısınız?

☐ Suçluluk 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç

biraz

çok fazla

☐ Utanç 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç

biraz

çok fazla

☐ Diğer (lütfen belirtin) _____ 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç

biraz

çok fazla

Dilekçe gönderme kampanyasına katılmak ister misiniz?

☐ Evet

☐ Hayır

Dilekçe göndermek için aşağıdaki kutucukları işaretlemeniz gerekmektedir. İşaretlediğiniz her kutucuk bir dilekçe olarak ilgili makama gönderilmek üzere

kayıt altına alınacaktır. Ne kadar çok yere dilekçe gönderilirse o kadar çabuk sonuç alınabilir.

☐

T.C. SAĞLIK BAKANLIĞINA

Bazı şehirlerde polislerin toplu taşıma aracına maskesiz binmesi toplum sağlığı için endişe vericidir. Kurallar ise tüm halkı kapsadığı gibi polis memurlarını da kapsamaktadır. Bu kurala uymayan ve uyaranları da tehdit eden polis istemiyoruz. Bu konuda şahsım adına gereğinin yapılmasını arz ediyorum.

☐

**T.C. EMNİYET GENEL
MÜDÜRLÜĞÜNE (İçişleri Bakanlığı)**

Bazı şehirlerde polislerin toplu taşıma aracına maskesiz binmesi toplum sağlığı için endişe vericidir. Kurallar ise tüm halkı kapsadığı gibi polis memurlarını da kapsamaktadır. Bu kurala uymayan ve uyaranları da tehdit eden polis istemiyoruz. Bu konuda şahsım adına gereğinin yapılmasını arz ediyorum.

☐

T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞINA

Bazı şehirlerde polislerin toplu taşıma aracına maskesiz binmesi toplum sağlığı için endişe vericidir. Kurallar ise tüm halkı kapsadığı gibi polis memurlarını da kapsamaktadır. Bu kurala uymayan ve uyaranları da tehdit eden polis istemiyoruz. Bu konuda şahsım adına gereğinin yapılmasını arz ediyorum.

☐

T.B.M.M. BAŞKANLIĞINA

Bazı şehirlerde polislerin toplu taşıma aracına maskesiz binmesi toplum sağlığı için endişe vericidir. Kurallar ise tüm halkı kapsadığı gibi polis memurlarını da kapsamaktadır. Bu kurala uymayan ve uyaranları da tehdit eden polis istemiyoruz. Bu konuda şahsım adına gereğinin yapılmasını arz ediyorum.

☐

T.C. ADALET BAKANLIĞINA

Bazı şehirlerde polislerin toplu taşıma aracına maskesiz binmesi toplum sağlığı için endişe vericidir. Kurallar ise tüm halkı kapsadığı gibi polis memurlarını da kapsamaktadır. Bu kurala uymayan ve uyaranları da tehdit eden polis istemiyoruz. Bu konuda şahsım adına gereğinin yapılmasını arz ediyorum.

☐

T.C. CUMHURBAŞKANLIĞINA

Bazı şehirlerde polislerin toplu taşıma aracına maskesiz binmesi toplum sağlığı için endişe vericidir. Kurallar ise tüm halkı kapsadığı gibi polis memurlarını da kapsamaktadır. Bu kurala uymayan ve uyaranları da tehdit eden polis istemiyoruz. Bu konuda şahsım adına gereğinin yapılmasını arz ediyorum.

Polisin davranışında bir norm* ihlali olduğunu düşünüyor musunuz?

***Norm:** Kişilerden veya gruplardan beklenen davranış biçimi, önceden belirlenmiş ve uyulması beklenen yazılı olmayan kurallar.

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
Hiç biraz çok fazla

Dilekçe imzalayarak risk aldığınızı düşünüyor musunuz?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
Hiç biraz çok fazla

Ek 3: Deney I-Kontrol Grubu

Çağrı 1 (yardım kampanyası) metni verildikten sonra aşağıdaki sorular sorulmuştur.

Lütfen siz de yardım kampanyasına katılıp katılmamaya karar vermeden önce **yardım etmezseniz** ne hissedeceğinizi bizimle paylaşır mısınız?

☐ Suçluluk 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç Biraz çok fazla

☐ Utanç 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç Biraz çok fazla

☐ Diğer (lütfen belirtin) _____ 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç Biraz çok fazla

1- Bu yardım kampanyasına katılmak ister misiniz?

☐ Evet ☐ Hayır

2- Şimdi haftada kaç saat ayırabileceğinizi ve hangi günler uygun olabileceğinizi lütfen belirtilen saatin ve günün altındaki kutucuğa X işareti koyarak işaretleyin.

	1saatten az	1 saat	2 saat	3 saat	4 saat	5 saat	6 saat
Haftada kaç saat ayırabilirsiniz?							

Haftanın hangi günleri uygun olursunuz?	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe	Cuma	Hafta sonu 1 gün

3- Son olarak uygun olduğunuz gün ve saat aralıklarını, il müdürlükleriyle organize edebilmeniz için e-mail adresinizi yazın lütfen.

.....@.....

Çağrı 2 (**dilekçe gönderme** kampanyası) metni verilmiş ardından aşağıdaki sorular yöneltilmiştir.

Lütfen siz de yaşanan bu olumsuz durumu durdurmak için dilekçe gönderip göndermeyeceğinize karar vermeden önce **dilekçe göndermezseniz** ne hissedeceğinizi bizimle paylaşır mısınız?

☐ Suçluluk 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç Biraz çok fazla

☐ Utanç 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

☐ Diğer (lütfen belirtin) _____ 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

Dilekçe gönderme kampanyasına katılmak ister misiniz?

☐ Evet

☐ Hayır

Dilekçe göndermek için aşağıdaki kutucukları işaretlemeniz gerekmektedir. İşaretlediğiniz her kutucuk bir dilekçe olarak ilgili makama gönderilmek üzere kayıt altına alınacaktır. Ne kadar çok yere dilekçe gönderilirse o kadar çabuk sonuç alınabilir.

☐

T.C. SAĞLIK BAKANLIĞINA

Bazı şehirlerde polislerin toplu taşıma aracına maskesiz binmesi toplum sağlığı için endişe vericidir. Kurallar ise tüm halkı kapsadığı gibi polis memurlarını da kapsamaktadır. Bu kurala uymayan ve uyaranları da tehdit eden polis istemiyoruz. Bu konuda şahsım adına gereğinin yapılmasını arz ediyorum.

☐

**T.C. EMNİYET GENEL
MÜDÜRLÜĞÜNE (İçişleri Bakanlığı)**

Bazı şehirlerde polislerin toplu taşıma aracına maskesiz binmesi toplum sağlığı için endişe vericidir. Kurallar ise tüm halkı kapsadığı gibi polis memurlarını da kapsamaktadır. Bu kurala uymayan ve uyaranları da tehdit eden polis istemiyoruz. Bu konuda şahsım adına gereğinin yapılmasını arz ediyorum.

☐

T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞINA

Bazı şehirlerde polislerin toplu taşıma aracına maskesiz binmesi toplum sağlığı için endişe vericidir. Kurallar ise tüm halkı kapsadığı gibi polis memurlarını da kapsamaktadır. Bu kurala uymayan ve uyaranları da tehdit eden polis istemiyoruz. Bu konuda şahsım adına gereğinin yapılmasını arz ediyorum.

☐

T.C. ADALET BAKANLIĞINA

Bazı şehirlerde polislerin toplu taşıma aracına maskesiz binmesi toplum sağlığı için endişe vericidir. Kurallar ise tüm halkı kapsadığı gibi polis memurlarını da kapsamaktadır. Bu kurala uymayan ve uyaranları da tehdit eden polis istemiyoruz. Bu konuda şahsım adına gereğinin yapılmasını arz ediyorum.

☐

T.B.M.M. BAŞKANLIĞINA

Bazı şehirlerde polislerin toplu taşıma aracına maskesiz binmesi toplum sağlığı için endişe vericidir. Kurallar ise tüm halkı kapsadığı gibi polis memurlarını da kapsamaktadır. Bu kurala uymayan ve uyaranları da tehdit eden polis istemiyoruz. Bu konuda şahsım adına gereğinin yapılmasını arz ediyorum.

☐

T.C. CUMHURBAŞKANLIĞINA

Bazı şehirlerde polislerin toplu taşıma aracına maskesiz binmesi toplum sağlığı için endişe vericidir. Kurallar ise tüm halkı kapsadığı gibi polis memurlarını da kapsamaktadır. Bu kurala uymayan ve uyaranları da tehdit eden polis istemiyoruz. Bu konuda şahsım adına gereğinin yapılmasını arz ediyorum.

Polisin davranışında bir norm* ihlali olduğunu düşünüyor musunuz?

***Norm:** Kişilerden veya gruplardan beklenen davranış biçimi, önceden belirlenmiş ve uyulması beklenen yazılı olmayan kurallar.

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

Hiç

biraz

çok fazla

Dilekçe imzalayarak risk aldığınızı düşünüyor musunuz?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

Hiç

biraz

çok fazla

Ek 4: Deney II- Kayıp Koşulu

Aşağıda güncel iki çağrı metni yer almaktadır. Bunlar, ilgili kurum ve/veya kişilerin Covid-19 sebebiyle güncel durumlara yönelik yaptığı çağrılardır. Biz de araştırma ekibi olarak hem bu çağrıların duyulmasına ve yayılmasına katkı sunmak hem de insanların hangi duygu ve düşüncelerle hareket ettiğini araştırmak istiyoruz. Araştırmamızın temel konusu, sizin çağrılara ne yönde cevap verdiğiniz değil, düşüncelerinizin ve duygularınızın neler olduğudur. Bu sebeple çağrılarla ilgili vereceğiniz karara saygı duyduğumuzu hatırlatmak isteriz.

Çağrı 1

Devlet koruması altında olan kimsesiz çocuklar, okuldan uzak oldukları bu dönemde Eba üzerinden destek alsalar bile kendilerine eğitim desteği verecek ailelerinin olmaması sebebiyle zorluklar yaşıyorlar. Onlara yardımcı olmak amacıyla Milli Eğitim İl Müdürlükleri ve Valiliklerin işbirliği ile her ilde bir kampanya başlatılmıştır. Bu kampanyaya destek verecek kişileri arıyoruz. İlkokul 1. 2. 3. ve 4.sınıf öğrencilerinin ders konularına ilişkin soru ve problem çözümlerine yardımcı olmak isteyen üniversite öğrencilerinden destek ve yardım bekliyoruz. Yardım etmek isteyen üniversite öğrencilerine çocuklarla birebir online görüşme yapacakları ortam sağlanmaktadır. Yardımlaşma kampanyasına katılmak isteyenlerin uygun oldukları gün ve saat aralıkları dikkate alınarak ortak çalışma saatleri organize edilmektedir.

Araştırma ekibi olarak, yardımlaşma kampanyasına katılan kişilerle gerçekleştirdiğimiz görüşmelerde kampanyaya katılarak yardım etmek isteyen kişilerin aşağıdaki ifadeleri kullandıklarını gördük. Sizden isteğimiz, söz konusu kişilerin duygularını ve düşüncelerini okurken, **kendinizi onların yerine koymanız ve onlar gibi düşünüp hissetmeye çalışmanız.**

A.L.: - "Yardım etmeyi ahlaki bir görev olarak gördüm."

Bu kişinin duygu ve düşüncelerini ne derece hissedebildiniz?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç

biraz

çok fazla

H. K.: - "Yardım etmeseydim kendime duyduğum saygı azalırdı."

Bu kişinin duygu ve düşüncelerini ne derece hissedebildiniz?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç biraz çok fazla

S. B.: - "Yardım etmeseydim ahlaki açıdan çok şey kaybedeceğimi hissedirdim."

Bu kişinin duygu ve düşüncelerini ne derece hissedebildiniz?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç biraz çok fazla

B. A.: - "Yardım etmeseydim kendimi kötü bir insan gibi hissedirdim."

Bu kişinin duygu ve düşüncelerini ne derece hissedebildiniz?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç biraz çok fazla

M. R.: - "Yardım etmemek benim kötü yanıma ortaya çıkarabilirdi."

Bu kişinin duygu ve düşüncelerini ne derece hissedebildiniz?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç biraz çok fazla

Z. S.: - "Ahlaki ideallerimi kaybetmek istemediğim için bu yardım kampanyasına katıldım."

Bu kişinin duygu ve düşüncelerini ne derece hissedebildiniz?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç biraz çok fazla

Yukarıdaki ifadeleri okurken, yardım eden bu kişilerin duygu ve düşüncelerini ne derece hissedebildiniz?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç biraz çok fazla

Kampanyaya katılarak çocuklara yardım edenlerin büyük bir kısmı, çağrı metni için aşağıdaki sloganın kullanılmasını uygun bulmuştur.

Yardım etmemek ahlaki ilkelerimi zayıflatabilir.

Siz bu slogan için aşağıdaki cümleyi nasıl tamamladınız? Boşluğa yazacağınız ifadeyi lütfen kutucuğa yazınız. (Bu kısım programda 2 kere yazdırılmıştır)

Yardım etmemek bana kaybettirebilir.

Siz böyle bir durumda olsaydınız (yardım etmeseydiniz) ahlaki olarak ne derece kayıp yaşırdınız?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç

biraz

çok fazla

Bu yardım kampanyasına katılmak ister misiniz?

☐ Evet

☐ Hayır

Şimdi haftada kaç saat ayırabileceğinizi ve hangi günler uygun olabileceğinizi aşağıda belirtilen saatin ve günün altındaki kutucuğa X işareti koyarak işaretleyin lütfen.

Haftada kaç saat ayırabilirsiniz?	1 saatten az	1 saat	2 saat	3 saat	4 saat	5 saat

Haftanın hangi günleri uygun olursunuz?	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe	Cuma	Hafta sonu 1 gün

Son olarak, uygun olduğunuz gün ve saat aralıklarını, Milli Eğitim İl Müdürlükleriyle organize etmeniz gerekiyor. İl müdürlüklerinin sizinle iletişim kurması amacıyla, bize daha önce verdiğiniz e-mail adresinizi ilgili kurumla paylaşmamızı onaylıyor musunuz? ☐ Evet ☐ Hayır

Yardım **etmeseydiniz** ne hissedeceğinizi bizimle paylaşır mısınız?

1- Kendimi suçlu hissedirdim. 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç

biraz

çok fazla

2- Keşke yardım etseydim diye düşünürdüm.

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç

biraz

çok fazla

3- Yanlış davrandığımı düşünürdüm. 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç

biraz

çok fazla

4- Pişmanlık duyardım. 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç

biraz

çok fazla

(Utancın ölçümü)

5- Kendimden utanırdım. 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç

biraz

çok fazla

6- Bencil biri olduğumu düşünürdüm. 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

7- Yeterince iyi bir insan olmadığımı düşünürdüm.

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

8- Duyarsız biri olduğumu hissedirdim. 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

9- Diğer (lütfen belirtin ve o duyguyu derecelendirin)

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

Aşağıda diğer çağrı metni yer almaktadır. Lütfen dikkatlice okuyunuz.

Çağrı 2

Hayati önem taşıyan tedbirlerin alındığı şu günlerde kimi şehirlerde bazı polis memurlarının maskesiz bir biçimde toplu taşıma araçlarına bindiğini görüyoruz. Birkaç gün önce sosyal medyada paylaşılan bir görüntüde bir yolcu, maskesiz bir şekilde araca binen polise kronik rahatsızlığı olduğunu söyleyerek uyarıda bulunuyor. Polis kendisini uyaran kişiyi tehdit edince arbede çıkıyor ve kronik rahatsızlığı olan yolcu tartaklanıyor. Ne var ki, bu durum sosyal medyada paylaşıldığında, söz konusu paylaşımlar 1 saat içinde sayfadan kaldırılıyor ve söz konusu polis hakkında gerekli işlemler yapılmıyor. Basına yansıtılmayan bu durumu kınıyor ve gerekli cezai işlemlerin yapılması için dilekçe topluyoruz. İlgili kurumlara ne kadar çok dilekçe gönderirsek bu durumu o kadar çabuk durdurmuş oluruz.

Bu dilekçe toplama kampanyasına katılan kişilerle araştırmamız kapsamında yaptığımız görüşmelerde, dilekçe gönderenlerin de yardım kampanyasındaki kişilerle benzer ifadeleri kullandıklarını gördük. Sizden isteğimiz, söz konusu kişilerin duygularını ve düşüncelerini okurken, **kendinizi onların yerine koymanız ve onlar gibi düşünüp hissetmeye çalışmanız.**

S. T. : - "Dilekçe göndermeyi ahlaki bir görev olarak gördüm."

Bu kişinin duygu ve düşüncelerini ne derece hissedebildiniz?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

A. Ş.: - "Dilekçe göndermeseydim ahlaki ilkelerimi koruyamaz ve sonrasında da ahlaki saygınlığımı kaybedebilirdim."

Bu kişinin duygu ve düşüncelerini ne derece hissedebildiniz?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç biraz çok fazla

D. K.: - "Dilekçe göndermeseydim ahlaki açıdan çok şey kaybedeceğimi hissettim."

Bu kişinin duygu ve düşüncelerini ne derece hissedebildiniz?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç biraz çok fazla

S. B.: - "Dilekçe göndermeseydim kendimi kötü bir insan gibi hissedebilirdim."

Bu kişinin duygu ve düşüncelerini ne derece hissedebildiniz?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç biraz çok fazla

H. K.: - "Dilekçe göndermemek kötü yönümü ortaya çıkarabilirdi."

Bu kişinin duygu ve düşüncelerini ne derece hissedebildiniz?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç biraz çok fazla

B. E.: - "Ahlaki ideallerimi kaybetmek istemediğim için bu dilekçeyi imzaladım."

Bu kişinin duygu ve düşüncelerini ne derece hissedebildiniz?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç biraz çok fazla

Dilekçe gönderenlerin büyük bir kısmı, çağrı metni için aşağıdaki sloganın kullanılmasını uygun bulmuştur.

Tepki göstermemek ahlaki ilkelerimi zayıflatabilir.

Siz bu slogan için aşağıdaki cümleyi nasıl tamamladınız? Boşluğa yazacağınız ifadeyi lütfen kutucuğa yazınız (Bu kısım programda 2 kere yazdırılmıştır).

Tepki göstermemek banakaybettirebilir.

Siz böyle bir durumda olsaydınız (tepki göstermeseydiniz) ahlaki olarak ne derece kayıp yaşırdınız?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç biraz çok fazla

Dilekçe gönderme kampanyasına katılmak ister misiniz?

☐ Evet

☐ Hayır

Dilekçe göndermek için aşağıdaki kutucukları işaretlemeniz gerekmektedir. İşaretlediğiniz her kutucuk, bir dilekçe olarak ilgili makama gönderilmek üzere kayıt altına alınacaktır. Ne kadar çok yere dilekçe gönderilirse o kadar çabuk sonuç alınabilir.

☐

T.C. SAĞLIK BAKANLIĞINA

Bazı şehirlerde polislerin toplu taşıma aracına maskesiz binmesi toplum sağlığı için endişe vericidir. Kurallar ise tüm halkı kapsadığı gibi polis memurlarını da kapsamaktadır. Bu kurala uymayan ve uyarıları da tehdit eden polis istemiyoruz. Bu konuda şahsım adına gereğinin yapılmasını arz ediyorum.

☐

**T.C. EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜNE
(İçişleri Bakanlığı)**

Bazı şehirlerde polislerin toplu taşıma aracına maskesiz binmesi toplum sağlığı için endişe vericidir. Kurallar ise tüm halkı kapsadığı gibi polis memurlarını da kapsamaktadır. Bu kurala uymayan ve uyarıları da tehdit eden polis istemiyoruz. Bu konuda şahsım adına gereğinin yapılmasını arz ediyorum.

☐

T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞINA

Bazı şehirlerde polislerin toplu taşıma aracına maskesiz binmesi toplum sağlığı için endişe vericidir. Kurallar ise tüm halkı kapsadığı gibi polis memurlarını da kapsamaktadır. Bu kurala uymayan ve uyarıları da tehdit eden polis istemiyoruz. Bu konuda şahsım adına gereğinin yapılmasını arz ediyorum.

☐

T.C. ADALET BAKANLIĞINA

Bazı şehirlerde polislerin toplu taşıma aracına maskesiz binmesi toplum sağlığı için endişe vericidir. Kurallar ise tüm halkı kapsadığı gibi polis memurlarını da kapsamaktadır. Bu kurala uymayan ve uyarıları da tehdit eden polis istemiyoruz. Bu konuda şahsım adına gereğinin yapılmasını arz ediyorum.

☐**T.B.M.M. BAŞKANLIĞINA**

Bazı şehirlerde polislerin toplu taşıma aracına maskesiz binmesi toplum sağlığı için endişe vericidir. Kurallar ise tüm halkı kapsadığı gibi polis memurlarını da kapsamaktadır. Bu kurala uymayan ve uyaranları da tehdit eden polis istemiyoruz. Bu konuda şahsım adına gereğinin yapılmasını arz ediyorum.

☐**T.C. CUMHURBAŞKANLIĞINA**

Bazı şehirlerde polislerin toplu taşıma aracına maskesiz binmesi toplum sağlığı için endişe vericidir. Kurallar ise tüm halkı kapsadığı gibi polis memurlarını da kapsamaktadır. Bu kurala uymayan ve uyaranları da tehdit eden polis istemiyoruz. Bu konuda şahsım adına gereğinin yapılmasını arz ediyorum.

Dilekçe **göndermesevdiğiniz** ne hissedeceğinizi bizimle paylaşır mısınız?

(suçluluğun ölçümü)

- 1- Kendimi suçlu hissedirdim. 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla
- 2- Keşke yardım etseydim diye düşünürdüm. 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla
- 3- Yanlış davrandığımı düşünürdüm. 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla
- 4- Pişmanlık duyardım. 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

(Utancın ölçümü)

- 5- Kendimden utanırdım. 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla
- 6- Bencil biri olduğumu düşünürdüm. 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla
- 7- Yeterince iyi bir insan olmadığımı düşünürdüm. 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla
- 8- Duyarsız biri olduğumu hissedirdim. 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

9- Diğer (lütfen belirtin ve o duyguyu derecelendirin)

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç

biraz

çok fazla

Polisin davranışında bir norm* ihlali olduğunu düşünüyor musunuz?

***Norm:** Kişilerden veya gruplardan beklenen davranış biçimi, önceden belirlenmiş ve uyulması beklenen yazılı olmayan kurallar.

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

Hiç

biraz

çok fazla

Dilekçe imzalayarak risk aldığınızı düşünüyor musunuz?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

Hiç

biraz

çok fazla

Ek 5: DeneyII- Kazanç Koşulu

Çağrı 1

Devlet koruması altında olan kimsesiz çocuklar, okuldan uzak oldukları bu dönemde Eba üzerinden destek alsalar bile kendilerine eğitim desteği verecek ailelerinin olmaması sebebiyle zorluklar yaşıyorlar. Onlara yardımcı olmak amacıyla Milli Eğitim İl Müdürlükleri ve Valiliklerin işbirliği ile her ilde bir kampanya başlatılmıştır. Bu kampanyaya destek verecek kişileri arıyoruz. İlkokul 1. 2. 3. ve 4.sınıf öğrencilerinin ders konularına ilişkin soru ve problem çözümlerine yardımcı olmak isteyen üniversite öğrencilerinden destek ve yardım bekliyoruz. Yardım etmek isteyen üniversite öğrencilerine çocuklarla birebir online görüşme yapacakları ortam sağlanmaktadır. Yardımlaşma kampanyasına katılmak isteyenlerin uygun oldukları gün ve saat aralıkları dikkate alınarak ortak çalışma saatleri organize edilmektedir.

Araştırma ekibi olarak, yardımlaşma kampanyasına katılan kişilerle gerçekleştirdiğimiz görüşmelerde kampanyaya katılarak yardım etmek isteyen kişilerin aşağıdaki ifadeleri kullandıklarını gördük. Sizden isteğimiz, söz konusu kişilerin duygularını ve düşüncelerini okurken, **kendinizi onların yerine koymanız ve onlar gibi düşünüp hissetmeye çalışmanız.**

A.L.: - "Yardım etmek için ahlaki bir istek duydum."

Bu kişinin duygu ve düşüncelerini ne derece hissedebildiniz?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç

biraz

çok fazla

H. K.: -"Yardım etmenin bana kendimi iyi hissettireceğini düşündüm."

Bu kişinin duygu ve düşüncelerini ne derece hissedebildiniz?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç

biraz

çok fazla

S. B.: - "Yardım ederek ahlaki açıdan çok şey kazanacağımı hissettim."

Bu kişinin duygu ve düşüncelerini ne derece hissedebildiniz?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç

biraz

çok fazla

B. A.: - "Yardım etmenin bana iyi bir insan olduğumu hissettireceğini düşündüm."

Bu kişinin duygu ve düşüncelerini ne derece hissedebildiniz?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

M. R: -"Yardım etmenin benim iyi yanlarımı ortaya çıkaracağına inandım."

Bu kişinin duygu ve düşüncelerini ne derece hissedebildiniz?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

Z. S: -"Yardım kampanyasına katılmayı, ahlaki ideallerime ulaşmak için bir fırsat olarak gördüm."

Bu kişinin duygu ve düşüncelerini ne derece hissedebildiniz?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

Kampanyaya katılarak çocuklara yardım edenlerin büyük bir kısmı, çağrı metni için aşağıdaki sloganın kullanılmasını uygun bulmuştur.

Yardım etmek ahlaki ilkelerimi güçlendirir.

Siz bu slogan için aşağıdaki cümleyi nasıl tamamladınız? Boşluğa yazacağınız ifadeyi lütfen kutucuğa yazınız. (Bu kısım programda 2 kere yazdırılmıştır)

Yardım etmek banakazandırabilir.

Siz böyle bir durumda olsaydınız (yardım etseydiniz) ahlaki olarak ne derece kazanç yaşardınız?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

Bu yardım kampanyasına katılmak ister misiniz?

☐ Evet ☐ Hayır

Şimdi haftada kaç saat ayırabileceğinizi ve hangi günler uygun olabileceğinizi aşağıda belirtilen saatin ve günün altındaki kutucuğa X işareti koyarak işaretleyin lütfen.

Haftada kaç saat ayırabilirsiniz?	1 saatten az	1 saat	2 saat	3 saat	4 saat	5 saat

Haftanın hangi günleri uygun olursunuz?	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe	Cuma	Hafta sonu 1 gün

Son olarak, uygun olduğunuz gün ve saat aralıklarını, Milli Eğitim İl Müdürlükleriyle organize etmeniz gerekiyor. İl müdürlüklerinin sizinle iletişim kurması amacıyla, bize daha önce verdiğiniz e-mail adresinizi ilgili kurumla paylaşmamızı onaylıyor musunuz? ☐ Evet ☐ Hayır

Yardım **etmeseydiniz** ne hissedeceğinizi bizimle paylaşır mısınız?

(suçluluğun ölçümü)

1- Kendimi suçlu hissedirdim. 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

2- Keşke yardım etseydim diye düşünürdüm.
0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

3- Yanlış davrandığımı düşünürdüm. 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

4- Pişmanlık duyardım. 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

(Utancın ölçümü)

5- Kendimden utanırdım. 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

6- Bencil biri olduğumu düşünürdüm. 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

7- Yeterince iyi bir insan olmadığımı düşünürdüm.
0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

8- Duyarsız biri olduğumu hissedirdim. 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

9- Diğer (lütfen belirtin ve o duyguyu derecelendirin)

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç biraz çok fazla

Çağrı 2

Hayati önem taşıyan tedbirlerin alındığı şu günlerde kimi şehirlerde bazı polis memurlarının maskesiz bir biçimde toplu taşıma araçlarına bindiğini görüyoruz. Birkaç gün önce sosyal medyada paylaşılan bir görüntüde bir yolcu, maskesiz bir şekilde araca binen polise kronik rahatsızlığı olduğunu söyleyerek uyarıda bulunuyor. Polis kendisini uyaran kişiyi tehdit edince arbede çıkıyor ve kronik rahatsızlığı olan yolcu tartaklanıyor. Ne var ki, bu durum sosyal medyada paylaşıldığında, söz konusu paylaşımlar 1 saat içinde sayfadan kaldırılıyor ve söz konusu polis hakkında gerekli işlemler yapılmıyor. Basına yansıtılmayan bu durumu kınıyor ve gerekli cezai işlemlerin yapılması için dilekçe topluyoruz. İlgili kurumlara ne kadar çok dilekçe gönderirsek bu durumu o kadar çabuk durdurmuş oluruz.

Bu dilekçe toplama kampanyasına katılan kişilerle araştırmamız kapsamında yaptığımız görüşmelerde, dilekçe gönderenlerin de yardım kampanyasındaki kişilerle benzer ifadeleri kullandıklarını gördük. Sizden isteğimiz, söz konusu kişilerin duygularını ve düşüncelerini okurken, **kendinizi onların yerine koymanız ve onlar gibi düşünüp hissetmeye çalışmanız.**

S. T. : -"Dilekçe göndermek için ahlaki bir istek duydum."

Bu kişinin duygu ve düşüncelerini ne derece hissedebildiniz?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç biraz çok fazla

A. Ş.: -"Dilekçe göndererek kendimi daha iyi hissedeceğimi düşündüm."

Bu kişinin duygu ve düşüncelerini ne derece hissedebildiniz?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç biraz çok fazla

D. K.: - "Dilekçe göndererek ahlaki açıdan çok şey kazanacağımı hissettim."

Bu kişinin duygu ve düşüncelerini ne derece hissedebildiniz?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç biraz çok fazla

S. B.: - "Dilekçe göndermenin bana iyi bir insan olduğumu hissettireceğini düşündüm."

Bu kişinin duygu ve düşüncelerini ne derece hissedebildiniz?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç

biraz

çok fazla

H. K.: -"Dilekçe göndermenin benim iyi yanlarımı ortaya çıkaracağına inandım."

Bu kişinin duygu ve düşüncelerini ne derece hissedebildiniz?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç

biraz

çok fazla

B. E.: -"Dilekçe göndermeyi ahlaki ideallerime ulaşmak için bir fırsat olarak gördüm."

Bu kişinin duygu ve düşüncelerini ne derece hissedebildiniz?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç

biraz

çok fazla

Dilekçe gönderenlerin büyük bir kısmı, çağrı metni için aşağıdaki sloganın kullanılmasını uygun bulmuştur.

Tepki göstermek ahlaki ilkelerimi güçlendirir.

Siz bu slogan için aşağıdaki cümleyi nasıl tamamladınız? Boşluğa yazacağınız ifadeyi lütfen kutucuğa yazınız (Bu kısım programda 2 kere yazdırılmıştır).

Tepki göstermek banakazandırabilir.

Siz böyle bir durumda olsaydınız (tepki gösterseydiniz) ahlaki olarak ne derece kazanç yaşardınız?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç

biraz

çok fazla

Dilekçe gönderme kampanyasına katılmak ister misiniz?

☐ Evet

☐ Hayır

Dilekçe göndermek için aşağıdaki kutucukları işaretlemeniz gerekmektedir. İşaretlediğiniz her kutucuk, bir dilekçe olarak ilgili makama gönderilmek üzere kayıt altına alınacaktır. Ne kadar çok yere dilekçe gönderilirse o kadar çabuk sonuç alınabilir.

☐**T.C. SAĞLIK BAKANLIĞINA**

Bazı şehirlerde polislerin toplu taşıma aracına maskesiz binmesi toplum sağlığı için endişe vericidir. Kurallar ise tüm halkı kapsadığı gibi polis memurlarını da kapsamaktadır. Bu kurala uymayan ve uyarıları da tehdit eden polis istemiyoruz. Bu konuda şahsım adına gereğinin yapılmasını arz ediyorum.

☐**T.C. EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜNE
(İçişleri Bakanlığı)**

Bazı şehirlerde polislerin toplu taşıma aracına maskesiz binmesi toplum sağlığı için endişe vericidir. Kurallar ise tüm halkı kapsadığı gibi polis memurlarını da kapsamaktadır. Bu kurala uymayan ve uyarıları da tehdit eden polis istemiyoruz. Bu konuda şahsım adına gereğinin yapılmasını arz ediyorum.

☐**T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞINA**

Bazı şehirlerde polislerin toplu taşıma aracına maskesiz binmesi toplum sağlığı için endişe vericidir. Kurallar ise tüm halkı kapsadığı gibi polis memurlarını da kapsamaktadır. Bu kurala uymayan ve uyarıları da tehdit eden polis istemiyoruz. Bu konuda şahsım adına gereğinin yapılmasını arz ediyorum.

☐**T.C. ADALET BAKANLIĞINA**

Bazı şehirlerde polislerin toplu taşıma aracına maskesiz binmesi toplum sağlığı için endişe vericidir. Kurallar ise tüm halkı kapsadığı gibi polis memurlarını da kapsamaktadır. Bu kurala uymayan ve uyarıları da tehdit eden polis istemiyoruz. Bu konuda şahsım adına gereğinin yapılmasını arz ediyorum.

☐**T.B.M.M. BAŞKANLIĞINA**

Bazı şehirlerde polislerin toplu taşıma aracına maskesiz binmesi toplum sağlığı için endişe vericidir. Kurallar ise tüm halkı kapsadığı gibi polis memurlarını da kapsamaktadır. Bu kurala uymayan ve uyarıları da tehdit eden polis istemiyoruz. Bu konuda şahsım adına gereğinin yapılmasını arz ediyorum.

☐**T.C. CUMHURBAŞKANLIĞINA**

Bazı şehirlerde polislerin toplu taşıma aracına maskesiz binmesi toplum sağlığı için endişe vericidir. Kurallar ise tüm halkı kapsadığı gibi polis memurlarını da kapsamaktadır. Bu kurala uymayan ve uyarıları da tehdit eden polis istemiyoruz. Bu konuda şahsım adına gereğinin yapılmasını arz ediyorum.

Dilekçe **göndermesevdiğiniz** ne hissedeceğinizi bizimle paylaşır mısınız?

(suçluluğun ölçümü)

1- Kendimi suçlu hissedirdim. 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

2- Keşke yardım etseydim diye düşünürdüm.

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

3- Yanlış davrandığımı düşünürdüm. 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

4- Pişmanlık duyardım. 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

(Utancın ölçümü)

5- Kendimden utanırdım. 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

6- Bencil biri olduğumu düşünürdüm. 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

7- Yeterince iyi bir insan olmadığımı düşünürdüm.

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

8- Duyarsız biri olduğumu hissedirdim.

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

9- Diğer (lütfen belirtin ve o duyguyu derecelendirin)

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

Polisin davranışında bir norm* ihlali olduğunu düşünüyor musunuz?

***Norm:** Kişilerden veya gruplardan beklenen davranış biçimi, önceden belirlenmiş ve uyulması beklenen yazılı olmayan kurallar.

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
Hiç biraz çok fazla

Dilekçe imzalayarak risk aldığınızı düşünüyor musunuz?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
Hiç biraz çok fazla

Ek 6: Deney II- Kontrol Grubu

Çağrı 1 (yardım kampanyası) metni verildikten sonra aşağıdaki sorular yönülmüştür.

Bu yardım kampanyasına katılmak ister misiniz?

☐ Evet

☐ Hayır

Şimdi haftada kaç saat ayırabileceğinizi ve hangi günler uygun olabileceğinizi lütfen belirtilen saatin ve günün altındaki kutucuğa X işareti koyarak işaretleyin.

Haftada kaç saat ayırabilirsiniz?	1 saatten az	1 saat	2 saat	3 saat	4 saat	5 saat

Haftanın hangi günleri uygun olursunuz?	Pazartesi	Salı	Çarşamba	Perşembe	Cuma	Hafta sonu 1 gün

Son olarak, uygun olduğunuz gün ve saat aralıklarını, Milli Eğitim İl Müdürlükleriyle organize etmeniz gerekiyor. İl müdürlüklerinin sizinle iletişim kurması amacıyla, bize daha önce verdiğiniz e-mail adresinizi ilgili kurumla paylaşmamızı onaylıyor musunuz? ☐ Evet ☐ Hayır

Yardım **etmeseydiniz** ne hissedeceğinizi bizimle paylaşır mısınız?

(suçluluğun ölçümü)

1- Kendimi suçlu hissedirdim. 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

2- Keşke yardım etseydim diye düşünürdüm.

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

3- Yanlış davrandığımı düşünürdüm. 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

4- Pişmanlık duyardım. 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

(Utancın ölçümü)

5- Kendimden utanırdım. 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç

biraz

çok fazla

6- Bencil biri olduğumu düşünürdüm. 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç

biraz

çok fazla

7- Yeterince iyi bir insan olmadığımı düşünürdüm.

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç

biraz

çok fazla

8- Duyarsız biri olduğumu hissedirdim. 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç

biraz

çok fazla

9- Diğer (lütfen belirtin ve o duyguyu derecelendirin)

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç

biraz

çok fazla

Çağrı 2 (**dilekçe gönderme** kampanyası) metni verilmiş ardından aşağıdaki sorular yöneltilmiştir.

Dilekçe gönderme kampanyasına katılmak ister misiniz?

☐ Evet

☐ Hayır

Dilekçe göndermek için aşağıdaki kutucukları işaretlemeniz gerekmektedir. İşaretlediğiniz her kutucuk bir dilekçe olarak ilgili makama gönderilmek üzere kayıt altına alınacaktır. Ne kadar çok yere dilekçe gönderilirse o kadar çabuk sonuç alınabilir.

☐	T.C. SAĞLIK BAKANLIĞINA Bazı şehirlerde polislerin toplu taşıma aracına maskesiz binmesi toplum sağlığı için endişe vericidir. Kurallar ise tüm halkı kapsadığı gibi polis memurlarını da kapsamaktadır. Bu kurala uymayan ve uyaranları da tehdit eden polis istemiyoruz. Bu konuda şahsım adına gereğinin yapılmasını arz ediyorum.
☐	T.C. EMNİYET GENEL MÜDÜRLÜĞÜNE (İçişleri Bakanlığı) Bazı şehirlerde polislerin toplu taşıma aracına maskesiz binmesi toplum sağlığı için endişe vericidir. Kurallar ise tüm halkı kapsadığı gibi polis memurlarını da kapsamaktadır. Bu kurala uymayan ve uyaranları da tehdit eden polis istemiyoruz. Bu konuda şahsım adına gereğinin yapılmasını arz ediyorum.
☐	T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞINA Bazı şehirlerde polislerin toplu taşıma aracına maskesiz binmesi toplum sağlığı için endişe vericidir. Kurallar ise tüm halkı kapsadığı gibi polis memurlarını da kapsamaktadır. Bu kurala uymayan ve uyaranları da tehdit eden polis istemiyoruz. Bu konuda şahsım adına gereğinin yapılmasını arz ediyorum.
☐	T.C. ADALET BAKANLIĞINA Bazı şehirlerde polislerin toplu taşıma aracına maskesiz binmesi toplum sağlığı için endişe vericidir. Kurallar ise tüm halkı kapsadığı gibi polis memurlarını da kapsamaktadır. Bu kurala uymayan ve uyaranları da tehdit eden polis istemiyoruz. Bu konuda şahsım adına gereğinin yapılmasını arz ediyorum.
☐	T.B.M.M. BAŞKANLIĞINA Bazı şehirlerde polislerin toplu taşıma aracına maskesiz binmesi toplum sağlığı için endişe vericidir. Kurallar ise tüm halkı kapsadığı gibi polis memurlarını da kapsamaktadır. Bu kurala uymayan ve uyaranları da tehdit eden polis istemiyoruz. Bu konuda şahsım adına gereğinin yapılmasını arz ediyorum.
☐	T.C. CUMHURBAŞKANLIĞINA Bazı şehirlerde polislerin toplu taşıma aracına maskesiz binmesi toplum sağlığı için endişe vericidir. Kurallar ise tüm halkı kapsadığı gibi polis memurlarını da kapsamaktadır. Bu kurala uymayan ve uyaranları da tehdit eden polis istemiyoruz. Bu konuda şahsım adına gereğinin yapılmasını arz ediyorum.

Dilekçe **göndermesevdiğiniz** ne hissedeceğinizi bizimle paylaşır mısınız?

(suçluluğun ölçümü)

1- Kendimi suçlu hissederdim. 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

2- Keşke yardım etseydim diye düşünürdüm.

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

3- Yanlış davrandığımı düşünürdüm.

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6
hiç biraz çok fazla

4- Pişmanlık duyardım. 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç biraz çok fazla

(Utancın ölçümü)

5- Kendimden utanırdım. 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç biraz çok fazla

6- Bencil biri olduğumu düşünürdüm. 0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç biraz çok fazla

7- Yeterince iyi bir insan olmadığımı düşünürdüm.

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç biraz çok fazla

8- Duyarsız biri olduğumu hissederdim.

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç biraz çok fazla

9- Diğer (lütfen belirtin ve o duyguyu derecelendirin)

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

hiç biraz çok fazla

Polisin davranışında bir norm* ihlali olduğunu düşünüyor musunuz?

***Norm:** Kişilerden veya gruplardan beklenen davranış biçimi, önceden belirlenmiş ve uyulması beklenen yazılı olmayan kurallar.

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

Hiç biraz çok fazla

Dilekçe imzalayarak risk aldığınızı düşünüyor musunuz?

0-----1-----2-----3-----4-----5-----6

Hiç biraz çok fazla